

ŽUPANJSKI
ZBORNIK

10

1992.

MATICA HRVATSKA

ŽUPANJSKI ZBORNIK

ZA KULTURU, UMJETNOST
I DRUŠTVENA PITANJA

Broj
10

Županja, 1992.

Izdavač
Ogranak Matice hrvatske Županja

Redakcija
Janja Juzbašić, Marija Filipović, Jakob Šestić, Martin Verković, Stanislav Oršolić,
Antun Lešić

Glavni i odgovorni urednik
Mirko Šarčević

Tehnički urednik
Martin Grgurovac

Likovna oprema
Ivan Herman

Lektor
Marija Filipović

Tisak
»Tipografija« d.d. Đakovo

Naklada
1000 primjeraka

Tiskano uz financijsku potporu
Šećerane Županja i Županjske banke d.d.

SVIMA NJIMA ŠTO POGINUŠE NA
NAŠIM NJIVAMA, KUNEMO SE
PRED BOGOM DA ĆEMO, VOĐENI
HRVATSKOM SLOGOM, ČUVATI I BRANITI
JEDINU NAM I VJEČNU HRVATSKU.

»Navik on živi ki zgine pošteno!«

FRAN KRSTO FRANKOPAN

*»Rod bo samo koj si mrtve štuje
na prošasti budućnost si snuje.«*

PETAR PRERADOVIĆ

PROSLOV (852-1992.)

Godine 852. po prvi puta zapisano je hrvatsko ime na jednom oltaru od kamena u blizini Klisa: »dux Croatorum Trepimirus« (knez Hrvata Trpimir...) Od tada pa do danas hrvatska je povijest ispunjena suzama i krvlju do koljena. Krbavsko polje i Mohač, Nikola Šubić Zrinski i sigetska epopeja, Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski borili su se »za krst časni i slobodu zlatnu«.

Bezbrojni su događaji u povijesti Hrvata u kojima smo, revno odani našoj katoličkoj svezi i kršćanskoj etici, pokazali dostojanstvo ljudi i čast pripadnosti graditeljima europske civilizacije. I zato nas nimalo nije iznenadila činjenica da je, pri uskrснуću države Hrvatske, prvo priznanje stiglo od Svetog oca Pape Ivana II., 13. siječnja 1992. godine. I ono najstarije priznanje, tada još mlade hrvatske države, 879. god. stiglo je knezu Branimiru iz svetoga grada, iz Rima.

Prolazeći stoljećima kroz scile i haridbe germanizacije i mađarizacije, Hrvatska je u posljednjih sedamdeset godina, uz sva zlosilja, morala podnijeti i nasilje nad jezikom. Tako su istisnuti naši predstojnici, biljezi, doznake, daće i plaće a ugurane dadžbine, plate, gledaoci i gledaoke. Rashrvaćivanje je bilo sistematski planirano.

Stoga nam je cilj da ovaj »Zbornik« bude odraz snage i otpornosti našeg duha. Govoreći o patnjama porobljenih naroda Winston Churchill, britanski državnik, rekao je i ovo: »Čovjek nije samo blato koje se može pregaziti, čovjek je i duh a duh je neuništiv«. I upravo hrvatski narod preživio je mukotrpan stoljeća zahvaljujući kulturnoj obrani – duhovnim vrednotama branili smo se od srbizma, rusizma i ostalih zvjerizma.

Uz slobodarske stihove I. Gundulića:

»O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar u kom sva blaga višnji nam bog je do«...

i vatrene stihove A. G. Matoša:

»Samo tebe volim draga nacija,
Samo tebi služim, oj Kroacijo«,

kličemo: VIVAT, CRESCAT, FLOREAT naša draga Hrvatska!

Mirko Šarčević

HRVATSKIM MUČENICIMA

*O gdje je plod od vašeg slavnog sjemena,
I da li kojim rodom krvca vaša rodi!
Jer roblje još smo, snijuć samo o slobodi,
Dok smrt je blizu gluha našeg plemena!*

*A kukavan je Hrvat novog vremena,
te pušta da ga stranac k stalnoj smrti vodi.
Ne opiruć se klanju – krotko janje – hodi
I ne zna zbacit groznog ropstva vremena.*

*Al vrcnut će iskra iz vašeg kremena!
Ja vjerujem, ja znam! Ta zar uzaludu
Sve žrtve vam i mučeništva budu?*

*DA, RODITI ĆE ROD OD SLAVNOG SJEMENA!
A ako ne će, sam ću zazvat pakla vatre
Da spale sve, i grom da ropski narod satre!*

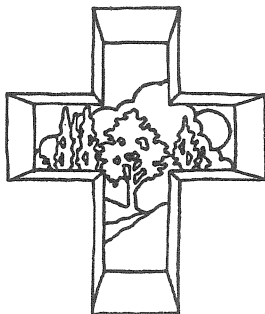
(1909)

KAD UMIRE ČOVJEK

*Kad umire čovjek
zemlja postaje teža
i dublja
za jednu ranu
crnja za jednu jamu
i jedan zakucan kovčeg.
Kad umire čovjek
svijet bi morao stati
i zadrhtati
težinom tuge
dubinom bola
u šutnji koja bi rastvorila vrata mrtvačnica
i podigla ploče grobova
kao umorne kapke iza besane noći.
Kad umire čovjek, umire dio svijeta
i zemlja postaje teže
iskusnija i ljudskija
i veća za jednu ranu
i dublja za jednu jamu.*

Jure FRANIČEVIĆ PLOČAR

1842 - 1992.

Najstarija kulturna institucija hrvatskog naroda MATICA HRVATSKA slavi ove godine sjajan jubilej, 150. obljetnicu svoga djelovanja. Od prvog predsjednika MH, grofa Janka Draškovića i ostalih velikana Ilirskog pokreta pa preko bana Jelačića, Stipice Radića i Vladka Mačeka sve do Franje Tuđmana bio je to maratonski kontinuitet hrvatske misli i hrvatstva.

Na našem području Matica hrvatska imala je svoje povjerenike već u prošlom stoljeću: 1877. god. bio je povjerenik Tropper Milan pa 1898. Brunschmid Viktor u Županji, Strepački Mato u Rajevu selu, Domaćinović Marijan u Bošnjacima, Gašparac Antun u Vrbanji, Benko Tomislav u Vrbanji, Tomašić Franjo u Gradištu i dr.

Ogranak Matice hrvatske utemeljen je u Županji 1964. godine na inicijativu Ivana Boždara i Stjepana Grubera. Prvi broj »Županjskog zbornika« izašao je 1967, a uredio ga je znanstveni djelatnik prof. Stjepan Gruber. Ovaj prvi broj Zbornika objavio je značajnu građu iz povijesti Županje i njezine okolice. Nekako u isto vrijeme, u Zagrebu je objavljena »Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog jezika« i poslije toga dolazi do progona Matice i njezinih članova da bi u vrijeme »Hrvatskog proljeća« ova istočnjačka hajka poprimila razmjere nacionalne kataklizme. Rad Matice hrvatske potpuno je zabranjen 1971. god.

Obnoviteljska skupština ogranka Matice hrvatske u Županji održana je 15. rujna 1990. godine. Skupštini su prisustvovali i gosti iz slavonskih ogrankata te dopredsjednik MH književnik Dubravko Jelčić. U Upravni odbor Ogranak izabrani su Antun Lešić, Ivica Ćosić, Jurica Buljan, Janja Juzbašić, Stjepan Šinka, Dubravko Tkalac, Stanislav Oršolić i Mirko Šarčević.

Na inicijativu naših Matičara izrađena je koncepcija preimenovanja ulica, trgova i naziva škola. Tako su u ovoj kroatizaciji, imena »anonimus« zamijenjena časnim imenima kulturnih djelatnika iz hrvatske povijesti.

Unatoč ratnim nepodopštinama, održana je jedna književna večer posvećena Ivanu Boždaru, laureatu nagrade »Grigor Vitez« (Luckaste priče) te izdavačkoj djelatnosti »Privlačice«. Ogranak je sudjelovao u humanitarnim akcijama zbrinjavanja prognanika kao i u prikupljanju potpisa protiv srbokomunističke agresije.

Da bi Matica hrvatska u budućnosti mogla korisno i kulturno djelovati uskoro bi se trebala otvoriti Galerija te izložbeni prostor Matice hrvatske u staroj osnovnoj školi u središtu našeg grada. Nakon rata, u selima će proraditi i povjereništva Ogranka MH u Županji.

IZVOD IZ PRAVILA MATICE HRVATSKE

Svrha je Matice hrvatske promicati narodni i kulturni identitet hrvatskog naroda na svim područjima umjetničkoga, nanstvenoga i duhovnog stvaralaštva.

Poradi toga Matica će hrvatska osobito:

1. proučavati i štititi hrvatsku kulturnu baštinu;
2. čuvati i njegovati izvornost i osobitost hrvatskog jezika;
3. promicati narodnu prosvjetu,
4. izdavati knjige, časopise, novine i ine publikacije;
5. osnivati knjižare, knjižnice, čitaonice i klubove;
6. osnivati i poticati osnivanje kulturnih društava;
7. organizirati umjetnička, znanstvena i stručna predavanja, tribine i skupove,
8. organizirati i poticati znanstvene i stručne projekte;
9. promicati narodnu i kulturnu samosvijest Hrvata izvan domovine;
10. okupljati kulturne djelatnike i sve one koji su spremni ostvariti svrhu i zadaće Matice hrvatske;
11. surađivati s umjetničkim, znanstvenim, stručnim i prosvjetnim društvima te s vjerskim zajednicama u domovini i u inozemstvu.

Predsjednik MH:
Mirko Šarčević

ČLANSTVO MATICE HRVATSKE 1878. GODINE

Županje. Povjerenik: Tropper Milan, kotarski predstojnik. – *Utem.:* Učiona pučka. – *Utem. koji uplaćuju:* Schwarz David, trgovac. Schwarz Srećko, trgovac. – *Prinosnici:* Benaković Josip, poštari. Benko Tomislav, kapelan u Gradištu. Brouček Dragutin, šumar u Jamini. Dolovčak Franjo, učitelj u Gundincih. Domaćinović marijan, bilježnik u Bošnjacih. Gašparac Antun, trgovac u Vrbanji. Horvat Miško, gostioničar. Juzbašić Gjuro, bilježnik u Šamcu. Kapetanović Joco, agent u Šamcu. Liebbald dr. Julijo, župnik u Bošnjacih. Markovac Jakob, lugar u Vrbanji. Obradović Jovo, carin. protustavnik. Oršegić Josip, ribar. Polak Makso, trgovac. Scheibl Ivan, kot. pristav. Serkulj Stjepan, župnik u Gundincih. Slivarić Pave, nadstražar. Strossmayer Andrija, učitelj u Rajevu selu. Člivarić Dragutin, kapelan u Bošnjacih. Tropper Milan, kot. predstojnik. Vukašinović Stevo, nadlugar u Podgajcih.

Ukupno 24 člana.

ZABORAVLJENI KNJIŽEVNICI

Mirko ŠARČEVIĆ

**FRA BERNARDIN TOMA LEAKOVIĆ
HRVATSKI KNJIŽEVNIK
ROĐEN JE U BOŠNJACIMA
PRIJE DVA I POL STOLJEĆA**

Ovaj već gotovo zaboravljeni talantirani i radišni fratar vratio se među svoje suseljane trijumfalno 1991. godine na 250. obljetnicu svoga rođenja. Tada je naime Osnovna škola u Bošnjacima dobila ime sada već poznatog hrvatskog književnika.

Njegov povratak među svoje, plod je puke slučajnosti. Dvadeset četvrtog siječnja 1982. godine u »Vjesniku« je objavljen napis pod naslovom »Bošnjaci se nadaleko znaju«. Između ostalih, u članku je dotaknut i Gerhard Ledić, lutajući hodoljub, koji je županjskom muzeju poklonio knjigu iz 18. stoljeća do tada malo poznatog spasiteља fra Bernardina Leakovića.

Nedugo nakon toga, Dr. Katica Čorkalo, Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti Zagreb, ogranak Vinkovci, započela je višegodišnji posao na istraživanju i proučavanju bibliografske građe o fra B. Leakoviću. Na temelju prikupljenih podataka, autorica je utvrdila da je Leaković u razdoblju između 1795–1802. god. napisao četiri knjige nabožno-poučnog karaktera. Analitičkom i komparativnom valorizacijom Dr. Katica Čorkalo zaključila je kako je B. Leaković zanimljiva pojava primarno zbog jezika kojim je pisao – slavonske ikavice kojom najavljuje ilirski koncept književne štokavštine. Osim tog B. Leaković već koncem 18. stoljeća izričito ističe potrebu premošćivanja jezičnih razlika, a time posredno i ideju poznate ilirske uzajamnosti i sloge.

Bibliografski izvori

Franjevci, koji su u tijekom stoljeća bili gotovo jedini duhovni učitelji u Slavoniji, nastavljaju svoju misiju i nakon izгона Turaka. Između turske čame i austrijske vojne dresure, Slavonija 18. stoljeća nije mogla dati gigantskih imena. Uostalom književnike formata jednog Marulića, Držića ili Gundulića nisu u ovom stoljeću davali ni Dalmacija ni Dubrovnik. Naprotiv, s Kanižlićem, Reljkovićem, Došenom, Ivanošićem i Katančićem Slavonija je postigla takve književne domete koji su ravnopravni, ako ne i veći od književnih rezultata hrvatskog juga.

BOŠNJACI Pučka škola – danas ŠUMARSKI MUZEJ, rad J. Babogredac

Književnost u Slavoniji, poslije uzleta i cvata u drugoj polovini 18. stoljeća stagnira, nalazi se na nivou nabožno-poučne književnosti pa se ni Bernardin Leaković ne izdvaja iz te globalne ocjene. Najstariji izvor podataka o B. Leakoviću je »Catalogus« fra Grgura Čevapovića tiskan u Budimu 1823. godine. Ova knjiga je danas u

vlasništvu franjevačke biblioteke u Požegi. Iz nje saznajemo da je pater Bernardin Leaković lektor teologije i exkonzultor Provincije (koji je u svetoj zemlji tri godine diskretus bio) izdao na ilirskom jeziku tri knjige.

1865. Šafarik je u svojoj glasovitoj »Povijesti južnoslavenske literature«, u odsjeku ilirski i hrvatski pisci, zabilježio naravno, njemačkim jezikom kratki curriculum vitae Bernardina Leakovića. U tom smislu osobito je zanimljiv rukopisni vitae Bernardina Leakovića. U tom smislu osobito je zanimljiv rukopisni biografski zapis u »Liber memorabilium« tj. u »Spomenici župe Bošnjaci« iz 1862. god. Na petoj stranici tog važnog kronografskog djela, jezikom činja zapísano je:

»Bernardin Leaković rođen je u selu Bošnjaci Brodske graničarske pukovnije 13. listopada 1741. godine. Dobio je ime Toma. Stupio je u franjevački samostan u Radinu, zaređen je 1765. i dobio redovničko ime Bernardin. Kao franjevac minorit Provincije sv. Ivana Kapistrana najprije služi po samostanima, a kasnije kao dušebrižnik i gvardijan u Šaregradu.«

Godine 1860. Ivan Kukuljević Sakcinski u »Bibliografiji hrvatskoj« donosi opis za sve četiri Leakovićeve knjige nazivajući ga »franceškanom iz Slavonije«. Tri knjige tiskane su u Osijeku u Divaltovoj tiskari, a samo je »Nauk kršćanski« tiskan u Budimu.

Leaković preteča ilirizma

Prvu knjigu objavio je Leaković 1795. godine s naslovom: »Govorenja za sve nedilje godišnje« a supotpisnici su ugledni imprimatur, lektor, koncinator pa sekretar Provincije Ilija Lekić, revizor Matija Krčelić. U Pridgovoru pod naslovom »Dobrovoljni štioče« autor navodi da su njegove propovidi tumačenja nediljnih evanđelja, jer »pastiri dušah« često nemaju vremena za proučavanje evanđelja.

Godine 1798. izdao je Leaković u Budimu drugu knjigu »Nauk od poglavitih stvari kerstjansko-katoličanskih«. U Pridgovoru autor obrazlaže svrhu i dužnost čovjeka na zemlji pa između ostalog kaže:

»Mlogi bo mloga znadu, al sebe iste ne znadu premakoje najveća mudrost sebe znati«. Knjiga je podijeljena u pet segmenata. U Pogovoru Leaković kaže da ju je s velikom pomnjom izradio i da pretendira na širu čitalačku publiku pa knjigu namjenjuje propovjednicima ali i svima koji znaju čitati »našem iliričkom puku«. Osobito je važno što autor obrazlaže da knjiga nije namijenjena samo Slavoncima nego svim zemljama »Istog iliričkog jezika«. »U svim tim krajevima lasno će se knjiga služiti. Najobičnije riči treba samo zaminiti svojim kao što i mi njihove riči po našem običaju izgovaramo.« Na kraju saznajemo da je knjiga napisana u Šarengradu, a pisac obećava »još jedno lipo dilo«.

1802. godine Leaković izdaje i treću knjigu »Govorenja za svečane dane božje«. I ovdje kao u prethodne dvije knjige vidi se da je Leaković učeni franjevac. S velikim poznavanjem citira crkvenu literaturu/i autore. U izvođenju zaključaka i dokazivanja precizan i logičan, on je izvrsno svladao pravila disputacije i govorništva uopće. Njegova »govorenja« nisu tek prodike za puk, nego meritorna lektira uvažavana od svih.

Četvrto i posljednje djelo Bernardina Leakovića »Kratak dogovor svrhu razdijeljenja istočne i zapadne crkve upravit po prijatelju zapadskom k prijatelju istočnomu« nije pronađeno, ali se može očekivati da će se pronaći u nekom pasioniranog kolekcionara.

Ilustracije radi evo još nekoliko pasusa iz Leakovićeve ostavštine koji nam zorno potvrđuju humanističke poruke i bogatu elokvenciju našeg književnika: »Griše i oni, koji se zaklinju brez svakog opreza ne promatrajuć jeli istina ili nije što govore i jeli vridno da se zakletvom takvo govorenje potverdi. K ovima pristaju svi općenah (općenito) vladaoci, pravdaoci, nastojnici koji nepravedan i oveć harač nameću ili koji krivo i po mitu sude ili koji nepavednu čiju stranu brani za svoju korist.

Ako pak, štioče dobri, želiš znati s kakvim sam se knjigama služio, znaj brate, da sam od knjige do knjige, kano pčela po cvitju prilitao: Catechismus Romanus, Il Misionario Parochiale a pitao sam i učene bogoslove te sam na pouzdani temelj vas moj posao naslanjao.

Dakle dragi prijatelju, primi dobre volje ovi moj maleni trud, i s njime se služi dok još jedno lipo dilo (ako Bog dopusti) izradim. A od mene, u tvojim molitvama imaj prid Bogom uspomenu. I budi zdrav.

U Šarengradu 25. miseca svibnja god. 1798. Priponizni sluga otac B. Leaković.«

Značenje B. Leakovića u hrvatskoj književnosti

Bernardin Leaković nesumnjivo pripada onom tipu prosvjetiteljstva koje predstavlja posebnu, našu varijantu, a odnosi se na njegovo shvaćanje i uporabu jezika kao medija koji služi prosvjećivanju puka. On piše vrlo čistim i čitkim, jasnim i dorečenim pučkim jezikom, ikavskom štokavštinom slavonske provenijencije. I zato je nepravедno što ga nitko ne spominje kao prethodnika preporodne, ilirske jezične misli koju on zagovara već potkraj 18. stoljeća i praktično oživotvoruje svojim jezičnim idionom.

Prije od tolikih nosilaca pretpreporodne ideje, on govori o »iliričkom puku« i jednostavnoj mogućnosti premošćivanja jezičnih barijera među južnim Slavenima. Nevjerojatno kako je ovaj franjevac bio dalekovidan i mudar: njegujući pučki jezik on je ustvari podržavao narodni otpor tada, kada su viši slojevi uglavnom pokazivali nehat, a narod bio prepušten sebi, vlastitim snagama i vlastitim nadama. U svakom slučaju, djelo Bernardina Leakovića zaslužuje pažnju zbog čistog jezika, čime se pisac svrstava u kolo najboljih hrvatskih pisaca 18. st. koji su u predilirsko vrijeme svojom uporabom jezika dokazivali opravdanost budućih nastojanja na prihvaćanju ideje o narodnoj štokavštini kao temelju hrvatskog književnog jezika.

U 18. stoljeću škole su bile rijetka pojava, pogotovu one na hrvatskom jeziku pa su Leakovićeve knjige na određeni način prvi udžbenici hrvatskog jezika, namijenjeni, doduše, prije svega pastirima-župnicima koji su bili prvi pučki učitelji u velikim učionicama-crkvama.

Evo riječi što sam ih ad hoc izvadio iz Leakovićeve knjige, a još se nalaze u živom govoru kod starije populacije dokazujući tako da je pisac materinski jezik doista apsolvirao u Bošnjacima: Ulagivat se, karati, kruto sužanjstvo, njihovo, smest se, ganuće, napastovat, neprosito dobro, grišiti, grija, lasnoćemo, mlogo, Isukrstove muke, kćere, jerbo, zafalnost, zapovid, reko, pridika, zabluditi, tomačiti, svitnjak, dojaditi, usamita, svemu svitu raširita, sve vike vikova,

bezpristance, otraniti, pribivat, dokučiti, porad njiovog, tegobno, vas, odveć, neobičajno cviče, sirote, nametati, pristajati, buduć, stvarma (umjesto stvarima), osladila se, srida, nadometak, življenje, uvridit, dobročinstvo.

Bošnjaci i Leaković uzajamno se upotpunjuju pa je sasvim jasno da su Bošnjačani danas ponosni na svog pretka i njegovu književnu ostavštinu koja potvrđuje jedan sjajan kulturološki kontinuitet ovog poznatog i priznatog sela.

Literatura

1. »GOVORENJA ZA SVE NEDILJE GODIŠNJE« od fra B. Leakovića, žup. muzej.
2. Dr. Katica Čorkalo: »Mjesto i uloga fra Bernardina Leakovića u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća« – simpozij u Osijeku 1987. god.

Poznate, pjevljive pjesme »Mara ima, Mara ima« i »Kad ja pođoh ne Bembašu« komponirao je glazbenik Mladen Pozaić, rođeni Županjac. U povodu toga donosimo njegov životopis.

Mr. Marija RIMAN

ŽIVOT I RAD MLADENA POZAJIĆA

Mladen Pozajić rođen je 5. 3. 1905. godine u Županju gdje je proveo prve četiri godine života. Drugo je dijete majke Marije, rođene Smajić i oca Dragutina, kotarskog veterinarra. Starija Mladenova sestra Dragica rano je umrla. Godinu dana nakon Mladena rodila se Melita, kasnije poznata pijanistica Melita Lorković.

U petoj godini Mladenovog života Pozajićevi sele u Veliku Goricu. Tu je 1915. završio osnovnu školu (pučka škola, 4 godine). Već tada mašta o orkestru. U vrtu je zamišljao da su šta-povi, podupirači za rajčicu, orkestar, a on dirigent koji

gusla rukama oponašajući violinu. Otac mu je kupio tamburicu koju je stalno priželjkivao.

U roditeljskom domu svi su muzicirali, a majka ga je prva podučavala sviranje glasovira.

1918. godine Mladen polazi u gimnaziju u Zagrebu. Živio je u internatu za dječake – nadbiskupskom orfanotrofiju gdje počinje proučavati glazbu.

Kao gimnazijalac pokazuje sklonost skladateljskom radu. U Glazbenom zavodu učio je sviranje glasovira i violine, a na Odjelu za kompoziciju učio je rog. Značajna je 1921. godina jer te godine Mladen prvi puta javno nastupa. nakon završene gimnazije školovanje je nastavio u Glazbenom zavodu. Za vrijeme studija aktivan je u glazbenom životu grada Zagreba.

Na muzičkoj akademiji Zagreba Mladen Pozajić studira dirigiranje i kompoziciju. Učitelji su mu bili Blagoje Bersa za kompoziciju, Fran Lhotka za dirigiranje, Franjo Dugan za kontrapunkt i figu, Zlatko Grgošević za glazbenu pedagogiju i Svetislav Stančić za glasovir.

1924. godine postaje dirigent Obrtničko-umjetničkog društva Matije Gupca, a često je nastupao kao glasovirski pratilac svom učitelju Milanu Reizeru. Milan Reizer bio je profesor Krunske glazbene akademije u Zagrebu (tadašnji naziv Akademije). Bio je veliki stručnjak u prezentiranju dugih melodijskih fraza, pa je Mladen Pozajić kao njegov učenik puno toga usvojio. To mu je dobro koristilo pri osnivanju zborova i manjih orkestara.

Nastaju prve Pozajićeve kompozicije. Od 1923-1925. g. komponirao je: »Berceuse« (za violinu ili violoncello i glasovir), »Odbi se grana jorgovana«, »Čika hoće«, »Strina neće«, »Meni zvoni tožen glas donašaju«, »Kuda« (za dva mješovita zbora), »Sastali se« i »Zrasla je murvica«, »Menuet« (za violoncello i glasovir), »Menu est propositum (za muški zbor), »Preludij« (za harmonij), »Pred prijestoljem prvoga kralja«, a na pučku temu nastaje skladba »Baška je malo selo«.

Mladen Pozajić preuzima dirigentsko vodstvo Grafičkog pjevačkog društva Sloga i bit će voditelj do 1927. godine. Tijekom 1926. godine piše kompozicije: 1. i 3. dio scenske glazbe »Pred prijestoljem prvoga kralja«, »Kirie eleison« (za mješoviti zbor), »Ostinato«, »Priča« (ova dva djela za klarinet i glasovir), »Tri stavka« (za dvije oboe, engleski rog i fagot), »Prosidba« (za dva mješovita zbora). Obradivao je i pučke pjesme pa su nastale skladbe: »Sejaj, sejaj bažulek«, »Mara ima«, »Primorska serenada«, »Ako si pošla spat« i »Oj more duboko«.

U kolovozu 1926. Mladen Pozajić preuzima dirigentsko vodstvo Oratorijskog zbora SV. MARKA u Zagrebu. Bez prekida je voditelj tek od 1930. jer je nakon diplomiranja otišao u Pariz i Beč.

15. svibnja 1926. godine emitirana je prva radio-emisija Radio-Zagreba, a jedan od sudionika bio je i Mladen Pozajić. Tako je ušao u povijest hrvatskog radija.

29. lipnja 1927. Pozajić je diplomat te je održao koncert dirigirajući kompoziciju Božidara Kunca Na Nilu, pjesmu za sopran i veliki orkestar. Božidar Kunc je također bio absolvent i to mu je bila završna studijska kompozicija. Solistica je bila sestra B. Kunca, također absolvent, kasnije proslavljena Zinka Vilfan-Kunc.

Već je istaknuto da su pučke pjesme bile česta inspiracija Pozajićevim kompozicijama. Tijekom 1927. godine nastaju kompozicije: »Djevojka je zašla«, Procvala je ljubičica« (pučke teme iz Gorskog kotara), »Caj goro čarna« (p. t. iz Bosne i Hercegovine), »Široka kuntrado«, »Da biš moja bila« (p. t. iz Dalmacije), »Haj, zeleni se lišće« (p. t. iz Turopolja), »Brk se smiješi u gajdaša« (p. t. iz Srijema).

Studij glazbe Mladen Pozajić nastavio je u Parizu kao stipendist francuske vlade, i to u Školi Kantorum kod poznatog pedagoga Vincent d'Indya. Kod njega je Mladen studirao kompoziciju i kasnije ga je zvao apostolom svoje umjetnosti.

Pored studiranja, Mladen je za kratko vrijeme formirao pjevački zbor, kasnije poznat kao Jadran. Mladen Pozajić je u Parizu nastupao i kao pijanist i kao solist u pjevačkom kvartetu.

Pod nadzorom Vincent d'Indya napisao je nekoliko skladbi: »Justorum animae«, »Misa sv. Vinka«, »Četiri preludija«, »Fuga« (za glasovir), »Bourree« (za flautu i glasovir) te ciklus pjesama, »Čežnja za dikom« (za bariton i solo glasovir). Ova je skladba instrumentirana 1963, a posvećena je Vladimiru Ruždjaku.

1929. godine Pozajić je u Beču kod proslavljenog kompozitora solo pjesama Josepha Marxa. Te je godine napisao kompoziciju Studija o jednom motivu, dobro ocijenjenu u člancima kritičara. Valja spomenuti i pjesmu »Duet« za dvije violine koja je snimljena u inozemstvu, te pjesme s pučkim motivima: »Dve za svadbu« i »Dve za sake vreme«.

Krajem 1929. Mladen se vraća u Zagreb gdje počinje stalnu glazbenu aktivnost. Pojavljuje se kao dirigent, organizator različitih glazbenih manifestacija, koncertni pratilac i kao skladatelj.

Od 1929. dirigirao je Hrvatskom pjevačkom društvu Jablan, a 1930. osnovao je vokalno-komorni orkestar Zagrebački madrigalisti čije je muziciranje jedanaest godina punilo dvorane.

Od 1930. do 1937. godine Mladen Pozajić radi kao učitelj glazbe u Trećoj realnoj gimnaziji u Zagrebu gdje je predavao pjevanje, a zbog nedostatka sati predavao je i krasnopis.

Mladen Pozajić je osnovao nekoliko zborova u kojima je okupljao srednjoškolsku mladež.

Vjenčao se s poznatom zagrebačkom solisticom Ligom Doroghy, 11. srpnja 1932. godine. Do 1945. supružnici nastupaju zajedno obogaćujući glazbeni život Zagreba. Mladen odlazi iz Zagreba 1945. godine.

Uvijek pun ideja i inicijative, zalagao se za osnivanje što više glazbenih društava te je jedan od pokretača osnutka prve tamburaške škole u Zagrebu, 1940. godine.

Isticao se i kao glazbeni pedagog. Smatrao je da mladež mora biti nositelj cjelokupnog glazbenog života. Zajedno s Lavom Vrbanićem 1932. otvorio je Pjevački studio. U radu mu se kasnije pridružuje i supruga. Svoj kompozitorski rad Mladen temelji na pučkim motivima. Do 1936. godine nastale su skladbe: »Tri narodne pjesme« (za sopran i glasovir), »V jutro« (za glas i glasovir), »Četiri svatovske pjesme iz Bukovca«, »Zaspala je Ljuba Ivanova«, »V jutro sem se sama stala«, »Kad ja podoh na Bembašu«, »Svijetla noć« (skladba za muški zbor).

Tih godina Mladen Pozajić dobiva značajna priznanja od kojih valja istaknuti: u travnju 1936. PRVA nagrada za dvije skladbe za muški zbor, u srpnju iste godine PRVA nagrada za skladbu Djeveruša. U srpnju 1936. na internacionalnom Tanzweltspieli u Berlinu na Olimpijadi balerina Nevenka Perko plesala je na glazbu Mladena Pozajića ples Djeveruša i osvojila PRVU nagradu. Tu je kompoziciju Mladen komponirao i instrumentirao tijekom jedne noći.

Ministar prosvjete imenovao ga je 1936. godine profesorom Glazbene akademije gdje radi do kraja rata. Dirigirao je zborom i orkestrom Državne glazbene akademije pa je napustio Oratorijski

zbor Sv. Marka. Posljednji put nastupa s tim zborom 24. ožujka 1937. kada je izveden Lisztov *Christus*, Ovo nenadmašno djelo bilo je tom prilikom prvi puta izvedeno u Hrvatskoj i do danas je to ostalo jedino izvođenje u Lijepoj našoj.

Iste godine Pozajić preuzima dirigentsko vodstvo Hrvatskog pjevačkog društva Lisinski i uspješno ga vodi do 1941. god. U Zagrebu je 1938. osnovao Društvo reproduktivnih glazbenih umjetnika, a članovi su mogli biti samo školovani glazbeni umjetnici. Tijekom ove godine glazbenu literaturu obogatio je ciklusom pjesama *Iz dječjih novina*, kao i jednom skladbom s narodnim motivom, *Vu zelene trave*.

Mladen Pozajić postiže jedan od svojih ciljeva, a to je otvaranje prve tamburaške škole koja počinje s radom 28. 4. 1940. u Zagrebu. U školi rade tadašnji vrhunski stručnjaci: dr. Božidar Širola, Mladen Pozajić, Zlatko Grgošević, dr. Milan Stahuljak, dr. Josip Andrić. To dokazuje da je glazbeno znanje stečeno u ovoj školi na zavidnoj visini.

Početkom rata, 1941. godine, Mladen Pozajić rad nastavlja u Zagrebu. Sudjeluje u svim glazbenim manifestacijama; kao dirigent zbora i orkestra Državnog konzervatorija, kao dirigent pjevačkog zbora Lisinski itd. Postavljen je kao profesor u Hrvatskom državnom konzervatoriju, a nakon toga, kao tridesetšestogodišnjak postaje i rektor. Izrađuje i provodi program koji je omogućio bolje školovanje glazbene mladeži.

U to vrijeme Mladen Pozajić osnovao i zbor Radio-postaje Zagreb, a zvao se Krugovalni zbor. Tada je bio i član »porote« koja je imala zadatak odabrati harmonizaciju za hrvatsku himnu *Lijepa naša*. Jednoglasno je izabrana orkestracija Jakova Gotovca.

Nakon rata, 1945, Mladen Pozajić je osuđen na uvjetnu kaznu od dvije godine. Ujesen je amnestiran, ali je izgubio pravo glasa i mogućnost rada na Akademiji i u školama. Sve do 1947. radi u privatnim aranžmanima. Po pričanju njegove druge supruge Zdenke Pozajić, kavana u Bjelovaru je bila uvijek puna kad bi svirao Mladen Pozajić.

Pozvan je u Sarajevo i odlazi 8. 3. 1947. U Sarajevu nastavlja glazbenu djelatnost. Ubrzo je slovio kao vrijedan pedagoški radnik i veliki stručnjak.

Pored mnogih istaknutih aktivnosti postao je i dirigent Sarajevske opere – sve do 1955, a dirigent Sarajevske filharmonije do 1974. g. Ove dvije sarajevske ustanove uzdigao je na visok interpretativni nivo. Mladen Pozajić je bio i član Udruženja kompozitora i glazbenih umjetnika Bosne i Hercegovine, čiji je i predsjednik. Kao požrtvovni djelatnik dobio je nagradu.

Pedesetih godina nastaju nove glazbene tvorevine: »Stara melodija« (za vilinu i glasovir), »Siroče sam« i »Novi dani«, zatim scenske glazba za Otelo i Kralj Lear.

Radio je i sa zborom Radio-Sarajeva.

Osnivanjem Glazbene akademije u Sarajevu, Mladen Pozajić je postavljen za redovnog profesora. Ovu dužnost obnaša od 1955. do 30. 9. 1972. Pokazao se kao vrsni pedagog. Ideju o što boljem glazbenom obrazovanju mladeži nije nikad napuštao. Predavao je dirigiranje, sviranje partitura, bio je zborovođa mješovitog pjevačkog zbora. Zalagao se da se u Sarajevu otvori glazbena knjižnica za potrebe učenika i studenata. Bio je jedan od inicijatora osnivanja Društva prijatelja glazbe i glazbene mladeži. Cilj ovog društva bio je organizacija koncerata kako bi se slušateljima približila glazba, i ona stara, i suvremena i glazba dalekih krajeva.

Značajna Pozajićeva aktivnost je praćenje solo izvođača, i to na glasoviru. Kao dirigent imao je puno gostovanja. Značajnija gostovanja izvan Bosne i Hercegovine su na Radio-Genevi i u Parizu sa zagrebačkim radio-zborom. Kao štovani stručnjak za glazbu često je bio član žirija na različitim glazbenim natjecanjima.

Mladen Pozajić je prevodio glazbena djela s njemačkog i francuskog jezika. S francuskog je preveo operu Manon i postavio je na scenu. Objavljivao je znanstvene i stručne radove kao što su Ispravan odnos prema tekstu, Jedno prijatno veče, itd.

Za stvaralaštvo i nesebično ugrađivanje u razvoj glazbene umjetnosti Mladen Pozajić je često nagrađivan, npr. 1960. Nagradom grada Sarajeva. Od 1962. do 1963. godine komponirao je skladbe Konjuh planino, na narodnu melodiju i tekst i skladbu Udaralo u tamburu dače.

Kao veliki organizator Pozajić je često bio član organizacionih odbora. Tako je 1966. godine bio član matične komisije za realizaciju pripremnih radova za početak rada Visoke glazbene škole u Skopju.

Mladen Pozajić je tvrdio da je sarajevska sredina posebno glazbena pa je i to jedan od razloga što je postigao uspjeh u radu. Smatrao je da tehnika pjevanja sevdalinki ima sličnost s tehnikom pjevanja gregorijanskog korala u prošlim stoljećima.

»To je danas visoka i dotjerana pjevačka tehnika svoje vrste, a mislim da danas u svijetu postoji još malo krajeva gdje se takvo nešto u narodu može čuti...

Nastojanje svih mojih kolega i moja upravo se i svode na izvršenje jednog važnog zadatka da i širokim krugovima publike približimo vrijednosti svjetskog umjetničkog glazbenog stvaralaštva, s punim uvjerenjem da će ga ona, kada bude za to potpuno osposobljena, objeručke prihvatiti... U glazbi tražim čovjeka. Smatram, sve ono što je upotrijebio jedan umjetnik u svom glazbenom djelu, kompoziciji, samo su riječi, a njihov smisao moramo odgonetnuti. Zato cijelog života nastojim razviti tehničke kvalitete i u sebi i u svojim suradnicima, kako bismo bili u službi onog posljednjeg, najvažnijeg zadatka čiji je jedini cilj: izraziti čovjekov osjećajni svijet. Ta je problematika naročito interesantna i složena u tumačenju djela naših kompozitora, dakle našeg čovjeka, za što se svesrdno zalažemo sa željom da ih ne samo populariziramo, nego da ih u prvom redu učinimo korisnom i potrebnom hranom našoj publici, a to znači sredini u kojoj svi zajedno djelujemo«. ¹

Mladen Pozajić je kao stručnjak za zbornu interpretaciju odgojio mnoge generacije studenata koji su postali odlični dirigenti i glazbenici.

Iako rijetko, i dalje piše skladbe. Tijekom 1967. nastala je skladba »Sedam narodnih pjesama«, i to na temelju narodnih motiva.

Solističkoj glazbi namijenio je skladbu »Agogočke studije« – za 4 trube, a iz 1969. godine su skladbe za glas i glasovir: Vesela Ljubljana i Ljubezan.

I dalje se redaju priznanja i zahvalnice Mladenu Pozajiću što svjedoči da je riječ o posebnom umjetniku, a to mu daje volju za budući rad. Osnovao je Akademski komorni zbor od 16 pjevača. S Kulturno-umjetničkim društvom Proleter, kao dirigent, nastupio je

1. M. Lasić, Mladen Pozajić, izraziti čovjekov svijet u glazbi, Oslobođenje, Sarajevo, 5. 10. 1958.

na internacionalnom festivalu u engleskom gradu Langolemu. Zbor se plasirao na šesto mjesto.

Nastupio je kao dirigent na Sanremskom festivalu (25. 2. 1971) i tada se teško mogla kupiti ulaznica za Pozajićev koncert sa Sanremskom filharmonijom. Imao je uspješno gostovanje i 17. 3. 1971. u Parizu. Tijekom 1971. i 1972. godine kompozitorski opus Mladena Pozajića bogatiji je za skladbe In Tyrannos, Grlici iz zavičaja i Točkovi.

1972. godine prestaje raditi kao redovni profesor Glazbene akademije u Sarajevu, ali i dalje ostaje suradnik. Te godine počinje voditi i uređivati emisiju Portreti na trećem programu Radio-Sarajeva. Još uvijek djeluje kao glazbeni pedagog – vodi seminare za učitelje i voditelje pjevačkih zborova. Još uvijek je član mnogobrojnih grupa za ocjenjivanje, a valja naglasiti da je član ocjenjivačkog suda XVIII glazbene smotre hrvatske djece i mladeži u Varaždinu. Nisu ga zaboravili ni »stari« pjevači u Zagrebu pa je 17. 1. 1973. dobio srebrnu medalju za zasluge u pjevačkom zboru.

Te godine se navršilo 50 godina Pozajićevog umjetničkog rada. Kao priznanje, dobio je Zlatnu plaketu. Za tu priliku izveo je cjelovečernji koncert s djelima L. v. Bethovena i svojim skladbama.

Na pitanje kako je uspio pedeset godina neumorno raditi kao kompozitor, dirigent, pedagog ... Pozajić je odgovorio:

»Jedini problem je bio doživjeti ovolike godine života, a raditi nije bilo suviše teško jer je to posao koji volim. Osim toga, smatram da sam napravio samo malo više nego drugi i nikad nisam radio sve istovremeno. Ako sam komponirao, sav sam se predao tom radu, isto tako sam dirigirao ili radio što drugo. Pedesetu godišnjicu svog umjetničkog rada proslavit ću jedino ovim koncertom, ali on mi je utoliko draži što su se moji učenici sjetili mog jubileja i organizirali proslavu uz pomoć Koncertne poslovnice.«²

Tijekom 1974/75. godine opus kompozitorskih radova je konačan. Nastaju skladbe za mješoviti zbor: Ptice, Svečane fanfare. Na narodne teme nastaju skladbe Vuprem oči, Igra kolo, Zelengora i Deset muških zborova na narodne teme.

2. S. Hribar, Peta simfonija jednog života, Večernje novine, Sarajevo, 8. 6. 1973.

Posljednje skladbe Mladena Pozajića nastale su tijekom 1975. godine. To su Devet po devet i Vjetar – za mješovite zborove. Do 1978. godine Pozajić je aktivni sudionik mnogih glazbenih manifestacija. Da ga nije slomila bolest, aktivnost bi sigurno bila duža.

Njegovo veliko i plemenito srce prestalo je kućati 28. 3. 1979. godine.

Prije svega, bio je veliki dirigent. Isticao se kao dirigent simfonijskog, vokalnog, oratorijskog, opernog i zabavnog orkestra. Djelovao je kao pratilac na glasoviru, pedagog, glazbeni pisac i kritičar, prevoditelj, organizator mnogih glazbenih manifestacija, recenzent. Bio je osnivač mnogih manjih i većih glazbenih orkestara, osnivač ili suosnivač mnogih glazbenih institucija, reorganizator nekih pedagoških programa. Pomagao je svojim suradnicima koji su od njega tražili savjete. Bio je veliki čovjek.

Mladen Pozajić svoje »ja« nikada nije napisao velikim slovom. Bio je tih, povučen, u društvu ugodan. Kao učitelj odlikovao se požrtvovnošću, strpljivošću i točnošću. Najveće pohvale dobivao je od drugih. Ipak, jednom je nešto pohvale napisao sam.

Dok je bio student, imao je s jednim pjevačem koncert u Vukovaru. Tamo su im rekli da im se koncert svidio i da bi htjeli da se u novinama objavi kritika. Čitajući kritiku, Mladen je vidio da on nije spomenut.

»Onda ja uzmem pero pa pišem dalje. U Mladenu Pozajiću upozнали smo mladog, ali talentiranog pratioca koji se u svemu povinovao intencijama soliste...«³

Mladen Pozajić je neobično volio svoje rodno mjesto Županju. Bio je u stalnom kontaktu s prof. Gruberom, tadašnjim kustosom muzeja u Županji. Često mu je slao dokumentaciju koja je i danas pohranjena u Županji. Čitamo dijelove pisma:

»Ne čudite se mojoj privrženosti mome rodnom mjestu. Moji roditelji proveli su tamo svoje najljepše godine i njihovo često sjećanje na to vrijeme učvrstilo je u mojoj svijesti slike, koje su bile katkada

3. M. Marić, Pedesetgodišnja simfonija, Sloboda, Mostar, 10. 12. 1973.

ponešto i nejasne, slike ljudi i okoline u kojoj smo se kretali. I naučio sam da volim to sve, kao što su to voljeli i moji roditelji.»⁴

Završimo jedinim stihovima za koje se zna da ih je napisao Mladen Pozajjić, a pronađeni su u njegovoj ostavštini u Županji:

»Kada umrem, ne oplakuj me melodijom u velikim intervalima.

Vrisak nije prava tuga.

Tek jedan mi teški, duboki uzdah pokloni

Al taj neka bude posve tih«.

Bila su to stremljenja ali i ostvarenja vrsnog pedagoga, dirigenta i kompozitora Županjca Mladena Pozajjića, istinskog glazbenika koji je svojim enciklopedijskim znanjem obogatio hrvatsku kulturnu baštinu 20. stoljeća. I pripada mu, stoga, časno mjesto među županjskim velikanima.

Literatura

1. (...), Ljepota ostaje, »Svijet« Sarajevo, 2. IV. 1971. god.
2. Balentović, I., Muzika koja predstavlja život, »Susreti« proza, poezija, osvrti br. 3, Umag 1967. god.
3. Hajnc, J., »Čičak«, Sarajevo, 2. VII. 1953. god.
4. Hribar, S., Peta simfonija jednog života, »Večernje novine« Sarajevo, 8. VI. 1973. god.
5. Lasić, M., Mladen Pozajjić izraziti čovjekov svijet u muzici, »Oslobođenje«, Sarajevo 5. X. 1958. god.
6. Marić, M., Pedesetgodišnja simfonija, »Sloboda«, Mostar, 10. XII. 1973. god.
7. Mirić, T., Pet godina opere Pozorišta Narodne republike Bosne i Hercegovine, »Bilten«, Sarajevo 1951. god.
8. Pervan, D., Pola vijeka za muziku, »Oslobođenje« Sarajevo, 8. VI. 1973. god.
9. Pozajjić, M., Muzička kultura grada, »Oslobođenje«, Sarajevo, 6. IV. 1958. god.
10. Pozajjić, M., Za čovjeka željnog ljepote i raznolikosti, »Odjek«, Sarajevo, II. 1958. god.
11. Radio emisija u Sarajevu, Sarajevo 12. XII. 1966., kopija, nađeno u ostavštini Mladena Pozajjića.
12. Radio-TV emisija u Sarajevu, Sarajevo, 20. III. 1967, bilješke Mladena Pozajjića.
13. Pisma i bilješke nađene u ostavštini Mladena Pozajjića.

4. Iz pisma prof. Gruberu, napisano 27. rujna 1957., rukopis nađeno u ostavštini.

SAŽETAK

Rad prati životni put Mladena Pozajića od njegovog rođenja 5. III. 1905. godine u Županji sve do smrti 28. III. 1979. godine u Sarajevu. U vremenskom slijedu se razabiru dva temeljna dijela: život u Zagrebu i kasnije život u Sarajevu. Uz navođenje relevantnih biografskih podataka, rad se posebno bavi kronologijom i, dijelom, verifikacijom glazbenog opusa Mladena Pozajića. Ističe se njegovo dirigentsko djelovanje. Dirigirao je simfonijskim, vokalnim, oratorijskim, opernim i zabavnim ansamblima. Navedeni su kompozitorski radovi. Tekst omogućuje praćenje svestranosti Mladena Pozajića jer su evidentirane njegove glazbene i društvene aktivnosti kao što su: dirigiranje, komponiranje, pedagogija, glazbeni pisac i kritičar, glasovirski pratilac, recenzent, osnivač glazbenih institucija, osnivač glazbenih ansambala, član stručnih komisija... Posebno je osvjetljen njegov doprinos glazbenoj pedagogiji.

Dokumentirana je njegova privrženost rodnome kraju. Rad omogućuje stjecanje uvida u bogato životno djelo Mladena Pozajića i njegov ljudski lik.

Zusammenfassung

DAS LEBEN UND WERK DES MLADEN POZAJIĆ

Die Arbeit verfolgt den Lebensweg des Mladen Pozajić vom seiner Geburt an am 5. März 1905. in Županja bis zum seinen Tod am 28. März 1979. in Sarajevo.

Die Zeitfolge seines Lebensganges kann man in zwei grundlegende Abschnitte teilen: das Leben in Zagreb und später das Leben in Sarajevo. Neben der Anführung der relevanten biographischen Angaben, befasst sich das Werk insbesondere mit der Chronologie und teils mit der Verifikation des Musikopus des Mladen Pozajić. Er zeichnet sich mit seiner dirigierenden Tätigkeit aus (er dirigierte mit symphonischen, vokalen, oratorischen, Oper, und unterhaltenden Ansambles). Angegeben sind die Kompositionswerke. Der Text ermöglicht, das man die Allseitigkeit des

Mladen Pozajić verfolgt, da alle seinen musikalischen und gesellschaftliche Aktivitäten evidentierte sind: Er dirigierte, komponierte, war Pedagoge, Musikschriftsteller und Kritiker, Klavirbegleiter, Rezensent, der Gründer verschiedener Musikinstitutionen, der Gründer von Musikansambles, Mitglied der fachlichen Kommissionen... Insbesondere ist sein Beitrag zur Musikerziehungslehre aufgeklärt. Es ist die Ergebenheit zur seiner Heimat dokumentiert.

Das Werk ermöglicht ein gutes Einsehen in das reiche Lebenswerk des Mladen Pozajić, so wie auch das Einsehen in sein menschliches Wesen.

Ivo BALENTOVIĆ

MARA ŠVEL O SEBI O SVOME RADU

Godine 1991. u Vrbanji je u organizaciji Matice hrvatske i HAZU svečano obilježena 20. obljetnica smrti najveće šikačke spisateljice Mare Švel-Gamiršek. Tim povodom objavljujemo njezine reminiscencije a iz pera Ive Balentovića hrvatskog književnika iz Županje.

U dugogodišnjem prijateljskom dodiru s Marom Švel, uglavnom posredstvom pošte, u zadnjem desetljeću njenoga života, kad je često puta po nekoliko tjedana boravila u bolnicama i ječilištima, smišljeno i s dobronamjernim ciljem sam ju poticao da ne napusti pisanje, nego da što više piše jer pisanje je, govorio sam, ne samo korisna terapija, već i naročiti lijek za čovjeka dok ga napada bolest i fizičke tegobe.

Prije sedamdesetih godina (od 1964. do 1968.) poslao sam joj nekoliko pisama s pitanjima u vezi s njenim životom i spisateljskom djelatnošću, u smislu neke vrste intervjua. Spisateljica mi je slala svoje odgovore, koji su danas jedinstvena i vrlo zanimljiva informacija o njoj i njenome radu.

Pitao sam je o njenim počecima, o prvim književnim pokušajima. Rekla mi je:

»Sjećam se, da sam u pučkoj školi pokušala napisati pjesmu o ljubičici. U šestom, sedmom i osmom razredu (do mature), pisala sam neke pjesmice, koje su bile objelodanjene u našem školskom listu na Sušaku. Ne znam više kako smo list zvali, ni kako se umnožavao. Do moje dvadesetprve godine nisam ništa napisala, a 1922. me je smrt moga djeteta navela da pokušam svoju bol staviti na papir. Od onda sam povremeno pisala, ali prvi mi je članak tiskan 1932. godine. Od onda se moji radovi nižu po raznim časopisima i novinama«.

»Slušao sam u Zagrebu, u kavani« – kažem joj – kako neki književnici koji znadu da ste supruga veleposjednika, govore da ste dokona intelektualka, da pišete samo tako – zbog razonode«.

»Mišljenje nekih« – odvrća Mara Švel – »o nekoj dokonosti intelektualki, glupost je. Nisam nikad bila dokona, a brigâ sam u životu imala uvijek poprilično. O tome ne volim govoriti.

Od 1957. g. do 1967. napisala sam jedan filmski scenarij, nekoliko nacrtâ za filmove, 6–7 igrokaza, priličan broj članaka (Seljačka sloga, Znanje). No, nije važno. Ipak, pođimo malo unatrag. Od 1947–1957. g. napisala sam »Nepisani zakon« (kratki roman). Tako ga je barem nazvao Dionizije Švagelj, koji ga je priredio za tisak, za »Kozarčev zbornik«, a onda dalje znate kako je bilo. (Taj zbornik nije u to vrijeme izašao, op. I. B.) U to sam vrijeme prevela s njemačkog jednu knjigu za »Zoru«, a jednu za »Znanje«. tada su nastale i »Dječje priče«, koje sada izlaze u nakladi HKD sv. Ćirila i Metoda, pod naslovom *Priče za Sveu i Karen*. Ne da mi se ostalo nabrajati ali imam popis svih svojih objavljenih radova. I *Legende* su nastale sukcesivno u tim godinama: 1947–1967. Upravo ih pripremam za objavljivanje.

Moje slijedeće pitanje glasilo je: »Da li ćete opisati svoje dačke godine? Sušak i polazak tamošnje, tada čuvene, gimnazije? Pa i drugo s time u vezi?«

»Uspomene na Sušak? Eh!« – uzdahnula je u slijedećem pismu spisateljica. »Škola, prijateljice, mladost, čežnja za slavonskim barama, za rascvalim crnim trnom, za bogatstvom septembarskih boja, uz čitanje tada omiljelih pisaca: Heine, Anni Vivanti, Matoš, Krleža, njegov *Pan Plavo more* i zamagljeni otoci. Kvarner u mjesečini. Eto.«

»Vi ste slavonska, šokačka spisateljica. Da li vas npr. osječka 'Revija' pozvala kadgod na suradnju?«

»Ne. Nikada.«

Na moje pitanje što ju je pokretalo da počne i nastavi s pisanjem, rekla je:

»Moj muž je imao prilično utjecaja na moj književni rad. Moj stariji sin tvrdi da sam ja pisala njemu, tj. mužu za volju. Ne znam je li baš tako bilo, ali znam da sam morala pisati. To je bio jak unutarnji poriv, kojega sigurno i vi poznajete. Znao je što valja, i bio je strog kritičar. Svakako, on me je poticao da pišem, mada nije uvijek bio zadovoljan mojim radom.

Tko je utjecao na mene u ranim godinama, u srednjoj školi? Iz književnosti sam imala dva profesora: Jozu Ivakića, koji je stanovao u Sušaku u istoj kući gdje i ja, a valjda je opazio – što j znam što je opazio – kako napeto slušam predavanja o literaturi, ili su to bile školske zadaće? Svakako, on mi je, kad mi je bilo 15 godina, otvorio svoju biblioteku, i tako sam se upoznala s našom Modernom, a to znači s piscima: Lunačekom, Cihlarom, Polić-Kamovim, Begom, Begovićem, Šimunovićem, s oba Kozarca itd., a naravno i s Matošem, kojega u to doba nisam još dobro shvaćala.

Moja razrednica, a i profesorica iz književnosti poslije Ivakića, bila je Olga Herak. Predavala je njemačku literaturu. Predavala je izvanredno, što nije ni čudo jer je bila Matoševa jeka. Naime, bila je sedam godina Matoševa zaručnica, mada je znala da mu nikada neće postati zakonita žena. Jer, Matoš doista nije bio čovjek kojeg bi moglo zadovoljiti vezano zvanje i familijarni život. To mi je i sama jednom rekla.

Od prvog moga susreta s njome, tj. od jeseni 1914., (kratko nakon Matoševe smrti), Herakova je meni posvećivala vrlo mnogo pažnje. Sama je često birala literaturu za mene. Kao da je htjela da u meni produbi osjećaj i zapažanje za finese ljudske duše. Na maturi sam odgovarala iz njemačkog – Heinea. . Poslije mature mi je čestitala, a kad sam joj se zahvalila na njenoj naklonosti kroz četiri godine, i zapitala je čemu sam to imala zahvaliti, ona mi je otvorila Matoševe »Pečalbe« i pokazala mjesto u kojem Matoš piše kako ga je industrijalac Gamiršek pokušao izvući iz mitrovačkog zatvora. Taj Gamiršek bio je moj otac. Često sam bila u stanu profesorice Herak na Sušaku. Nad njezinim stolom za pisanje bile su na zidu mnoge Matoševe fotografije, a u pretincima svežnjevi sredenih Matoševih pisama: iz Pariza, Beograda, Zagreba, mali svežanj iz Italije. Ako se ne varam, Herakova se 1918. udala za prosječnog profesora prirodopisa, i njemu za volju uništila Matoševe slike i pisma. Bio je ljubomoran na veliku sjenu. Njezine kasnije učenice vele da je bila interesantna profesorica, do skrajnosti pedantna. Taj njen muž zvao se Osterman. Umrla je oko šezdesetih godina, u emigraciji, u nekom samostanu, ako se ne varam u Italiji u okolici Rima.

I tako je, vidite, nekako indirektno na mene i Matoš djelovao po profesorici Olgi Herak. D. Švagelj je tvrdio da je na mene utjecao J.

Kozarac, a vi mislite da nije. Na to je teško odgovoriti. Kako sam vam već spomenula, s 15 godina upoznala sam se s našom Modernom (ako u nju ubrajate i J. Kozarca). U to vrijeme pročitala sam 'Mrtve kapitale' i 'Đuku Begovića'. Kasnije nisam čitala Kozarca sve do g. 1946., dakle nakon što je prošlo oko 10 godina od izlaska knjige *Šuma i Šokci*.«

Spomenuo sam joj da bi se i njen kraći roman *Ovim šorom, jagodo* mogao uzeti kao dodatak srodan njenom šokačkom proznom ciklusu.

»Da – odgovorila je – *Ovim šorom...* doista je zaglavak mog šokačkog ciklusa koji započinje s pričom *Badnjak bake Marije* ('Žena u borbi', 'Jutarnji list'), nastavlja se na ciklus *Šuma i Šokci*, dodiruje s nekim pričama iz knjige *Portreti nepoznatih žena*, kao i nekim prozama nakon *Badnjaka bake Marije* (Žena u borbi, 1953–1954), i na *svršetak Mandekinih* (Kolo, MH, 1953). *Ovim šorom...* bio je uvršten za objavljivanje kod Matice hrvatske, Vlado Kovačić je napisao recenziju, ali je naišla smjena: Krklec i društvo, Ravlić i društvo, i, Joža Horvat mi je vratio rukopis s uobičajenim plitkim izgovorom.

Što se pak tiče lica, osoba, Iva Abramov, Manda Abramova, Adamčići, Landekini (Mandekini), Đuka Ivanov, mala Adika, Prohaska (drukčije se zvao) i mnogi drugi, svi su oni postojali. Ja sam samo bila – da se tako nezgrapno izrazim – kao neka tamna šumska voda (ogledalo), u kojoj se ogledala moja Šokadija. Ipak, dala sam je pogledom svojih očiju, nisam se uvijek držala konkretnih događaja...«

U razgovorima s Marom Švel oko šezdesetih godina, pri susretima u Vrbanji gdje je obično boravila po desetak dana kod starih prijatelja, rekao sam joj jednom zgodom slijedeće: »Vaši budući biografi će opširnije objasniti karakteristike vašeg književnog postupka, jer sva vaša lica koja ste obradili, ljudi su iz vaše neposredne blizine; oni oličavaju tipove jednog života mnogo šireg od okvira samo jednoga sela, dakle šire okolice s istovjetnim karakteristikama Šokaca na prostoru od Đakova do Iloka, pa možda i do Subotice. Pisac ne 'fotografira', premda je u neku ruku psiholog i faktograf, on uranja, analizira, promatra iz svog osobnog ugla, dajući opisivanom licu uvijek i djelić svoje vlastite duše...«

Bila je suglasna s tim što sam joj rekao u smislu gornjih riječi, možda nešto opširnije. I njen Iva Abramov kao Đuka Begović Ive Kozarca, zbio se ne samo u Vrbanji, ne samo u Vinkovcima, već na širem prostoru i u više varijacija, ali najčešće sa sličnim osobnim karakteristikama bića biljke, kojoj je dušu udahnuo tlo iz kojega je dotična jedinka ponikla.

Jednom mi se Mara Švel obratila slijedećim riječima:

»Neke ljude, pa možda i vas, šaklja pomisao da nisam izrazito slavonski pisac jer nisam »autohtona« Slavonka. Na starom Šumanovačkom groblju postojala je još prije rata grobnica moga šukundjeda Mandušića, i moje šukunbabe, koja je bila Drenovčanka iz Peradinove zadruge. Moj pradjed Ilija Mandušić imao je posjed od 300 jutara u Drenovcima, a njegova je kuća bila ona koju je kasnije imao Sepika Švager. Danas ne znam čija je. Istina, moja prabaka je bila porijeklom iz Elzas-Lotaringije i rođena Kamerer. Zvala se Katarina. Moja baka, Marija Sidonija, rodila se u Drenovcima, a u 16. godini udala se za moga djeda Antuna Gašparca u Vrbanju. U ranom djetinjstvu bila sam mnogo kod bake, a najviše na stanu. To je bio posjed od 260 jutara, a zvao se 'Babin zub'. Kasnije, od moje desete godine, sve sam školske praznike provodila u Vrbanji, a konačno se u Vrbanju i udala, i ondje živjela 23 godine s prekidom od dvije godine, a onda opet pet godina. Ljubav k zemlji razvila se u meni u najranijem djetinjstvu, još na imanju moga oca, u Mitrovici. O, da znate kako je to bilo lijepo! Ljepša nije bila ni Jasna Poljana, ali su u mnogome slične. Jednom, drugi puta, ja ću vam o svemu tome više pisati. No odakle, pitate, moji djedovi u našim ravnicama? Moj djed Antun Gašparac bio je Fužinarac, a Franc Gamiršek s granice Slovenije, iz sela Rečice, gdje, kažu, obitavaju sami Gamiršeki. (Kao kod nas Čosići i Perići). Dakle, obadvojica gorštaci, koji se nisu zadovoljavali da pjevaju 'Oj mili gorski kraju', nego ih je ponijela Sava, jednoga na splavi iz Slovenije, a drugoga valjda lađa od Siska do Županje. Obadvojicu u želji da rade i steknu.

Sada, da bude kompletno u glavnim crtama, moj djed Franc Gamiršek imao je drvaru u Mitrovici, krčio je šumu, tako su mi bar pričali, panjeve je prodavao tvornici tanina, i na taj način s vremenom stekao 700 (? op. I. B.) jutara. To je bio taj posjed 'Kurjakovac', kojeg sam vam spomenula. U njega se zagledala moja baka Kristina

Jakovljević, mati joj je bila rođena Obrenović. Oni su iz Srbije doselili u Mitrovicu kad je baki bilo četiri godine. Bila je pravoslavka. Prešla je na katolicizam kad se udala, a to nitko od njezinih nije znao, (sve dok im se nije rodio sin), zato što se udala za Franca, a ne za Srbina. Kako vidite, u meni teče i neka razvodnjena srpska krv, i k tome još iz animozne familije Obrenović. Bakin (Kristin) portret visi nad komodom u velikoj sobi u Rijeci, kod moga sina, a portret Đure Gašparca, brata moga djeda gleda me iznad moga stola za pisanje. Taj Đuro bio je osnivač Gašparčevog imetka u Vrbanji, imao je nevjenčanu ženu, Šokicu, lijepu Evu Kovačevu, a naslijedio ga je moj djed Antun. Stoga mu je moj djed saziđao crkvicu na vrbanjском groblju. Ondje leže svi Gašparci, pa i moja mama. Ipak, portret djeda Gašparca s crkvicom u ruci, nije nikada postojao, a portreti Franca, moje prabake, pradjeda, bake i njezine sestre, stradali su za vrijeme rata. Moja baka Marija-Sidonija, opisana je u noveli *Bakin badnjak*, a njezina sestra Emilija Hanaman u noveli *Moja teta Elizabet*. Ja sama sam najrodnija s mojim ocem i baš tom tetom Emilijom. Bili su mi najbliži. Eto, to bi bio kao neki prvi dio po kojemu jasno vidite, Gamiršeki nisu bili nikakvi vitezovi totovi.«

Na žalost, neka druga prilika za biografsko kazivanje, Mari Švel nije pružena.

Stjepan BAČIĆ

IDILIČNA SLIKA BEZ POZLAĆENOG OKVIRA

I.

Oh, ta moja tetka! Kad čovjek ostari ne bi smio ni u svoje ime odlučivati. Kamo me je dovela u ovu prašinu i dosadu?

Svi već misle, a poneki i govore: »Pogledaj onu nalickanu frajlicu...«

Kako, da se uopće držim? Kako da se vladam?

Poneki kažu: »Djevojko, dajte se raskomotite, opustite se« ... drugi ... »Jao! Što joj dobro stoji ta haljina.«

Pomislite što je rekao onaj što svako jutro tjera krdo krava, kad sam prolazila mimo njega: »U, u, u, to nije prdnula ni Lisa, ni Šara...«

I tako svaki dan doživim poneku neugodnost i tko će tu izdržati cijeli mjesec dana? Po danu muhe, noću komarci a naveče ... seoski jarci... Pa u društvu tetke obilaziti kume, druge tetke, stričeve, djedake i nikad tome kraja ni konca. I kad pomislim ... eto, sad valjda idemo kući, tetka se odluči da ostajemo na ručku, pa mi za utjehu kaže: »Srce, vidiš kako su ljubazni i dragi, tko može odbiti te molbe?«

Dvosatni ručak, jednosatno hladovanje, jednosatno pozdravljanje i zahvaljivanje, povratak kroz prepuno seosko šetalište obilato upadicama.

»O! tko je ta kraljevna iz priče? Gle, djevojčica s bakom. Tražite li nekog? Alaj bi bila dobra ... srce, volim te!«

Tetka stisne zube i kad joj dosadi: »Neotesanci, šalabajzeri! Dosadni su kao muhe ... seljačići«. I kad stignemo do uličnih vrata, jednom rukom ih otvori a drugom me gurne u dvorište. »Poskoči djevojčice, rješimo se tih dosadnjakovića čim prije.«

Eto, u tom stilu je prošao tjedan dana. Znam, da vas moja priča malo zanima, a i koga bi zanimala takova razvodnjenost i seosko mlitavilo.

Skoro sam zaboravila kazati, da sam preksinoć sjedeći na klupi s našom Marom, doživjela nešto neobično.

Bilo je oko pola osam kad je naišao čika Tuna ... tako ga je Mara oslovila. A on ni pet, ni šest, sjede između nas na klupu i kao navijen započne:

– O, dvi golubice, ljepotice ... što čovjeka može više razveseliti i zagrijati, do li mladost! Teško onom tko ispred nje mora bježati. Ja još ne moram.

I od jednom mi se približi licem u lice na pet centimetara.

– Što ste vi lipa curo ... a čija ste?

– To je naše tete Ane nećaka, – objasni mu Mara.

– O, mladosti ti, gdje si samo rasla?...

– Pa iz Zagreba je.

– iz Zagreba, iz Zagreba? Pa jesu l' svi tamo tako lipi? Srce Isusovo! – c, c, c, ... mljackao je čika Tuna kao stričev bravac i nadovezivao: – Ta ja bih ti dao ... ma sve. E, sad istom vidim da čovjek može poluditi zbog take ljepote!

I zatim se osmjeli, a oči mu velike, volovski razlivene.

– Ta, da te malo dodirnem i uvjerim se da je to java! – I privuče me »nježno« ma prsa, pa uzdahnu kao da je ispustio dušu, ali se namah prene i pogleda na sat:

– Sanjat ću te, i laku noć ... sad moram brže bolje, već sam zakasnio alo Bog će mi oprostiti, jer i on zna što je ljubav do ... ma objesio bi se za...

Jedva sam došla k sebi od šoka zbog čika Tune i nadovezala: – Bože daj da se objesi...

– Sad će se on za koji tren stvarno objesiti. – Mara.

– Objesiti?

– Pa da, za zvono, čika Tuna je zvonar.

– onda nek mu odzvoni u ludoj glavi, a mi dvije hajdemo na spavanje dok nije došao i kakav...

U četvrtak sam primila pismo bez naslova i ne mogu izdržati, da vam ga ne pročitam: »Pismo djevojci kao što si ti, obožavalac bi

naslovio 'draga gospođice', zamotao u skupocjeni mirisavi kuverat, jednom se rukom uhvatio za srce, a drugom ga ubacio u poštanski sandučić.

Mene su zaobišle poneke dječje bolesti kao i ova, jer sam odmah gledao u svijet otvorenim očima i najmanje što me može zvesti, je nečija ljepota. Ja očekujem razboritost kod onog kojem je priroda podarila ljepotu. Ako je to kod tebe slučaj, onda mislim da ćeš mućnuti glavom i čim prije napustiti ovu selendru, s tetkom ili bez nje, ukoliko između vas dvije postoji kakva razlika« ...

Zanimljivo! Kakav li je to obožavalac? I dalje:

»Razumijem da se nekamo dođe na dan, dva, ili tri dana, možda i tjedan, ali kako se čuje, na cijeli mjesec dana u ovakvu selendru ... to mi nije jasno« ...

Bolje što mu nije jasno, jer bi mogao postati i materijalista, a ne samo obožavalac...

»Ipak, u koliko upadneš u kakove poteškoće, nudim ti, svoju pomoć i naći ćeš me svaku večer između doma kulture i pošte. Ja tebe neću prvi tražiti već ako me zatrebaš, tri puta zamahni bijelom maramicom...«

Kao u nekom kriminalnom romanu ... zar ne? »... u toliko i mislim da ćeš shvatiti ozbiljnost svoje situacije i čim prije otputovati, odakle si i došla ... prijatelj.«

U tom času pojavi se tetka, i vidjevši pismo u nećakinim rukama, upita: – Čitaš neko pismo?

– Da, pismo! Evo, i ti ga pročitaj!

Tetka Ana sjedne, obriše naočale i zauzimajući čim bolje mjesto, čita i kad je pročitala, reče: – Mladost, ludost...

– Da. Mladost ludost, draga teta ... a ja nek i dalje trpim te gluposti, uživajući u simpatizerima, i zatvaram oči na sve što mi se ne dopada...

– Čekaj ... lekaj, drago dijete ... žalosno bi bilo, da te ja moram učiti načinu vladanja u svakoj situaciji. Nema mjesta zdvajanju i mislim da te sve te gluposti ne smiju smetati. Ti, kao suvremena djevojka, odoljevaš svim gradskim napastima, a dozvoljavaš, da te ovi seljaci zbune. Svakako, da ti mora i nek ti laska, da te svi obožavaju,

ali ne moraš zato završiti kao Ofelija. Budi vesela, dosjetljiva, jednostavno, odglumi situacije. Duhovitošću se može sve pojednostaviti...

– Da ... da, s vidika genijalnosti sve izgleda jednostavno...

– Dobro uviđaš i budi pametna, jer sama znaš, da se ne možemo vratiti dok ne sredim najnužnije oko kuće i posjeda. To ne ide brzo, ovdje svatko očekuje lijepu riječ, i što oni znaju za gradsku brzinu. Konačno ti znaš da uređujemo tvoje buduće stanje. To što je danas moje, sutra će biti tvoje. razmisli! To su ozbiljne stvari, a to što ti doživljavaš, to je ritam mladosti u vrijeme kad je sve lijepo, pa i mladost začinjena zrnцем ljepote je već neodoljiva. Kod tebe je pola i pola. Ti si cijela ljepota i tko ne bi za tobom gledao. Nego, ja ti predlažem slijedeće:

Nemoj uzmicati pred tim nasilnicima već im pokaži smijeh, a ako zatreba i zube. Obuci koju Marinu haljinu, ona će ti drage volje posuditi, jer ste na sreću po visini i širini jednake, pa izvadi iz vitrine. Zaputite se na taj seoski korzo nek te vide ti momčići u pravom svijetlu i stišat će se duhovi. Ako ustreba, naći ćemo vam i zaštitnika...

– Zaštitnika?

– Da! Na primjer, Andriju kuma Pere. On će vas pratiti, pa nek vam proba tkogod učiniti što našao. Sad ja to tebi ne mogu sve objasniti i prikazati. Mladost se razbacuje ljepotom, zdravljem i riječima kao kradljivac novcem. Sve će to tebi jedanput postati jasno, ali što vrijedi kad razna saznanja skoro uvijek dolaze kasno...

– Da, da, tetice, imaš ti pravo! Ono što se ne vidi sada, vidjet će se kasnije, a situacija zaista nije tako ozbiljna kako sam si ju do sada predstavljala. Uvidam, da bi morala biti više prilagodljiva. Imaš ti pravo, treba se znati snaći u svakoj situaciji.

– Da, da, samo me još moraš uvjeriti da ćeš se u buduće tako i vladati...

– Znam, misliš samo da govorim a da ne mislim ozbiljno, i kao da sumnjaš u tako brzu djelotvornost svojih riječi ... zar ne?

– Skoro da je tako djevojčice.

– Nemoj sumnjati. Od danas ću te slušati i nastojati se podvrći svim situacijama.

– Nemoj tako govoriti: »podvrći«. Nemaš se čemu podvrgavati. Učini to dobrovoljno, iz ljubavi prema meni i sebi i našim zajedničkim trenucima, jer ne samo da ništa nije vječno, nego rijetko što je lijepo,

da potraje dugo. Tako će i ovo naše zajedničko ljetovanje jednom biti samo blijeda uspomena... Zato uživaj u bezbrižnosti svojih mladih dana, jer neće tako biti uvijek u budućnosti. Svakom građaninu je korisna ovakva promjena iz nekoliko vidova. To ćeš uvidjeti kad se vratimo. Postepeno postaješ tvrđa, i svi predmeti ti se čine drugačijima, ljepšima. Promjene su uočljive u općem smislu: moda, ljudi, ulice... Sve je to odsutnost nekako iskristalizirala, i osjećaš se sretnom što si ponovo u svom gradu kojeg još više voliš nego prije...

Odjednom se začu pjesma i svirka gitare ispod prozora na ulici...
»Plovi barka i u barci Anka...«

Tetka razrogači oči i ushićeno reče: – Podoknica! Kako lijepo i pažljivo! To treba doživjeti... – i korakne prema prozoru.

– Da, da, to treba doživjeti samo ne otvoriti prozor! – Uzbudeno će Zdenka.

– Ta neću otvoriti već zajedno s tobom uživati u rijetkom doživljaju.

Poslušale su dok pjesma nije utihnula i »Trubaduri« u tišini noći nestali ispred kuće. Sve je utihnulo, jedino se je još neki mačak derao negdje u potkrovlju, vjerojatno zbog svoje mačke, jer to čine mnogi, pa zašto ne bi i on.

Sutradan su se tetka Ana i njezina naočita nećaka Zdenka ustale ranije nego obično. Tetka je naime odlučila učiniti posjet rodbini u susjednom selu i odmah nakon ustajanja započela:

– Obući ćeš se u Marinu narodnu nošnju, eno tamo je pripravljena, pa ćemo najprije k slikaru da te naslika, a onda ćemo dalje.

Nakon slikanja se uputiše pješice u pravcu željezničke stanice. Bio je radni dan, i rijetko se tko zatekao na ulici osim ranoranih žena koje su mele i čistile ispred svojih kuća.

Kako u vlaku tako ni putem, pa i u susjednom selu, rijetko je tko zamjećivao staru gradsku gospođu i djevojku u narodnoj nošnji iz susjednog sela. Jedino rođak Tina kad je predvečer dotjerao svinje, nije mogao shvatiti, da je to njegova rođaka i nije skidao očiju sa Zdenke. Između ostalog nije htio razumjeti kako da »tako velika cura« ne zna musti krave, uvjeravajući ju, da je krava Seka mekana za muzenje, pa nek pokuša.

Iz sveg srca se smijala njegovoj ponudi a on je vrtio glavom i govorio, da će ju teško koji momak oženiti ako ne zna musti krave.

– Eto, kad ne bi bili rođaci, ja bih te uzeo pa kud puklo da puklo, – šalio se Tina i podbadao ju na svoj način, potiho joj priznajući, da mu je žao što mora na jesen u vojsku a lijepih cura uzduž i poprijeko svuda... – Samo, takvih kao što si ti, – rekao je, – ipak je rjeđe. Onda bi odmahnuo rukom i nadovezao: – Ali ti nisi za selo i rabotu, već eto za slikanje i uživanje.

Zdenka mu je koliko je mogla uzvraćala istom mjerom, i na koncu se složiše da će se zajedno navečer prošetati po korzu, usprkos opasnosti po njega ... dodao je Tina.

Za četiri dana boravka kod rodbine nije se ništa posebno dogodilo. Predvečer je Zdenka s Tinom kratila vrijeme do spavanja, a po danu Stendalovim »Parmskim kartuzijanskim samostanom«. Pod kraj tjedna su se naše građanke vratile iz susjednog sela.

II.

Sve se skoro dogodilo onako, kako je tetka Ana prorokovala. Od tog vremena je proteklo petnaestak godina i nje više nema, a kuća sada već Zdenkina, još je na istom mjestu puna uspomena ali i potrebna popravaka. Vrijeme neusmiljeno traži i zahtijeva promjene i iznalazi pokatkad najbolje rješenje.

Zato je Zdenka i osvanula jednog srpanjskog dana u selu. Kidaju se niti uspomena, kuća propada; jedni stanari unutra, drugi napolje, a vlasnik nek se brine o stanju kuće.

U uličnom prozoru se pojavio natpis: »Kuća na prodaju«.

Zdenki se povremeno vrtjelo u glavi.

Teta Ana i ona. Ona, selo, mladići i prošlost.

Nijanse ... uranjanja i izranjanja po toj prošlosti je jedno, i ono od čega čovjek ne živi. Mnogima se to događa: Potoneš i utihneš u prošlosti, pa pogledaš na sat, počeseš se iza uha i hvataš se kao utopljenik – za slamku... Skačeš i vraćaš se u sadašnjost, podvrgavajući se svom ritmu, vremenu i obavezama u njemu, kolanju događaja i prirodi koja te okružuje i koja nema uzdaha, niti glasne ispovijesti...

Snažan udarac uličnih vrata. Lizbet, djevojka, i dva mladića ulaze u dvorište. Zdenka se prije toga psihički pripremala za lekciju svojoj jedinici. Puno toga se je već sakupilo u njezinoj nutrini očkajući priliku da se rastereti i pouči dijete o boljem ponašanju, jer u njoj, njezinoj majci, još uvijek živi pravilo: »Kakva mati, takva kći«.

Međutim ovo što upravo sada vidi kao da ju je ne samo obeshrabrilo nego ju je i misaono paraliziralo.

Te dvije muške glave nisu ni a... prozborile, samo se začuo jedan djevojčin »dan«. Jedino što na prvi pogled mladićima manjkaju suknje, utvrdila je Zdenka – jer bi ih na ženski način pomela iz dvorišta. Drugih razlika po vanjštini nije uočavala. Uporno žvakanje je podsjeti na preživače.

– Mama! Danas idem na ples...
– Na ples? – Smireno je upitala.
– Da ... jer evo imam društvo, pa neću ići sama.
– Imaš društvo? Nisam sigurna da dobro vidim...
– Ah! Jednoga dana ne ćeš biti sigurna da si ti – ti.
– Izgleda. – Skromno je odgovorila Zdenka, dok ju je društvo i dalje gledalo kao čudovište iz prošlog stoljeća.

Osjetila je u sebi silan bijes i neodoljivu potrebu da te neotesance nečim djelotvornim poškropi. Umjesto da ih zapita za ljepše ponašanje, događa se obratno.

Ona je ta koja dobro ne vidi, ne čuje, ili je ništa ne zanima. I da bi sve minulo u najboljem redu, ona odgovara na smiješna pitanja svoje kćeri i ništa ne poduzima. Imala bi štošta da ih upita: Čiji su? Gdje su se tako na brzinu pronašli, ta istom sinoć su doputovale.

– Mama! Skuhaj nam kavicu...
– Kavicu? – I polaganim korakom krene u kuću, kuha kavu i napregnuto razmišlja o svom lijepom ponašanju. Suvremena mama. Bez pogovora udovoljava želji svoje kćeri. tako uostalom čini kulturni čovjek. Čovjek iz velegrada. To je svjetao primjer ovim mladim provincijalcima?

Neka bude, stoički se Zdenka odlučivala promijeniti, prilagoditi, sjećajući se tetkinih riječi, izvanjski krotka, na koncu možda i vedra, nasmijana.

– Kava je gotova! Izvolite!

Lizbet je jedan od dugokosih ljepotana, ispljunaše svoje gumene zalogaje pod dvorišnu ogradu, dok je drugi, štedljiviji, svoju zalijepio na servirni tanjurić. I za čas se mladosti raspustila. Dim cigareta je Zdenku grizao za oči i počela je pogledavati prema prozoru, ali je opet pomislila na Lizine prijatelje.

– Tko će svirati večeras na plesu? – upita Lizbet obraćajući se najbližem momku.

– Mislim ... izgleda ... možda »PURITANCI«, samo je Saksi bio bolestan i ako mjesto njega uskoči Miki, možda je još bolje, jer će sve biti više seksi...

– Tino! – uzdahnula je djevojka – ti govoriš kao da ona zna tko su Puritanci... – I okrene se k Lizbet: – To su znaš ... kako bi ti rekla: PUROĆ, TANI i CICO, pa još neki bubnjar iz Šiškovaca...

– Aha! – usklikne Lizbet – to su PURI-TAN-CI...

– Tako je! Živahno je potvrdio Tino, snažno srknuo kavicu i duboko udahnuo dim u pluća.

Za to vrijeme je drugi mladić gledajući mamu Zdenku, koja je u stvari još uvijek bila vrijedna i mlađih pogleda, češće zabacivao svoju dugu nabrenovanu kosu i bio poput ribe tih sve dok mu se nije kava prolila po koljenu i ... – kurva! Što je vruća – Namršteno je brisao hlače.

Ni to nije uzбудilo ostale na kojima svijet ostaje, pa se tako vladala i Zdenka unatoč svoje prošlosti, sadašnjosti a možda i budućnosti?

Zatim je Lizbet skočila i za čas iz sobe donijela magnetofon, koji je zagrmio u stilu »Puritanaca«, »Bluboysa«, ili bilo kojih »Businessa«.

Tog časa se Zdenka ipak povukla, ne samo u sebe već i u najdalju sobu pod svojim krovom, predajući se razmišljanju:

Daj mjesto mladosti.

Ne odreci se radosti.

*Vježbaj strpljenje –
odbaci podozrenje
i nek primjeti svatko,
da na putu u sutra
ne stoji nitko.*

Ni kad je društvo otišlo, Zdenka nije došla do svojih pet minuta jer ju je njezina Lizbet zahvalno poljubila i rekla:

– Mama, volim te ... čuj! Gladna sam!

Zatim su jele, prale glave i navijale kosu.

Večer uz puritansku glazbu, prolazila je bučno, zadimljeno i sretno. Ipak za Zdenku to nije bilo tako sretno i zabavno, i kad je primijetila da je jedina među najmlađima, odlučivala je, da više neće slušati ne samo Puritance već nijedne tako tražene muzičare. Neće više paziti na svoju »odraslu« kćer, niti je obraćati na pravi put jer vjerojatno da takav i ne postoji. A misliti na prošlost, točno je kako tvrde, ne znati gledati u budućnost.

I kome još koriste danas materinske propovijedi? Nikome. Koliko je puta samo znala biti ljuta? Koliko lijepih riječi joj je poklanjala ... sve su pale u vodu i ostao je zrakom prazan prostor. Vrijeme zna što hoće i što radi. Ono najbolje gnoji njivu života i vodeći nas putem moranja, nosi uvijek dobro i zlo. I kada bi se dobro moglo kupiti ne bi ga ubrzo bilo ni na jednoj tržnici svijeta, pokupovali bi ga razumni roditelji najviše za svoju djecu. I pisalo bi: »Prodaje se još samo zlo, u kojem je i još ponešto dobrog.« I to bi kupovali, jer život dok traje ne pozna zastoja.

Onda se opet sjećala tetkinih riječi: »Mladost se razbacuje ljepotom, zdravljem i riječima kao kradljivac novcem ... mladost – ludost ...« Pa možda to i nije tako ... opet je dalje razmišljala. Jedna ovakva, druga onakva, ali svaku po pravilu prate napasti i iskušenja. tko bi znao zašto.

III.

Ipak negdje duboko u sebi je bila svijesna posljernog načina života i odgoja djece. Umjesto majki, djecu su odgajali vrtići, obdaništa a poneku i ulica. Nije bilo vrtlara koji je uživajući u sjetvi, klijanju rastu plodova i cvjetova doživljavao ljepotu i zadovoljstvo na svoj način. Na način koji je i njega pomlađivao, poput cvijeća mu njegovao dušu i srce.

U tome leži težina raskoraka između nje i Lizbet, između djece i roditelja, između djece i društva. Ostalo je još samo materijalno

pripadanje kao najnužniji oblik obiteljskog života. Tu jedan čovjek ne može ništa učiniti. Također ni ovo društvo, kao ni svijet?

Bila je svijesna i nazadnjaštva odgoja koliko su joj misli sezale u prošlost. Uvijek je bilo iznimaka, dobrih i slabih, ali je bilo ipak i dosta ljudi koji su u toj prošlosti svojim nastojanjem u prilog izvornog i dobrog ili nepisanog zakona utjecali na odgoj u općenitom smislu. Kroz nemir i neslaganje unutaršnjeg s vanjskim, osjećala je, da današnji način odgoja i vladanja ipak ne vodi k ljepšem odnosu čovjeka do čovjeka, i čovjeka do prirode. Nekad je vrijedilo: druži se s boljim od sebe ... ugledaj se na bolje, na ljepše, ali svakako ni tim riječima nije ležala alfa i omega odgoja već i zbog toga jer i to potječe iz vremena kada je materijalno-patrijarhalna strana bila više puta subjektivno jača od produhovljenosti koja bi s humanističkog gledišta morala biti glavnina tih izreka.

to znači smanjiti razlike među ljudima kako u materijalnom tako i u duhovnom to jest odgojnom smislu, čega glavnina leži u međusobnom poštivanju ljudskog bez obzira na različita uvjerenja i razlike društva u smislu vjerovanja ili nevjerovanja u vrhunarnost to jest u Boga Ali umjesto toga, najprije je odgoj mladog čovjeka od djetinjstva morao kročiti u smjeru neke obojenosti koja mu je oslobađajući ga zaostalog, nudila privlačnosti kako u materijalnom smislu, tako i u slobodnom nažinu života u vidu približavanja prirodnom vladanju i oslobađanju preživjelih pokoravajućih oblika odgoja.

Svaka promjena, neodoljivost ili nagli preokret, bilježi neminovne posljedice koje najbolje liječi vrijeme. Zato je i to možda samo jedan prelaz k nečemu ljepšem – umovala je Zdenka. Prelaz, koji će radati postepeno zdravije i bolje plodove od prošlosti?

Možda svijet u jednom vremenu mora doživjeti puno toga što u prošlosti nije smio ili mogao? Tako se mora izživjeti kao i svaka mladost, kako bi u zrelijim tokovima bila mirnija, staloženija, iskušeniija, bujnija, jednostavno – ljepša! Ta ljepota sama po sebi i svojoj prirodi morala bi biti i čvrst temelj za svaku budućnost kao i dobro roditeljsko zaleđe, koje je svojim žrtvama uložio u odgoj svoje djece toliko poštenja, koliko bi u svakaom slučaju bilo dosta u slučaju dokaza na bilo kojem sudu časti ili bilo gdje, gdje se mora suditi čovjeku kao subjektu ili nečovjeku koji je to, možda samo zaro jer se za njega nije imao tko žrtvovati.

Postao je nečovjekom jer nije imao prilike upoznati ljepotu topline riječi. Postao je žrtva vremena. U maticu bujice vremena, srušio ga je vjetar nerazumijevanja. Nebriga društva ga je strovalila u provaliju stradanja jer se je u njemu radalo srce puno zime...

U tom času se trže iz razmišljanja i odluči sama krenuti kući. Izvadi iz torbice bijeli rupčić i nekoliko puta njime zamahne, misleći svratiti Lizinu pozornost. Umjesto toga, ispred nje se zaustavi naočit čovjek i reče:

– Gospodo! Da vam pomognem?

Nasmijala se, pružila mu ruku i nadodala:

– Da i ne! Pomogni mi dozvati Lizbet, ili joj kaži da ne ostane dugo, pa me otprati kući.

– Saznao sam da prodaješ kuću...

– Da. Eto i do toga je napokon došlo. Ne mislim se vratiti iz grada a sigurno ni ti to ne bi napravio?

– Naravno da ne bi, posebno u ovom vremenu kad sve više ljudi odlazi u centre, a tko zna što će kazati jednom stariji dani ako ih dočekam. Moji me još uvijek nagovaraju da razmislim o povratku na stare temelje... Možda će se za koju godinu upravo u selu naći više ljepote i potrebnog mira...

– Možda? – Zamišljeno je izustila Zdenka i nadodala: – Ne mogu si još u ovim svojim aktivnim godinama zamisliti kako bi morala izgledati ta ljepota u starijim danima. Isto tako, kao što si ne mogu objasniti ni ovu ljepotu koju doživljava sadašnja mladost i starost. Jedino što si mogu predočiti, jeste ljepota vlastitih mladih dana, kada sam dolazila ovamo s tetkom za vrijeme školskih praznika ... kada si se našalio s onim pismom, i kad sam slijedećih ljetovanja mahala bijelom maramicom. Kada smo se kupali u privlačnoj i čistoj rijeci, šetali pod mirisnim lipama i sjedili dugo, dugo na klupi u modrim, toplim večerima...

– Imaš pravo Zdenka. I ako među nama nije bilo nikakvih konkretnijih veza, najljepša veza je ipak bila ljepota tog doba u zagrljaju naše mladosti.

Kuća je tog ljeta prodana i građanke su opet otputovale u svoje
asfaltne aleje, buku i ritam velegrada.

Od svega je ostala samo ova priča: »Bila jednom jedna tetka,
jedna mladost i ljepota«.

MARKO LANDEKA

PRILOG ZA POVIJEST ŽUPANJE U XVIII STOLJEĆU

U prvim godištima »Županskog zbornika« tiskano je nekoliko priloga o povijesti Županje i županske okolice. U broju 2/69. objavljen je dio najstarije županske matice krštenih iz 1717. godine¹), što je trebao biti začetak objavljivanja arhivske građe o Županji, no koliko znam nastavak ove matice nije nikada objavljen, a to je ujedno bio jedini arhivski dokument tiskan u dotičnom zborniku o Županji.

Istražujući dokumente o Vojnoj krajini i Brodskoj pukovniji, kojoj je pripadala i Županja, naišao sam na nekoliko priloga o Županji, pa sam ih usput uzeo, jer svrha moga istraživanja je bila sasvim drugačija. Ovaj prilog, u kojem je transkribirano nekoliko doku-

Nekadašnje Svratšite Weinberger, Županja (secesionistički stil) – Snimio: S. Tomić

menata različite provenijencije, samo je mali prinos rasvjetljavanju dijela povijesti Županje u XVIII stoljeću. To je ujedno mali dio duga autora gradu koji mi je drag, a nadam se da ću mu se još puno puta odužiti malim priložima iz njegove dugotrajne povijesti.

Prvu kanonsku vizitaciju Županje obavio je pečujski biskup Franjo Nesselrod 1729. godine i opisao tadašnju županjsku crkvu sv. Ivana izgrađenu od hrastovine.²⁾ Drugu kanonsku vizitaciju učinio je biskup iste biskupije Juraj Klimo 1755. godine, a dio te dokumentacije nalazi se u ovdje tiskanim dokumentima. Županja postaje sjedište župe u vrijeme Klimove vizitacije, premda je prijedlog (što je vidljivo iz tiskanih dokumenata) postojao već ranije.

Na kraju bih dodao da se najvažniji dokumenti o Županji nalaze u Biskupijskom arhivu u Pecu, Biskupijskom arhivu u Đakovu, Arhivu Hrvatske (u raznim fondovima), te u Kriegsarchivu u Beču.

Supanier

Voyvoden der Lieutenant: 1
Bariectar oder Fähndrich: 1
Strassemaister oder Wachtmneister: 1
Fourier: 1
Capraln oder Desetneck: 3
Spielleuth: 1
Unter Offic. Brüder und Befreunde: 5
Gemeine so zu Herrn diensten
tauglich zu Fuess: 153
Banduren: 6
Zum Dienst untauglich worunter zu Fuess: 53
Summa derer Vápff: 225
Gehen ins Feldt Gemeiner zu Fuess: 41

(Arhiv Hrvatske Zagreb: *Slavonsko-srijemska generalkomanda. Izvadak iz: Tabella von dem obern, mittern und untern Sau Strohm Gränitz, worinnen zu ersehen der Effective Stand, laut von mir Anfang anni 1734. Jahrs gemachter Rinrichtung, in wie viel Vápffen, solche Milütz, sambt ihren Brüdern, sohnen und Befreunde von 18 Jahren an das Gewöhr tragen, dann wie viel daran ins Feld gehen können*).

Xupania

Paria: 88

Pro confcone tantun: 26

Confirmati: 152

Confirmandi: 230

Apostata: –

Familiae schismaticare: 1

Distat 3 quadrantibus (tj. od Bošnjaka) cum hic locus Xupania in meditulo parochiae situs existat, iudicatur huc ponedam sedem parochialem ob faciliorem excursionem ad Stitar occasione exundationy, quae totam parochiam occupat. Statio capitani equestry ordinis (tj. Županja).

(Biskupijski arhiv Pecs: *Pro anno 1752. sstatus animarum districtus aclavonialis iurisdictioni alma dioecesis Quinque-ecclesiensis subjecti*)

Zsuponyablato (Parochia Bosnyaczensis)

Sub cuius dominio: ,oliter confiniary

Populus cuius nationis: Scalvi

Religionis an cum ministro et oratorio: omnes romano-catholici

Paria conjugatorum: 110

Nrus adultorum: 320

Nrus parvulorum: 170

Ecclesia cui sanctorum honori dicata: S. Ioan Bapt.

Ex qualibus materialibus, qualiter stat an patronata: lignea

Parochi nomen? Quot annorum: monachus ex eodem provincia

An aliud pecunis? In natura percipit a dominio: nihil

Domus parochialis in quo statu: est in bono

An fundus habet adjectos: possidet fundos

(Biskupijski arhiv Pecs: *Synoptica expositio parochiarum almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis secundam districtus vice-archidiaconales subdivisarum anno 1752.*)

Pro anno 1755. status animarum in filiali Xupagnia

	Paria Paria et comun ⁴⁾	Pro con- fessione tantum	Pro con- fessione	Confir- mati	Non con- firmati
1. Mihat Bussich	5	15	1	5	12
2. Lovro Matievich	3	7	—	3	5
3. Martin Nikolich	6	14	1	6	12
4. Giuro Filipovich	1	3	—	1	3
5. Antun Filipovich	2	6	—	3	6
6. Josip Bussich	2	6	1	3	5
7. Ivan Tadich	2	5	—	2	10
8. Missko Kopich	1	4	2	1	2
9. Nikola Bissuch	2	6	—	2	6
10. Nikola Orssulich	2	5	—	2	4
11. Martin Orssulich	2	8	2	1	12
12. Marko Xobaglich	4	12	2	2	18
13. Ivan Piglich	1	6	—	1	5
14. Blax Vukovich	1	4	1	3	7
15. Kata Jusbassich	udov.	4	—	1	3
16. Martin Benkovich	1	6	1	2	5
17. Gjuro Bachin	2	6	4	1	9
18. Josip Benkovich	1	4	1	1	4
19. Antun Vinkovich	2	6	3	5	6
20. Marian Ognanovich	1	5	3	1	7
21. Martin Loncsarevich	2	6	3	1	10
22. Luka Vinkovich	2	5	2	—	7
23. Giuro Verkovich	4	15	3	2	18
24. Missko Bachin	3	15	3	2	18
25. Nikola Bussich	4	16	4	4	18
26. Ivan Bussich	3	11	3	1	13
27. Thomo Spaaich	2	8	4	1	10
28. Ivan Bachin	1	6	—	2	4
29. Marian Galovich	1	5	2	1	7
30. Petar Pavichevich	1	4	1	2	5
31. Giuro Balintovich	vid.	3	—	1	2
32. Antun Ssokicsich	4	13	1	3	12
33. Mato Svircevich	3	10	—	2	9
34. Marko Ssokicsich	1	9	—	2	9
35. Pavo Galovich	4	10	—	2	14
36. Antun Vucsicsevich	2	8	—	1	11
37. Giuro Benakovich	3	10	—	3	13
38. Giuro Babich	1	5	—	1	5

39. Antun Galovich	2	13	1	3	12
40. Illia Filipovich	1	7	1	2	6
41. Boxo Filipovich	1	5	1	1	5
42. Marko Pavichevich	1	4	1	1	4
43. Mato Pavichievich	3	9	2	2	11
44. Marko Jusbassich	3	11	3	3	13
45. Jerko Filipovich	1	6	–	2	5
46. Blax Galovich	1	3	–	1	4
47. Martin Bobaglich	1	4	–	1	3
48. Marian Galovich	2	4	2	2	4
49. Mato Jusbassich	2	2	–	5	9
50. Blax Kobassovich	3	4	2	5	18
51. Petar Spaich'	4	13	–	3	20
52. Gargo Balentovich	1	15	–	1	6
53. Jozip Vuikovich	1	3	–	2	1
54. Giuro Sokcish	1	6	–	1	8
55. Stipan Bachich	1	3	–	2	1
56. Frano Nikolich	2	7	1	2	6
57. Martin Bobalich	1	7	–	–	7
58. Blax Matievich	1	5	–	1	4
59. Jozip Balentovich	4	14	1	4	17
60. Jozo Balentovich	1	6	–	2	4
61. Gargo Bussich	1	2	–	–	5
62. Andria Galovich	1	7	–	2	5
63. Ivan Filipovich	1	4	–	1	4
64. Petar Bachich	1	6	1	3	4
65. Antun Ognanovich	2	8	–	2	10
66. Pavo Balentovich	2	6	–	1	8
67. Mato Galovich	2	5	1	2	5
68. Frano Ledunich	1	3	–	2	1
69. Giuro Matievich	1	3	1	–	4
70. Andria Prebcsevich	1	4	–	1	5
71. Matta Benakovich	3	6	–	–	8
72. Missko Lemesevich	1	2	1	–	6
73. Ivan Lavecsich Laitnt.	–	3	–	1	6
Summa	137	491	67	138	565

(Biskupijski arhic Pecs: *Status animarum 1755*)

Die Xupanjer Pffarkirche, welche, wenn sie doch den Nahmen einer Kirche verdient, nur aus vermoderten Holz und Erde zusammengestzet, ungepflassert, für dasiged Volk viel zu eingeschränkt,

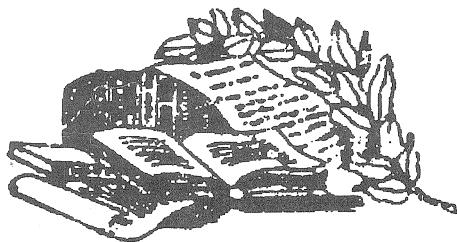
und schon vor zehn Jahren bafällig befunden worden ist, habe dermal in einem weit elenderen Zustand angetroffen, dass es nun die höchste Noth erfordert, ohne weiterem Verzug zu einen neuen Kirchenbau in den Nähe des Pfarrhauſſes zu ſchreiten. Das auf deteen anliegende Capital iſt mehr als hinlänglich zu Beſtreitung des Hauſes. Im Falle aber daſſelbe nicht hinreichen ſollte, iſt die Pfar-gemeinde, ſo dermal ihre Bitte wegen vorzunehmenden Kirchenbau erneuert hat, bereit die übrigen Köſten zu beſtreiten. Es ſtellt daher dem gerechten, und billigen Verlangen dieſes ſifrigen Volks gar kein Hinderniſſ mehr im Weege.

In der nemilichen Kirche, der es gewiſſ an Capitalien nicht fehlt, ſind in dem Tauf Behälthniſſe zu Aufbewahrung des heil. Oehl keine anderen Gefäſſe, als leicht zerbechliche vom Glas vorhanden, da der Biſchof nicht geſtatten kann, daſ heil. Oehl darin aufzubewahren. So iſt erforderlich, daſ andere anſtändige Behälthniſſe herbeigeſchaft werden.

(Biskupijski arhiv Đakovo: *Kanonska vizitacija 1792. god.*)

Bilješke

1. Benković Ambrozije: Najstarije obitelji Županje, Bošnjaka i Štitara; Županjski zbornik 2/69, Županja, Odbor Matice hrvatske, 1969.
2. Horvat Rudolf: Slavonija. Povjesne rasprave, crtice i bilješke; knj. I, Zagreb 1936.
3. Pro confirmatione et communione.
4. Communione.

GRB OPĆINE ŽUPANJA

(opis grba u boji)

Oblik grba istovjetan je s oblikom hrvatskog povijesnog i Republičkog grba.

Iznad grba razvijena je lenta na čijoj plavoj podlozi piše bijelim slovima: ŽUPANJA.

Grb je podijeljen u tri dijela, dva manja u gornjem i jednim većim u donjem dijelu. Granicu između donjeg i gornjeg dijela čini zlatni

hrvatski troplet postavljen lučno, a simbolizira pismenost i kulturu hrvatskoga naroda.

Desna gornja strana Grba ima devet crveno-bijelih polja, dio hrvatskog povijesnog Grba. Crkva bez stilskih karakteristika predstavlja ŽUPU (Župna crkva). Otvorena vrata crkvena predstavljaju povezanost crkve i puka ovog kraja.

Lijeva gornja polovica grba ima tri elementa. Na bijelom polju (osnovna boja narodne nošnje) dijagonalno su postavljena dva panja koja predstavljaju iskrčene šumske površine tzv. »panje« na čijim je prostorima formirano mjesto ŽUPANJE (Župa plus panje).

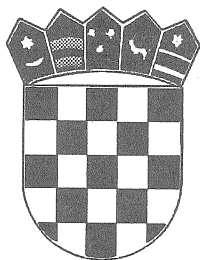
Između panjeva koso u suprotnom smjeru postavljen je hrastov list simbol starih hrastovih šuma naše općine. List je obojen zlatno i zeleno.

Donji dio grba je u plavoj boji tj. boji neba i vodotokova. Preko plavog polja koso je postavljen stilizirani plug, koji predstavlja osnovnu djelatnost naših ljudi kroz stoljeća, poljodjelstvo, zahvaljujući čemu su naši ljudi stvorili značajne materijalne i kulturne vrijednosti.

U donjem dijelu Grba nalazi se ornamentalni ukras s narodne nošnje »zlatare« što je sastavni dio našeg specifičnog folklor.

U Županji, 24. travnja 1991.

AUTOR GRBA
prof. Ivan Herman,
akademski slikar

MARTIN GRGUROVAC

POJAVA I RAZVOJ POŠTE U NAŠIM KRAJEVIMA

I. Značaj pošte

Značaj pošte i poštanskog prometa pratimo od pojave prvih glasnika i glasničkih organizacija pa sve do današnjih dana, do suvremenog javnog poštanskog saobraćaja i prijenosa pisanih priopćenja i pošiljaka.

U tom vremenski dugom periodu pošta se razvila u suvremenu i masovnu organizaciju koja obavlja i druge poslove kao prijenos novca, robe, prijevoz putnika i bankarsko poslovanje.

Osnovne su joj karakteristike rasprostranjenost i obim poštanske mreže, ogroman broj korisnika i rečena raznovrsnost u pružanju usluga svojim korisnicima. Sve to govori da je pošta među najznačajnijim i najmasovnijim svjetskim organizacijama. Osim pojedinaca, njene usluge koristi privreda, prosvjeta, kultura, vojska i svi drugi čimbenici javnog života.

II. Razvoj pošte u svijetu

Prije pojave pismenosti ljudi su komunicirali usmeno. Slanje poruka je bilo jednostavno, po glasniku. Ovaj model ostao je i u slijedećim periodima kao začetni oblik pošte. Slijedi faza korištenja svjetlosnih i zvučnih signala, simbola, odnosno poruka, a bez pismenosti i pisma ne bi ni bilo pošte u ovom današnjem obliku. Stoga je razvoj pisma, od onog slikovnog (crteži u spiljama ili slike), slogovnog, egipatskog hijeroglifa (3500. godina pr.n.e), klinastog (3000. g. pr.n.e.), grčkog ili helenskog do latinskog i slavenskog pisma, imao svoj razvoj i dugotrajni put.

Pošiljke su, zbog očuvanja tajnosti, slane na razne načine: glinene pločice su ispisane i sastavljene u glinene posude i pečaćene, pisma

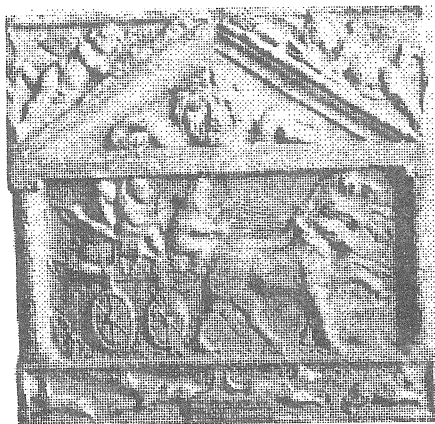
na papirusu su savijana u svitak i vezana pečaćenom uzicom, strogo povjerljiva pisma su stavljana u drvene kutije i također se pečatila. Poznat je primjer i posebne vrsti očuvanja tajnosti s robovima. Ošišanom robu poruka se ispisivala na glavu, a po izrašćivanju kose, puštalo ga se da poruku odnese na određite gdje bi ga primalac ponovno ošišao i tako pročitao poslanu poruku. Kasnijim izumom pergamenta i papira, te izumom koverte definitivno se riješio problem zatvaranja pismene poruke i očuvanja njene tajnosti, što se dogodilo tek u XIX. stoljeću u Engleskoj.

Poštu (lat. *postita statio* = postaja za odmor ljudi i izmjenu konja) nalazimo još kod starih naroda i to u njenom osnovnom glasničkom obliku.

U Egiptu se javlja oko 2300 godina pr.n.e. Obavljaju je glasnici pješaci, glasnici konjanici i glasnici na devama. Uzduž puteva i važnijih pravaca, na svakih šest sati hoda organizirana su stajališta za izmjenu glasnika i konja. Po Herodotu – grčkom povjesničaru, ponajbolju glasničku službu tzv. *angareion* organizirala je stara Perzija u vrijeme cara Krita (VI st. pr.n.e). Stara Perzija imala je dobre puteve što je jedan od osnovnih uvjeta dobre glasničke službe. Tako je njena »konjička štafeta« zvana *angarie* s čestim stajalištima (na dan jahanja) vrlo dobro funkcionirala. Glasnici su predavali jedan drugome pismene i usmene poruke. U staroj Grčkoj nije bilo organizirane glasničke službe, ali su prijenos vijesti obavljali – pojedinci. Postojale su dvije vrste glasnika: na male daljine tzv. *gramat ophereni* i na veće udaljenosti tzv. *hemerodromeni*. Najpoznatiji grčki glasnik bio je ratnik Fidipid koji je, iscrpljen nakon trčanja, donoseći vijest o pobjedi grčke vojske nad Perzijancima, odmah i umro.

U Starom Rimu senat je organizirao glasničku službu za prijenos službenih poruka. Poput Perzije, i Rimljani su imali dobru cestovnu mrežu, a među četiri najznačajnija rimska puta bio je i jedan koji je prolazio našim krajevima. Taj put nazvan *Via Pannonia* išao je preko Hrvatske do Bospora i Azije. Na takvim dobrim cestovnim pravcima car August osnovao je čuvenu glasničku državnu mrežu nazvanu *curcus publicus*. Ova preteča suvremene poštanske službe služila je državnoj i vojnoj upravi i bila je najveća i najsavršenija u starom vijeku. Posjedovala je objekte, brodove za prekomorski, riječni i jezerski saobraćaj, suhozemna transportna vozila, stoku, skladišta i

potrebno ljudstvo. Vršen je prijevoz državnih, vojnih i civilnih funkcionera, robe, poruka i priopćenja. Postaje su građene trojako: tipske za a) stanovanje zaposlenih službenika sa skladištima za stoku

Rimska četveroprežna poštanska kočija

i hranom za 40 konja, b) isto, ali sa stajom za 20 konja i c) sa dodatnim prostorijama za noćenje i prehranu putnika te kovačnicom, kolarijom i konjušarnicom gdje su radili kovači, kolari, konjušari pa čak i veterinari. Saobraćaj se odvijao samo po danu: sporije, od 40 do 80 km na dan, i brže, do 190 km na dan. I Hrvatska je bila obuhvaćena ovom mrežom poštanskog saobraćaja, a Cibaalae, rimski naziv za današnje Vinokovce, bili su *civitas*, odnosno grad s velikom poštanskom stanicom. Prestanak djelovanja

curcus publicus uvjetovan je raspadom i propašću carstva krajem IV. stoljeća.

Srednji vijek donosi stagnaciju i umrtvljuje razvoj poštanske službe. Ceste propadaju i ne održavaju se, a novoosnovane i usitnjene države zapostavljaju glasničku službu jer im je većina stanovništva nepismena.

Karlo Veliki, i sam nepismen, svjestan je njenog značaja pa osniva kakvu-takvu glasničku službu. Umjesto postaja, glasnici se koriste prenočištima ili dvorovima. Kao glasničke organizacije tog vremena isticala se i *crkvena i samostanska glasnička služba* jer je crkva, posebno rimska crkva, imala veliki utjecaj i vlast u mnogim zemljama. U toj službi koja se odvijala u strogoj tajnosti, isticali su se redovnički rodovi sisterciti i benediktanci. sistercite u to vrijeme nalazimo i kod nas, u Topuskom u Hrvatskoj. Uz crkvenu, znane su još i *trgovačka* (najpoznatija tavka organizacija je »Hanza« iz Njemačke), *sveučilišna* (Bologna, Pariz, Heidelberg u XII st.), *zanatska* (cehovska organizacija brodarka ili mesara od kojih su ovi posljednji sačuvali i

opstali kao poštanska služba sve do XIX. stoljeća) i *glasnička služba gradova* (Hamburg, Beč, Krakov, Pariz, a kod nas i Dubrovnik).

Pronalazak tiskarstva, otkrića Amerike 1492, Indije 1498, Australije 1605, porast pismenosti, prodor znanosti, kulture, proizvodnje i trgovine, pridonosi prerastanju glasničke službe u javni poštanski saobraćaj. Formiraju se jake trgovačke flote, a do tada udaljeni krajevi i nepoznati svijet postaju bliži i poznati, zemlje Engleska, Španjolska, Francuska, Portugal osnivaju svoje kolonije, čime se prostor za komunikaciju još više proširuje. Pisma i pošiljke, kao i putnici, povjeravaju se poštanskim organizacijama kojima rukovode bogataši ili plemići.

Među najznačajnijim porodičnim poštanskim organizacijama svakako su porodice Turn Taxis i Paar.

Porodica Turn Taxis obavljala je tu djelatnost od XVI. do XIX. st. i to u većem dijelu Evrope, a time i u Sloveniji i dijelu Hrvatske. Služeći njemačkim carevima Fridrihu III, Maksimilijanu i Karlu I, osim državne pošte obavljali su i sve poslove za civilno stanovništvo.

Sličan put imala je i porodica Paar u Austriji, Ugarskoj i Češkoj te djelomično u Hrvatskoj, Sloveniji i Vojvodini.

Preuzimajući poštansku službu od privatnika, neke evropske zemlje – Engleska, Francuska, Švedska i Poljska osnivaju državnu poštu, a od XVII. do XIX. st. to čine i ostale evropske zemlje. Preuzimanjem ove službe u svoje ruke, Engleska je, prema zamislama Rolanda Hila, između 1837. i 1840. izvršila reformu pošte. Glavne smjernice te reforme ogledavaju se u uvođenju poštarine za pisma koju je unaprijed plaćao pošiljalac, uvođenju posebne naljepnice, odnosno marke i dobroj organizaciji poštanske mreže.

Prva marka se tako pojavila već 1840. godine, i to prema ideji našeg čovjeka, Lovrenca Kočira iz 1836. koju je u promet uveo upravo Roland Hil.

Uskoro se marka uvodi i u sve druge zemlje: u Austriju 1850, Srbiju 1866, Crnu Goru 1874, itd.

III. Razvoj pošte na našem tlu

U rimsko vrijeme jedan od značajnijih poštohoda išao je preko Ljubljane (pošta u Ljubljani nazivala se *Statio posita ad Emona*),

Siska (*Statio posita ad Siscia*), Osijeka, do Beograda, Niša, Sofije i Carigrada. Drugi poštohod, tzv. »srednji put« bio je Ljubljana – Sremska Mitrovica – Beograd, a treći, »južni put« Rijeka – Zadar – Solin – Kotor – Drač – Ohrid – Carigrad. Cibalae, rimski naziv za današnje Vinkovce, bili su *civitas*, odnosno grad koji ima veliku poštansku stanicu. Propašću rimskog carstva propada i ovaj grad.

Sve do početka XII. st. i sklapanja ugovora između Hrvatske i Ugarske, glasničke službe na ovom području su nepoznate. Češći dolasci ugarskih kraljeva u Zagreb, Biograd na moru i Zadar uz održavanje veza između ovih gradova i Ugarske uvjetovali su i novu glasničku službu.

Tijekom XIII. st. slobodni gradovi Zagreb, a posebno Dubrovnik, imaju vlastitu poštansku i glasničku službu. Dubrovnik, kao trgovački grad, održavao je vezu sa svim većim gradovima. U Dalmaciji se tako razvio saobraćaj brodicama (između Vira, Hvara i Mljeta), čamcima i lađama *Zappolo* (između Privlake kod Zadra i Prutna), a »Austrijski Loyd« prenosio je poštu na relaciji Trst – Rijeka – Split – Kotor – Krf.

Dubrovački glasnik iz XVI st., crtež iz *Četiri knjige o putovanju i plovidbi u Tursku* N. Nikolaja

Oko 1525. godine spominju se i poštanski pravci Grac – Maribor – Celje – Jastrebarsko, a 1529. godine i Wien – Zagreb. Krajem XVI. st. kao službene osobe spominju se *poštanski majstori* i *nadzornici pošte*.

Pojava Turaka u ovim krajevima bilježi i nove specifičnosti poštanskog saobraćaja. Iz tog perioda znani su *karavan-saraji* – organizirana prenoćišta za putnike i trgovce. Ne rijetko, saraji su građeni kao jače utvrde na kat ili dva. Tu su se putnici osiguravali hranom i noćili.

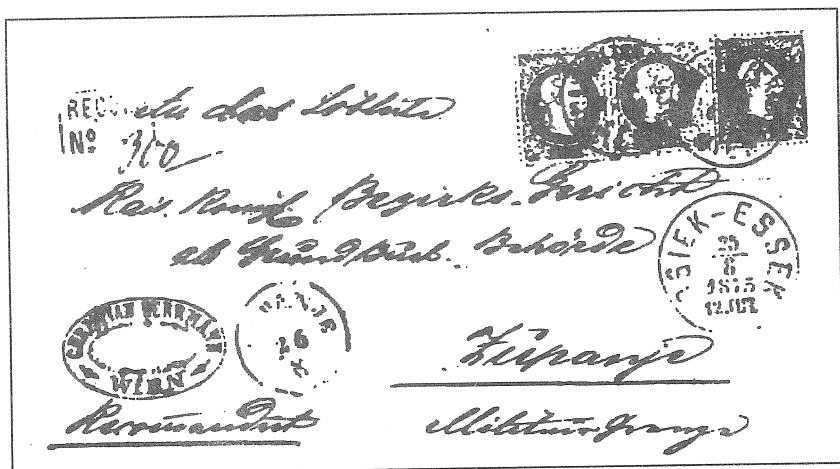
Prema Evliji-Čelebiji – znanom turskom putopiscu, saraje su češće napadale hajdučke bande. U Vojnoj krajini, s druge strane tursko-austrijske granice prijenos pisama i ostalih pošiljaka obavljali su krajišnici pješaci ili konjanici. Od 1736. godine u Vojnoj krajini uveden je prijevoz kolima i osnovane su tzv. *kambijaturne postaje* sa službenim licima i posebnim objavama.

Veća mjesta zvana su *kambijaturama*, prevozioci *kambijaturista*, središta *distriktima*. Takav distrikt bio je i u Osijeku gdje je prva zgrada pošte sagrađena već 1690. godine kojom je to ostala i do danas. Prvi osječki poštari – *postarum magister* bio je Jacobus Hann, imenovan 1690. godine. Poštari kambijaturisti imali su razne privilegije i bili su oslobođeni vojne službe. Do 1791. to su bili isključivo plemići, iza te godine i ostali, a od 1870. godine i žene. Udruživali su se u cehove. Od 1816. nosili su posebnu uniformu: crveni kaput, bijeli prsluk i hlače, čizme, trougli šešir sa zlatnim pasom i kokardom. Kako se od 1736. godine poštanski promet odvijao isključivo dilažansama, razlikovali su se po uniformi od vozača kočije ili dilažanse. Početkom XIX. st, od 1804. godine, u Hrvatskoj je postojalo osamnaest poštohoda, od kojih su pod distrikt Osijek podpadali i ovi pravci:

- Osijek-Vinkovci-Orolik-Tovarnik-Mitrovica-Ruma (put br. 3)
- Osijek-Vukovar-Opatovac-Susek-Petrovaradin (put br. 15)
- Osijek-Sombor (put br. 16)
- Vinkovci-Mikanovci-Vrpolje-Osijek (put br. 17)
- Nova Gradiška-Sl. Požega-Osijek (put br. 18)

Tijekom XIX. st. kambijature se postepeno pretvaraju u poštanske postaje ili listovne sabirnice i pripajaju se civilnoj poštanskoj službi.

Pošte se obično nalaze u privatnim kućama, rjeđe u državnim. Tako se 1820. godine u Vinkovcima spominje privatna pošta Mihaila Ferića koja se nalazila u Dugom sokaku na kućnom broju 330, kasnije 58. Tu je bio ured, svratište i Ferićev stan. Ferić je u početku poštansku službu vršio sam, a kasnije je s njim radio i jedan *post-ekspeditor*. Prema podacima Ivice Svirčevića, ta, do sada prva znana vinkovačka pošta nalazi se na mjestu današnjeg franjevačkog samostana. Mihail Ferić je ostao kao privatni poštari sve do 1853. godine kad je njegova civilna pošta pretvorena u ugovornu poštu. Od 1883. g. to je već državna pošta i pripada *Ravnateljstvu pošta i brzjava* u

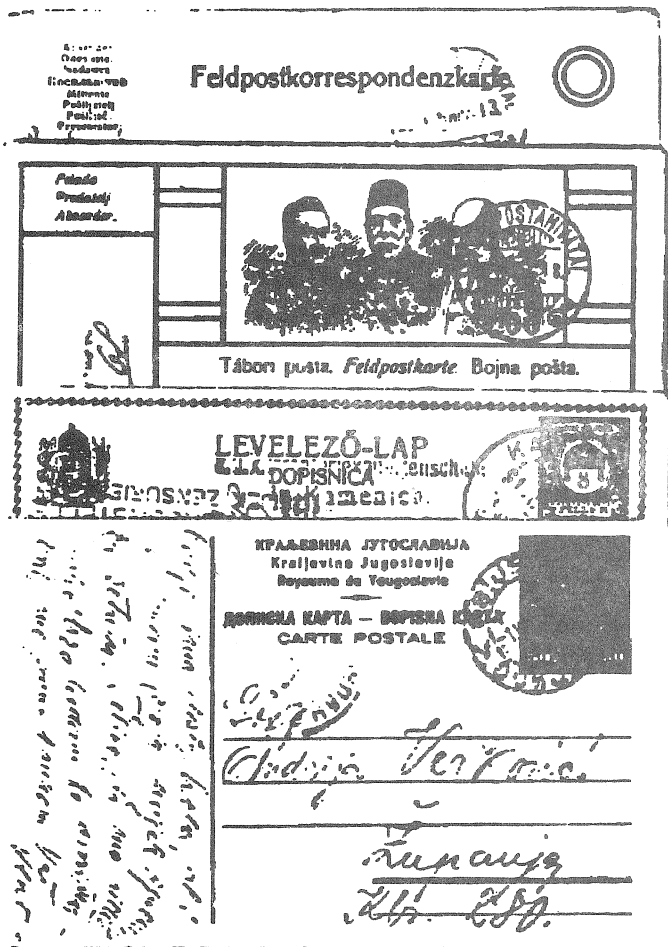
Pismo iz 1875. godine poslano iz Beča preko Osijeka u Županju

Zagrebu. Inače, Ferićev grob nalazi se na vinkovačkom gradskom groblju (Michael Ferić) i uz izvore Poštanskog muzeja Zagreb, glavni je izvor iz kojeg se saznaje da je vinkovačka pošta počela s radom 1820. Godine 1970. u Vinkovcima je obilježena prigodna proslava 150. godišnjice. Naknadno je utvrđeno, a prema podacima iz knjige Nikole Rukavine »Žigovi Hrvatske – predfilatelističkog i filatelističkog doba«, Zagreb 1944, pošta u Vinkovcima radila je već 1787. godine, znači prije točno dvjesto i pet godina. Ovaj podatak potvrđen je i u PTT muzeju u Zagrebu.

Ferićeva pošta je poslije prenešena u novo središte grada, u kuću kraj današnjeg Gradskog muzeja, koja je osamdesetih godina o. st. srušena i na njenom mjestu se sada nalazi robna kuća Varteks. U nekoliko arhiva postoje i sačuvane stare razglednice ove kuće na kojima stoji natpis »Kraljevski poštanski i brzojavni ured«.

Glavne tri kambijature na području općine Vinkovci nalazile su se u Mikanovcima, Vinkovcima i Orioliku, dakle na trasi poštohoda broj 3 koji je od Osijeka išao do Rume. Pod ove poštohode podpadala su sva sela vinkovačke, županjske i vukovarske općine. Mikanovci su primali poštu za Ivankaovo, Vodince, Retkovce, Vrbicu, Vinkovci za Jarminu, Novo Selo, Jankovce, Laze, Otok, Privlaku, Andrijaševce, Rokovce te sva županjska sela – Rajevo Selo, Drenovce, Vrbanju,

Račinovce, Posavske Podgajce ... i samu Županju, a Orolik za Slakovce, Svinjarevce, Berak, Stare Banovce, Deletovce, Čakovce, Nijemce, Novoselo (danas Donje Novo Selo) i Komletince. U Mikanovce je pošta dolazila iz Vrpolja svakog utorka u 20.15 sati, obavila ekspedit za 15 minuta i iza toga išla u Vinkovce iz kojih je u

Razvoj i vrste dopisnica

srijedu u 1 sat noću kretala za Orolik, a iz Orolika u 3.15 ujutro prema Zemunu. Kasnije, uz utorak, dolazila je još i petkom na subotu. Iz ovih kambijatura pošta je razvožena u svako selo. Tako se zna da je poštu u Županju svojom privatnom diližansom odvezio Josip Benaković sve do 1901. godine, kada je otvorena pruga Vinkovci–Županja. Osim prijevoza diližansom, tzv. pošta *E* prenosila se samo konjem zbog čega su sve kambijature morale imati više odmornih konja. Vinkovci i Mikanovci su imali 4, a Orolik tri konja za izmjenu. Na kambijaturama nalazio se u pravilu inventar: stolice, sedla, torbe za *E* štafetu, počivaljke, zaprežni pribor, vaga s utezima, štambilj i poštanska karta.

Pojavom željeznice pošta prestaje biti osnovnim prevoziocem robe i putnika pa krajem XIX. st. prevoznik je uglavnom željeznica.

Izgradnjom pravca Budimpešta–Vinkovci–Sl. Brod, Vinkovci su 1878. godine mala prolazna stanica i od tada ona sve više dobiva na značaju. Izgradnjom pruga Vinkovci–Brčko 1886, Vinkovci–Subotica 1879, Vinkovci–Beograd 1901 i Vinkovci–Gaboš–Osijek 1910, odnosno Vinkovci–Županja 1901, Vinkovci će steći sve preduvjete buduće balkanske prometnice što je od velikog značaja i za razvoj poštanskog saobraćaja. Roba i putnici koji su se do tada prevozili po desetak i više dana, često stižu i tijekom dana kada su i poslani, a to je upravo revolucionarni događaj u poštanskom razvoju. Od Zagreba preko Vinkovaca *ambulanca* je saobraćala već 1900. godine.

IV. Pregled podataka o postojanju i radu pojedinih pošta za područje Centra pošta Osijek – operativnih jedinica Vinkovci, Županja i Vukovar

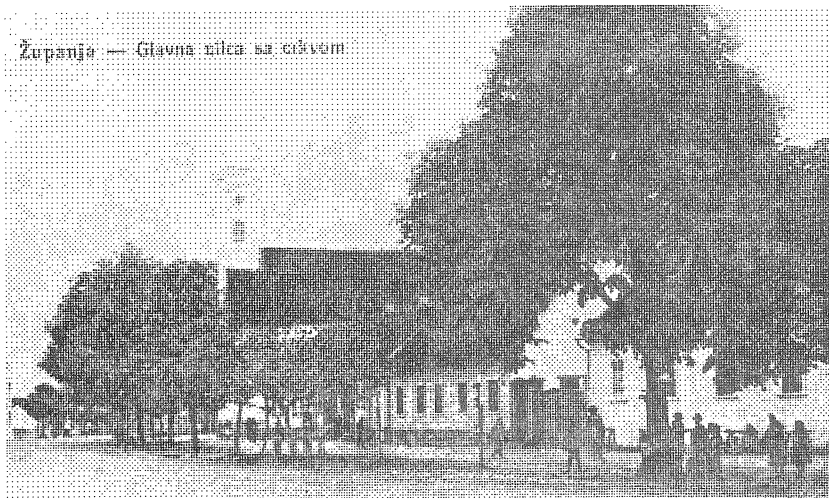
Bapska: pošta radi od 1951. godine. Drugih podataka nema.

Bobota: otvorena 7. VII. 1831. g., telefon uveden 18. XII. 1949. g. Zakupci i upravitelji: Petar grof Pejačević 1851. g., Stefan Tolnay 1853–1854, Petar Rakić 1871–1890, Julka Klajić 1952–1954, Kaica Lešić 1954–1955, Vera Nedeljković 1955–? Daljnjih podataka nema.

Borovo: pošta otvorena 1934. g. Upravitelj: Ivan Pavković 1934–1938, Stevan Đurđević i Krunoslav Stojanović 1939, Ivan Kelemen 1939–1944, Ivan Mekeš 1944–1947, Adam Rodić 1947–1950, Jovica

Divjak 1950–1951, Dimitrije Barović 1951–1954, rade Vlasisavljević 1954–1957, Dragutin Gredelj i Ivan Juratović 1957. Daljnjih podataka nema.

Bošnjaci: pošta radi od 1. VI. 1874. g., telefon uveden 1931. g. Upravitelji: Antun Maršić 1874–?, Matija Frait 1878–1888, Ljudevit

Veliki kraj. Župna crkva Sv. Ivana Glavosjeka, građena na mjestu stare drvene, 1800. godine i obiteljska kuća Josipa Benakovića u kojoj je neko vrijeme bila i županijska pošta

Tot 1889–1895, Adela Kalačni 1895–1925, Stefanija Kladović 1925–1926, Marija Konjević 1926–1927, Neda Malenčić 1927–1954, Viktor Maher 1954–1956, Karlo Kanižaj 1956–? Daljnjih podataka nema.

Bršadin: otvoren 8. I. 1917. g., telefon uveden 5. X. 1953. Upravitelji: Irena Jarabek 1952, Tomo Delač 1952, Karlo Kanižaj 1954, Evica Mambrinac 1955, Maroslav Pavičević 1957.

Cerna: otvorena 12. VIII. 1873, telefon uveden 1923. g. Upravitelji: Antun Živković 1873–1908, Oliva Švabić 1908–1916, Katica Plavšić 1916–1920, Katica Marković, Anica Kokanović, Antun Kesegić, Olga Pervanov i Minka Frajt između 1920–1923, Nedeljka Baćani 1923–1925, Marta Matinac 1925–1942, Marija Andrašek 1942–1943, Ana Lovin 1943–1962.

Čakovci: otvorena 8. XI. 1894, ponovno otvorena 28. IX. 1949, telefon uveden 28. XI. 1953. g. Upravitelji: Miroslav Lalić 1949–1950, Dimitrije Miličević 1950–1952, Franjo Dekanić 1953–1957, Katica Lešić 1957–1958, Marta Živić 1958–?

Drenovci: otvorena 25. V. 1870, telefon uveden 1914. g. Upravitelji: Nikola Šikić 1870–1892, Ivanka Šokčević 1892–1945, Mira Strepački, Ivanka Domačinović i Nikola Gašparović do 1954, Stjepan Devald 1954, Ivan Jaružanin 1961–1962, Anica Kovačević 1962–?

Deletovci: pošta otvorena 9. IX. 1949, telefon 19. VI. 1951. g. Upravitelji: Stjepan Mačvanin 1949–1958, Ivanka Markovinović 1959–?

Gaboš: pošta otvorena 23. IX. 1892, telefon uveden 30. IV. 1953 g. Upravitelji: N. Turda 1892–1915, Marko Novaković 1916–1925, Petar Isajlović 1926–1931, Katica Lovrenčić 1932–1940, Sofija Bošnjak 1940.

Gradište: otvorena 27. I. 1903, telefon uveden 1. IX. 1929. g. Upravitelji: Angelina Kreković 1907, Eleonora Horvat 1907, Marija Đurinovac 1907, Slavica Klinčić 1908–1916, ? 1917–1920, Terezija Vinković 1920–1922, Sabina Makarević 1922–1929, Katica Bačić 1929–1930, Zlata Ranabauer 1930–1941, Antun Didović 1941–1949, Zlata Ranabauer 1949–1951, Antun Didović 1951–?

Gunja: otvorena 10. III. 1896, telefon uveden 1928. g. Upravitelji nepoznati.

Ilača: pošta otvorena 1922, telefon uveden 1936. g. Upravitelji nepoznati.

Ilok: pošta otvorena 26. IV. 1866, telegraf uveden iste godine, prema nekim podacima pošta u Iloku radi već 1768. g. Upravitelji: Antun Krvarić 1798, Sebastijan Korics 1820, Đorđe Krvarić 1822, Đuro Marković 1870–1872, Franjo Bochus 1873–1874, Rok Erber 1876, Franjo Bochus 1878–1879, Božidar Vujić 1880–1884, Vladimir Petrović 1885–1888, Josipa Mitrović 1891–1895, do 1945. nema podataka, Petar Maseljević 1945–1948, Vaso Potkornjak 1948–1950, Rade Vlaisavljević 1950–1953, Jovica Divljak 1953– do sedamdesetih godina.

Ivankovo: pošta otvorena 30. IX. 1880, telefon uveden 1905. g. Upravitelji: Šimo Šimić 1880–1905, Paulina Kočonda 1905–1928,

Marija Wagner 1928–1936, Dragutin Ožanić 1936–1948, Marija Ožanić 1948–1954, Dragutin Gredelj 1954–1961, Nevenka Gradelj 1961–1962, Roza Plavšić 1962–?

Komletinci: pošta otvorena 27. IV. 1888. Upravitelji: Antun Paradajzer 1888–1891, Manda Kulundžić-Crha ?, Mato Vinković 1945–1952, Anica ?erle-Vučko 1952–1953, Angelina Ivić-Varga 1953–?

Lipovac: pošta otvorena 1840, telefon 1954. Upravitelji nepoznati.

Lovas: pošta otvorena 23. XII. 1910, telefon uveden 1953. g. Upravitelji: Olga ? 1910, Kromer ? 1916, Nikola Đuričić 1931–1935, Mandica Novak 1935–1940, Milko Rimar 1941–1946, Zdenka Prpić 1946–1947, Marica Lučić 1947–1948, Tomislav Spaček 1948–1949, Milah Hrženjak i Marija Ivezić tokom 1949, Milko Rimar 1949–1950, Marija Štiglić 1951, Milutin Filičić 1951–1953, Katica Popović 1953–1954, Tomo Delić 1954–1957, Borislav Tomić 1957–1958, a Milko Rimar od 1958. do sedamdesetih godina.

Markušica: pošta otvorena 16. IX. 1954, iste godine je uveden i telefon. Upravitelji: Marica Podnar 1954, Vera Bošnjak 1955, Milan Mudrinić 1955, Savo Damjanov 1955, Milan Mudrinić 1960.

Nijemci: pošta otvorena 29. X. 1884, telefon uveden 1909. g. Upravitelji: Luka Kesegić 1884–1891, Milan Klent 1894–1913, Ana Mikić-Klent 1913–1917, Irena Romić 1917–1923, Ante Knežević 1923–1925, Pepica ? 1926–1930, Martin Đurašević 1930–1933, Dragica Nemeć-Šibalić 1933, do 1947. smjenjivali su se: Luca Mogoš, Darinka Vrbanac, Mato Vinković. Dalje su upravitelji bili: Slavica Stanić 1947–1948, Ivan Piškulin 1948, Nikola Malčić 1949 i Jelka Kralj 1949. Iza toga nema podataka.

Negoslavci: pošta otvorena 18. XII. 1951, telefon uveden 1953. g. Upravitelji: Mileva Kljajić 1951–1952, Mitar Miličević 1952–1954, Njegovan Jovanović 1954–1956, Miroslav Čolić 1956–1957 i Marija Grbić 1957.

Nuštar: pošta otvorena 1872, telefon uveden 20. V. 1922. g. Upravitelj: Franjo Gerard 1872, Ana Hirjan 18991, Katica Madrušan 1891–1920, Stjepan Tkalac 1921–1948, Radojka Bugarin 1949, Josip Devald 1950–?

Orolik: pošta otvorena 1. X. 1860, a prvi podaci o poštanskoj službi su iz 1787. godine, telefon uveden 1941. g. Upravitelji: Tabaković 1820, Gabrijel Kurilović 1851–1852, Ivan Pazdirek 1872–1888, Mislav Pavičević 1954–1957.

Ostrovo: pošta otvorena 28. VII. 1937, telefon uveden 30. IV. 1953. g. Prema podacima za upravitelje zna se da je i prije postojala pošta. Upravitelji: Gigo Kolarev 1913–1915, Anton Šnajder 1925–1937, Ana Šnajder-Epert 1938–1958, Sretenka Ćirić 1958.

Početak Duge ulice. Odmah iza Gradskog muzeja od 1898. godini u ovoj zgradi na mjestu današnjeg »Varteksa« radila je pošta i brzozavni ured

Otok: pošta otvorena 29. X. 1884, telefon uveden 1. I. 1914. g. Upravitelji: Adam Pereš 1884–1891, izvjesni Neferanović između 1892–1920, Marija Paradajzer 1920–1939, Jelisava Karabalić 1939–1940, Marija Ilijašić 1940–1959, Ana Kopčaćić-Žido 1959, Ana Balić 1962.

Opatovac: pošta otvorena 22. X. 1750. Od 1917. pripojena Lovasu, a od 1950. ponovno samostalna. Upravitelji: Filipina Gerančić 1798, Teodora Gerenčević 1822, Marija Lučić 1853–1858,

Lazar Lučić 1861–1895, Nenad Josimović 1950–1956, Milan Mudrinić 1956–1958, Borislav Tomić 1959.

Posavski Podgajci: jedno vrijeme radila (1945) i bila zatvorena. Ponovno otvorena 1. XI. 1955, od kada je uveden i telefon. Upravitelji: Anica Lučić 1945, Anica Levaković-Abramović 1955.

Privlaka: pošta otvorena 1888, telefon 1925. g. Upravitelji: Trifun Stojanac 1888–1891, Marija Šajnović 1902–1934, Antun Šajnović 1934–1935, Vera Šimić 1936–? Između 1937–1948. Mandica Topalović i Jelena Simčić, zatim slijede Ivanka Dragičević-Vujnović 1948–1962, Milorad Mijatović 1961–1962, Ankica Kožul-Vukovac od 1962. do danas.

Rajevo Selo: pošta otvorena 1. I. 1861, telegrafaska služba 1865, telefon uveden 15. IV. 1941. g. Prema podacima iz školske spomenice pošta je radila i 1852. g. Upravitelji su: Antun Omičkus 1863, Štefica Škuleti 1864–1871, Franjo Ivić 1872–1888, Andro Ivić 1889–1891, Franjo Ivić 1895–? Daljnjih podataka nema.

Račinovci: pošta otvorena 30. X. 1912, telefon uveden 1926. g. Upravitelji: Marko Šestić 1912–1915, Mijo Devald 1915–1931, Marija Roter 1931–1932, Ana Devald 1932–1950, Emica Devald 1950.

Retkovci: pošta otvorena 7. IX. 1940. g, ali je sigurno da je i prije radila. Telefon uveden iste godine.

Retkovci-Andrijaševci: pošta otvorena 1909, telefon uveden 1929. g. Upravitelji nepoznati.

Soljani: pošta otvorena 5. I. 1914. Upravitelji: Vita Šerčer 1914, Katica Rogić?, Marija Paradajzer 1919–1921, Vita Šerčer 1921–1945, Marija Svirčević 1945–1948, Katica Rogić 1948–1955, Ana Babić 1955–?

Sotin: pošta otvorena 28. X. 1870, telefon uveden 1938. g. Upravitelji: N. Šimić 1880–1890, Dismin Sakač 1890–1900, Josip Penavin 1900–1909, Ivan i Ljubica Furh 1901–1919, Ana Devc 1919–1927, Antonija Špear-Nikolić 1927–1962.

Slakovci: pošta otvorena 1889.

Stari Jankovci: pošta otvorena 23. XII. 1908, telefon uveden 22. II. 1950. g. Kako su poznati upravitelji već 1905. to je sigurno pošta radila i prije 1908. Upravitelji: Josip Kotek 1905, Marija Stilinović 1908, Ljudevit Dervali 1909–1915, Amalija Kershvar 1915–

1916, Eugenija Stilinović 1918, Marija Galvini 1918–1950, Janja Đaković 1950–1952, Jelka Staničić 1952, a iste godine radili su još Jovo Despinić i Anica Merle-Vučko.

Stari Mikanovci: pošta otvorena 4. IV. 1914, telefon uveden 1930. godine. Drugih podataka nema.

Strošinci: pošta otvorena 1. X. 1948, telefon uveden 15. IV. 1955. Drugih podataka nema.

Sarengrad: pošta otvorena 24. V. 1891, telefon uveden 8. VII. 1956. g. Upravitelji su bili: Andrija Šokčević, Julijana Šokčević, Jozefina Spaček, Tomislav Spaček, Ivan Jardas. Drugih podataka nema.

Šidski Banovci: pošta otvorena 4. V. 1914, telefon uveden 1926. g. Drugih podataka nema.

Tovarnik: pošta otvorena 4. V. 1914, telefon uveden 1926. g. Drugih podataka nema.

Trpinja: pošta otvorena 7. VII. 1886, telefon uveden 1940. g. Nema drugih podataka.

Vodinci: pošta otvorena 9. IX. 1949, telefon 19. II. 1955. g. Upravitelji su bili: Dragutin Gredelj od 1954, Franjo Staničić 1954–1955, Anica Nemet-Hardi 1955 i Ilija Vorkapić (?)

Vrbanja: pošta otvorena 27. IX. 1884, telefon uveden 1912. godine. Upravitelji su bili: Stjepan Petrović 1889, Đuro Bušić 1890–1891, Franjica Mazur-Stelcer 1895–1916, Mira Vernić 1918–1926, Franjo Blažević 1926–1954, Anica Babić ?

Vinkovci: prema već naznačenim izvorima, pošta Vinkovci je otvorena 1787, odnosno 1820, a prema službenim dokumentima 1853. godine. Podatak o radu vinkovačke pošte još 1787. donosi Nikola Rukavina u knjizi »Žigovi Hrvatske«, Zagreb 1944. Podatak o radu 1820. nalazimo na nadgrobnoj ploči poštara Mihaila Ferića u Vinkovcima, a podatak o radu 1853. godine u službenom listu. Telegraf je uveden 23. VIII. 1864. Upravitelji su bili: Mihael Ferić 1820. i 1851–1853, Samuel Popović 1854–1884, Josip Benaković 1885–1888, Jandra Holub 1889–1890, Lavoslav Vidaković 1891–1895, Mile Vuletić 1896–1904, Josip Bauer 1905–1907, Ivan Belešković 1916–1917, Stevo Kovačević 1918–1920, Josip Lončarević 1920–1926, Vojo Živković 1926, Josip Lončarević 1927–1928, Boško Zmejanović 1929–1935, Tomo Kostelac 1936–1939,

Vladimir Kovačević 1940, Franjo Car 1940–1942, Stjepan Matutinović 1943–1947, Franjo Pavlek 1948–1949, Ivica Svirčević 1949–1950, Đuro Hrazdira 1950–1951, Stanko Hust 1951–1954, Ivica Svirčević 1955–1970, Stevo Korica 1970–1980, Petar Iličić 1980–1988. Danas je upravitelj Marko Jukić.

Županja: pošta radi od 1. I. 1860, telegraf je uveden 31. XII. 1869, telefon 1923. godine. Upravitelji su bili: Josip Benaković – ugovorni poštar, Radmanović, Dragutin Jakob 1888–1925, Josip Matutinović 1926–1929, Milija Bosnić 1929–1932, Milovan Knežević 1932–1936, Anica Burger 1936–1939, Zdenka Nemeč 1939–1943, Josip Lončarević 1943–1945, Ivica Svirčević, Josip Lončarević 1962, Mirko Porobić 1962–1985. Od 1985. Andrija Vuković.

Vukovar: Prema podacima iz knjige »Crtice iz prošlosti Vukovara« Placida Belavića, prvi vukovarski upravitelj pošte bio je 1723. godine izvjesni Lichtenstein. Drugi nam znani upravitelj bio je Antun Đuro Fidingler 1774. godine. Poznati putopisac Fridrich von Taube donosi podatak da u Vukovaru stoji pošta 1777. godine »gdje se po drugi put mijenjaju konji koji voze poštu iz Osijeka za Beograd«. Tada Vukovar broji 3600 stanovnika. Placido Belavić bilježi da su poštanske zgrade stajale još u ulici Kralja Petra, na mjestu Baumove kuće na kbr. 45, zatim kraj sinagoge i Građanske tiskare te od 1893. stoji u Rajčićevoj ulici. Prvi brzopjavni ured u Vukovaru pogignut je 12. kolovoza 1860. godine (Belavić).

V. Razvoj pošte u ovom stoljeću

Razvoj telegrafa i telefona od velike je važnosti za razvoj sveukupnog poštanskog i telegrafskog saobraćaja. Telegraf je najstariji način komuniciranja i kao takav ostao je i danas u uporabi. Telefon, inače patentiran 1876. godine, uveden je u Osijeku već 1888. godine. Na zahtjev Ferde Knoppa interni telefon je radio na relaciji između Zemaljske bolnice (sadašnja bolnica u Donjem gradu) i njegova stana u Kapucinskoj ulici (danas tužilaštvo). Te godine montirana je i prva interna centrala s nekoliko priključaka.

U javnom saobraćaju prvi telefon je u Osijeku uveden 1894. godine, a centrala je imala 43 priključka. Prvi telegraf u Vinkovcima

radio je već 1864. godine. Tadašnji telegrafski pravac Osijek–Brčko išao je preko Vinkovaca, Županje i Rajevo Selo.

Prvi telefon u Vinkovcima uveden je početkom ovog stoljeća, odnosno 1900. godine i vezivao se na telefonsku liniju Osijek–Vinkovci–Vukovar, a radio je na relaciji od tadašnje zgrade pošte u Dugoj ulici (danas Varteksova robna kuća) pa do početka ispostave na željezničkoj stanici. U Županji je telefon uveden osjetno kasnije, tek 1923. godine.

Soljani. Vrbanjski kraj, današnja Vrbanjska ulica oko 1907. godine. Na mjestu gaone desne kuće danas se nalazi novi Dom s trgovinom i poštom

Godina 1919. značajna je u razvoju poštanskog i telegrafskog saobraćaja kod nas. Te godine sve pošte potpale su pod Direkciju PTT-a u Zagrebu, odnosno tadašnje Ministarstvo pošta, telegrafa i telefona u Beogradu. Pod zagrebačku Direkciju pripale su uža Hrvatska bez Dalmacije, Slavonija i Srijem.

U vrijeme drugog svjetskog rata 1941–1945. poštanski promet se smanjio, u mnogim mjestima djelomično i ukinuo. Iz tog perioda poznata je takozvana *partizanska pošta*. Odmah početkom 1941. godine, komunistička partija je organizirala službu veze na području

Slavonije. Formirane su mjesne partizanske straže koje su preuzele i poštansku službu. Već 1943. godine straže su ukinute, a na *slobodnom* teritoriju formirana je redovna poštanska služba s 51 poštom. U njima su održavani kraći poštanski tečajji. Prijevoz su obavljali kuriri, seljačka kola i šumska željeznica.

U travnju 1945. godine započelo je i novo razdoblje u razvoju poštanske službe s obnovom i proširenjem.

Vinkovačka pošta radi već 14. travnja, a slično je bilo i s poštama Županja i Vukovar. 1951. ukinuto je Ministarstvo pošta i ustrojena Glavna direkcija pošta s osam direkcija, 1961. g. usvojen je Zakon o organizaciji Jugoslavenskih pošta, telegrafa i telefona, koji je s nužnim naknadnim izmjenama vrijedio do 1991. Prema tom Zakonu, u Jugoslaviji su djelovala 42 samostalna PTT poduzeća, među kojima je bila i RO PTT prometa Osijek. U sklopu ove radne organizacije, kao samostalni OOUR-i djelovali su OOUR-i PTT prometa Vinkovci, Vukovar i Županja.

HPT – Operativna jedinica Vinkovci danas (pošte i telekomunikacije)

Današnja zgrada Pošte Vinkovci I. sagrađena je 1958. godine kada je i useljena. Pored nje i Pošta Vinkovci II. na željezničkoj stanici U selima rade još 22 pošte i to: 56224 Đeletovci, 56248 Ilača, 56281 Ivankovo, 56253 Komletinci, 56246 Lipovac, 56213 Markušica, 56245 Nijemci, 56221 Nuštar, 56252 Otok, 56243 Orolik, 56211 Ostrovo, 56251 Privlaka, 56282 Retkovci, 56271 Rokovci-Andrijaševci, 56242 Slakovci, 56241 Stari Jankovci, 56284 Stari Mikanovci, 56247 Šidski Banovci, 56273 Vodinci i 56212 Gaboš.

U nekim mjestima rade automatske telefonske centrale. Nuštar ima 1000 priključaka, Ivankovo 750, Komletinci 180, Tordinci 270, Otok 810, Privlaka 480, Rokovci-Andrijaševci 630, Stari Mikanovci 480, Novi Mikanovci 360, Jarmina 180, Retkovci 300, Ostrovo 180, Gaboš 180, Markušica 330, Slakovci 360, Jankovci 540, Orolik 145, Ilača 300, Nijemci 540, Lipovac 300. Grad Vinkovci ima 10.000 priključaka.

Operativna jedinica pošta i telekomunikacija Županja danas

Današnja zgrada pošte Županja sagrađena je 1963. godine, a uz nju rade i pošte: 56275 Bošnjaci, 56272 Cerna, 56257 Drenovci, 56263 Đurići, 56273 Gradište, 56260 Gunja, 56262 Račinovci, 56255 Soljani, 56274 Štitar, 56258 Posavski Podgajci, 56261 Rajevo Selo, 56256 Strošinci, 56254 Vrbanja.

Devet sela imaju i automatsku telefonsku centralu i to: Bošnjaci sa 180, Cerna 180, Gradište 384, Vrbanja 60, Gunja 120, Drenovci 60, Soljani 20, Štitar 20 priključaka. Županja ima 2200 telefonskih pretplatnika, ili 7,5 telefona na 100 stanovnika općine Županja. Zaposleno je 80 ljudi.

Literatura i izvori

1. Dr. Slavko Domačinović: *Putevi i pošte u prošlosti Vinkovaca*, Godišnjak, br. 6, Vinkovci 1968.
2. Nikola Rukavina: *Povijest hrvatske pošte od domaće dinastije do danas*, Zagreb 1941.
3. Nikola Rukavina: *Hrvatska – priručnik žigova predfilatelističkog i filatelističkog doba*, Zagreb 1944.
4. Ivica Svirčević: *200. obljetnica pošte Vinkovci*, PTT list, Osijek 1988.
5. Ivica Svirčević: *Pregled podataka za radne PTT jedinice Vinkovci, Vukovar i Županja*, rukopis, Vinkovci 1962.
6. Stanko Šojić i Dragutin Pataki: *Kratki povijesni pregled razvoja pošte Poštanski saobraćaj*, Zajednica jugoslovenskih pošta, telegrafa i telefona, Beograd 1972.
7. Lj. M. Nikić: *Unutrašnji poštanski saobraćaj*, PTT školski centar u Zagrebu, Zagreb 1968.
8. Martin Grgurovac: *Razglednice starih Vinkovaca*, II. izdanje, Turističko društvo Županja, Županja 1988/1989.
10. Martin Grgurovac: *Pošta 56251 Privlaka*, Privlačica br. 53, Privlaka 1989.
11. Osobni podaci Magdalena Lalić, Boro Tomić.
12. Placido Belavić: *»Crtime iz prošlosti Vukovara«*, Vukovar 1927.
13. PTT Osijek 1961–1981, Osijek, 1981.
14. PTT Osijek 1961–1986, Osijek, 1986.

ČITAONICA U GUNJI

Gunja je bila u prošlosti malo i siromašno selo, često plavljeno (sve do izgradnje obrambenog nasipa 1928. godine), s malo činovnika i napredno orijentiranih ljudi. Zato se u njoj i nije rano razvila organizirana kulturna djelatnost. Iako je škola otvorena još 1831, nema podataka da je bilo pretplata na časopise i knjige u austrougarskom razdoblju. Pa ni za kraljevine Jugoslavije nema dokumentiranih tragova organizirane kulturne djelatnosti u ovom selu. Prema vjerodostojnim sjećanjima, u Gunji je ipak bilo neregistriranih kulturnih grupa oko 1925. godine, od kojih su se isticale pjevačke i dramske. Predstave su se oko 1930. davale u mjesnoj gostionici.

Prema službenim općinskim i kotarskim izvješćima za Gunju, zna se da u razdoblju 1929-1933. nije u selu bilo registrirano nijedno kulturno ili športsko društvo, mada je tada djelovao nogometni klub »Šokčević«.

16. ožujka 1936. godine održana je osnivačka skupština »Hrvatske seljačke čitaonice« u Gunji. U pozdravnom govoru ugledni seljak Filip Mazalović naglasio je potrebu osnivanja navodeći primjer iz drugih sela gdje se osobito u čitaonicama govori o napretku sela iz gospodarskih razloga. Prisutni zaključuju, valjda prema tadašnjim prilikama, da se pravila moraju ustanoviti u okviru zakona tako da se ista ne kose sa državnim zakonima niti općim interesima narodnim.«

U privremeni upravni odbor izabrani su: Martin Margić, predsjednik, Marko Ružičić, potpredsjednik, Nikola Bukna, tajnik, Đuro Bogutovac, blagajnik, Rajko Živanović, Andrija Mazalović, Šimo Gašpić, Andrija Šišić, Martin Ružičić i Blaž Živanović. Kao ovjerivači zapisnika upisani su Mijat Bartolović i Stjepan Galović – učitelj.

Odbor je veoma agilan, pa već 18. travnja podnosi molbu za odobrenje rada čitaonice, s potrebnim dokumentima. Kotarsko, načelstvo prosljeđuje molbu Kr. banskoj upravi savske banovine (prosvjetnom odjelu) i svjedoči da su »članovi osnivači ispravnog vladanja i pružaju dovoljno jamstva za pravilan rad te čitaonice«, te da je potrebno osivanje jer u Gunji ne postoji ni jedno drugo društvo

osim nogometnog kluba. Molba je odatle prosljeđena Ministarstvu Prosvjete u Beogradu, 2. svibnja 1936. godine.

Ministarstvo je molbu riješilo potvrdno i vratilo u Zagreb dopis 1. VII. 1936. Već je u molbi navedeno da će čitaonica biti smještena u privatnoj kući. Prema sjećanjima to je bilo u kući Luke Badaka, pa Mijata Vareševa, te u gostionici Magdalene – Lenke Vlajković, i konačno krajem 1937. u kući Eve Mazalović – Strošinke. Redovito je imala zasebnu prostoriju, pa i poseban ulaz. Imala je i svoj ormar s knjigama, a knjičnjar je bio Filip Mazalović.

Čitaonica je 23. II. 1938. godine od Ministarstva prosvjete primila na dar 20 knjiga: čitanke, povijest, stočarstvo, higijena, i inventirala ih od broja 38–57. Već oko 1940. imala je preko 200 knjiga koje su se dobro čitale. Među njima bilo je najviše izdanja svetojeronimske zabavne biblioteke. U pretplati je bilo nekoliko časopisa i novina.

Članstvo su činili uglavnom službenici i stariji seljaci. Godine 1937. bilo ih je već oko 100. Čitaonica je ubrzo nabavila i svoj radio-aparat uz koji su se okupljali slušatelji.

Tradicija dramskih predstava u selu pojačala se osnutkom čitaonice. Među ostalim zapažene su bile predstave: Šokica Janja, Zlo rodi zlo, Hasanaginica, Graničari te opereta Barun Franjo Trenk u kojij se kao solista proslavio Marijan Bogutovac.

Prema sjećanjima bilo je u čitaonici i stručnih predavanja, osobito su ih držali veterinari, ali bilo je i političkih kortešacija. Dokumentacija čitaonice, garderoba dramske sekcije, instrumenti i knjige, te zastave čitaonice uglavnom su nastale 1945. godine.

Bilješke i literatura

1. Josip Babogredac – Sjećanja, zabilježena listopada 1984. godine, a slično i Marijan Bogutovac-Abadžija – Sjećanja iz srpnja 1983. Isti se sjećaju da je 1929. godine nabavljen radio za školu.
2. Arhiv Jugoslavije – fond Knjižnice i čitaonice, 5y–3g/36.
3. Sjećanje Rajka Živanovića i Marijana Bogutovca, pribilježena 20. VII. 1983.

Mr. Pavo Kobaš i Manda Zelić, prof.

PRIČE IZ GRADIŠTA

Janja JOVANOVAČ, seljanka

INOĆE

Na gradiškoj župnoj crkvi odbio je jedan sat poslje podne kad je Marta Baboselac, dvadesetgodišnja divojka završila ručak. Marta bijaše srednjeg stasa gotovo prekrupna i debela za svoje godine. Na lipom, crnomanjastom licu odražavala se jaka odlučnost. Dva crna vragoljasta oka zamamno su gledala ispod dugih trepavica. Dopršivši posao, izašla je na dvorište i zavikala svojim krupnim, gotovo muškim glasom: »Ej, baća Ilarija, dođi na ručak.« Brat Ilarija smjesta ostavlja svoj tesarski posao i odlazi u kujnu. Tamo je bio prostrt stol za četiri osobe, oko njega posjedali su svi ukućani na male tronožne stočiče te se prihvaćuše jela s dobrim apetitom. Baka Luca je slabo jela, nekako je u zadnje vrijeme poboljevala.

Za vrime ručka vodio se razgovor o raznim kućnim brigama i poslovima. Samo je Martina sestra Mara, curica od osam godina često prekidala njihov razgovor svojim školskim doživljajima. Najednom je Marta oštro prekine: »Ušuti, već mi je dosta tvojega. Baća, kad ćemo probati upreći kobile, već je vrime da odavno znaju voziti. Navršile su četiri godine, a još nisu nikada prežene. Kako ćemo podvožati kukuruz na jednom volu, ta znaš da nam je onaj drugi proljetos krepo. Za žito si nekako skupio mobu, bome za kukuruze ti to neće uspjeti.«

»Ja ji nesmem sam upregnuti, gotovo preplašeno odbrusi Ilarija. Sutra je nedilja pa će biti više ljudi u selu i pozvaću nekoliko susjeda da mi pomognu a onda ću ji već nekako provozati.« Marta se nalo namršti i lako se ugrize za usnicu te pomisli: i ti si mi muško kad cijelu godinu odugovlačiš s tim kobilama i još češ na koncu kupiti selo na sebe da ti preže kobile. Eh, da je mene bar Bog stovrio muško.

U tim svojim mislima nije ni primijetila kako Ilarija u šljiviku uporno teše svoje dužice što će ih voziti u Vukovar na prodaju. U tim mislima, Marta se prihvatila drvenih kablova, napunila ih bunarskom

vodom i otišla napojiti kobile, dvi mrke dorke, niske posavske pasmine.

Opazivši svoju gospodaricu, kobile su veselo zarzale i stale pustopašno kopati prednjim nogama. Od njihova rzanja i tapkanja Marti je srce zaigralo u grudima te sva zanešena vikne: »Dorka, curka, na mjesto! Kobile se razmakoše, a Marta im dade vodu da piju. Zatim ji stade nježno milovati po debelim vratovima. Milujući sjeti se kako ih je njezin otac Bartol, kao mršave omice, doveo iz Vinkovaca prije dvije godine privezane za šarage na susjedovim kolima. Njezina majka čim je ugledala muža stala je vikati: »Krst ti materin, zatvori šperklopu i ne pačaj se u moje poslove. Valda ja nosim gaće kod svoje kuće a ne ti.« Majka se vratila u kujnu zlovljno mrmljajući nešto nerazumljivo.

Bartol je uveo omice u štalu i svezao za jaslje a Marta je otišla u ambar o donila pun oborak zobi. U duši je mislila kako će te kobile veselo skakati kad budu Ilarijini svatovi, neće svit upirati prstom da su siromašni pa se voze na volovima.

Te iste godine u jesen pozva njezina oca Toma Jovanovac, gazda najbogatije zadruge u selu da svozi građu za osam novih kućara. Među inom mobom našao se eto tako i siromašni Bartol Baboselac. Poveo je i svoje volove. Ujutro je otišao živ i veseo a navečer ga dovezoše mrtva, zgnječena kao lepinju. Prignječio ga hrast. Božjoj volji nitko ne može umaći. I ni jedne utješne riči od velikog gazde.

Od toga vremena Marta je još većim maćom prišla uzgoju svojih kobila. Jedući obilno, kobile su postale okrugle kao lopte. Marta je dobro znala, suze ne pomažu, živjeti se mora. Jednoga dana marta je zasukala rukave, izvukla kola iz štaglja te iznijela ormu iz kućara što ju je kupio otac zajedno s omicama. Brzim koracima prišla je priko dvorišta i šljivika i otvorila kapiju od brda, čuvenog gradiškog brda koje je nastalo kad je konj Kraljevića Marka otesao svoja kopita. Upregnuvši kobile, Marta sjede u kola i podvikne: »Dorka, Curka, ajdemo.« Kobile su na mjestu skakale, propinjale se, ali ni makac. Držeći uzde jednom rukom, drugom rukom Marta dohvati bič i lako šicnu kobile, na što one skočiše i krenuše u najvećem galopu. Gledajući za jurećim kolima, Ilarija se postidio samoga sebe. Pognuvši glavu, razmišljao je što će biti s njegovom sestrom, hoće li se živa vratiti kući?

II.

Narodna predaja kaže da su na mjestu današnjeg sela Gradište bili slijedeći zaseoci: Grubišnici, Drenje, Kameništa, Ivančica, Buban, Mekluševci i Grbavice.. Između tih zaselaka negdje na sredini nalazilo se poveće gradilište gdje se je obrađivala posječena šuma. Kasnije su se sva ta naselja stopila u jedno selo Gradište. Prva veća kuća sagrađena je uz zidanu cestu nasuprot parokiji a pripadala je zadrugi Jovanovac.

Rudine, zemljišta gdje su se nalazila nekadašnja selca zadržale su i danas svoja stara imena. Zadruga Jovanovac bila je veoma postojana i nije se dilila ko neke druge već su svoju mušku djecu slali u Cernu da pohađaju njemačku laičku školu nakon čega su nekoji postali krajiški oficiri ili državni lugari.

Običaj je bio da se žene okupljaju na kljupčici pred kućom i da vezu ručne radove rasplet i priplet no najviše se pripovidalo i ogovaralo. Gazda Toma Jovanovac, čovjek niska stasa, ćelave glave i sitnih, lukavih očiju propao je u veliki šešir do ušiju, bio je napadno smiješan. O svetom Franji u Gradištu je crkveni god i tada svi bijele svoje kuće, činio je to i gazda Toma jedne subote na svojoj kući. Toma je bio i seoski crkvenjak pa je, hoćeš, nećeš, bio i prikupljač seoskih novotarija. Dok bi snaše čakale, Toma je bečarski ćirio u njihove bose raspucale noge. Njihove crvene petopolke i bile sastavljene rubine davale su im zamamljivu ljepotu.

Na seoskim sjedaljkama glavnu rič je vodila župnikova kuvarica frajla Mariška, porijeklom Madarica Bila je to stara usidjelica, zdepasto široka poput slamarice, tustih nožurina, smečkastog lica i zrikavih očiju ili kako Šokci kažu jedno oko bere gljive, drugo trese šljivive. Obično je bila odjevena u dugačku šarenu istrošenu haljinu kroz koju su se nazirali jaki bataci. Pričala je ženama o pečenju kolača te kako će imati mnogo popova u gostima na sv. Franju.

Razgovor žena pred Tominom kućom prekine drndanje dolazećih kola. Svi se obazroše na kolski put po kojem su kasale kobile Marte Baboselac. Dok je Marta ponosno sjedila u kolima, njezine jake grudi poskakivale su kao talasi na Savi. Pazi fićukajle kako se vozi ko sveti Ilija reče snaš' Filka.

Graničarska kuća u Gradištu – Snimio: S. Tomić

Marta je još u školi bila različita od svojih vršnjakinja i više se družila s dečkima nego s curicama. Kod učitelj Đure Jovanovca naučila je kalemiti voće. U društvu s dečkima često je fićukala pa ju tako prozvaće Fićukajla. No Marta je u crkvi bila i počimalja. Već je eto navršila i dvadesetu, a nema prosca. Pa tko će ju ženiti kad se priča da voli popa reče Manda Jovanovac. Ne klevetajte djevojku izusti frajla Mariška. Ja to nisam izmislila, to svit govori na sva usta, a vi ju frajla Mariška štitite što vam svako jutro nosi mliko u kuću. Božja

sljeparija pa mora biti gospodska služavka i milosnica velečasnog, a niste ni vi ništa bolji dok držite njezinu stranu, odgovori snaš' Manda.

Marta će vam biti snaha reče Mariška povišenim glasom. na tu vijest sve se žene zgranuše i pogledaše u Mandu koja pocrveni, a bijes joj obuze dušu te ljutito poviče: »To nije istina što govorite, moj Šima nije nikada išao. Šta nije, baba Janja Božićkova, njihova susjeda, pripovida da on često visi kod marte.« Na to će Manda: »On može ići k njoj da prikrati vrijeme, ali dok sam ja živa ona neće prekoračiti prag zadruga Jovanovac. Moj jedini jedinac da uzme djevojku iz najsiromašnije zadruga u selu da nam se sav svit smije i ruga, Bože oslobodi. Gazda Toma koji je do sada šuteći pratio kavgu poče: »Mando nemoj grišiti na divojku. Ta znaš da je njezin otac poginuo kod nas u mobi. Osim toga cura je vridna, jesi li vidla kako kočijaši pa takva je nama potrebna.« Na to će Manda: »Što će meni snaja koja ima noge debele kao stupke baš kao i Mariška«. To uvridi frajlu kuvaricu te ona poče odapinjati otrovne strelice na Mandu: »Ti prosta seljanko, crni ispucani petu, ne znaš ispeć listariće na sadžaku u tavi, a kamoli zamisiti razvijaču sa sirom.«

Za čas je nastala cijela svađa na ulici, možda bi došlo do tučnjave da nije jedna žena doskočila i rekla u po šale u po zbilje: »Al ste vi lude što ste izazvale svađu za tuđe proso, ta tko bi znao koju će Šima oženiti, nitko ne zna di ga sreća čeka«. Potom su se sve žene razišle kućama.

Nekako istovremeno kući je stigla i Marta s kobilama. Dočekao ju je baća Ilarija ne vjerujući svojim očima da je sve sretno prošlo. »Ta vozila sam se kroz Lisičak i Beč a sve žene po ulicama čudom su se čudile, alaj će me sutra faliti. »Tebe će faliti a mene kuditi odgovori brat. Gotovo sam ti zaboravio reći da te je tražila tvoja druga Đenka Stojanović.

III.

Kad se Manda Jovanovac vratila s ulice zatekla je svoju svekrvu sedamdesetgodišnju staricu kako u otvorenom trimu guli krumpir. »Mando, evo ja sam načistila krumpira pa ti loži vatru i pristavljaj večeru već su odbila četiri sata na crkvenom tornju.« Manda je bez

riči otvorila dvojnasta hrastova vrata što vode iz trima u kujnu. To je velika čađava prostorija bez ijednog prozora, na motkama visile su debele polusuhe slanine, u jednom ćošku na drvenoj klupi stajali su drveni kablovi s vodom za piće. Manda podigne drveni poklopac s kabla te istrese vodu u bakreni kotlić što je visio na verigama iznad ognjišta pod otvorenim dimnjakom.

Pripremajući objed, Manda je furtom razmišljala što je to s njenim Šimom i jeli istina da on zbilja odlazi k toj Fićukajli? Konačno je zaključila da ju neće uzeti pa makar se cila zadruga priokrenula na glavu. Ako me Toma bude i tukao ipak će biti kako ja želim, neće biti po njegovoj.

I dok se jelo kuhalo na ćupriji su se zaustavila kola, to su bile ride njenog djevera Marka. Kad su se svi ukućani sakupili, objed je postavljen u velikoj zadržnoj sobi dugoj 16 metara. Na debelom hrastvom stolu svjetlila je lojanica od kudjelje i kravskog loja. Na stolu je bilo pet zemljanih tanjura za muškarce dok su žene sjdale za niski stol.

Svaki muškarac imao je određeno mjesto za sjedenje kod objeda, svoj nožić i rubčić za brisanje. Gazda Toma sjedio je na čelu stola. Na ženskom stolu koji je bio u zapećku, u pročelju je sjedila svekrva. Za ženskim stolom sjedilo je i sedam unuka. Sin Ilija nije bio u kući već na stanu, na rednji. Tomin sin Šima bio je jedini muški potomak u njihovoj zadruzi.

Za vrime večere snaš' Manda je bila reduša a to znači njezin je red dvoriti družinu kod stola. Gazda Toma je stavio na stol tukvanj rakije, a prije večere nazdravio je cijeloj družini: »U zdravlje« pri čemu je dobro srknuo iz bočice, a svi su mu ozdravili: »Zdrav bijo«, sad se tukvanj redao od usta do usta. Ja znam zašto je dida Toma večeras izvadijo rakije, podvikne najmlada unuka. »A zašto, poviče u jedan mah više glasova i svi pogledaše začudeno u malu Stajku. E zato što će se baća Šima ženiti.« Svi se ukućni začudiše i upriješe pogled u Šimu. Šima se je zacrvenio kao paprika, a pogled oborio pod stol.

Prvi ustane stric Marko i reče: »Bilo ti sretno sinovče, izabrao si djevojku da se ima što gledati«. U to se iza svog stola digoše žene i kao povampirene ose navališe na Marka: »E imaš nam na čemu i čestitati, na Fićukajli, uboga sirotinja.« Na to se oglasi mama Manda: »To neće nikada biti. Pravo imaš, ne daj, povikaše ostale žene, i našim

kćerima će se računati kad se budu udavale iz koje se je zadruga Šima oženio, slavno ime Jovanovaca ne smije se poniziti.«

Stric Marko se ustane i reče svečanim glasom: »Ja mislim da nije pošteno što ste se toliko uskokodakale, znate vi da je njezin otac platijo glavom kad je kod nas bijo u mobi a mi sad eto ne dademo uzeti njegovu kći. Šta ti Šima kažeš na te ženske zamudrake, upita ga stric Marko? Martu i nijednu drugu«, izusti Šima, digne se iza stola i nestane u tmini.

Žene se zgranuše i počeše sklapati ruke i vikati: »Nešto mu je uvračala i bacila čine na njega, ta to nije bez vraga. Ona je prava coprnica dok mu je zavrtila mozgom. Zbog ispada male Stajke, večera je svima prisjela. Opravši suđe poslije večere. Manda je završila svoju dvodnevnu dužnost reduše. Jetrva Eva, Markova žena, pomogla joj je brisati posude.

Kad se je spustila noć svi ukućani podoše na počinak, žene i djeca, njih osmero polijegaše u zajedničku sobu a muškinje se razišlo po kućarima. Gazda Toma nije prišao postelji već se obukao i nestao u noći. Kamo? pitala se supruga Manda dok su joj glavom križale misli, a dušu joj spopala tjeskoba.

IV.

Došavši kući, Marta i njezin brat Ilarija ispregli su konje te priveli u staju. Zatim je Marta uzela metlu i stala mesti dvorište što je stari seljačaki običaj da se subotom sve počisti. I dok je mela spazi da preko šljivika u posjetu stiže druga Đenka Stojanović, devetnaestogidšnja divojka, visoka stasa, tanana kao neka nježna gospodica, lijepa plavuša ovalna lica, rumenih usana i bijelih zubi. Bile su iskrene prijateljice iako je Đenka bila iz kuće sa sedamdeset jutara zemlje i još više stoke a Martini su imali jedva desetak jutara ali zato čopor dece. Još izdaleka Đenka pozdravi Martu s »Faljen Isus«! »Uvik faljen«, ozdravi Marta te skupa podoše u kujnu.

Baboselac kuća bila je mala i siromašna sli ipak mirisala je i blistala od čistoće. »Idem se i ja spremić, reče Marta, pa ćemo na ulicu, sigurno će večeras doći moj Jovanovac i tvoj Čolakovac pa ako se nađe još i tamburica može se zalutati i koje kole«. Franjo Čolakovac

uistinu je bio lip i naočit momak, »ni on džaba bio gardist u Beču«, dobaci Marta Đenki, i da mu nije rano umro otac ko zna kake bi još škole završio.«

U Martinu dvorištu bila su tri kućara i cvjetnjak zasađen ružama, mjesečarkama. Na kućarima prozorčići okovani krštenicima a jaka hrastova vrata bila su složena od dužica. Pred vratima umjesto stepenica drveni panjčić prizmatična izgleda. Zidovi bilo okrečeni, zemljani pod svježe podmazan žutom ilovačom. U jednom kutu postelj s dvije slamarice ili slajmače, tri jastuka i vuneno ćebe. Sve skupa bilo je pokriveno bilom ponjavom od usnivanog tkanja i još ukrašeno krajnicama i donjom čipkom. Na ponjavi je bio ponjavac od vune, prtkavani na daske šarenom vunom. Pokraj postelje obično su stajale dvije velike stolice za sjedenje. Naspram kreveta stajao je jednokrilni ormar ili šifunjer u kojem su se čuvale jestvine. Na zidu je još k tome bila ovješena mala stelažica, a na njoj tukvanj za vodu, tukvanj za rakiju te išarane tikvice.

Šaranje tikvica prisutno je u Gradištu već dva stoljeća. Osim tikvica šarali su se i sanduci kobilaši u koje se spremalo ruho i trube tkanja. U kućaru su bile za grede pričvršćene tri motke, na njima su stajale rubine svagdanjice 10-30 komada, ovisno o imovnom stanju. Tu su bile petpolke s crvenom predicom, predicu su stare žene purile mokraćom, a zatim ispirale kako bi se bolje moglo obojati.

Stubljike su bile pravljene dubljenjem jagnjeda ili topole, služile su za skladištenje kalotina, graha, orasa i drugog sjemenja.

Đenka i Marta su u kućaru odapele svoje djevaće pletenice koje su stare slavonske djevojke plele od svoje kose u 80 struka. Preko noći, dok spavaju, umatale bi pletenice u navlažene marame da se pri spavanju ne počerupaju. Kad su dovršile dotjerivanje kose, Marta i Đenka donijele su iz baščice dva crvena ružina pupoljka sa zelenim listićima te jedna drugoj nakitile pletenicu. Poslije kićenja Marta je obukla crvene čičkane čarape, opanke i oplećak širokih rukava. Zatim je obukla crvenu petpolku svagdanjicu vezenu isto kao i oplećak te ju je potpregla s obje strane da bi istakla svoje noge. Oko pasa opasala se tkanicom. Također je uzela vunenu pregaču s dugim potkitama—franžijama. Pregača je bila prtkavana raznobojnom vunom i srmom i zvala se srmanka posvećena jer se nosila svetkovinom. Marta je bijelinom nabijelila lice s Đenka je svoje obraze

nacrvenila s crvenom gljivicom koja se zove babino uhance. Na grudima su priplele crvenu ružu a pod oplećak su stavile nekoliko listića bosiljka radi mirisa.

Dovršivši toaletu, djevojke su uzele šareni pokrovac, izašle na ulicu te sjele na klupčicu pokraj drvene tarabe. Đenka poče pjevati svojim sitnim grlom dok joj je Marta krupno rogala: »Subota mi nedilju donaša a nedilja lolu sa salaša«. Za tili čas okupiše se djevojke iz posavačkog kraja, a nakon toga pristigli su i momci i svi zajedno nastaviše s pjesmom da se je sve selo orilo.

V.

Večer se spustila nad selom. Na noćnom nebu pokazao se mjesec mladak i zvizda večernjica. Šima Jovanovac izlazi iz svoga dvorišta, prelazi preko puta i ide pokraj malog parka, mjesto se zove »Pod lipicama« iako su lipe već odavno ostarjele. Pod lipicama čitaju se zapovidi, za vrime Krajine udarane su tude vruće bratine, nediljom igralo se kolo, uglavnom – središte svih seoskih događaja. Tu je krstopuće od kojeg vode tri ulice: Beč prema Privlaki, Vršak prema Cerni i Varoš prema Županji. Tu je smještena i škola, niska prizemna zgrada podignuta 1831. godine. Prije toga, Gradiška djeca pohađala su školu u Cerni. Tu prvu školsku zgradu narod je prozvao škulara. Druga kuća od škulare bila je Marte Baboselac. Te večeri bilo je cike i vike, igrala se igra »Žabe babe odostrag«. U općoj gužvi momci su lovili cure: Šima je uhvatio Ljubicu Petković, a Franja Đenku Stojanović koju je od stiska ruke obuzela čežnja.

Nakon pola sata dipanja svi izmoreni posjedaše na drvene klupčice. Poslije kraćeg odmora, Marta predloži društvu da idu svi pred gostionu na igranku, tamo subotom sviraju Cigani. Dok je društvo bilo za, jedna djevojka se usprotivila: »Zar vi ne znate da nam se Velečasni zapritio da će išćerati svaku iz reda koja bude išla na večernje igranke prid gostijonu.« Šima, Franja, Marta, Đenka i Ljubica krenu prema gostijoni, a ostale cure se razidoše govoreći: »Lako je Marti, ona smije i u pakao jer joj pop sve gleda kroz prste, starije žene naklapaju da pop voli počimaljku, doduše možda je to sa pizma. A što bi Đenki Stojanović da se je zacopala u siromašnog

Franju koji bi ju mogao izigrat. Bog neka zna oće li od te pogače biti brašna.« S tim ogovaranjem uskoro se cure i rastaše.

Martino društvanje stiglo je u gostijonu, bez Ljubice, koja je odlučila poći u samostan jer kako ona kaže život je kratak, a vječnost neprolazna. U polumračnoj prostoriji hrastovi stolovi bez stolnjaka, dugačke klupe i nekoliko pijanih ljudi, zadah duhana i alkohola, četiri Cige: tri vijoline i jedna berda sviraju šokačko kolo što u srce dira. Pridošlice se uhvate u kolo, a Ciganin Marka zapjeva: »Kolovodo materina rano vodi kolo, tijo, polagano« a Marta mu odvratila: »Sviraj Cigo nemoj stati svaka će ti seka dati, neka sekser neka dva, nećeš svirat bajdava«. U jedan mah javiše se pijanci: »Živila Marta, dobro si mu odpjevala što je tražio to je i dobijo.« Djed Iva Božičkov, pristupivši kolu nastavi: »Alaj bi se curice smijale kad bi s mene moje gaće spale.« Grohotni smjeh zaori gostijonicom. Djed Iva izvuče iz džepa srebrnjak od prodanog vola, okrenu se k Ciganima i reče: »Pratite me do mojeg salaša, nek se znade di me čeka snaša«. Cigani su putem klekali i radili sve što je Iva zaželio. Za kapelom pošla je i Martina družina. Franja i Đenka odvojiše se pred Đenkinom kućom i stadoše se cjelivati i milovati. Đenka se pomalo otimala govoreći: »Nije zgodno da nas netko vidi pa da sutra jašim na ženskim jezicima.« Na to joj Franja reče pa i meni je toga skrivanja dosta, odlučio sam da se ženim, dajem ti osam dana na razmišljanje.« S tom najavom su se i rastali.

Sličnu problematiku rješavali su Marta i Šima: »Za svetog Franju kupit ću ti milost, želim da se vjenčamo.« U međuvremenu Cigani su dopratili djeda do Božičkove kuće. I dok je kroz prozor virila pospana baba, Cige zapjevaše: »Baba mi se po krevetu valja, neljubljena ne može da spava.« Čuvši tu pjesmu, baba je podigla dreku, a djed joj dobaci »Ajde babo ne laj, sad ću te zagrliti, Iva Božičkov zadnji je potomak pa može razrajtati cili imetak.«

I dok se je did Iva kerio, Marta i Šima strastveno su se cjelivali. Šima se sasvim oslobodio pa je zavirivši u tople ženske grudi uskliknuo: »Tvoj sam do groba, nećeš imat boljeg roba«. Marta se u tom času osjetila pobjednicom, bolje je da on bude zacopan negoli ja, da ne ispadne po onoj narodnoj: »Duga kosa kratka pamet.« Kad su se rastali, Marta je u punom zanosu maštala: bit ću bogata i sretna jer

tko je bogat taj je i pametan i pošten, u njemu ljudi vide sve vrline, a siromah čovjek je na ovoj zemlji gotov vrag.

Stigavši kući Šima se uputi prema kućaru gdje je uvijek spavao osim kad je boravio na stanu. Legavši u krevet na usnama je osjećao vrole Martine poljupce i u sebi je ponavljao: takove djevojke na svijetu nema i toga nema tko će mi zabraniti da se njome ženim, i moja rođena majka mora pasti pred ovom zaprekom.

I dok je selo snivalo san, mjesec, to bečarsko sunce, smiješio se zemlji šaptajući: sestrice zemljo, na tebi je noću sve tajnovito, ali ipak zanimljivo kao što je zanimljiv i čitav ljudski život.

VI.

U Bartolovoj velikoj sobi čeljad spava dubokim snom samo žena Kata još bdije i vrši pripreme za sutra: pri lojanici čupala je gusku za sutrašnji objed, ona je sutra nedjeljna reduša. Završivši čupanje, uzela je karlicu s vodom i iznijela na dvorište. Vodu je istresla za amabar i zastala jer se otvorila kapijica, a na njoj se pojavije dvije spodobe krećući se ravno prema ambaru. Katu je spopao strah no pritajila se da vidi što će se dogoditi. Ubrzo je prepoznala glas njihove snahe Filke koje je govorila: »Mi se ne možemo još dugo sastajati, primjetit će neko od ukućana i javiti u vojsku mojem mužu, a onda sam obrala bostan.«

Nepoznati muškarac joj odgovori: »Znaš, nešto sam smislio, najbolje će biti da se tvoja sestra Ljubica uda za našega Šimu, a Fićukajla neka si traži drugu sreću, ona je ionako u tome spretna i okretna, uostalom mama Manda bi to jedva i dočekala«. Zatim Filki ponudi tri forinte što je ona nećkajući se, ipak uzela. Potom udoše u jedan od kućara di su se dugo u noć dropili i ljubakali, a Kata je za svo vrijeme strpljivo čekala ne bi li otkrila tko je tješitelj bile udovice. Tko čeka taj i dočeka, u praskozorje, na odlasku prepoznala je starog Tomu Jovanca. Stigavši kući Toma obmane svoju ženu Mandu da je uhodio Šimu i da ga je vidio s Martom u bircuzu i ne želi da se snjom spari već bi bilo najbolje da oženi Ljubicu Petkovića, a cijeli plan čut će sutradan.« »Smijem li ja znati koji si plan skovao upita supruga

Manda? Neću prije reda ništa reći, sutra će se sav svit iznenaditi«. Rekavši, Toma zagrlj svoju ženu i u sobi zavlada grobna tišina.

VII.

Viseći zidni sat s dugim lancima i teškim gevihtima izbijo je četiri sata u jutro. Čuvši sat, Marta se prikrsti i lagano skoči iz postelje, obuče se i krene na stan po mliko koje je svako jutro raznosila seoskoj gospodi. Obukla je rubinu raspletenu plavim vulom – svagdanjicu, pregaču, oplećak i maleni kožuščić išaran rijetkim granama između kojih su bila umetnuta ogledalca. Na noge je navukla čičkane čarape koje se u Gradištu pletu još od vremena župnika Šumanovca koji je pletenju uveo u školu sredinom 19. stoljeća. Taj župnik je bio dobrotvor, siromašnoj djeci kupovao je odjeću i knjige.

Marama na Martinoj glavi bila je nazubrana sitnim zubricima. Takove marame nosile su se na veliki petak, a običaj je uveo gradiški župnik i etnograf Josip Lovretić. Na čarape je Marta stavila još i obojke pritkivane na kocke od ovčje vune, bojane jovinom (johinom) korom (otuda prezime Jvanovac) i žestilovim liščem.

Izašavši iz kuće, Marta je uzela dve tikve s oblukom i krenula kraj groblja na stan. U cik zore pitlovi su kukurikalili da se je selo orilo. Kukurikanje se mišalo s lavežom pasa. Bilo je to doba uoči Svi sveta. Jutarnja maglica pokrivala je polja i livade, u daljini se nazirala šuma a obzorje postajalo svjetlije. I dok se je zora borila sa tminom, Marta je maštala kako će još ove jeseni ući u bogatu Jovanovac zadrugu, no mami Šiminu prosidbu još nije saopćila. Prolazeći kroz šume slušala je treperenje hrastovog lišća i čokotanje žirova.

Stigavši do koljebe, Marta je ostavila tikve a uzela zemljani lonac i uputila se prema pojati. Pred pojatom je bio okol ograđen okomicom, a to su vam hrastove daske pobodene u zemlju okomito jedna uz drugu. Tu je zatekla majku kako odbija tele od sise. Marta uzme lonac vode i opere sise to jest vime, obriše suhom krpom i poče musti. Mlazovi mlika bili su debeli poput prsta. Pomuzila je obadvi krave, majka je pustila i drugo tele da opsiše i nakon toga zajedno su se vratile u koljebu.

Mliko je procidila na ciduljku od izbušene tikvice na koju se dodavalo još laneno platno. Procidito mliko usula je u tikve s oblukom i pošla u selo. Na istoku se pojavilo sunce poput velike crvene kugle. Promatrajući rađanje sunca i svjetlucave kapljice rose što su bljeskale poput bisera, Marta se divila prije svega njihovom stvoritelju. Prva postaja bio je župni dvor u kojem je zatekla frajlu Marišku kako mete potaracani kameni pod hodnika. Mariška ju sprovede do kujne u kojoj je objedovao gospodin velečasni. Dok je Marta prelivala mliko, četrdesetgodišnji župnik Hladeček strastveno je promatrao cijelo Martino biće: zategnute čarape otkrivale su zaobljene ženske noge s vragoljastom porukom, okruglo lice, obrazi jedri kao lubenice, usnice crvene kao latice divljeg maka, crne obrve kao dvi pijavice te duboke crnosjajne oči djelovale su zavodnički primamljivo.

Obavivši posao Marta krene prema kraju hodnika, za njom su šumile naškrobljene skute, Mariška ju je ispraćala do kapice. »Ima li štagod nova u selu upita Marta radoznalo? Ne znam da li je to novost, kad si se jučer vozila na kolima, Manda Jovanovac je rekla da si čičasta počimalja, a nisi se još udala iako si navršila dvadesetu. Ja sam joj na to rekla: »Pa što ogovarate Fićukajlu ionako će vam biti snaja« – na što je ona iskesila zube kao lavica i promrmljala: »Dok sam ja živa ona neće prići preko praga Jovanovčeve zadruga.«

Nastavila je u zajedljivom tonu da i ja i ti imamo debele noge, da se volimo s popom i da sam ja unatoč primamljivim nogama ostala neudata usidjelica. Dok je njezin Toma dobar čovjek, Manda ti je prava baba paklenjača. U tom pričanju Marta se oprostila od frajle Mariške govoreći: »Idem odnit preostalo mliko još od birtašice i bilježnikovice«.

VIII.

Stojanovićeva zadružna soba poprimala je svečani nedjeljni izgled. Drveni strop i hrastove gredice, bijelo okrećeni zidovi, zemljani pod. Između prozora drveni ormarić cifrasto rezbaren, jedna vratašca. U njemu je bilo spremište ljetkovitih trava i tukvanjić rakije s kamforom. Kad bi se trefio nesretan slučaj, ranu bi oblagali kamfor-rakijom. Povrh ormarića na zidu je visilo raspelo, okolo slike svetaca drvom uokvirene. U sobi ukupno deset postelja, pokraj svake

na zid prifircan ponjavac-ćilimaš vuneni. Kreveti pokriveni bijelim, čipkastim ponjavama, a na njima šareni ponjavci prtkavani na daske. Tu su i vezeni vanjkuši, prava izložba rukotvorina. Na sred sobe hrastov stol i drvene klupe s naslonjačima. U zapečku široka klupa zvana kanape služila je za dnevni počinak. Peć od kalića visoka i dva metra. ložište je bilo iz kuhinje, a ložile su se cijele fatljike. Povrh peći bile su učvršćene dvije motke i na njima upopriko još dvi motke za sušenje otaraka. Svaki bračni par imao je svoje otarke za trisanje.

Eto u tu i takvu sobu stiglo je oko sedam sati desetak divojaka, s njima i Marta koja je došla isplesti pletenice svojoj drugi Ljubici Petković. Đenki je plela njezina majka.

Pletući pletenice cure su zapjevale:

*Pletenica u sto upletena
U sto troje mило janje moje*

Ljubica da dokine nadpjevavanje, zapjeva:

*Pletenice djevojaća diko
a šamijo vrag te namaknio.*

»Ljubice ti očito ne misliš na udaju dok tako pjevaš«, reče Đenkina majka. »Ja se uopće ne mislim udavati već poći u samostan, bračni život je samo jedan teret.« »To se ona zna tako pretvarati pred nama, upade im u rič Marta, jedva čekaš ti i tvoja sestra Filka da Jovanovac samo makne malim prstom i tebe obiđe ta tvoja svetost i ti se udade za Šimu. Ionako svit šuška selom da te sestra silom želi utrpati u njihovu zadrugu pa je mene jučer ružila pred Jovanovčevima no sve ti je uzalud kad te Šima ne ljubi.«

Ljubica se strašno iznenadi čuvši za namjere svoje seke, ta ona se je tek počela djevojčiti. »Samo se ti Marta udaj što prije da ja postanem počimalja, znaš da u crkvi klečim iza tebe a pravo da ti kažem kad bi se i htjela udati radije bi poslala u siromašniju jer se u bogatim zadrugama puno mora raditi, od jutra do sutra.«

U razgovor se uplete Đenkina majka: »Cure drage, nemojte se plašiti sve ćete se poudavati. Udat ćete se i pokajati se. Nećemo, odgovoriše sve jednoglasno. Ma hoćete, svaka djevojka i svaki mladić nosi svoj svagdanji križ, a kad stupi u brak uprti na svoja leđa cijelu kapelu. Uostalom sjetit ćete se mojih riči.« U tom govorkanju

pletenice su bile dogotovljene, a s tornja se čulo i prvo zvono za misu pa se svi žurno razidoše kućama da se obuku u misno ruo.

IX.

Odzvonilo je i drugo zvono za veliku misu. Župnik Hladaček šećkao je župnim uredom čitajući po ko zna koji puta sastavljenu propovijed jer »Opetovanje je majka mudrosti«. Dobar govornik, znao je on, uvijek iza sebe ima narod. I dok je tako razmišljao, netko zakuca na vrata. On glasno reče »Naprijed«. Vrata se otvoriše i pomolji se čela Tome Jovanovca. U ruci je držao posvećeni šešir, pozdravio je župnika s »Hvaljen Isus!« »Uvijek hvaljen« odzdravi župnik ponudivši crkvenjaku da sjedne. Razmijenili su nekoliko riječi prije početka mise. »Ta eto sinoć sam se trefio u birtiji i imao sam šta vidjeti: počimalja Marta pjeva sablazne pjesme u društvu s Ciganima.« »Pa to je za mene grom iz vedra neba, pa to je škandal i ako je istina bit će kažnjena drugima za primjer.« Svijet će vas ogovarati ako ju ne kaznite. ponovi Toma. »Čuvajte se onih koji vide trn u oku bližnjega, nastavi velečasni, a u svome oku ne vide ni brvno, to su pravi licimjeri. A zašto bi me svijet trebao ogovarati, pomalo ljutito upita župnik svojeg crkvenjaka? Pa eto zlobnici pričaju da vi volite Martu i da su vas zagrljene vidili ministranti, što je po mome mišljenju puka izmišljotina.« U drugoj prostoriji, razgovor je prisluškiivala sluškinja Mariška.

Kad je treće zvono odzvonilo, djevojke unidoše u crkvu i dvi po dvi krenuše k trobozanu. Snaše su išle iza njih i znatiželjno gledale kako su obučene: petopolke, oplećci s crvenim vezom i širokim rukama, oko vrata i na frudima prekrizene marame bijele šlingane salvete, zapreg u tri pole s dugim nizom rupica, oko pasa taknica, hrvatska trobojnika.

Orgulje su zasvirale, počela je sveta misa, Marta je zapjevala punim glom:

*Dodi k nama druše sveti
Sad će božja riječ početi
Dojdi rajske iz visine
I prosvijetli srca tmine
Da spoznamo put istine*

Poslije pjesme, župnik se je pojavio na pridikaonici. Lice mu je bilo blago, svetačko. Pročitavši poslanicu i evanđelje počeo je svoju pridiku. Trudne snaše posjedale su na bočne oltare, bake u klecala, a momci su sa sakristijskih vratiju strastveno buljili u gizdave djevojke. Marta je spazila Šimu u bilim raspletanim gaćama i biloj rubini, oko pasa imao ja tkanicu sa šarenim gumbama. Na rubinu navukao je crni kamizol izvezen srmom. Siromašniji momci nosili su kamizole izvezene žutim vulom. Vulom su vezivani i dukati.

I dok je župnik propovijedao, momci i cure namigivanjem i škicanjem uspostavili su vezu. Običaj je da djevojke poslije mise ostanu da ih župnik ukori ili posavjetuje. Došavši pred trobozan namrštena lica, Hladaček se okomio na Martu: »Zašto si prekršila moju zapovijed i sinoć otišla u gostijonicu?« »Kad čujem tamburu, odgovori Marta, ja bih pošla za njom pa makar to zabranio i sam papa.« Nastao je tajac. Župnik je pognute glave nekoliko puta prošetao ispred trobozana razmišljajući. Zatim reče Marti: »Od danas više nisi počimaljka i van iz reda«. Te riči bolno kucnuše Martinu dušu no bez i jedne riči pokleknu, mirno se okrenu i pođe prema izlazu. Sve ženske oči gledale su u nju kao u čudovište, a podrugljivi smiješak njihova lica bio je znak da se raduju martinu poniženju. Izašla je iz crkve kao kroz šibala i okrenula smjesta kući.

Župnik je potom predložio Petković Ljubici da zapjeva jednu pjesmu što je ona i učinila:

*»Lijepa si lijepa ružo Marijo
Tebe vijek časti rajska družina.«*

»Dobro pjevaš, trema će te proći dok budeš vježbala kod mene uz glasovir i od sada ti si počimaljka. Ljubica je stala na Martino mjesto, njezina životna želja nenadano se je ispunila. Izlazeći iz sakristije, crkvenjak Toma pružio je korak da sustigne svoju ženu Mandu i da joj priopći novotarije. Konačno dok jednome ne omrkne, drugome ne osvane. Treba još samo Šimu obraditi i pred njim Martu ogaditi.

Nedjeljna reduša Eva Jovanovac prostrla je stolove za jelo u sobi. Gazda Toma je sjeo u pročelje, a za njim se stadoše redati mlađi muškarci. Eva donese u zdjelama juhu od živadi s domaćim rezancima. Toma prvi uklade juhu koja se još pušila. Zatim se okrene prema ukućanima i reče svečanim glasom: »Braćo i družino! Sutra je glavni

godišnji marveni sajam pa je red da se sporazumimo što ćemo išcerati na prodaju. Treba kupovati zimsku odjeću, ženama pamuk za tkanje. Za prodaju predlažem 50 godišnjaka a za zimu ostavimo 100 komada. Usvaja li se prijedlog? »Usvaja«, odgovoriše žene u glas, u nas je sedam ženskih glava, a kad se žensko dite rodi onda se obično kaže: »Ženska glavica na stranu trubica.« Svoj pristanak dadoše braća Ferda i Marko. Od 40 goveda moguće je prodati 30 junadi nastavi gazda Toma. Slažemo se rekoše braća, samo volove bi trebalo na Svisvete u Vinkovce tamo je bolja cina.

I dok je ručak bio u toku Toma je pričao kako su Petkovići gazde od starine, imaju suvaru, kazan i vjetrenjaču, a bome i pravu djevojku, Ljubicu, kojom bi se trebao oženiti gazdinski sin Šima. »Želimo Ljubicu da nam bude snaja, doselit će u miraz 6 vanjkuša, dva sanduka truba, dva sanduka rubina misarica i 20 svagdanjica. »Pustite vi to kraju šta Petkovići imaju, reče stric Marko, neka Šima ženi svoju djevojku. Nek on ženi što je srcu drago, dometne baka Fema, Tomina majka, nije sreća u bogatstvu.«

Bakin istup okuraži Šimu pa se i on javi: »Ne može Ljubica na sebi dovući suvaru, a neće se sa mnom vjenčati vjetrenjača već djevojka. Kad bi obukla 20 svagdanjica bila bi kao gamara slame. Ja imam svoju djevojku i drugi ne trebam.« Otac Toma sav bijesan reče: »Sine, ja te savjetujem i krstim a ti prdiš. Ženićeš kog ja kažem, tvoja sudbina je zapečaćena. A ti Mando za svetog Franju kupi milost za snahu, ta Petkovići su već ionako naću ponudu prihvatili.«

Šima se najprije zbunio a zatim se osokoljio pa reče: »Vidit ćemo komu ćete kupovati milost, starije je jutro od večeri, ako neće bit kako treba, dovest ću je nevjenčanu.« Svi se zgranuše, a nastali tajac prekine Toma: »Ti se sišao s uma, znaš li ti da sam ja crkvenjak. Živit nevjenčano da nam župnik kuće ne blagoslivlja, da nas zbog božjeg prokletstva led tuče i stoka ugiba.«

Čuvši to, žene stadoše tumarati po sobi sklopljenih ruku. Manda je govorila: »Tko se rodi u košuljici bit će vještac ili vještica a Marta se je rodila u košuljici, ona je moga Šimu učarala.« »Ja sam završio školu i vojsku pa u vračke ne vjerujem, a i Marta je djevojka posve zdrava razumna, odrešito okonča Šima zlurade tlapnje rodene majke. Poslije ručka stric Marko i Šima upregoše konje i krenuše na stan.

Janja Božićkova po povratku iz crkve, zatekla je svoga muža Ivu na kanapetu gdje leži i glasno hrče. Vidjevši na tronožnom stolčiću bokal vina, sve joj je postalo jasno. Zna se, kad je pijan spava, bljuje i boluje. Ostavila ga je i krenula u kujnu, izvadila iz lonca kuhanu kokoš i stala slasno jetkti. Po bradi joj se cidila mast i kapal po bilom oplecku. U pol jela škrinuše ulična vratanca, došla je kuma Manda Jovanovac sva očajna, lice blijedo, oči uplakane, rastrojena.

»Kumo, što te je zadesilo, blijeda si ko mrtvac? Ako nije tako prešno udite u kujnu i sve mi razložite u čemu vam je potreban savjet i moja pomoć.« Rekavši, ponudi kumu s razvijačom od oraha. »Hvala kumo, tek sam ustala iza stola, nisam gladna. Znam ja da ti nisi gladna, a valda mi nećeš dati korpu, jedi, neka se zahvaljivati. Manda uze kolač i reče »Kumo, svi smo nastradali, mome Šimi je uvraćano. Ta nesretna Fićukajla, neka joj Bog sudi, sina mi je zaludila, ne imala mira na ovome svijetu pa ni poslije smrti, uvračala mu je da ne može druge djevojke ženiti. Reko je da će ju dovesti nevjenčanu, pomози mi kako da te čine skinem s njega?«

»Imam kumo nešto, nastavi Janja Božićkova, čime ćemo kuma Šimu osloboditi. Samo mi kaži kog bi to Šima trebao oženiti?« »Mi bi svi da ženi Ljubicu Petković, cura je iz dobre zadruge, poštena, vridna i pobožna, jedino što joj je pokojna baka, materina mater, kad je bila mlada vojnিকовica prenočila u jednoj gostijonici i tu ju je noć volila cijela kumpanija vojnika. S druge strane komšinica Marta volila je popa, a to bi se spominjalo i u devetom koljenu. To je veliki gri pa se prenosi na mnoga pokoljenja.«

»To je živa istina, draga kumo« – poče opet Janja, bilo je to prije dvi godine kad smo se ja i Iva spremali kruške voziti u Vinkovce. Pregli smo konje pred štalom bez luči. Mjesečina je sjala da si mogao igle kupiti po zemlji kad li se u šljiviku, prema brdu, pojavi bijela spodoba nešto kao pokrov u mrtvacu. Bijela prikaza išla je, letila šta li ne znam prema nama, samo u Baboselčevoj strani. Silno sam se uplašila, glas mi je zastao u grlu, noge se prikovale za zemlju. Iva sav mrtav ladan reče: »Nije to nikakav duh, pazi i gleđi. Srce mi je štrevalo kao u zeca kad ga gone lovci. Bijela prikaza unide u dvorište na vrata, nije letila preko plotu. To je bila Marta koja se vraćala iz parokijskog dvorišta, a praznovjeran narod misli da je to duša koja nema mira pa traži svećenikovu pomoć. Eto draga kumo, to ispričaj Šimi i on će postati

ljubomorani. Osim toga evo ti ovi štapići pa ih uveži s Ljubicinom kosom i kriomice ušij u Šimino odilo, to će ga sigurno osloboditi uroka.«

Nakon kalvarije u crkvi, Marta je bila sva ponižena, žalosna i tjeskobna. Izgubivši mjesto među djevojkama razmišljala je gdje će kleknuti na svetog Franju, među žene ili pod kor ili je najbolje da sjedi kod kuće. Ostat ću od kuće bar me neće svit gledat ko lopova koji krade kokoši pa sve kokoši što prodade, objese na njega a on mora vikati živadi, živadi! A da ne bi morala gledat crnog popa, zamolila je baću Ilariju da sutra ujutro raznese mliko.

U međuvremenu »Pod lipicama« začula se ciganska glazba. Čuvši kolo Marta poče sama plesati po sobi. Ustručavala se poći u kolo no misli su joj bile sve veselije, potištenost je uzimala, ta neka govori šta tko hoće. Taj se nije još rodio tko bi svakom ugodio. Narod je vražja mater i ništa drugo, reče Marta i stade se spremati u kolo.

Obično svake nedilje prije večernjice skupljala bi se mladež »Pod lipice« na igranke da igrom izdovolje svoja mlada srca. Stariji bi sve to gledali da zaborave svoje svakodnevne brige pa i da se sjete svoje mladosti. Slavonsi ljubomorno čuvaju narodne nošnje i običaje. Šokači starosjedioci tvrdoglavi su kao mazge, novotarije ne prihvaćaju, ostaju vjerni svojim ognjištima držeći se grude zemlje kao čičak ovčjeg runa.

Vrijeme naše priče druga je polovica 19. stoljeća. Ljudi su tada imali manje materijalnih dobara, slabije se jelo, ali se i manje radilo, No duhom, ljudi su bili zdraviji i manje opterećeni pa su se od srca znali veseliti. Tako je bilo i te nedilje, jegede i tambure izmamile su ljudske osjećaje, lica nasmijana i vedra, usta puna pjesme, šala i doskočica. Manda Jovanovac u toj vrevi bila je snuždena ko pokisla kokoš. Spazila je Filku Bartolovu kako koluta očima i namiguje preko kola. Iza kola dodiruje muškarce koji prismagaju za njenom ljepotom, a ona to osjeća pa ih još više draška pokretima svojeg tijela. Ponekad, iza zida čuje koju šalu na svoj račun no ni ona nikome ne ostaje dužna. kad je vrteći se u kolu došla spram Mande, povuče ju za rukav pa reče: »Dodi za čas, imam ti kazat jednu tajnu. »Obadvi su sjele na klupu, Manda započe razgovor: »Mi smo u zadruzi odlučili da Šima ženi tvoju sestru Ljubicu, kupit ćemo dar za svetog Franju i priznati je za

snahu i do Adventa imaju se vjenčati. Šima se još malo neška no i to će ga brzo proći samo mi pribavi par vlasi Ljubicine kose da ga odvratim od Martina uroka.« »To bar ništa ne košta, reče Filka.«

»Pamtit će selo kad se Šima Jovanovac bude ženio, izusti Manda. Što li će marta kad čuje da se dragi s drugom ženi, zajedljivo će Filka i poče se zburadovati. Neka puca od jeda, u Jovanovac zadrugu nikad ući neće odgovori manda oštro i kratko – puklo staklo pa joj se omaklo. Sjest će mila di su kola bila pa će kazat da se je vozila.«

I dok su ženskice naklapale nisu primijetile Martu da igra do Đenke Stojanović. Đenka kumne Martu i šapne joj da one priko puta pletu mrežu oko nje. Na to Marta od srca zapjeva: »i oraću i kopaću i ovako vragovaću« a marka Ciganin joj odpjeva: »Hajde malo, hajde de! Da beremo jagode, da beremo da jedno i da se voelmo.«

Vrteći se u kolu Marta naide spram Mande i Filke pa im zapjeva što pripada: »Mene kude sve tri žene lude, udat ću se kad mi volja bude. Svekrvice lipo se naredi, kad ja dojdem visit ćeš na gredi.« »Čuješ li što ti pjeva Fićukajla reče Filka Mandi? Neka pjeva, to je sve što može. Zapjevala joj majka mrtvoj na grobu«, promrsi Manda kroz zube. Cigani su napravili pauzu a frajla Mariška progurala se do Marte te joj ispriopovijedi cijeli razgovor što ga je čula između Tome i župnika. Sad joj je postalo jasno tko ju je istjerao iz reda. Kad je tako neka se danas vrši i božja i vražja volja, kad se vozi nek se vozi...

XI.

Poslije večernje vratila se snaša Manda kući, raspremila se iz misničkog ruha i obukla se u svagdanje pa izašla na ulicu. Pridružila se Kati Bartolovoj koja je naspram njihove kuće sjedila na klupčici. »Čula sam da se Šima ženi s našom prijom Ljubicom, a selo priča da on voli Martu počimaljku. Nego čuj još nešto, tvoj Toma sastaje se s Filkom u njenom kućaru, sve sam vidla na svoje oči.« U prvi mah Manda se zbunila jer se našla u neobranom grožđu no ubrzo progovori: »To si ti sve izmislila na moga muža samo da moj Šima oženi, tvoje sestre, Martu.« »Ma šipak tebi, odgovori joj Kata, moja Marta se možeudat za kog hoće, ima ona mušterija na svaki prst po

krst. Ja za Filku i tvog Tomu mogu ruku gurnuti u vatru jer za svaku stariju ženu zlo je kad joj se muž splete s vojnikovicom. A sada čuj moju životnu priču:

Ja i moja sestra rođene smo u Mrižakovoj zadruzi, bilo je još puno djece i svi smo hodali u dugim bilim lanenim košuljicama ili šlafrocima. Često smo jedni drugima zadizivali košuljice da vidim što se nalazi među nogama. Dječacima kad su polazili u školu majke su šivale gaćice, a otac bi od opčinjene kože pravio opančice oputraše, a majke bi izatkale obojčice. Djevojčice obično nisu polazile škulu, bilo je korisnije da belaju manju djecu. Čim sam mogla okretati vreteno, majka nas je učila presti. Kad sam navršila dvanaest godina učila sam heklati, vesti, rasplitati, sastavljati. U petnaestoj godini čuvala sam goveda od ranoga proljeća do kasne jeseni po šumama, strnjacima i livadama. Sa mnom u društvu bio je i govedar Filip Čolakovac i nas dvoje se zavoljesmo i odlučismo se uzeti. No čovjek snuje, a Bog određuje. Strine i ostali zadrugari nagovoriše moju majku da se udam u bogatu zadrugu za Stipu Bartolovog, poznatog svinjara. Što naumiše to i ostvariše.

Stipa je čuvao svinje po spačvanskim šumama di su se ranile žirom, a kad ne urodi žir onda ih je ćerao u Bicko polje, u bukvicu kod Slavonskoga Broda. Ja sam svim srcem ljubila Filu Čolakovca, a ipak jednoga dana udadoše me za bogatog svinjara. Stigli smo u bračni kućar, svekrva nam je donijela kuvanu kokoš i mi smo je starom običaju počeli trgati. Meni je pripao veći dio i rekla sam 'ja sam gazda ti ćeš slušati mene'. 'To ćeš vidjeti', odgovori Stipa.

Poslije toga ja sam se počela raspremati, stid me je, on neće prvi da pođe. I u tom iščekivanju, moj muž stane pridame i reče: 'Kato, mi smo dvi kopče što skapčaju i moraju skapčati dvije zadruge, Bartolovu i Mrižakovu. Uzimam svoju slobodu, ti uzmi svoju', okrene se i ode iz kućara da me dvadeset ljeta s drugima vara. Ostala sam zapanjena i ponižena. Nisam plakala, legla sam u postelju na počinak, prošla je jedna noć i sve ostale bez muža. On je noću, vrnuvši se iz sela, lijegao u materin kućar. Pred ostalim zadrugarima bili smo glumci. Ja sam mu svake nedilje davala urednu košulju, svaku večer čistila opance i obajce. Nediljom sam odlazila u crkvu. Svi su o nama imali dobro mišljenje. Molila sam se svetom Antunu da mi se muž povрати, ali ništa pomoglo nije.

Nakon dvije godine takvoga življenja jedne lijepe večeri, kad sam se vraćala sa stana, povezo me na sijenu Fila Čolakovac. Čvrsto me je zagrlio govoreći: 'Tvoj Stipa grli cure i snaše i svaku koja suknju nosi samo tebe ne'. Opustila sam se, ljubili smo se na štaglju, u livada, na sjenicima, u šljivicima. Jedne jeseni dok smo uživali na sjeniku osjetih miris dima. Odmah sam skopčala da je netko zapalio sjenaru, ja sam se sretno izvukla a Filu je zahvatio plamen te je od zadobivenih opekline za nekoliko dana umro. Više nisam tražila nikakvih ljubavnika, prisjelo mi je.

S mužem sam ostala na istoj nozi punih dvadeset godina. Jednoga dana saznala sam da ide k mladoj udovici Jozi Ivanušić i da ona k njemu dolazi u kućar. Da vidim i te svatove, jedne noći ja se popnem na vanjsku poć, a kraj sebe metnem drveno omelo. Kad je napuštala kućarsko gnijeздо, ja skočim i udri omelom po Jozi i tako desetak puta. Čuvši jauke, ostavila sam inoću i pošla na spavanje.

Slijedeće večeri uvučem se u muževljev krevet dok on još nije došao i mislim u sebi ako si guja uvedi me ako si vrag odnesi me. Kad me je zatekao u postelji, u prvi čas se zgrnuo ali je ipak prihvatio prvu bražnu noć. nakon godinu dana bračnog života, umro je u sušici. Eto to je bio moj životopis pa ti savjetujem, Mando, da Filkinu sestru ne vodiš u svoju kuću jer će ti donijeti samo zlo.« »Uzalud ti sva ta klevetanja, Kato, što će bit bit će a ti pukni od jeda.«

* * *

Filka Bartolova na jednoj nozi poskakivala je po kućaru glasno govoreći: »Toma mi je prvi ljubavnik ali ne i posljednji, stotinu godina neću živjeti, ali sto ljubavnika mogu imati. Muškarci će mi se diviti, žene će me proklinjati a poslije smrti svi će me spominjati.« U međuvremenu od župnika se vratila njena sestra Ljubica. Ugledavši Filku na jednoj nozi začuđeno upita: »Nena, jesi li ti luda il pijana kad sama sa sobom pričaš?« »Ne to je od sreće, odgovori Filka, što si ti postala počimaljka, a uskoro ćeš se i udati za Šimu Jovanovca.«

»Šima je ružan ko drvotonj a osim toga ja sam odlučila poći u samostan«. Ovo ražesti Filku te ona reče: »Sve su mačke u noći crne, a svi muškarci u mraku jednaki. Svekrvica Manda opasat će te

dukatima do pojasa, a za ljepotu se barem ne treba brinuti, ima Šima dosta prijatelja, a za dušu ćemo lako. Nitko se nije vratio s onoga svita a u očenašu molimo svaki dan 'kako je na nebu tako je i na zemlji'. naj tko znade živjeti na zemlji taj će dobro proći i na nebu.« »Meni se od svih momaka dopada samo Ilarija Baboselac pa ako mi on ne uzvрати ljubav ja ću poći u samostan«, završi ovaj mučni razgovor Ljubica.

* * *

S čuperkom Ljubicine kose Filka Bartolova, jedne zvjezdane noći, uputi se k Tomi Jovanovcu. Supruga Manda je primjetila ovu noćnu posjetu te je u štaglju dočekala inoću i pošteno ju štapom isprebijala. Filka je teturajući otišla kući, a Manda se uputila mijesiti kruh.

Počelo je svanjivati, selo je živnulo: ulicama vrvi stoka i ljudi šaroliko odjeveni sve se kreće prema sajmištu usred sela. Čuje se guđenje svinja, vrištanje konja, tugaljivo mukanje krava i radosna bavicanje bikova. Snaš Manda Jovanovac u duši sva zadovoljna što je noćas namlatila Filku a za koji čas udesit će i Fićukajlu, samo dok Šima navuče kamizol s urocima od Lubicinih vlasi. »Znaš ti Šimo da tvoju Martu voli pop?« »Ako ju voli pop to znači da i valja jer pop je jedan u selu.« Šima pođe na vašar da proda junce.

Istoga jutra Ljubica je kao počimaljka pošla spremati crkvu. Putem je susrela Ilariju Baboselca te ljubavni osjećaji prostrujiše njezinim žilama, anđeoska dobrotа i ljepota od muškarca. Ilarija ju uljudno pozdravi, a ona se sva zarumeni i žurno nastavi koracati prema crkvi. U crkvi je bilo nekoliko djevojaka, crkvenjak Toma i župnik. Svi se latiše posla.

Mlade djevojke su mele okolo crkve, a starije su ometale paučinu po crkvi, prašile oltare. Ljubica i Đenka zelenilom su ukrašavale veliku sliku svetog Franje Asiškog. Župnik ih je stalno poriktavao i zanovijetao, zajedljivo je primjećivao da ni jedna ne zna okititi oltar kao Marta. U deset sati svi su krenuli na sajam. Gazda Toma što je smislio sve je prodao, oženjenim parovima podijelio je po deset forinti, djeci po deset, a svinjaru Mati kupio je novu kabanicu. Djeci

su govorili: »Ne vucaraj noge, diži ih da ne podereš opance jer ćeš hodati bos.«

Ljubica je sa sajma otišla obići sestru Filku. Našavši je u krevetu, silno se iznenadila nije ni slutila da je vojnikovicu sustigla božja kazna. Tu je zatekla i prijau Katu te joj se izjada kako voli samo Ilariju pa bi žarko željela da on to nekako dozna. »Ja ću se za to pobrinuti, reče prijau Kata, moje su ruke vršće od zlata.«

Toga popodneva Ilarija je cijepao drva kad mu je u kuću došla Kata Bartolova. Sjedajući na panj Kata upita: »Ilarija, hoćemo li sutra kojoj djevojci kupovati milost?« Dok ga Kata ljubopitivo promatrala reče: »Dobro bi bilo, ali me djevojke neće što sam siromah.«

»Nisu sve djevojke lakome, reče Kata, ta ima ih još uvijek koje gledaju na momačku ljepotu i pošten glas. Dakle, Ilarija, vreme je da se ženiš.« »I bilo bi, odvratu Ilarija tetki, no ne bih htio kao redar ići od djevojke do djevojke.« »Neće biti potrebno, nastavi tetka Kata, Ljubica Petković mi je u povjerenju priopćila da joj se upravo ti Ilarija neobično sviđaš. Ako ti pristaješ, ja ću sve s njom urediti. Ako ti ne pristaješ, ona odlazi u samostan, ali za Šimu Jovanovca, kojeg joj njeni naturavaju, neće poći nikada. Ako ti uzmeš Ljubicu, Šima će oženiti Martu i svi ćete dobro proći. Nakon što je Ilarija rekao da želi Ljubicu ženiti, tetka mu prišapne nešto u uho i izusti: dakle oko jedanaest sati noćas.«

Točno u jedanaest sati, kako je tetka uglavila, Ilarija je krišom stigao po svoju Ljubicu i svu razdraganu, odveo je svojoj kući. Kad su za to čuli Šima i Marta dvostruko su se veselili, njihovoj i svojoj sreći. Već u ranu zoru, Marta je kao slučajno upala u Ilarijin kućar i videći da je pokrivač do zida na krevetu visokiji, upita: »Tko tu leži?« Okuraživši se, brat Ilarija prozbori: »Sestro, ja sam se oženio.« Rekavši to, Ilarija zadigne pokrivač te se ukaza ljepušno lice Ljubice koja je u tom času poželjela u zemlju da propadne. Marta joj pruži krunu i zaželi joj dobrodošlicu kao pravoj pravcatoj snaji.

Napustivši »mladence«, Marta krene do bakinog kućara da joj javi radosnu vijest. I baka, i svi redom poslije bake, krstili su se od čuda, ali su se ubrzo priviknuli i zavoljeli pridošlicu.

Sutradan pred škularom babe tračare i ljubomorne zlobnice počele su naklapati i ovo i ono, prije svega tko će početi pjevanje na

svetoga Franju kad je staru počimaljku župnik istjerao, a nova otišla momku nevjenčana.

* * *

Crkveni je god. Sa sviju strana sela dolaze gosti. Lipi slavonski konji gizdavam koracima izvode vratolomije, niklovane orme ljeskaju se na jesenjem suncu. Sicevi ukrašeni ponjavcima a u njima ponosni kočijaši. Selo je puno mirisa raznovrsnih pečenja. Vratnice se otvaraju, gosti se s radošću dočekuju. Pije se, jede se i opet pije. I pjeva se: »Konji vranici to su Gradištanci«.

I kod župnika su stigli gosti, župnici iz okolnih sela, dovezli su ih crkvenjaci a to su bili viđeniji ljudi u selu, imali su i bolje konje. I dok je drugo zvono zvonilo, u župnikovu sobu stupi crkvenjak Toma Jovanovac svečano odjeven, ali zabrinutog lica. »Po Bogu, braća Toma, što se zbilo?«, upita župnik Hladaček. »Velečasni, naša svetica Ljubica noćas je otišla Ilariji Baboselcu pa se tako obistinilo da 'iz mire tri vraga vire'.«

Videći u kakav ga je sos doveo crkvenjak Toma, župnik smjesta pozove Marišku da ide tražiti staru počimalju Martu. O trećem zvonu i župnik se uputi u crkvu. Pred vratima je bila silna svjetina pa se nije moglo uniti unutra. Stoga župnik stade svijet tjerati naprijed. U jednom kutu ugleda Martu i reče jej: »Marta, na svoje mjesto!« »Velečasni, ja ne idem više pjevati, vi ste me istjerali iz reda.« »Ja sam te istjerao, ja te i ponovo postavljam.« Marta pokupi svoj ponjavac i krene ka trobozanu, a župnik za njom što je sve imalo odjeka među promatračima. »Vrana vrani oči ne vadi, nisu tu čisti računi«, govorkale su snašice ne znajući u kom grmu leži zec. Marta je bila sjajno obučena u svileni zapreg i čarape pletene u trokutiće, oplećak širokih rukava i šljokanu rubinu. U sebi je bila ushićena jer svi događaji teku kao po loju. Kad su orgulje zaszvirale, Marta je gromko zapjevala da se je orilo crkvom.

* * *

U podne, svi su se ukućani iz zadruga Jovanovac vratili kući. U sobi nastaje graja i ispitivanje. »Koja je bila počimalja, upita Eva, kad

se zna kuda je otišla Ljubica?« »Počimaljka je bila opet Marta«, reče gazda Toma. Na tu vijest Manda stane pred svoga sina Šimu govoreći: »Valjda su ti se sada otvorile oči, sine moj? Vidiš da je istina da Martu voli pop a to potvrđuje i onaj bili duh što noću hoda oko sakristije.«

Šima je ostao mrtav hladan odbrusivši majci da su to sve seoske izmišljotine i da on jedino Martu voli na cijelom svijetu. »Mi je za snaju ne trebamo, rekoše u glas i lupivši rukama po stolu Manda i Toma, pa makar se ti ženio iz devetog sela.« Baba Fema i stric Marko naprotiv, povlađivali su Šiminoj odluci. »Skinu gaće i obuci suknju ako nisi sposoban naći drugu curu«, završi dada Toma.

»Pa eto sine kad si odustao od Ljubice, a ti oženi Đenku Stojanović«, reče Manda. »Martina majka mi je, dok je bila vojnikovica, bila preotela tvoga oca Tomu nakon čega sam ja rodila nedonošče koje je živjelo samo dva dana i to joj nikada ne mogu oprostiti i bože sačuvaj da mi ona bude prija.«

Sve ove majčine tlapnje, Šima je primio s rezervom. Utučen, krenuo je na vašar da pronade Martu i da joj se izjada, preostalo je jedino da ju dovedem nevjenčanu i sve će biti riješeno. Čuvši za Šiminu nakanu, Martinu dušu spopade tjeskoba i poslije kraćeg razmišljanja odbije njegovu ponudu na što se u Šimi probudi ponos. »Je li to tvoja zadnja?«, upita ljutito Šima. »Jest, odlučno će Marta, ne idem nevjenčana.« Poslije ove izjave, sav razočaran, Šima se vratio kući i najavio roditeljima da će oženiti Đenku Stojanović. Čuvši to, majka Manda sklopi ruke i reče: »Hvala ti bože ipak su protučini pomogli.«

XIV

Jesensko je kasno poslijepodne. Vjetar žviždi i svitlava krupne kapi kiše. Gazda Živko Stojanović čovjek koščat, muževan, u šesdesetim godinama. Crvenilo lica odaje da je sklon čašici. Živko zgrabi tukvanj s prozora i pođe u podrum u koji se spuštalo s trijema. Za trijem je bila vezana i vanjska peć. Spustivši se dolje, gazda uze zadjelanu šibu sa zadjelanim znakovima, turi je u rakijsko bure. Izvadivši je namršti lice i poluglasno reče »Pa opet je neko vadio rakiju, netko je od mojih zadrugara lopov«. Uzme teglicu i izvuče dvije litre šljivovice.

U to na ćupriji glomnuše kola, reduša istrći i otvori kapiju. Dvoja kola puna kukuruza, s mokrim do kože beraćima, udoše u dvorište. Iz konjske kože pušilo se kao iz dimnjaka, a mokre rubine priljubile su se uz tijela žena pa su ove izgledale kao strašila. Gazda Živko naredi istovar. »Što se može uraditi danas ne ostavljajte za sutra, samo položite tanko po tavanu.«

Žene su ubacivale kukuruz u korpe, a muškarci su ih dizali na tavan. I dok su mokra tijela cvokotala od hladnoće, naduveni gazda Živko sjedio je u toploj sobi potežući iz tukvanja. Nakon istovara, ispreženi su konji, očišćena kola pa su se svi mogli u kućarima presvući.

U međuvremenu u posjetu Stojanovićima došao je Toma Jovanovac. Pozvao je djeda Živka u stranu i priopćio mu želju svoga sina Šime. Nakon toga djed Živko zovne u kujnu unuku Đenku i reče joj: »Ovaj čas si isprošena za bogatog Šimu Jovanovca, u subotu dolaze svekrva Manda i strina Eva u prošće.« »Nisi me trebo obećavati, on ima svoju djevojku pa neka je ženi, meni tudi momci ne trebaju«, odbrusi Đenka.

Isprativši gazda Tomu, djed Živko poče pridićit Đenki: »Lipo si me osramotila, ja tebi minjam dukate a ti meni za uzvrat drskost i nepristojnost. Sav svit u selu pripovida kako moji zadrugari slušaju i poštivaju svoje starije, ja služim kao primjer stege i posluha. Što ja obećam i zadadem riječ ima da se izvrši.« »Sve možeš obećati djede, ali mene ne možeš bez moje privole. Ne mogu ja bit krava pa tko bolje plati. Ja imam slobodnu volju i zdravi razum pa ću si sama odabrati muža.«

»Znam zašto odbijaš Šimu, obrusi djed, zaljubila si se u Franju Čolakovca, pukog siromaha kod kojeg ćeš poželjeti komadić suva kruva.« »Pa neka bude kako bude al' ti se ja ne udajem za Jovanovčev imetak, Franju volim i nikoga više. Ta što bi bilo lipo da sam siromašna, nikakvih problema ne bi bilo oko moje udadbe.« Videći tvrdoglavost svoje unuke, djed se odluči na posljednji korak: uhvati je za kosu i odvuče do podruma i zaključavši je prepusti je pokajanju. I zaista, nakon dva dana ćamljenja u samoći Đenka se smekšala i pristala na djedove zahtjeve.

I tako dođe dan prosidbe. Manda i Eva uzeše košarice od bijelih šiba i počеше spremati darove za snaju Đenku. Košare su prekrile

bilim rupcima a zatim nasuše orase i jabuke. Zatim staviše zemljane posude sa saćem u kojem je bio med. Sve prekrīše rupcima i bilim otarcima koji su visili sa svake strane po pola metra. Na noge su obule opanke i čičkane čarape. Raspletane rubine naprid visoko zapregoše. Na oplećke obukle su šarene kožuščiće. Iz sanduka su uzele dukat, a na ispraćaju Toma im je još dao i nevaca.

Na ulazu u svoje dvorište, na vratima stajala je Đenka i čekala prosidbu. Dočekavši, poljubi svekrvu koja joj uruči mali dukat, a Eva joj za poljubac dade forintu. Idući prema kući, Đenka je redom vrata otvarala, a Eva je guzički zatvarala, po starom običaju. U zadružnoj sobi čekale su zadružne žene. Vidjevši ih snaš Manda raskesi usta od uha do uha i pozdravi sve sa »Hvaljen Isus, jestel rada gostiju?« Sve odzdraviše »Uvik faljen i gostima uvik dobrima.«

»Ta eto znate šta smo došle, reče Manda i okrene se prema Đenki: Đenka, hoćeš li se udati za moga Šimu?« Tihim, nećujnim glasom Đenka odgovori da hoće. Poslije uvodnog dijela Đenkina majka ponudi prosce medenom rakijom i pečenim listarićima. Zatim je počeo razgovor o svemu i svaćemu. »Na Svisvete idemo u Vinkovce kupovati ruvo pa budite spremni«, reče Manda. U međuvremenu, Đenka se ružicama zakitila što je značilo da je postala vjerenicom.

Đenka je ispratila prije sve do crkve di ju je dočekao župnik i frajla Mariška. »Zašto, Đenka, kaniš ostaviti svojeg momka Franju«, upita župnik. Đenka mu ispriповidi cilu priču i vrne se kući. Od milosti što ju je dobila ne okusi ništa, a nije pozvala niti svoju najbolju prijateljicu Martu jer one sad postadoše inoće.

Vidjevši vrzino kolo, Franja Čolakovac odluči preuzeti Šiminu Martu kad je on prigrabio njegovu Đenku. U tim razmišljanjima župnik susretne Franju koji mu je donio lukno, i potanko ga o svemu ispita. I dok se je kolo plelo, Ilarija i Ljubica bez buke obavili su vjenčanje i krenuli u neizvjesnu budućnost. A župnik, pronicljiv čovjek odluči pomoć onima koji su ugroženi. Na prvoj nediljnoj misi navistio je da se ženi Franjo Čolakovac, sin File pokojnog Čolakovca i Marije rođene Matinac a za zakonitu suprugu uzima Đenku Stojanović, kći Pave Stojanovića i Anice, rođene Jovanovac. Svi se zabezeknuše, vijest je pogodila i same mladence, a djed Živko pao je u nesvist te su ga morali odniti do kućnog praga.

Poslije mise Đenka je morala poći kod svoje bake u Vršak jer vlastitoj kući poslije ovakovih naviještanja nije smila. Istog popodneva vraćen je u Jovanovčevu zadrugu mali dukat i tri forinte i s tim je prijateljstvo raskinuto.

U međuvremenu, djed Živko se je borio sa smrću i bio je u teškoj nesvjesti. Supruga upali sviću posvećenu na Svijećnicu i stavi je u Živkovu hladnu ruku. Živko još nekoliko puta zinu i usnu za sve vike vikova, taj silni Živko Stojanović. Njegova supruga proplaka i nekoliko suza skotrlja se niz njeno staračko lice.

Ubrzo su stigle susjede i presvukle Živka u čisto ruvo, a na ruke su mu stavile krunicu. Pod glavu su mu stavili jastuk s novom navlakom te ga podigli na odar. Kad su ga počesljali, češalj baciše u vatru a potom ga pokriše s pokrovom. Od župnika su donijeli križ i na njega stavili otarak koji će poslije ukopa pripasti župniku. Ogledalo su prekrili crnim platnom da se mrtvac ne povukodlači. Kad srce prestane kucati, sat se mora zaustaviti. U lončić se stavlja sveta voda i grančica ružmarina za škropljenje pokojnika. Oko odra postave se klupe za sjedenje gdje starije žene mole krunicu sve do ukopa. Za mladim pokojnicima još se i nariče.

Psi i mažke se pozatvaraju dok je mrtvac u kući a jelo za ukopnike sprema se u komšiluku. Ako se nešto pozajmi za ukop, to se ne vraća. Prije stavljanja mrtvaca u škrinju običaj je da se izmoli očenaš. Uz leš meće se i tukvanj svete vode da on svu svoju rodbinu na onom svijetu posveti.

Poslije ukopa svi su se ukopnici vratili Stojanović kući na objed. Na ulazu čekala ih je kopanjica s vodom i kraj nje malo pepela – u vodi se peru ruke i ne brišu se a pepeo se zabaci preko sebe. Poslije nekoliko izmoljenih očenaša za bliže i dalje pokojnike, sjeda se za stol te reduše donose kokošju juhu, a zatim više vrsta mesa i pića te se znalo dogoditi da se na kraju i zapiva pogotovo ako je umrlo starije čeljade. Župnik Josip Lovretić pokušao je ovaj poganski običaj iskorijeniti, ali sve je palo u vodu.

I kako to već u životu biva, Šima i Marta poslije niza peripetija, pomirili su se. Svoju buduću snaju, svekrva Manda povelala je na Sv. Martina u Bošnjace da kupuju ruo. S Martom je pošla i njena tetka Kata Bartolova koja je brbljava te je sposobna operušati buduću svekrvu. Budući da je rominjala jesenja kišica, Marta je u kola ubacila

dvi asure kako bi mogla zaštititi novokupljeno ruo. Na prednjem sicu u kolima kočijašio je Toma, a kraj njega Manda i mala Stajka koju su povelili da pazi na konje dok oni kupuju po vašaru. Zadnje, časno sjedalo bilo je rezervirano za Martu i njenu tetku.

Na putu do vašara, častili su se rakijom iz tukvanja Toma i Kata a ostali prišnjapiše na crveni kulin. Poslovi na vašaru bili su uspješni što pokazuju i ovi stihovi:

*Tetka Kata domišljata, ispod ruke svekra hvata.
Govoreći sve se smije u pol šale u pol zbilje!
Kupuj čebe za znojenje i aljinu za odenje.
Lipo špencler sa šarama i kožuščić sa granama,
I ćurakle od atlasa nek se znade da si gazda.*

Tumarajući po vašaru, Manda i Kata su birale, a Toma je plaćao. Dok su žene kupovale rubeninu, did Toma je Stajki i ostaloj unučadi nakupovao licitarskih srdaca i jestivih lutkica. U predvečerje krcata kola krenuše kući. Ovaj oblik naturalnog zaručivanja prekinuo je župnik Josip Lovretić oko godine 1912.

Poslije nekoliko dana, svekrva je opet posjetila buduću snajku i donijela joj milost. Prija joj je ponudila stolicu da sjedne i medljanu rakiju da se napije. Pokazala joj je i 25 truba tkanja što ih je spremila za udavaču. Sve je trube istresla iz pletene korpe na prostrtu asuru. Zatim ih je poškopila svetom vodom uzela škare i rekla: »Bože pomozite!« Manda reče: »Od toga tkanja odrezat ćemo svekru i mojem ujaku kapetanu rubinu i starom svatu gaće i rubinu.« Dalje Manda zapovida »te gaće i rubine starom svatu raspletite bijelim vulom, a po porubi obeključte zubre, stavite zapunce, a navezite i ogrlice oko vrata.« Najfije tkanje, i to četiri aršina, odrezano je za kuma, a treba se navesti križićima. Gaće i rubine snaha daruje svim muškim članovima u zadruzi te ujacima izvan kuće. Ostali muškarci darivaju se otarcima.

Svekrva i baka od snaje dobivaju skuta i rubinu, a strine i zaove po oplećak. Od lošijeg tkanja režu se oplećci za kuvarice, a tako će se poznavati i dalja familija. Od 25, preostala je samo jedna truba. Za šivanje i vezenje treba tri mjeseca pa je dogovoreno da svadba bude o pokladama. Oko priprema udavače, sudjeluju sva žensadija iz familije.

Mjesec dana poslije Svisveta nastupa advent kad se u jutarnjim satima u crkvi održavaju zornice, a sridom petkom i subotom su postovi. Uoči Lucinja, očisti se bundeva tako da ostane samo kora pa se na njoj iskruže oči, nos i usta. U večernjim satima seoski klipani stavljaju u bundevu zapaljenu sviću pa pođu u selo plašiti djevojke i djecu. Na Lucinje, u tanjure se usije žito da bi za Božić bilo lipo zeleno. Običaj je da se od Lucije broji dvanaest dana koji prema vjerovanju određuju dvanaest mjeseci iduće godine. To su takozvane brojanice.

XVII

Božić se je posve približio, sitni snijeg odijeva u bjelinu ravnicu i šume. Zvukovi zvonaca na konjima što jure u lakim saonicama prolamaju tišinu zaspale prirode. U predvečerje kokošjeg badnjaka, u Stojanovićevoj zadrugi svi su oko tople peći: djeca se smiju i čiče, a žene gagaju kao jato gusaka no Đenkina majka je tužna i zabrinuta. Htjela bi posjetiti svoju rodnu kuću da obiđe svoju staru majku i kćerku Đenku, ali ne smije od muža. Svojom udajom ponizila je Stojanoviće, a i djeda Živka rastavila s životom. Po njegovoj smrti, gazdaluk je preuzeo brat Josa koji je bio puno blaže čudi od pokojnika.

Te večeri žene su podmijesile kvas jer se na badnjak peče kruh badnjača, a na kokošji badnjak djeca dolaze kvocati i redom ponavljaju: »Kvo-kvo-kokoda bilo jaje kolik ja, pilići u travi, konji u slami, bile sve kokoši samo jedan pitol.« Dok to izgovaraju, domaćica ih zasiplje smješom, a na kraju ih dariva jajima. Te godine u kodakanje je stigla Đenka pa je veselje bilo neopisivo za sve ukućane koji se tako izmiriše s odbjeglom zadrugarkom te joj sve oprostije, a na ispraćaju dadoše joj punu košaricu jaja.

Na sam badnjak, baka je mijesila kruh badnjicu, a Đenkina majka lepinje, kobilaricu s dvije sise, kravaricu s četiri a svinjaricu s deset sisa. Nakon toga umijesile su još 15 običnih kruhova. Na kokošji badnjak pekla se pečenka božićnica. Na sam badnjak jela se posna hrana, kruh pekmezom i riba. Na badnjak se djeca ne smiju tući. Na

večer se kiti bor i donosi slama koja podsjeća na Betlehemsku štalicu – sve to u kuću unosi kućedomaćin uz pozdrav: »Hvaljen Isus i Marija, čestitam vam Bog i Božić i Isusovo porođenje« a ukućani odgovaraju »Živ i zdrav bio«. Prije večere pali se svijeća koja stoji usred zelenog žita što je zasijano još na Luciju, zatim se moli zajednička molitva. Poslije večere pa sve do Polnočke ženski svijet ide na divan, a muškarci se kartaju. Selom se ore pjesme, svi su u božićnom raspoloženju.

Na sam Božić prvi čestitar u Stojanovićevoj zadrugi bio je zet Franja Čolakovac. Ušavši, uzme gvozdeni vatralj i stade miješati po peći govoreći: »Djeca vam se rodila, kobile ždriježile, krave telile, ovce janjile, krmače prasile, živad vam se legla, a njive rodile, svega dosta bilo samo zla ne bilo.«

Na treći dan Božića slama se iznosi iz kuće i meće u gniježda da kokoši bolje nesu zatim u krošnju voća da bolje rodi, a i djeca se malo šibaju da se podsjeti na Heroda.

XVIII

Polovicom veljače Marta i Šima navjestiše se drugi puta te započеше sa svatovskim pripremama. Nakon krećenja sobe u mobu se pozivaju kuvači i kuvačice. Kuvači kolju debelo goveće, najčešće junca jer junice ostaju za rasplod. Od mesa se spravi devet zdjela lučevina a ostalo se u smočnici čuva u svježem stanju. Za pečenku su zaklana četiri bravca godišnjaka, a kuvačice peku trideset kruhova i pune košare slatkiša.

Svoj miraz i darove za uzvanike nevjesta je selila koji dan prije vjenčanja u paradnim kolima koja su njezine prijateljice okitile cvijećem, a kočijašili su mladoženja i djeveri. Uvijek je to bio bolan rastanak za djevojku i njezine ukućane. Po dolasku u mladoženjine dvore, nevjesta je ljubila sve ukućane, a svaki poljubac se plaćao. U pratnji je bila jedna ili više djevojaka koje su pjevale:

*»Siničica skakutala od koljena do koljena
Domaćinu na koljena.
Domaćine gospodine daruj svoju sjeničicu.«*

Sam čin vjenčanja bio je ponedjeljkom ili sridom. Marta Baboselac, nova mlada rano se ustala na dan vjenčanja i okupala u vodi s drenovinom da bi bila zdrava kao drinak. Sobu su okitili bršljanom, a po zidovima objeseše ponjavce. Snaha Ljubica i tetka Kata od visibaba su splele vijenac i stavile ga u pletenicu Marti. Pod koljena su joj svezali lanenu povjesmu da kudjelja dobro rodi. U njedra joj staviše rumenu jabuku da joj djeca budu lipa kao jabuka. Bosih nogu, na ponjavcu čekala je da dođu djever i djeveruša. Došavši, djever stavlja novac u nevjestinu cipelu koji ona uzima i oblači cipele. Na djeveru je otarak dug četiri aršina, on uzima mladu pod ruku i vodi je na vjenčanje te je stalno uz nju sve do ponoći.

S druge strane, u pratnji svirača, krenuo je mladoženja Šima čiji je šešir bio zakićen bijelim ružicama i čapljinim perjem. Prije polaska svirači su dopratili kuma Ivu Božičkovog a po starog svata Martina Petkovića otišli su kolima. Nakon vjenčanja pred crkvom je zaigralo kolo a čula se i pjesmica:

*Kad poigra mlada Šokadija,
pod njima se zemljica uvija,
Šokac jesam i šokačko dijete,
bećarina od glave do pete.*

Oko podne dvadesetak kola okićenih zelenilom i barjacima krenulo je Baboselčevima na ručak. Svi svati nakićeni su ružmarinom, snaše glave povezale u šamije, kapetan objesio papčaru, čuturu i živog pitla, a priko ramena i šlingani otarak. Svircima je također obješen otarčić na kobilicu od tambure.

Došavši pred kapiju kola se zaustaviše, prva je sišla nova mlada koja ljubi svekra pa kuma, starog svata i svi joj za poljubac plaćaju. Za stolom najčasnije mjesto pripada kumu i starom svatu a njih se najviše i poslužuje. I dok se služi juha čuje se i pjesma:

*Kuvačice al su vam rezanci,
Nit su slani nit su zafrigani.
Što j' u pjesmi, ispjevat se mora
Koga vrijeđa nek okrene leđa.
Jedva čekam da se malo smrači
Da me moja dika opkorači.*

Poslije juhe, na red dolaze lučevine, pa sarma i kuhana govedina. Vino je davno zamjenilo rakiju i sad svirači »tušem« najavljuju kapetana koji će prikazivati darove mladencima. Stane na stolicu da se bolje vidi, srkne malo iz sajtluka i kaže: »Faljen Isus kume i stari svate i ostali svatovi, evo naša snaša poznaje kuma sa jednim lipim otarkom«, te ga podigne visoko da ga svi vide. Istim načinom najavljuje čauš darove kumi i svim drugim uzvanicima. u međuvremenu poslužuje se pečenka te bezbroj vrsta kolača.

Oko ponoći neka bezobrazna kuvačica zapjeva:

»Ajte gosti za ranije da je nama prostranije.«

Prvi odlaze mladenci a za njima kumovi pa ostali gosti. Dobar dio svatova izdrži do rane zore, a bome nekada i do podneva. U jutro, mladoj glavu povezuju u šamiju i zakite bijelim ružicama. Potom Marta ljubi svoga Šimu u čelo i kaže: »Ljubim te u čelo da ne ideš više u selo«. Svatovsko veselje nastavlja se i idućeg dana sve dotle dok ima onih koji podnose ovo veselje.

XIX.

Dani pokladne sedmice nazivaju se sramotni ponediljak, bolni utorak, vrtičeva srida, zagušljivi četvrtak, mišji petak, zaklopita subota i pokladna nedilja. Poklade počinju na vrtičevu sridu i traju sve do čiste srijede – Pepelnice. »Poklade su i ludi su dani« kaže pjesma pa se u te dane radilo malo il nimalo a više se pjevalo, plesalo i veselilo. Na pokladni ponediljak pozove kum Iva Božičkov kuma Šimu i Martu na večeru. Po običaju prije večere Marta je oprala noge svome kumu. Slijedeće večeri bili su pozvani kod staroga svata i tamo se ceremonijal ponovio.

Na Pepelnicu svi ukućani iz zadruga Jovanovac pošli su u crkvu na pepelenje. Tim danom počeo je strogi korizmeni post koji traje sve do Uskrsa. Na cvjetnu subotu običaj je da se ispuca puno puca te se mladarija pokupi na divan, a pravi se i posni kolač varenik. Na veliki četvrtak i veliku srijedu ide se u crkvu na večernjicu te se nose macine šibe te se udara po klupama u spomen kada su rimski vojnici šibali Isusa pa se kaže »bio sam na šibanju«.

Na veliki četvrtak kuha se i svetenje a to je kod Jovanovčevih bilo dva kulina, dvi debele kobasice, šunka, slanina i dvadeset komada jaja. Svetenje se na veliku subotu nosi u crkvu na blagoslov. Na Uskrs najljepši događaj je svečanost velike mise kad je crkva prepuna djevojaka u prekrasnim narodnim nošnjama.

* * *

Poseban ugođaj sela u prošlosti bila je žetva s kojom su bili povezani i žetelački običaji. Vječni antagonizam između svekrve i snaja bilježi i narodna pjesma;

*Tri jetrve žito žele oj lado, oj ladoje
Prva žela snop našela oj lado, oj ladoje
Druga žela dva našela oj lado, oj ladoje
Treća žela tri našela oj lado, oj ladoje.
Kad eto ti svekršin na traljavi kolesina:
Što ste legli snaje moje oj lado, oj ladoje
Što ste legle ne digle se oj lado, oj ladoje.*

I tako prođe sjetva, prođe žetva i dođe vrime i Marta rodi pravo pravcato muško dite kojemu je strina Eva sikericom presjekla pupkovinu. Sutradan prvi u posjetu najmlađem Jovanovcu stigao je kum Iva Božičkov i pod glavu mu na jastuk stavio forintu. Strina Eva, u pratnji kuma, ponese kumče u crkvu na krštenje. Po kumu, dite je dobilo ime Ivan. Krštenje je župniku platio kum.

Poslije krštenja priređuje se mala gozba, krstitke. Običaj je da rođakinje, ženi u babinjama, donose porodiljne kolače – ponudu. Ponudare, uz kolače, donose i rubinku za novorođenče. Majka šest tjedana ostaje zatvorena u sobi dok ne prizdravi. Kad dite navrší godinu dana, najbolji majstor u selu opasae ga tkanicom da to dite bude dobar majstor kao i onaj koji ga je opasao. Ako se pak radi o curici, onda se taj posao povjerava najboljoj vezilji u selu.

* * *

Zbivanja i događaje što sam opisala pripadaju prošlom stoljeću. Zadružnih obitelji više nema. Ja sam rođena u jednoj od posljednjih. Moja zadruga brojila je 26 osoba a raspala se 1938. godine. Bilo nas je desetero djece od tri do deset godina starosti i sad se živo sjećam kako smo mi deca sjedili u ćošku za malom sinijom i prisluškivali starije.

Moje Gradište početkom 18. stoljeća brojilo je 80 kuća i 450 žitelja. Ušoreno je početkom vladavine carice Marije Terezije. Župa je utemeljena 1790. godine, prije toga spadala je pod Cernu. Sadašnja župna crkva uzidana je 1844. godine.

Tko bude moju raspravu prerađivao, dozvoljavam da preradi kako misli da je najbolje po njegovom učenom ukusu. Pisanje sam završila 20. veljače 1963. godine. Ovaj moj skromni rad posvećujem narodoznanstvu i svome rodnom selu Gradištu.

Mirko ŠARČEVIĆ

TRENUTAK POVIJESTI – KROZ PRIZMU VJEČNOSTI ili OBRANA JEDNE DRŽAVE I JEDNE KULTURE

Ako vas put nanese u Gradišće, austrijska pokrajina Burgenland, obavezno posjetite selo Donju Pulju (Unterpulendorf) pa ćete se osjećati kao da ste stigli u naše Gradište. Uostalom, krenite najprije u Gradište pa u Vršku pogledajte sačuvano pročelje kuće obitelji Čolakovac – takova, obnovljena, secesijska pročelja u Donjoj Pulji vide se svuda. I ne samo u Gradišću.

Naprotiv, interijeri stambenih objekata mogu se tamo po volji mijenjati, dotjerivati i izgrađivati ali starinska vanjština mora biti sačuvana. Riječ je ovdje o image-u (franc. imaž, engl. imidž) nekog sela ili kraja. To je ono po čemu se može razlikovati srednja Europa od balkanske kasabe.

Izreku »Selo diže grad« ne treba shvatiti bukvalno. Sva čovjekova razmišljanja i kreacije počele su, u ono vrijeme, s poljodjelstvom. Svakoj naciji temelji su polagani u selima. Tu su nastajale prve rodbinsko-zadružne veze koje su kroz nužnu fizičku uzajamnost postepeno razvijale i duhovnu kulturu: običaji su izrastali iz mnogobrojnih ponavljanja sjetava, žetava, vjeridbi i ženidbi. Kroz radosti življenja rodio se folklor.

Preko pojata i koliba, čovjek je stigao do kapela i crkava. Katedrale su prethodile čovjekovu usponu u svemir. Oplemenjivanje ljudskog duha, zbivalo se u podnožju katedralnih tornjeva. Uz već navedene karakteristične kuće, u svakom našem selu nalazi se i crkva centrirana tako da se selo vrti okolo nje kao pilići oko kvočke.

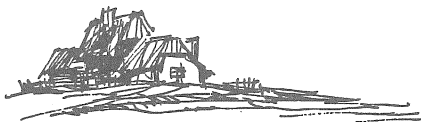
Znajući za hrvatsku vezu sa zapadnom civilizacijom, barbari s istoka, srbokomunisti, u svom divljačkom zanosu, rušili su upravo taj naš identitet po kojemu smo prepoznatljivi, a to su crkve, škole, muzeji: Sarvaš, Dalj, Ilok, sv. Bono u Vukovaru, Sv. Polion i Euzebio u Vinkovcima, Katedrale u Đakovu i Osijeku, sv. Donat i Stošija u Zadru, banski dvori u Zagrebu te hrvatska Atena – Dubrovnik. Huni, Avari, Tataři i drugi barbari nisu dostigli srpski vandalizam iako su svi dolazili sa istoka.

A znadete li zašto su sve to uradili novovjekci vandali? Jednostavno zato što su u toj domeni ljudskog stvaralaštva inferiorni. Čameći u turskom sužanjstvu, sa svojom ćirilicom, ostali su i duhovno izolirani pa su sad u novije vrijeme, sa hramom svetog Save, htjeli preskočiti vjekove. Dockan, jer u kulturi skokova nema.

Da bismo sačuvali svoju autohtonost, u gradu i u selu, mi moramo donijeti takva zakonska rješenja koja će stimulirati ljude da čuvaju nacionalnu baštinu. Konkretno, u svakom mjestu treba obilježiti određeni broj kuća čija fasada može biti obnovljena i ne smije se uništavati. Ako vlasnik npr. želi zidati novu kuću, kompenzacije radi, ne bi trebao platiti građevinsku dozvolu ali za uzvrat mora obnoviti fasadu u starom – prvobitnom stilu.

Ukoliko ne ponudimo pravnu regulativu, dogodit će nam se jednoga dana da i Osijek postane Niš-t, a mi takvo ništavilo ne priželjkujemo jer Nišlije i postadoše Arkanove ništarije i nikogovići zbog nihilizma kojim su bili okruženi u zemlji cincara, posljednjih barbara u zabitnom ćošku europskog kontinenta, tamo gdje je i bog rekao laku noć.

Upravo u državotvornom ustrojstvu Austrougarske, nekada najmoćnije carevine u Europi, Marija-terezijanskim reformama, stvorene su pretpostavke za prosperitet Mitteleurope pa je danas svakom pjevcu eklatantno jasno da je (kon)fuzija zvana Jugoslavija, bila samo utopija i ništa više. Kao što je i zabluda vjenčanje magarice s čimpanzom. »Čete« su tu spoznaju i sami potvrdili parolom: »Bolje grob nego eurorob«. O tempora, o mores, o asini, o boves!

Dr. Vladimir Tomašek

»BIJELO BABOGREDSKO BISERJE« – DOMET JEDINSTVENOG SEOSKOG UZGOJA I DRŽANJA HRVATSKOG LIPICANCA U SLAVONIJI

Babina Greda – poznato staro slavonsko selo, 16 km zapadno od Županje, tik uz auto-cestu Zagreb–Beograd i nedaleko od rijeke Save – kolijevka je ponajboljih i ponajljepših bijelih lipicanaca... »*konja bijelaca*« odnosno »*bijelog babogredskog biserja*«. No danas je tamo, osim bijelih, prilično doratih, alatih pa i vranih lipicanaca.

U povijesti se Babina Greda spominje prvi put god. 1506. kao *Babina Gerenda*, i to u popisu plemićkih (vlastelinskih) posjeda što su se prostirali uz utvrdu Kostroman (nazvanu vjerojatno prema rimskoj utvrdi (*castrum romanum*) podignutoj radi zaštite od upada neprijatelja u taj kraj). Tvrđa Kostroman bila je izgrađena oko god. 1480, kada su posljednji plemići Gorjanski podizali utvrde svuda po svojim posjedima kako bi se štitili od prodora Turaka s one strane Save.

Prema pučkoj predaji, neka baba Keda sa svojim sinovima prešla je na *gredi* (splavi) rijeku Savu s njezine desne obale na lijevu i nastanila se baš u blizini utvrde Kostroman na povišenom, ocjednom mjestu (*zemljišnoj gredi* – možda otuda Babina Greda) u inače poplavnom i barovitom predjelu uz Savu (bare Vira savskog rukavca). S vremenom je to pogodno mjesto postalo pretijesno za povećani broj žitelja pa su Kedini potpmci – prema zapisima Mijata Stojanovića, velikog hrvatskog pedagoga i etnografa, koji je učiteljvao u Babinoj Gredi – napustili te baruštine i preselili se koja 4 km sjevernije na današnji položaj sela na lijevoj obali potoka Berave. U tom dijelu sela još i danas žive obitelji Kedačić koje nose svoje prezime po babi Kedi. U razdoblju pod Turcima od god. 1536. do 1699. bilo je u Babinoj Gredi desetak jakih hrvatskih rodova koji su posjedovali gotovo 14.000 jutara zemlje. Kuće u selu bile su raštrkane i razbacane, a u njima su živjeli zadrugari u velikim ili manjim kućnim zadrugama, baveći se ratarstvom i stočarstvom. U početku 18. stoljeća drži se da je u selu bilo kojih 200 obitelji s približno 1.400 članova.

Vojna krajina bila je presudna za postanak babogredskih lipicanaca, jer su vojne potrebe onog vremena uvjetovale uzgoj i držanje tih izdržljivih i lijepih konja. Strogo, vojničko ustrojstvo Vojne krajine u Hrvatskoj i Slavoniji nije se mililo ni Babogrecima, ali je snažno utjecalo na razvoj sela (tada već razvlaštenog od nekadašnjih vlastelina), a pogotovo za uzgoj konja. Od tog je doba,

zapravo, počeo (u narodu kasnije prihvaćeni) uzgoj hrvatskog lipicanca i, konačno, doživio svoj najveći domet – osnutkom *Konjogojstvene udruge* god. 1942. Taj se uzgoj održava i nadalje, doduše ne onih poznatih konja bijelaca, no još uvijek ponajboljih lipicanaca u nas, ali drugih boja dlake i u novim životnim uvjetima sela i poljoprivrede.

U povijesti uzgoja hrvatskog lipicanca u Slavoniji moglo bi se reći, da je upravo Vojna krajina razvila i oblikovala današnjeg lipicanca. Krajiško se zapovjedništvo trudilo da sustavno podiže konjogojstvo u tim krajevima kako bi svoje konjanike opskrbilo žustrim i izdržljivim konjima.

Prije osnutka Vojne krajine uglavnom se nastojalo uzgojiti što veći broj grla stoke, a za njihovu vrsnoću nije se toliko marilo. Krajiška je uprava pokušavala izmijeniti takav način rada u stočarstvu, a osobito u konjogojstvu uvođenjem rasplodnjaka boljih pasmina konja. Tako su konji domaće posavske pasmine, omalena rasta, čvrsta i zbijena tijela, ali otporni i izdržljivi križani s lipicanskim i arapskim konjima.

Slavonska Vojna krajina (Granica), koja se pružala duž Save do Stare Gradiške u širini od 20 do 30 i više km, imala je u svojim rukama svu vlast, tj. ne samo vojnu nego i građansku (civilnu), pa je upravljala svim poslovima vojničkom, strogošću i stegom bez ikakva utjecaja zemaljske vlade u Zagrebu. Tako su, primjerice, potomci legendarne babe Kede morali svoje kuće podizati jednu pokraj druge i poredati ih u pravilne redove kao što se vojnici svrstavaju jedan kraj drugoga u pravilne vrste. Oni su takvom gradnjom morali – kako se to kaže – kuće ušoriti. Osim toga, svi poslovi žitelja bili su također propisani: od redovitog pohađanja djece u školu (mnogi su roditelji odnosno kućedomaćini strogo kažnjavani ako bi im djeca izostajala iz škole), obrade zemlje i polja, uzgoja stoke i nabave dobrih rasplodnjaka, do uzgoja dudovog svilca, nošenja obavezne vojne opreme, stražarenja na granici prema Turcima, pa komasacije, arondacije i melioracije zemljišta.

Upravo takav pravilan razmještaj kuća i opći izgled sela očuvao se dobrim dijelom sve do danas, pa je u proljeću god. 1984. Babina Greda postalo *selo-spomenik prve kategorije* posebnom odlukom Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika u Osijeku – kao izvanredno

očuvana gradsko-seoska sredina s izrazitim obilježjima krajiškog naselja.

Babina Greda je već god. 1775. imala pučku školu, a god. 1900. čak i ljekarnu, uz priličan broj obrazovanih ljudi (pravnik, liječnika, učitelja i oficira) od kojih su neki i povremeno djelovali u tom svom rodnom mjestu. Najpoznatiji je bio učitelj Mijat Stojanović (1818–1881), a prije njega Antun Matija Reljković (1732–1798) kapetan Šeste babogredske kompanije Brodske regimente, pučki prosvjetitelj i pisac. On je provodio krajiške mjere preobrazbe sela i pisao poučne knjige za svoj zaostali puk u Slavoniji. Živio je kojih 20 godina u Babinoj Gredi sredinom 18. stoljeća i proslavio se svojim djelom »Satir iliti divlji čovik« (1762) s kojim je (u duhu Vojne krajine) htio popraviti mnoge nedostatke i podići Slavoniju kulturno i gospodarstveno. U vrijeme kada je Babina Greda bila uvrštena u sastav Vojne krajine i kada je postala sjedište Šeste babogredske kompanije (1759) brojila je stotinjak kuća i kojih 1.500 žitelja. Za nešto više od sto godina postojanja Vojne krajine selo se gotovo utrostručilo oa je god. 1865. imalo oko 400 kuća i više od 4.000 stanovnika (malo manje nego Vinkovci).

Za svako neizvršavanje gospodarstvenih mjera ili kršenje zdravstvenih propisa krajišnike se strogo kažnjavalo – pa i batinama. Tako, primjerice, Miroslav Krleža u svom »Dnevniku II« piše o batinanju: *»Kome je pala na pamet genijalna ideja da se može izbatinati čitava jedna zemlja i tako je na graničarski način dovesti u red, kao da smo kompanija u Babinoj Gredi za vrijeme kapetana Antuna Matije Reljkovića«?* Popustljivost i blagost u Vojnoj krajini značila je zločin prema državi, prema građanskom društvu, prema čovječanstvu.

Vojno ustrojstvo i uprava u Vojnoj krajini temeljili su se na Austrijsko-njemačkom zakoniku, a sve poslove su vodili oficiri na njemačkom jeziku. Svrha je takvog ustrojstva bila da vojnim duhom, redom, poslušnošću i točnošću ujedine i usklade sva sredstva za gospodarstveni i kulturni napredak Krajine, za dobrobit cjeline i njezinih stanovnika. Za obavljanje vojne službe krajišnici su dobivali zemlju i kuće uz povlasticu da su bili oslobođeni od plaćanja svih poreza i drugih dadžbina.

U Vojnoj krajini feudalni su odnosi bili ukinuti: seljak nije bio kmet nego (uvjetno) slobodan krajišnik, zemljoposjednik s doživot-

nom vojnom obvezom i narodnim zadružnim gospodarstvom (kućne zadruge), ali ipak čovjek »kojemu nije red misliti svojom nego vladarevom glavom«. Temeljno je načelo tog društvenog poretka bilo: vojnik i seljak u jednoj osobi, čvrsto vezan uz svoju zemlju i svoje tlo, pritom trajno vičan oružju i uvijek na svaki mig spreman boriti se s neprijateljem i gospodarski se uzdati, i to – svi kao jedan.

Čitava je Vojna Krajina brojila kojih 1,000.000 duša, a davala je do 60.000 graničara, dok je sav ostali dio velike Austrougarske monarhije (god. 1740) davao samo 80.000 do 100.000 vojnika. To znači da je svaki sedmi muškarac u Vojnoj krajini bio vojnik, dok je u ostalim zemljama Monarhije na 64 muškarca dolazio jedan vojnik. Na snazi tog izvanrednog vojnog logora počivala je dugo moć i sigurnost Habsburgovaca, a Krajišnici su uz to bili najjeftinija i jedinstvena vojska u Europi, jer se izdržavala sama, a ne o trošku države. Krajišnik je od države dobivao samo oružje i vojničku odoru, a u ratno doba još i novčanu nagradu. Inače, on se posve sam opskrbljivao i sam je prehranjivao svoju obitelj, obrađivao zemlju i bavio se gospodarstvom. Veliki dio tih poslova obavljale su i žene.

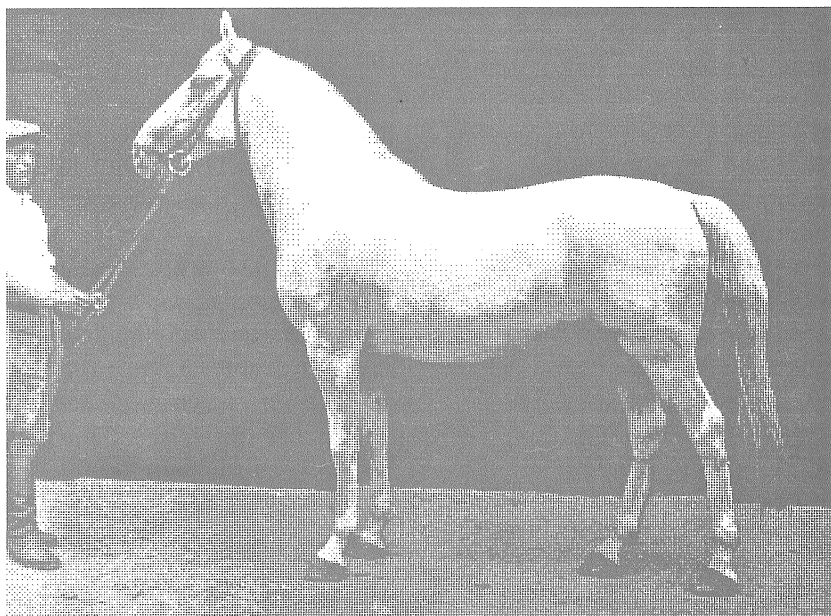
Takav život u Vojnoj Krajini bio je mukotrpan, surov i krvav, pa se govorilo: »Krajina krvava haljina« ili »S krvlju ručak, a s krvlju i večera«. U Slavonskoj Vojnoj Krajini seljak je stoljećima obrađivao zemlju, a istodobno je bio doživotni vojnik (graničar) u najčvršćoj i najsirovijoj vojničkoj organizaciji koja je ikad postojala u Europi.

U Babinoj Gredi oko god. 1850. žive već i raznovrsni obrtnici kao: postolari (»šusteri«), opančari, brijači (»brice«), zidari, limari, pekari, krojači (»šnajderi«), stolari (»tišljeri«), bačvari (»pinteri«), užari (»saleri«) i remenari (»sarači«). Prva čitaonica »Sloga« osniva se već god. 1884, a druga »Hrvatska čitaonica« god. 1903. One su bile namijenjene samo seoskoj eliti, a ne i svima ostalim seljacima.

Poslije razvojačenja Vojne krajine god. 1881. i pripojenja Banskej (Građanskoj) Hrvatskoj, Babogredac se iz dotadašnje utučenosti vojničkom stegom oduševljeno prihvatio uzgoja svog konja lipicanca kojeg je zavolio zbog njegovih vrlina. Po svojoj živahnosti takav je konj odgovarao temperamentu Babogreca pa se tako srodio čovjek i konj pa taj uzajamni odnos traje još i danas. U Babinoj Gredi nestajali su postupno gotovo svi obrti, ali se ljubav prema tom konju održala sve do danas. Zbog njegova živahnog temperamenta, sklad-

nih i otmjenih pokreta glave, vrata i nogu, Slavonac (Babogredac) sličnog temperamenta prigrlio je tog konja kao nešto iskonski svoje.

U Babinoj Gredi konj je najpovlaštenija domaća životinja i njega voli podjednako mlada i stara, muška i ženska čeljad. Iako je u tom kraju postojala od davnine izvorna (autohtona) pasmina konja ipak je Babogredac bez većeg krzmanja prihvatio lipicanca.

Lipicanski pastuh 599 Favory Montenegro

Sve teže radove u polju obavljali su nekad volovi, dok su konji služili za podvoz i lakše poslove pri obradi zemlje. Konji su se slobodno kretali po prostranim pašnjacima, livadama i ostalim neobrađenim površinama (kao i ostala stoka) pa su se i hranili onim što su tamo nalazili. Krajiška vojna uprava trebala je konje za svoje konjičke (husarske) pukovnije, pa je otpočela na različite načine poticati uzgoj konja ne samo u pasminskom pogledu nego i s obzirom na držanje i hranidbu. Pomagala je u gradnji staja, ograđivanju pašnjaka i sl. Iz austrijskih i mađarskih ergela nabavljali su se pastusi, a krajišnici su za uzgojenu ždrebad dobivali novčane nagrade.

Poslije provedene agrarne reforme u Vojnoj Krajini (1730), a zatim nakon ušorenja sela, naspram nekadašnjih skupina razbacanih kuća izvan seoskih putova, od god. 1768. do 1777. ograđivani su pašnjaci i livade oko stanova¹ u kojima se drži stoka. Krajiška je vlast za te potrebe besplatno davala građevni materijal iz svojih šuma.

Potkraj 19. stoljeća počelo se planski podizati konjogojstvo uvođenjem u rasplod pastuha čiste lipicanske pasmine. U tom radu prednjači dulje od 85 godina veći broj konjogojstvenih udruga pa se pod stručnim nadzorom uzgajaju čistokrvni lipicanci, poznati po svom izvanrednom izgledu i svestranoj uporabnoj vrijednosti.

Od god. 1932. do 1933. provedena je u selu komasacija, arondacija i melioracija zemljišta pa su za radove u polju postupno sve manje potrebni volovi. Kako su Babogreci voljeli konje, to su ih i bolje držali nego ostalu stoku (otud i krilatica: *volovi oru, a konji zoblju*). Ta velika ljubav prema konju održala se sve do danas.

God. 1942. osnovana je u Babinoj Gredi *Konjogojstvena udruga*. Glavni razlozi za osnutak te udruge bili su: ljubav prema uzgoju i držanju dobrih konja, primjerna vrsnoća rasplodnih kobila (one su većinom potjecale od državnih pastuha ustaljenih nasljednih osobina) i napokon, želja za još boljim uzgojem i selekcijom kako bi se prigojna lipicanska grla mogla što bolje unovčiti. Takvim uzgojem poboljšavala se vrsnoća konja u selu i njegovoj bližoj okolici.

Članovi Konjogojstvene udruge sustavno su i pod stručnim vodstvom Centra za uzgoj i selekciju konja u Đakovu uzgajali čistokrvne lipicanske konje dugi niz godina pa su ti hrvatski lipicanci poprimili svoj posebni slavonski pečat.

Broj radnih konja u srednjoj i istočnoj Slavoniji tijekom posljednje 22 godine jako se smanjio tako, da je od god. 1961. do 1987. spao od 70.059 na 8.460 grla, a u općinama Slavonski Brod od 10.506 na 1.740, Đakovo od 6.045 na 733, Vinkovci od 2.938 na 600, a u Županji od 3.450 na samo 450 konja.

Očito je da konji ni u Slavoniji više ne služe u poljodjelstvu, a njihovo je držanje skupo pa je to glavni razlog znatnom smanjenju broja konja u seoskim gospodarstvima.

1. stan je naziv za pomoćnu kuću sa svim gospodarskim zgradama na posjedu daleko izvan sela.

Zasad se plemeniti lipicanski konji organizirano uzgajaju samo u Babinoj Gredi. Uzgajaći hrvatskog lipicanca udruženi su u svoju Konjogojstvenu udrugu koja djeluje već 46 godina i zalaganjem svojih članova jedna je od najboljih u Slavoniji. U nju su učlanjeni i konjogojci iz sela Drenovci, Gundinci, Kruševica, Sikirevci i Štitar i iz Vinkovaca i Županje.

Babogredska Konjogojstvena udruga broji danas 118 članova među kojima je aktivno i 20 žena pa se i one natječu na godišnjoj konjičkoj priredbi. Mnoge žene u selu općenito jako vole konje. U Udruzi se danas nalazi 40 matičnih lipicanskih grla i 20 prigojenih grla (u dobi do 3 godine). Udruga pomaže seljacima u uzgoju lipicanaca surađujući s Centrom za selekciju konja u Đakovu; ona je ujedno i glavni organizator godišnjih športskih natjecanja konjogojaca iz Babine Grede i okolice.

U tom dijelu Slavonije bilo je nekad još 14 sličnih udruga za promicanje uzgoja čistokrvnog hrvatskog lipicanca. Danas su nekadašnje udruge u Đakovštini udružene u zajedničku udrugu pod nazivom »Đakovština« sa sjedištem u Đakovu pri Centru za selekciju konja.

Kretanje broja matičnih i prigojnih lipicanskih grla te članova Konjogojstvene udruge u Babinoj Gredi od god. 1978. do 1988.²

Godina	Broj matičnih grla	Broj prigojenih grla	Broj udrugara
1978.	44	37	60
1979.	31	11	60
1980.	26	14	61
1981.	33	18	75
1982.	35	15	84
1983.	40	25	92
1984.	33	23	97
1985.	39	17	107
1986.	36	8	113
1987.	47	28	122
1988.	40	20	118

2. Podatke dao sadašnji (i dugogodišnji) predsjednik Konjogojstvene udruge Ivo Stojanović.

Hrvatski lipicanci uzgojeni u okrilju te Udruge lijepo su razvijeni, skladnih oblika i ponosita držanja. Svaki se konjogojac trudi da odnjeguje lijepa konja što punijih oblina i sjajne dlake. No ti konji, na žalost, trpe od nerada, predebeli su i premalo se kreću jer većinom stoje u staji (uglavnom) na betonskom podu s malo prostirke (slame) koja je obilno nakvašena mokraćom i gnojnicom. Sve to loše djeluje na čvrstoću kopitne rožine. Zbog takvih neprirodnih uvjeta držanja gnjije i propada žabica, kopito se suzuje, a rožni potplat se odvaja od rožne stijenke pa se ona mrvi i puca. Poznato je da su dobra, zdrava i čvrsta kopita jedna od osobito vrsnih osobina lipicanskog konja. Osim takvog neprirodnog držanja konja, ni kopita im redovito ne obrezuju, iako Babogreci imaju svog vrsnog potkivača, Ivicu Leningera, koji je (na žalost) jedini preostali potkivač (i kovač) u tom dijelu Slavonije.

Vrijedno je istaknuti da se ti »seoski lipicanci« odlikuju mirnom čudi pa njima lako mogu vladati djeca i žene koje, možda baš zbog toga, jako vole konje. Tako, primjerice, Babogretka Marija Leninger u dobi od 85 godina, i danas još čila i živahna, u selu poznata kao »majstorica Mara Bricina«, udovica odavna pokojnog i nadasve omiljenog seoskog brijača Mike »Brice«, neobično voli konje. Svojedobno je u svom gospodarstvu imala dvije lipicanke: stariju i bijelu Cvetku i mlađu i doratu Malu. Često ih spominje s ljubavlju i žarom, pa kaže: »Kada se u poslu nasekiram i razljutim – da se smirim – upregnem moju dorku u lagana kola s visokim kotačima, sjednem na prednje sjedalo, zategnem kajase³ i poviknem: »Mala! Bez cilja!«. Na to dorka okrene glavu prema meni, kratko zarže *hrrm, hrrm* i hitro krene svojim skladnim kasom. Podigne glavu visoko, savije vrat i jurne cestom kao vihor. U kasu joj griva neprestano leprša, a visoko podignuti rep kao da pokazuje njezinu radost što može samnom izaći izvan sela i kasati otvorenom cestom. Nakon nekog vremena i prevaljenog puta opustim joj kajase i viknem: »Mala! Dosta!«. Dorka kratko zarže, sama okrene kola i laganim korakom krene kući.«

Bliskost i životna narazdruživost čovjeka i konja, odnosno nepokolebljiva ljubav prema živahnom konju, ne zapaža se samo u

3. kajas (turcizam) je uzda.

seljaka-uzgajaja, nego taj neprikriveni osjećaj dijele i ostali Babogreci. Osobito se to očituje u narodnim običajima, izvornoj pučkoj popjevci, u pjesmama domaćeg pjesnika Stipe Bačića (gimnazijski profesor) i u pjesmama i slikama Ane Verić, babogredske naivne slikarice, koja živi i radi u svom voljenom selu.

Natjecanje u vezivanju repova

Narodni običaj obilaska povorke jahača selom, što se održava svake godine drugog dana poklada, uspomena je iz doba Vojne Krajine kada su krajiški konjanici, jašući duž granice prema Turcima, obavještavali puk o prilikama na Granici. Tih je dana kapetan Šeste babogredske kompanije s nekoliko konjanika-obveznika pregledavao i nadzirao granicu i krajišničke domove. Naime, kapetanov je posao bio posredni i nadzorni, pa je u kompaniji morao obilaziti kuće i pregledavati ne samo vojnu odoru i oružje, nego i kućanstva. Pritom je dijelio korisne savjete o boljem gospodarenju u kući i na polju, jer

se time, dakako, samo jačala i vojna sposobnost za čuvanje Granice. Za svaki uočeni propust kažnjavao je krivce batinom, tj. štapom što ga je uvijek nosio sa sobom. Prema tome, svake godine kreće na taj dan svečana, šarolika povorka jahača (pokladni jahači) u narodnoj nošnji na vatrenim i sjajnim lipicancima. Jahači prolaze u skupinama pojedinim seoskim ulicama (sokacima) gdje ih ukućani časte rakijom, kolačima i vrućim pokladnicama (krafnama).

U izvornoj narodnoj babogredskoj pjesmi »*Idu kola iz Banova dola*« pjeva se: Ako su konji vrani to su Gundinčani, ako lišci to bi bili Gradišci, ali ako su bijelci to su sigurno Babogreci«. Ili, u stihovima:

*Idu kola iz Banova dola
Voze šumu po zidanom drumu,
Voze slamu bili su na stanu.
Konji vrani to su Gundinčani
Konji lišci to su baš Gradišci
Konji bijelci to su Babogreci.*

Pjesnik Stipa Bačić pjeva u pjesmi »Povest' ćemo se...«

*Uprez, družo, konje
Dorata ludog i vranca,
Po žvalama im gvozdenim
Ni jednog ne steži lanca.*

*Vranac će poletjet' jače,
Bježat će polje i njiva,
Vijorit će se vjetrom
I naša i konjska griva.*

(Babina Greda, 1936)

Ana Verić, naivna slikarica i pjesnikinja iz Babine Grede, slika i uvijek ječuže prizore iz svog rodnog sela – snaše u narodnoj nošnji, seoske ulice, kuće, gospodarska dvorišta, drvene ambare, krušne peći, staje, konje, pokladne jahače i stare narodne običaje.

Na proslavi u spomen osnutka Konjogojstvene udruge, koja se od god. 1981. održava svake godine, veliča se – povorkom svatovskih zaprega kroz selo, igrama i natjecanjima – vrsnoća, poslušnost, plemenitost i vjernost njihovih konja koji čine neraskidivi dio života Babogredaca. Glavni akteri te svakogodišnje proslave su lipicanci,

daleki potomci španjolskih, arapskih i napuljskih konja koji se održavaju u seoskom uzgoju Konjogojstvene udruge u Babinoj Gredi i pokrajnjim selima, odnosno u tom dijelu Slavonije koja pripadaju toj Udruzi. Proslava se održava pod nazivom »Konji bijelci...« Toga dana kreće živopisna svečana povorka slavonskih zaprega nekim seoskim sokacima. Na njoj se ističu brojna slavonska, žuto obojena, lagana kola na visokim kotačima. Ta su kola zbog svojevrsnog oblika i lijepih linija poznata u cijeloj Europi pa ih na svjetskim konjičkim turnirima nazivaju »Slavoner«. Konji pod raskošnom ormom, upregnuti u ta kola okićena vezanim ručnicima, a kola ukrašena cvijećem, poigravaju u hodu visoko podižući prednje noge uz obijesno rzanje. Ta svečana povorka pruža gledaocima nezaboravnu sliku jedinstvenog sklada divnih kola i razigranih konja. U kolima, na sjedalima u dva reda, sjede djevojke i mladići u prekrasno izvezenim narodnim nošnjama. Djevojke su okićene ogrlicama (derdanima) ukrašenim zlatnim dukatima. To je izvanredan prizor što ga posebno oživljavaju razigrani lipicanci. Povorka konačno stiže na travnati seoski hipodrom na kojem se održavaju natjecanja pod nazivom »Konji bijelci...« koja se sastoje u vještini vezanja konjskih repova, rasklapanja i sklapanja kola, uprezanja konja, zaprežne vožnje na paliji, kurirskog jahanja (U spomen životu za Vojne krajine), u prvenstvu Hrvatske za zaprege i u prvenstvu »B« skupine u preskakanju prepona i, završno, u proglašavanju pobjednikâ natjecanja »Konji bijelci...«

Vožnja na paliji je svojevrsno natjecanje zaprežnih kola koje se održava jedino u Babinoj Gredi. Ono oponaša vožnju kolima bez jednog stražnjeg kotača. Naime, za velikih ljetnih vrućina, kada su seljaci radili teže poslove u polju, znalo se dogoditi da se rasuši koji kotač pa s njega otpadnu oplata i željezna šipka (šinja) tako da se kotač raspadne. U takvoj nezgodi stavlja se ispod osovine kola tzv. palija (drveni kolac promjera kojih 8 cm i dužine kojih 2,5 m što se lako nađe u okolišu i izradi sjekiro) i sveže užetom na gornju »strilju drika«, stranice kola u visini papučice koja služi za uspinjanje u stražnji dio kola. S tom se jednostavnom zamjenom stražnjeg kotača može sigurno stići kolima do kuće. To bi bila kao neka »prva pomoć« u toj nevolji.

Konjogojstvena udruga u Babinoj Gredi, za svoj rad i zalaganje u uzgoju lipicanaca, dobila je god. 1985. od Općine Županja »Priz-

nanje sa srebrnim amblemom«, a god. 1987. novčanu pripomoć od Teritorijalne obrane Republike Hrvatske. Udruga sudjeluje i na priredbama kao što su: Đakovački vezovi, Vinkovačke jeseni, Žetvene svečanosti u Cerni i drugim mjestima.

Gotovo zasljepljeni svojom bezgraničnom ljubavlju prema konju, duhoviti Babogreci vole se zbog te ljubavi šaliti na vlastiti račun. Postoji nekoliko pošalica koje se tiču njihove pretjerane ljubavi prema lipicancima i koja se prenose s koljena na koljeno, primjerice: »Što si se tako naprtio tom torbom kao Babogredac koji svoju torbu drži na leđima kad se vozi u kolima, da bi njegovim konjima bilo lakše?«

Ili, ova: Babogredac se vozio u kolima, i odjednom spazi pred sobom svoju »švalerku« (ljubavnicu) kojoj je obnoć redovito navraćao. Da je ne bi morao primiti u kola, okrene joj leđa u času kada je pokraj nje promicao. Učinio je to za ljubav svojim konjima da ih ne optereti još i njezinom težinom.

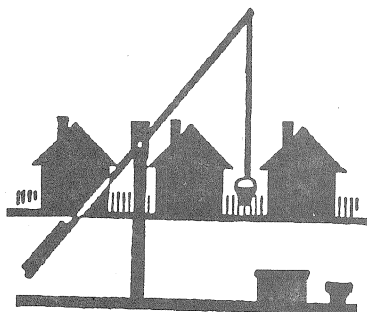
Ili, Babogredac je toliko štedio svoje konje da ni prijeko potrebne stvari nije vozio u kolima, pa je čak i dasku za sjedenje uklonio i sjeo na podnu dasku kola, i to samo »s pola guza« (a ne s oba) da ne bi previše opteretio svoje konje (usmena priopćenja agronomke, dipl. inž. Barice Kopic iz Babine Grede).

I, na kraju, suvremena pouka u duhu onih iz Reljkovićeve »Satira«. Današnji uzgajatelji lipicanaca trebali bi za svoje konje napraviti ograđene ispuste za njihovo svakodnevno slobodno kretanje, a tlo tih ispusta treba temeljito pošljunčiti i na nj nabacati veće kamene oblutke da bi konjima, kretanjem po takvom tvrdom i neravnom tlu, očvrsnula kopita. Osim toga, prigodom svadbi treba organizirati svatovske povorke s okićenim konjima i kolima, uz svatove i njihovu pratnju odjevenu i obučenu u narodnoj nošnji.

Zanimljivo je, na kraju ovog prikaza o besprimjernoj ljubavi Babogredaca prema svom »bijelom biserju«, da oni osim tog svog domaćeg lipicanca najviše cijene i vole i svog domaćeg psa »pulina« (hrvatskog ovčara). To je pas koji im odlično služi za čuvanje svinja, goveda i peradi na paši. Kada Babogredac kaže da ga ne bi dao ni za kravu, jer mu više vrijedi od nje, to je onda najbolja ocjena vrsnosti te pasmine pasa. I u tom bi uzgoju hrvatskog ovčara trebalo više stručno raditi.

Literatura

1. Benčević Zvonko, Ivan Brlić (1965): bijelo biserje Jugoslavije. Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost, Zagreb.
2. Benčević Zvonko (1957): Lipicanac. Tisak: Tiskara obrtnog poduzeća, Đakovo.
3. Fras, Franjo, Julije (1988): Topografija Karlovačke vojne krajine (Mjestopis u god. 1935). Biblioteka »Lička župa«, Gospić.
4. Izenbart, Hans-Hajnrh, Emil M. Birer (1985): Lipicaner carski konj (prijevod s njemačkog). Jugoslavenska revija, Beograd.
5. Kadić Marko: Osvrt na konjogojstvo u Slavonskoj Posavini. Stočarstvo XIII, br. 1-2, 1959.
6. Kadić Marko: konjogojstvena udruga Babina Greda. Stočarstvo XXII, br. 1-2, 1970.
7. Kobas Pavo, Manda Zelić: 100 godina Babogredskih čitaonica. Selo spomenik. 8. županjski zbornik, Županja, 1984.
8. Krileža Miroslav (1977): Dnevnik II 1918-1928. Davni dani II. NIŠP »Oslobodenje«, Sarajevo.
9. Stipić Luka (1975): Bijeli lipiscanci Đakova. Tisak GIP »Tipografija« Đakovo.
10. Valentić Mirko: Društvena i gospodarska struktura Prve banske pukovnije 1843-1881. god. Časopis za suvremenu povijest (1), 1987. str. 19-76. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb.
11. Usmena priopćenja agronomke, dipl. inž. Barice Kopic i predsjednika Konjogojstvene udruge Babine Grede Ive Stojanovića.

Naivna slikarica i pjesnikinja Ana Verić iz Babine Grede ispjevala je pjesmu o svojem selu:

Moje selo

*Moje selo meni najmilije, to je biser ravne Slavonije.
Poznato je što je i veliko, u njemu je življe šaroliko,
U njemu su dugačke ulice, zgodni momci, gizdave
Curice. Mi imamo mlade tamburaše i svatovske
Bećaraste snaše. Svi se trude da im svega bude,
Puno hrane u jesenje dane. Kuće grade, njihve
Obraduju, svadbuju i djecu školuju.
Za nas cijela okolina znade jer imamo konjičke
Parade i benzinsku pumpu usred sela za
Ugled je našeg Ive Bela; travu šiša, čisti i
Sređuje, naftom i plinom selo obskrbljuje
Babogrecima velika je dika jer imaju galeriju
Slika. Muzej bogat sa zbirkom starina
Razgledati prava je milina.
Moje selo privredna je grana, u njem
rodi svakovrsna hrana. Babogreci mnogo se
Potrude da im selo sve u redu bude.*

Ana VERIĆ, Babina Greda

Dr. Marko KADIĆ

MOJA VETERINARSKA SLUŽBA U ŽUPANJI (1928–1938.)

Dr. Marko Kadić s pravom nosi ime oca slavonske etnoveterine. Ponikao u srcu Šokadije, u Gradištu, on je od najmanjih nogu upijao stoljetnu povezanost sela i seljaštva sa životinjskim svijetom i uopće s prirodom. Toliko poznat i priznat slavonski folklor, svoju humanističku komponentu crpio je upravo iz prisne povezanosti Šokca i Šokice s domaćim životinjama. Tko poštuje životinje, poštuje i čovjeka. Dr. Marko Kadić ovjekovječio je u svojim zapazanjima ovu simbiozu. Ovaj njegov rad objavljujemo posmrtno.

UREDNIK

Nakon što sam godine 1928. završio svoju doktorsku disertaciju, premješten sam za seoskog veterinaru u Županju. I tako sam dočekao što sam želio, da postanem kotarski veterinar i primjenim stečeno znanje na fakultetu.

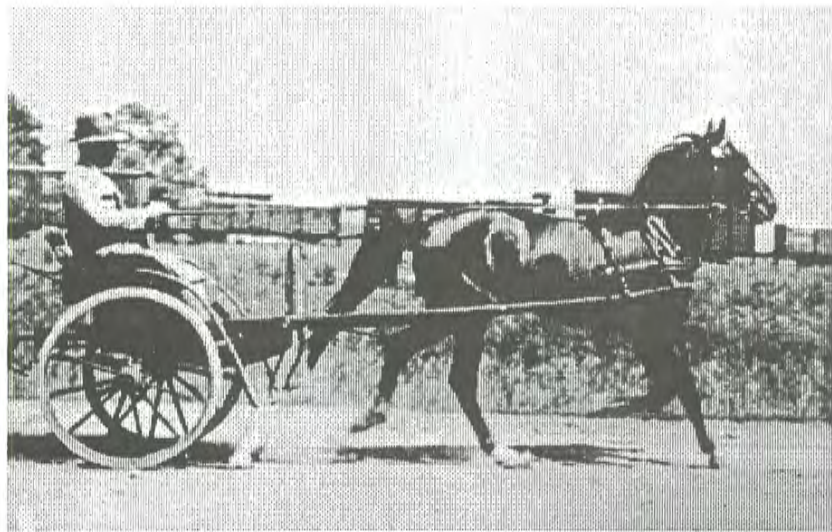
U to vrijeme, veterinar u narodu nije uživao osobiti ugled jer je radi suzbijanja zaraznih bolesti morao zabraniti kretanje stoke i održavanje sajмова pa narod nije mogao unovčiti svoje blago od kojeg je imao više koristi nego od obrade zemlje, jer je stoke bilo puno zbog obilja pašnjaka. Tako je god. 1939. u županjskom kotaru bilo konja 10.174, 22.174 svinja, 17.641 goveda, 11.021 ovca i 115.855 različite peradi. Površina županjskog kotara jeste 805,70 km², a žitelja te godine bilo je 35.835.

Godine 1984. na tome istom prostoru ima: 754 konja, 28.753 svinje, 8.513 goveda, 210 ovaca, 12 koza i – 5.319 pasa.

Prigodom primopredaje službe predčasnik dr. Mirko Vranić, koji je u Županji službovao 10 godina, dao mi je iscrpne podatke o svim

poslovima uz potrebne upute, a uz to i potrebne informacije o kotarskim službenicima.

Prve godine bilo mi je teško, jer je kotar dugačak, a ima 15 općina s 18 sela, pa je obilazak terena moguć ponajviše kolima, a željeznicom preko Vinkovaca do Gunje ili preko Vrpolja do Slavenskog Šamca. Stoga sam nakon dvije godine nabavio konja tj. kobilu Milu i

Dr. Marko Kadić u giku i kobilu Mila

dvokolicu (gik), a kasnije sam držao dva konja i fijaker uz saone te sam ih do 1937. promijenio svega devet. Te sam godine rasprodao konje i podvozni pribor te kupio automobil marke »Hansa« za 45.000 dinara. Tada sam se mogao brže kretati i imati veći učinak. Kobilu Mila vjerno me je služila pet godina. S njom sam u toku godine prevaljivao oko 3.600 km, a jednom sam s njome u giku prešao ravno 120 km u jednom danu.

Uživao sam još od djetinjstva u konjima, kočijašenju i vožnji pa sam ih zato i držao ne samo zbog službe nego i zbog osobnog užitka. Prvih godina sam i jašio! Ali autom je bilo brže i udobnije, no dugo se nisam mogao priviknuti na šofiranje.

U to se vrijeme veterinarska služba sastojala u primjeni zakonskih propisa o zaštiti zdravlja i suzbijanju zaraznih bolesti životinja: nadzor sajmova te oprema i kretanje stoke, nadzor klanja stoke te pregled mesnica i mljekara. Posebna pažnja posvećivala se smještaju javnih rasplodnjaka te izdavanju stočnih putnica, općinskih veterinarskih zaklada itd.

Većina općina imala je sajmove stoke po jedan i više u toku godine, a Županja i Drinovci imali su još i mjesečne sajmove. Sajmovi su bili dobro posjećivani, a napose u Babinoj Gredi i Sikirevcima. A svuda je trebalo rano doći tj. čim počne dogon stoke. Najviše je preprodavano svinja i konja te goveda za klanje.

Stoka se otpremala u udaljene krajeve željeznicom, a u bliže pješice. Utovarne željezničke stanice bile su u Županji, Županja-Savi, Vrbanji, Gunji i Slavonskom Šamcu. Iz Šamca su otpremani bikovi iz Bosne za Maltu preko Splita, kokoši za Italiju i Njemačku, zimi zaklani purani za Englesku. U Šamcu je bilo posebno sabiralište peradi iz nakupa, gdje bi se kratko vrijeme hranila, da se popravi i ujednači kondicija. U jesen je otpremano dosta svinja za tuzemstvo, ali i za inozemstvo (Prag, Beč). Sve troškove obilaska brojnih sajmovata nosile su općinske veterinarske zaklade.

Lječenje stoke bio je sporedan posao tj. tek nakon obavljenih službenih poslova. Stoga je kontakt s pukom bio manjkav, jer puk veterinaru nije smatrao svojim prijateljem zbog zatvaranja sajmovata i zabrane kretanja stoke i trgovine stokom prigodom pojave stočnih zaraza koje su tada harale. Stoga mi je trebalo takvo mišljenje naroda promijeniti i pokazati mu da je veterinar prijatelj svoga naroda. To sam nastojao dokazati svojim radom, a napose poučavanjem i brojnim predavanjima i tumačenjem zakonskih propisa i dužnosti stočara te o važnosti prijavljivanja bolesti stoke. U slučaju bolesti pocijepi još zdrave kao i početno bolesne životinje u zaraženom i susjednim dvorištima. Sve troškove snosi državna blagajna, a ako se ne radi o zarazi, tada trošak snosi općinska veterinarska zaklada.

U spomenutim predavanjima govorio sam o svemu što je potrebno da seljak stočar sazna, kako će svoju stoku očuvati zdravom, te kako je treba držati i hraniti, da mu dade što više koristi. Uvijek sam preporučivao bolje pasmine stoke. Predavanja sam držao u čita-

onicama ili u školama. Učitelji su mi također pomagali u objašnjavanju upotrebe trokara pri nadimanju goveda.

Kao ilustraciju svojih predavanja imao sam deset slika u boji s opisom simptoma bolesti te načinom zaštite. Također sam nabavljao popularne Mandekićeve kalendare a sve su troškove snosile općinske veterinarske zaklade. Zahvaljujući mom upornom i strpljivom radu smanjio se broj zaraza i što je najvažnije stvorilo se povjerenje ljudi u rad veterinara pa je nadveterinarstvo palo u zaborav.

Kotarski veterinar je za obavljanje administrativnih poslova imao poseban stol i ormar. Nadalje je imao mikroskop i pribor za mikroskopiranje, zatim pribor za sekcije i kutije za otpremu materijala na pretrage u veterinarski zavod ili fakultet. Tu su još bili serumi, brizgalice i igle za cijepljenje. Na svakom sajmištu, na izlazu bio je postavljen stolić s priborom za pranje i raskuživanje ruku prigodom pregleda životinja.

Kao stočarski referent brinuo sam se za nabavu državnih rasplodnih pastuha iz Kutjeva te sam ih smještao u privatnu njegu dobrim konjogojcima. Kad sam stigao u Županju, takvih pastuha bilo je pet a kad sam odlazio, bilo ih je 25. Slično je bilo i sa rasplodnim bikovima, nerastima i ovnovima. U peradarstvu sam uveo pasminu nesilica Leghorn. Nadalje sam vršio kopuniziranje (štrojenje) pijetlova jer kopun vodi i čuva male piliće bolje nego prava kvočka. Uveo sam i štrojenje krmača što prije mene nisu radili veterinari već osposobljeni strojači.

Da bih unaprijedio veterinarsku praksu, pratio sam suvremeni znanstveni tisak: Gospodarski list, Poljoprivredni glasnik, Archiv für Geflügelkunde i Tierärztliche Rundschau. Tako sam uveo potkivanje štrupiranih konja potkovom s gumenim uloškom po Silbersiepeu. Pisao sam i priloge iz prakse za stručne časopise.

Cijepljenje kao preventiva teško je prodiralo, a bilo je uspješno protiv bedrenice, svinjske kuge i Šuštavca. Prvih godina uspio sam cijepiti samo kod naprednijih stočara, ali kad su ljudi vidjeli da cijepljene svinje ostaju zdrave, tada se cijepljenje sve više širilo.

Od svih poslova najviše sam se brinuo za napredak konjogojstva te mi je nakon nekoliko godina uspjelo osnovati pripusne postaje s dva lipicanca pastuha u Soljanima i Babinoj Gredi. Pastusi su bili iz kutjevačke ergele. Soljanska se ugasila, a babogredska je opstala – u

njoj se nalazio glasoviti pastuh Favory Montenegro 599 na čijem je potomstvu osnovana Konjogojstvena udruga.

Na stočarsku izložbu u Beogradu 1935. uspjelo mi je poslati dva seljačka lipicanera pastuha u tipu lipicanca i to jednoga iz Županje, Martina Vučićevića i iz Babine Grede, Žaverija Stojanovića.

Pastusi su vozili u lijepim seljačkim kolima, a vlasnici su bili u narodnoj nošnji. Obadva su pastuha nagrađena prvom nagradom i prodani su za deset tisuća po komadu što je za ono vrijeme bila vrlo visoka cijena! To je dalo povoda još jačem uzgoju lipicanskih pastuha i kobila osobito u Babinoj Gredi gdje sam 1942. godine osnovao Konjogojstvenu udrugu. Kobile su odmah žigovane i osnovane su knjige uz upute za sve poslove. Udruga je stalno napredovala i djeluje sve do danas.

U kotaru Županja uradio sam mnogo na podizanju veterinarske i stočarske kulture svojega puka. Svjestan sam i ponosan da se moji tragovi vide još i danas, a osobito lijepe uspomene vežu me za Babinu Gredu u kojoj je na mojim zasadama utemeljena priredba »Konji bijelci«. Ova atraktivna smotra konja i konjskih zaprega poznata je i izvan granica Hrvatske. To mi je i najveće priznanje i najmilija nagrada za sve što sam učinio za našu Šokadiju.

Vinkovci, 14. ožujka 1985.

Dr. Marko Kadić

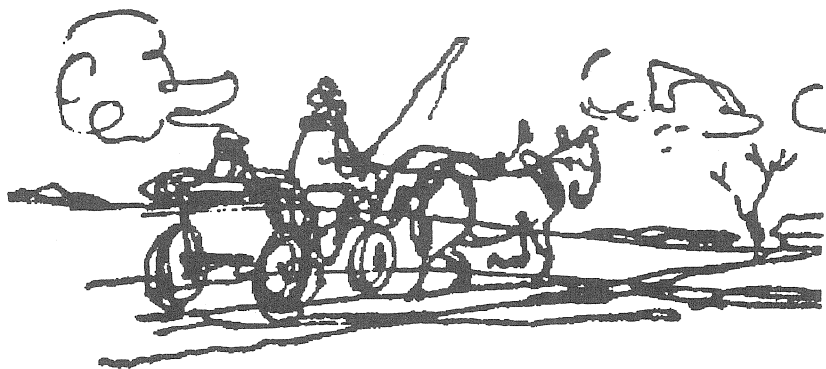

Da se povezemo

*Do dva konja, a obadva vrana
Eno stoje čvrsto zauzdana,
A u koli sve miriši sijeno,
Ajde željo, da se povezemo.*

*Poljem ravnim pustit ćemo vrance
Neka bijesno lete neprestance
Neka lete ma nikad ne stali,
Od umora makar pocrkali.*

*Za svijet, ljude ni briga nas nije
Komu volja nek nam se i smije
Sreća naša – to su konji vrani...
Ajdmu, željo dok su razigrani...*

Antun STRMOTIĆ, prof.

POVIJEST OSNOVNE ŠKOLE »M. A. RELJKOVIĆ« U CERNI

UVOD

1. Obzirom na ograničenost prostora ovim Izvodom nastojat ću odgovoriti na pitanja koja se obično postavljaju kao prva: kada je škola počela raditi, gdje je sve radila i kako se razvijala.

2. Kako je razvijenost škole vezana uz razvijenost mjesta, ukratko ću prikazati i njegovu povijest.

1. POVIJEST MJESTA CERNA

Danas Cerna ima oko 4000 stanovnika, a smještena je uz obalu Bida i Bosuta, zapravo korita tih rijeka kao da su utkana u mjesto, jer je ono uglavnom uz njih i između njih. Na pruži je Vinkovci – Županja, te križanju cesta prema Vinkovcima, Županji, Babinoj Gredi i Đakovu. Zahvaljujući takvom položaju Cerna je bila središte kao župa, te vojno, administrativno i gospodarski. Tako npr. poslije rata malo je industrijsko mjesto. Tu su: mlin, pilana, stolarija, tapetarija, ciglana, korparija, trikotaža, šumarija, poljoprivredno dobro, te: škola, zdravstvena i veterinarska ambulanta, željeznička stanica i nekoliko trgovina. Dio toga postoji i danas.

Cerna se prvi put spominje 1224. god. u darovnici bosanskom biskupu kao posjed jobagiona (najniži stalež u vojnoj hijerarhiji srednjeg vijeka). Posjed se prostirao do potoka Kladavca i obuhvaćao dio šume Krivsko Ostrvo i Orljak oko potoka Bitulje.

Prema popisu naselja iz 1507. god. na području Cerne su naselja: Bučje, Novakovci, Krašci, Zgrade, Jakobovci, Popovci (sada »Stara Sela«), Papražje, Slobočana, Bratuševci i Borovci (sada »Borovo«). Najdulje je naseljeno Papražje, koje se spominje u popisu 1702. god.

Sadašnje mjesto Cerna naseljeno je prije dolaska Turaka na području između Biđa i Bosuta na čijem je ušću, na brežuljku Gradac (dalje: sadašnji naziv Grac), bila crkva sv. Mihajla. Nisam našao točan podatak o vremenu izgradnje crkve, no zna se da je papin legat, skupljajući porez između 1332. i 1335. god. na ovom području našao i župu Cerna.

Nalazeći se na križanju vrlo značajnih cesta prema Savi i Podravini Cerna se još u doturskom vremenu razvila u jako trgovačko središte, te 1507. dobiva status trgovačko-obrtničkog grada.

Područje Cerne postaje u XIV. stoljeću posjed porodice Gorjanski. Oni su na Gracu izgradili grad od kamena, cigle, naboja i drvene građe, a na samom ušću Biđa u Bosut utvrdu, koja je od ostalog dijela Graca odijeljena dubokim kanalom. Postoje podaci da su Gorjanski posjed Cerna, s već postojećom utvrdom na Gracu, preostali od Nikole Iločkog. Izumiranjem obitelji Gorjanski početkom XVI. vijeka vlasnik Cerne postaje plemić Franjo Zay.

God. 1970. ovaj povijesni lokalitet grubo je devastiran. Naime, prilikom pročišćavanja Biđa i Bosuta, kanal na Gracu je zatrpan.

Oba ceranska utvrđenja, jedno na ušću Berave u Bosut, i drugo na Gracu osvojili su Turci 1536. god.

Nakon odlaska Turaka Cerna je i dalje središte ovog područja. Prema podacima iz 1708. ceranskoj župi pripadaju još: Šiškovci, Prkovci, Retkovci, Gradište, Andrijaševci i jedno selo ne zna se koje iz Posavine. God. 1729. Cerna ima 380 stanovnika. Uspostavom Vojne krajine Cerna je sjedište 8. satnije, a pripadaju joj i mjesta: Andrijaševci, Rokovci, Gradište, Šiškovci i Prkovci. Formiranjem kotara 1872. Cerna je sjedište općine, a pripadaju joj i: Šiškovci, Prkovci, Andrijaševci i Rokovci. Mjesto je općinsko središte do 1959. kada je pripojena općini Vinkovci, a već 1960. općini Županja u čijem je sastavu i danas. Interesantno je navesti da je sadašnji dio mjesta – Mala Cerna još 1872. tretiran kao posebno mjesto, udaljeno četvrt sata od Cerne.

O samom imenu mjesta postoji više verzija. Jedna, kao legenda, govori da je grad na Gracu postojao još u rimsko doba i narod ga je prema nekoj zločestoj, »crnoj« kraljici zvao Crni grad, pa Cerni grad. Ceranac Sevala spominje »crni grad«, ali, zbog toga što je bio izgrađen od hrastovih balvana, koji su s vremenom pocrnili. No postoji i

mišljenje da ono potječe od vrlo rasprostranjenog cerovog drveta u tadašnjim šumama ovog područja.

2. POVIJEST ŠKOLE

2.1. Osnivanje škole

Nakon odlaska Turaka nije teško pretpostaviti zaostalost ovdašnjeg stanovništva, nastanjenog u malim raštrkanim naseljima, okruženim šumama i močvarama. Jedini prosvjetiteljski utjecaj vršen je oko samostana i crkava. Kako je efikasnost vojne organizacije na granici ovisila i o obrazovnoj razini stanovnika uslijedile su razne naredbe o obavezi otvaranja škola. Onom iz 1755. god. to se odnosi na postojeće komunitete (mjesta-sijela trgovaca i obrtnika), dok se onom 1764. god. naređuje da se »bar u svakoj satniji osnuje škola i namjesti učitelj njemačke narodnosti za *popravak tog još surovog krajiškog puka* i za odgajanje podčasnika za vojnu službu« (Martinović, str. 81.).

Glede tovrremenog značaja Cerne obje naredbe mogle bi se odnositi i na nju.

Sigurno je da je škola u Cerni postojala 1774. god, jer, prema Cuvaju, te godine, među novim školama na području slavonske Krajine nalazi se i škola u Cerni.

Međutim, da je škola u Cerni postojala i prije 1764. god. može se zaključiti iz Reljkovićeva »Satira« u kojem on, između ostaloga, govori: »Sibinj ima (školu) Podvinje i Garčin / Cerna tako, pa još Ivankovo / I Vinkovci to po isti način / sve je već odavno gotovo.« Reljković je »Satira« napisao i tiskom izdao «1791. god, pa, obzirom na tvrdnju »sve je već odavno gotovo«, može se zaključiti da je škola u Cerni postojala i prije 1761. Prema tome ona je najstarija na području općine Županja.

Prvi učitelj okojem sam našao podatke (iz 1774) bio je podčasnik Martin Vraničić.

Škola je bila *trivijalna*. Uz vjeronauk učio se trivij: čitanje, pisanje i računstvo na njemačkom jeziku, a samo se preporučivalo da se vodi računa o domaćem, »slavonskom, rackom« jeziku. Škole su najprije

izdržavali oženjeni krajišnici, a kasnije država, pa su trivijalne škole nazivane i *državne*.

Nisu krajišnici baš rado slali djecu u školu, a kako je pitanje »nepolaznika« tada rješavano govori jedna zgoda iz Babine Grede. Neki Martin Lešić je 1784. god. između ostalog izjavio »da bi volio kugu u kući dočekati, negoli ovakav popis, gdje mu se sin jedinac u školi uzima«. (Martinović, str. 206.). Nakon utvrđene netočnosti njegovih izjava »onda ga za primjer osudiše na 25 batina, koje je u nazočnosti povjerenstva primio«.

Škola je kontinuirano radila do 1792. god. Tada je, zbog financijskih teškoća, ukinuto puno trivijalnih škola, a među njima i ceranska.

Škola ponovo počima raditi 1801. god. To se može zaključiti iz zapovijedi, čitane 18. ožujka 1801. u Babinoj Gredi. U njoj se kaže da će odmah poslije Uskrsa započeti škola u Cerni, te da graničari, koji su do tada djecu držali u malim školama u Vinkovcima i Otoku mogu ih dati u ceransku.

Iz popisa učenika koji su 1812. god. bili nagrađeni, vidi se da su ovu školu pohađala i dječeca iz Babine Grede, Šiškovaca, Retkovaca i Gradišta.

Carinska satnija zamolila je 1820. god. pukovniku da djeca iz vinkovačke satnije pohađaju školu u Cerni kao *divizijsku* (služila je potrebama jedne divizije za sinove oficira i bogatih seljaka). To govori i o posebnom statusu ove škole u to vrijeme.

Smatram interesantnim navesti da je i u ovom periodu kontinuitet rada škole doveden u pitanje. God. 1813. u Cernu je iz Kopanice premješten učitelj Šianić, koji je bio bolestan, pa mu je, kao pomoć dodijeljen školski pomoćnik Tomašević. I sada nastaju komplikacije. Evo kako ih opisuje Martinović: »Dne 21. studenog 1813. javila je carinska satnija školskoj komisiji da je Tomašević dobio srdobolju. Sada je bio određen pomoćnik Vukovac u pomoć Šianiću. Ali eto jada iznenada! Kopanički učitelj Jovanovac javlja da Vukovac ne može ići u Cernu, jer ima ranjave noge. Ceranska je satnija sada dobila nalog od više oblasti da školu raspusti, ako Šianić ne može da obučava mladež«. (Marinović, str. 213.). No, ili je Šianić ozdravio, ili su Tomaševićeva srdobolja ili Vukovčeva nogobolja krenule nabolje i škola ipak nije raspuštena.

2.2. Otvaranje elementarne škole

God. 1825. počima proširenje mreže škola otvaranjem tzv. elementarnih škola po općinama udaljenim od postojećih državnih škola. Izdržavale su ih općine, pa su nazivane i *općinske*. Još su nazivane i *narodne* (nastava se odvijala na narodnom jeziku) i *početne* (učio se početni temelj vjeronauka, čitanje, pisanje i računstvo). Obavezno su ih pohađala djeca od navršene sedme do devete godine. Dvogodišnje su. Nastava se u početku održavala zimi u općinskoj kući, stražarnici, pa i mrtvačnici (npr. u Mikanovcima).

U Cerni je elementarna škola otvorena 1830. god. Prvi učitelj bio je Martin Vraničić, dotadašnji satnijski pisar.

Od tada u Cerni djeluju dvije škole. trivijalna je višeg stupnja, jer »svako muško diete koje svrši početnu školu s dobrim uspjehom, dužno biješe pohađati trivijalku« (Spomenica).

O tretmanu tih škola može se zaključiti iz primjera Andrijaševaca i Rokovaca. Te dvije općine imale su jednu školu i odlučivale su da više neće plaćati učitelja. U akciju stupa viša vlast. Pukovnija naređuje carinskoj satniji da se škola ponovno otvori i da se za učitelja uzme ispisan potčasnik, ili crkveni otac, ili bilo koja druga osoba koja će se zadovoljiti manjom plaćom nego pravi učitelj. Satnija, vjerovratno nakon konzultacija s općinama, izvještava pukovniju da škola može početi i predlaže dva kandidata za učitelja: »ispisanog kaprala« iz Rokovaca i »krajšnika« iz Andrijaševaca. Jedan od njih tražio je »mjesečnu plaću od 5 for., naime od svake općine po 2 for. i 30 krajc. a od svakog učenika osmak žita. U školu se moglo primiti 60 učenika. Po mišljenju satnije mogli su se ti izdaci pokriti sijanjem žita, proizvodnjom ogrjevnih drva i pečenjem cigle«. (Martinović, str. 298.). Nuzgred, za učitelja je izabrana treća osoba – »vice-kapral«.

U ostalim mjestima carinske satnije učitelji su bili: u Šiškovcima i Prkvcima – krajšnik, a u Gradištu mlinar.

2.3. Uvođenje opće pučke škole

Školskim propisom 1871. god. ukinute su, do tada postojeće, razne vrste škola i uvedena je *opća pučka škola*, no da u prostorijama

ne bi bilo previše djece, muška djeca su išla u posebnu, a ženska u posebnu, zvanu *djevojačku školu*. Posebno je bila usmjerena na pripremu ženske djece za buduće supruge, kućedomačice i majke (uvedeni su: ženski ručni rad, vrtlarstvo i kućanstvo).

U Cerni je djevojačka škola otvorena 1871/72. školske god. Školi je dodijeljen dotadašnji satnički stan, a prva učiteljica bila je Emilija Kovačević.

Godine 1880. »spojene su dječaćka i djevojačka učiona u *dvorazrednu obospolnu pučku učionu*« (spomenica).

2.4. Školske zgrade

Prema Spomenici do 1829. god. trivijalna škola smještena je u drvenoj kućici, gdje je kasnije napravljen stan za »upravnog časnika«.

Može se pretpostaviti da je izgrađena između 1761. i 1770. god. U tom razdoblju zapovjednik brodske pukovnije, pukovnik Donhoff, dao je izgraditi škole u svim satnijskim mjestima. Prvi podatak, na koji sam naišao, potiče iz 1779. god. sa sjednice pukovnijskog školskog povjerenstva, na kojem je konstatirano da je zgrada u dosta dobrom stanju, »ali prozori nijesu bili dobro postavljeni, posve krivo svjetlo davali su ne samo učitelju nego i učenicima, što im je smetalo kod čitanja i pisanja« (Martinović, srt. 112.). Taj nedostatak vjerovatno je otklonjen, jer u crkvenoj dokumentaciji stoji da je 1829. god. škola »dobra drvena«.

Godine 1829. izgrađena je nova školska zgrada, prema Spomenici, o »državnom trošku a občinskom rabotom« (rabota-ku-luk; obveza osobnog rada na izgradnji puteva, javnih zgrada i sl. – neka vrsta samodoprinosu). Imala je jednu učionicu i stan za učitelja.

Rad na Spomenici za elementarnu školu u početku su unajmljivane privatne kuće, da bi kasnije dobila nekakvu drvenu kućicu u kojoj je »mladež čamila do god. 1873. kadno država pokloni satnički stan za školu. U tu je zgradu smještena djevojačka učionica«. U njoj je uređena jedna učionica i stan za učiteljicu.

Zgrada građena za školu (»velika škola« – pohađali su je III i IV razred) u toj je funkciji do 1959. god. kada je adaptirana za stanove, čemu i danas služi. Naime 1959/60. škol. god. data je na uporabu nova

školska zgrada, zapravo polovina planirane zgrade s četiri učionice i nešto pratećeg prostora. Zgrada satničkog stana, pa »djevojačke«, aksnije »male« škole (pohađa je I i II razred), tada »stara« škola koristi se i dalje. Adaptirana je i ima četiri učionice. Zbog povećanja broja učenika i odjela povremeno se koriste i prostorije vatrogasnog doma, čitaonice i bivše općine.

Problematika školskog prostora, ali bez dvorane za tjelesni odgoj, riješena je 1985. god. kada je završena dogradnja »nove« škole. Ukratko: jedan od vrlo uspješnih projekata dogradnje i funkcionalno i estetski.

Zgrada »stare« škole pored svih krpanja i popravaka zaista je bila u vrlo čemernom stanju. Dala je svoje i nije joj tamo više bilo mjesto. Srušena je 1986. god. Ostale su fotografije, uspomene i nostalgija nas, njenih učenika i učitelja, a na njenom mjestu je lijepi njegovani travnjak.

2.5. Razvijenost škole i broj učenika

Podataka o ovoj problematici u početku ili nema ili se mogu samo pretpostaviti.

Za 1780. god. može se pretpostaviti da je škola trirazredna s ne manje od 30 učenika, jer u toj godini postoji naredba da u trivijalnoj školi ne smije biti manje od 30 učenika, Škola je sigurno trirazredna 1812. god. što se vidi iz popisa nagrađenih učenika. To vrijedi i za 1820. god. što je vidljivo iz svjedodžbe Vinka Kožića, učenika 3. razreda. Uzgred: prvi obrasci svjedodžbi propisani su 1818. god. a do tada učitelj ih izdaje prema svom nahodenju. Godine 1821. ukinut je 3. razred.

Prvi podaci o broju razreda i učenika potiču iz 1827. U školi su dva odjela 1. razreda (viši: 7 učenika, niži 23 učenika) i 2. razred: 8 učenika, ukupno 38 učenika.

Nakon otvaranja elementarne škole prvi podaci su iz 1855/56. školske godine i to:

TRIVIJALKA: 1. razred – 30, 2. razred – 10, ukupno – 40, djevojčica 2,

ELEMENTARNA: 1. razred 24, 2. razred – 27, ukupno – 51, djevojčica 21.

Trivijalna škola ponovno je *trorazredna* od 1856/57. škol. god.

Škole su imale po jednog učitelja, pa su se pojavljivale organizacijske teškoće. Zbog toga je još 1779. god. preporučeno da učitelj uzme za pomoćnika vještog učenika, koji bi radio s 1. razredom. Preporučeno je da se najvještiji između njih pripremaju za školske pomoćnike, no, zbog malih plaća odaziv je bio vrlo slab.

Za Cernu se može zaključiti da je imala školskog pomoćnika 1825. god. Naime u to vrijeme učitelji su morali »izdati vlastoručno pisani reverz protiv tajnih zborova i bratimstva« (Martinović, str. 258.), a te se godine navodi da je Ivan Matasović, školski pomoćnik u Cerni morao dati takav »reverz«.

God. 1891/92. škola je *četverorazredna* sa slijedećim brojem učenika: 1. razred – 44 učenika, 2–38. 3–19. 4–15, ukupno – 116 uč.

Broj učenika mijenjao se iz godine u godinu. Na prijelazu u ovo stoljeće bilo je 126 učenika.

Puštanje u promet željezničke pruge Vinkovci – Županja 1901. god. pospješilo je razvoj mjesta, pa i rast borja učenika. God. 1919/20. školu pohađa 176 učenika, a 1927/28. postavlja se *treći* učitelj. God. 1929/30. ima 211 učenika i postavlja se *četvrti* učitelj. »Obuka je poludnevna«, jer »su samo 2 obučene sobe«, no već 1931/32. nakon adaptacije »male« škole, »obuka je cjelodnevna« (Spomenica).

Za vrijeme rata škola je *četverorazredna*, a u »velikoj« školi organizirana je nastava za djecu njemačke narodnosti.

Prve školske godine nakon rata škola je *četverorazredna* s 236 učenika, a već iduće je *peterorazredna*. God. 1947/48. je *šestogodišnja*, pa *osmogodišnja B-tipa*, a 1955/56. »prvi put u historiji Cerne – otvorena je potpuna *osmogodišnja škola A-tipa* (Spomenica). Pohađa je 498 učenika raspoređenih u 12 odjela. U školi radi 13 prosvjetnih radnika: 10 učitelja i 3 nastavnika (hrvatski i njemački jezik, te biologija-zemljopis).

Najviše učenika bilo je škol. god. 1967/68. – 743, raspoređenih u 20 odjela.

God. 1957/58. škola u Cerni postaje Centralna osmogodišnja škola za područje Cerne i Šiškovaca. Šestogodišnja škola u Šiškov-

cima pretvara se u četverogodišnju i postaje područni odjel carinske škole. Taj status obje škole imaju i sada.

Danas u Cerni djeluje Osnovna škola »Matija Antun Reljković« s 498 učenika raspoređenih u 20 odjela s dva kombinirana odjela i 42 učenika u Šiškovcima.

3. ZAVRŠNE NAPOMENE

Završavajući ovaj skraćeni napis o povijesti ceranske škole smatram potrebnim navesti još i slijedeće:

1. Zbog ograničenosti prostora izostavljen je niz interesantnih pojedinost, ali i većih područja. Tako nije navedeno da je još 1931. god. organiziran analfabetski tečaj s »23 učenika odrasla«. Nije dat prikaz »opetovnice«, te vrlo interesantno područje školskog vrta.

2. Pažljivom čitatelju može promaći da nije navedena godina početka rada škole. U »Spomenici se navodi 1780. god. Prema Cuvaju na školu je naideno 1774. god., a Reljković 1761. kaže da je »to u Cerni već odavno gotovo«. Ja se opredjeljujem za Reljkovića, kao suvremenika, ali opet ne s određivanjem godine, već tvrdnjom da je škola u Cerni »starija« od 230 godina. Dakle vrlo dugovjeka škola.

3. Ovo istraživanje je određeni doprinos upoznavanju razvoja školstva u nas, no, vrijednost će mu biti znatno veća, ako potakne prosvjetne radnike na slična istraživanja.

Vinkovci, Cerna, 1992, god.

Literatura

1. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva kraljevine hrvatske i Slavonije, knjiga I, Zagreb, 1907.
2. Grupa autora, Enciklopedijski riječnik pedagogije, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
3. Jakšić, I. povijesni pregled mjesta i župe Cerna, rukopis, Đakovo, 1960.
4. Martinović, I. Povijesne crtice o školstvu brodske pukovnije i broskog okružja, Zagreb, 1912.
5. Sevald, S. Zabilješke o povijesti Cerne, rukopis, Cerna (nije navedena godina nastajanja).
6. Spomenica škole, knjige I i II.

Ivan BAŽDAR

ŠTOPERICA

(1991. god.)

– Sve je u životu račun i vrijeme novac – rekao je djed, – Evo, točno moramo znati koliko ti vremena treba do škole. Dva puta prolaziš ulicom, i jednom preko prašnjava mosta...

– Ali, djede, pa to rade svi. Ne vidim u tome nekakvu posebnu računicu. Koji minut više, koji manje, sve je to isto.

– Ti ne vidiš, ali ćeš je osjtiti, ako takve stvari nasumce radiš. Odoka. Često ćeš zakašnjavati, a to nije dobro. Svemu treba biti mjera.

– Još dijete nije prekoračilo ni školski prag, a ti ga mrcvariš raznim glupostima – uplela se u razgovor baka.

– Ma, nemoj! Nije odlazak u jednu školu isto što i odlazak jednoj susjedi na kavu – resko je odsjekao djed. – Naš Martin mora točno znati koliko mu je potrebno vremena od kuće do škole da ne kasni i ne pretrčava ulice i dospije pod kotače, nedaj Bože, kakva luđaka.

– Da se baka Marta, po kojoj je unuk Martin dobio ime, ne bi dalje prepirala s djedom, uzela je metlicu i lopaticu za smeće i poslala omesti stazicu ispred kuće. Stazica se jedva nazirala od silnog cvijeća koje je mirisalo i raslo na sve strane. Najviše uvis. Leptiri su okolo proljetali kao neki čudesni šareni snijeg.

Djed je zadovoljno i vrlo pažljivo slagao knjige i bilježnice u školsku torbu. Pomagao mu je Martin. Torba je bila velika i prostrana, sa više pregradaka, a vanjski dio oslikan nekakvom plavom žabom u skoku za svemirskim brodom koji iza sebe ostavlja zlatne šare.

Kad su završili posao, reče djed:

– Evo, sve je tu »cakum-pakum«.

»Cakum-pakum« je značilo da je u torbu stalo sve i da bolje ne može biti.

– Okreni leda, Martine! Takoooo. Kao da ti je rasla na leđima!
Je l' teška?

Martin je pod školskom torbom, koja mu je pokrila cijela uzana leđa i još koji palac stršila više, izašao pred ogledalo i rekao:

– Da, djede, malo je teška.

– Ne brini – pomilova ga djed po krajičku vrata koji je malčice izvirivao iznad torbe. – To će te ojačati. I ne grbi se. Hodaj uspravnije što više možeš. Ovako – pokazao je djed Marko prseći prsa kao da pokazuje svoja odličja iz nekog rata, čuvana u podrumu u jednom sanduku u kojemu baka drži starudiju.

– A sada, kako smo se dogovorili, krećemo na pokusno putovanje u školu. Do početka školske godine ti je ostalo još dosetak dana, pa, krenimo.

– Bože moj, da nisi pošaošavio? – rekla je baka koja se vratila po škare za obrezivanje ruža. – Što će reći susjedi? Nitko još ni ne pomišlja na školu, a ti ćeš Martine voditi...

– Ne mješaj se, bakice, u naš posao. Ne guramo ni mi nos u tvoj – odgovara djed, uzme štopericu i sa unukom nestaje na ulici.

Baka je za njima istrčala i rupčićem brisala sa lica suze radosnice. Njihov je crni mačak sjedio na vrhu ogradnog stupa. Umivao se, pa je izgledalo kao da i on plače od sreće skupa s bakom.

Možete misliti kako su prolaznici gledali u ove neobične putnike. Znaci su ih zaustavljali, ispitivali, neki drznici su se i glasno smijali, ali djed se sa unukom nije dao smesti. Često je pogledavao u svoju sjajnu štopericu i nastavljao put, prilagođavajući svoje korake koracima svojeg unuka, pa je i to izgledalo poprilično smiješno. Oponašali su ga zločesti dječaci dok nisu stigli do ugla ulice koja je vodila na kupalište.

Ni Martinu, ruku na srce, ovo pokusno putovanje nije prčinjalo zadovoljstvo, ali zano je da njegov djed voli biti u pravu. A kad on to nije bio?! Osjećao je potrebu da torbu tresne o ledinu i odleprša za svojim bezbrižnim prijateljima prema rijeci i voćnjacima. Ali, znao je da on to svojemu djedu nikada ne bi mogao učiniti.

Dopodnevno sunce žarkog kolovoza igralo se skrivača s bijelim namirisanim oblacima. Sakrije se, pokaže se. Svaki čas tako, a kad se pokaže izgleda vrelije i na zemlji svima smanjuje sjene. Smanjivao ih je i djedu i unuku, a znoj im se lijepio ispod košulja. Tako su došli i do

škole koja je bila zaključana i bez žive duše. Djed je pogledao u svoju sjajnu štopericu, zapisao na papir neke brojke, pa hajd kući. Istim putem su se vraćali odgovarajući prolaznicima na ista glupa pitanja: »Kad je, djede, počela škola?«, »Nitko nam nije ništa rekao!«, »Što dječaka niste upisali ranije?, a jedan je rekao, »To je ljetna škola gluposti«.

Djed se usput nije uzbuđivao. Čak nije više ni rukom odmahivao. Kad su stigli kući, unuk je jedva dočekao da oslobodi leđa neobična tereta.

Sva uzbuđena čekala ih je baka.

– Eto, bako, ako te zanima, od kuće do škole, sa dva prijelaza preko ulice i jednim prijelazom preko mosta, Martinu treba 15 minuta i 45 sekundi normalna hoda. O tome treba voditi računa. Ponovit ćemo isti pokus još nekoliko puta...

– Meni je vruće – zastenja unuk.

– ... nekoliko puta, ali jednom dnevno kako bi dobili točan prosjek.

– Za Boga miloga, nemoj ponavljati – rekla je baka. – Izračunali ste sve sada. Ostavi djetetu još malo vremena za zabavu i igru.

– Tako je – veli Martin i baki se zavuče pod ruku.

Djed Marko i baka Mara su se brinuli za svog unuka Martina, jer su njegovi roditelji radili u nekoj dalekoj zemlji. Tako dalekoj da su, kad dolaze kući, putovali brzim vlakom cijeli dan i noć. Ali, reako je prošli puta za Uskrs njegov tata, mama će se vratiti zauvijek još ove jeseni, a on će ostati još koju godinu zaraditi novac za obnovu kuće i domaćinstva. A i djed i baka su sve stariji i sporiji. Djed, koji na svakom koraku tvrdi da je »sve u životu račun i vrijeme novac«, davni je umirovljenik. Cijeli život je proveo kao željezničarski namještenik usklađujući vozne redove sa urom i štopericom ispred sebe. Otuda je i donio svoje nazore, kako sve mora biti točno i »pod konac«.

Prava radost je trebala početi u četvrtak, petoga dana rujna kad bi trebao početi i prvi dan škole. Taj dan je i bakin rodendan. Taj dan će doći, obećali su, taa i mama. Svi žele podijeliti radost polaska u školu svog đaka prvaka. A kako već znamo, djed će ih iznenaditi podatkom da put od kuće do škole iznosi, ako ne bude bilo promjena, 15 minuta i 45 sekundi. Po đaćkom voznom redu.

Drugi je dan rujna. Nemas više pokusnog odlaska do prazne škole. Večernje nebo je poput čaše rujna vina. Lišće šapuće, a orasi iskaću iz svojih zelenih dolamica. Kasne kruške su postale osinjaci. Bez najave su doputovali Martinovi najmiliji, mama i tata. Ne brzim vlakom koji putuje dan i noć dok stigne dovde, nego divnim automobilom boje šaranove ljsuske. Nikad veće sreće nije bilo u Martinovu životu. Sve darove nije stigao još ni pogledati. Svaki čas bi se bacio meni oko vrata, a grlio je i tatu.

Dok su djed i baka tati i mami »polagali« račune uz večernju kavu i kolače, zahvaljujući se uz prepričavanja raznih zgoda i nezgoda, Martin je odlučio otići nedaleko vrta u njivu po lubenicu. »Lubenice kasne kao med su slasne« uzrećica je njegova djkeda koji se uspješno bavio tim slatkim poslom. Poskakivao je preko visokog korova pjevajući neku pjesmicu koju ga je još davno naučila baka. Kad je stigao do kukuružišta iza kojega su rasle lubenice i mak sa bakine makovnjače, ugurao je majicu u hlače i preskakujući čičak, neugodan kad se dohvati golišave kože. A u kukuružištu ga je bilo dosta. Usporio je korake oprezno birajući prolaz uz visoke klipove kukuruza čiji su zlatni zubi virili iz šuške. Podsjećali su na jelenske njuške. Odjednom je stao. Zagledao se u njivu obraslu visokom travom i sjenama tamo gdje su lubenice. Učinilo mu se da je u njivi mnogo lubenica neobično zelene boje. Neko su se i pomakle. Protrljao je oči. Događa se kad trčite kroz kukuružište da van se svašta pričinja kroz natrunjene oči, osobito uvečer. Martin je znao da je bilo još dosta lubenica i da su one ogromne virile iz tzrave, ali sada ih je bilo mnogo, mnogo više. Micala su se. Kao u kakvom crtiću. Pogledao je bolje. Na nekima je ugledao cvjetiće. Crvene. Takava sličan cvijet ima slak puzavac, ali bijelančast. No to nije cvijet slaka.

Odjednom, dok se još izčudavao nekoliko se lubenica jače pokrenulo, a neke se izdigoše iznad trave. Nisu to bile djedove lubenice. To su glave vojnika u šljemovima, boje lubenice, ali takve boje koja plaši. Martin je razrogačio oči. Prestrašen. To čudo još nikada nije vidio. Iza grma na kraju njive virila je neka velika cijev.

– Držite maloga! – povikao je netko iz toga smjera. Pomaknuli su se veliki suncokreti koji su rasli uz stazu i glave lubenice se ustrkaše. Martin je potrčao kući. Njegove noge su se pretvorile u krila i nisu dodirivale zemlju. Takvo nešto djedova štoperica još nije

zabilježila. Iza njegovih leđa se podigoše rojevi leptirića i mušica. Grubi glasovi i psovke su ostale iza njega. Onaj što se potrudio da mu Martin padne šaka, zapleo se u lozje bundeve. Ljosnuo je koliko je dug i širok. Poslije je uz malo komešanja opet nastala tišina. Prijeteći su izgledale sve njive. Njihove su duge sjene postajale sve duže i mračnije iako sunce još nije potpuno zašlo.

Jecajući, Martin je ispričao sve što je doživio. Djed i tata su nešto važno šaputali i brzo ušli u kuću. Baka i mama podoše na ulicu. Martin za njima. Iznenadiše se kad ugledaše punu ulicu svijeta koji je trčkarao tamo-amo. Putom je projurilo nekoliko automobila. Netko je već u crkvenom tornju svom snagom zvonio na uzbunu. Izgleda da nitko nije znao što se događa u ovom mirnom kraju. Zvono je prekinula zastrašujuća grmljavina. Kad se gusti dim malo razišao više nije bilo zvonika, samo je veliki željezni križ sa vrha crkve ostao na srušenom krovu zaglavljen u munjovodu. Naheren na jednu stranu još se pomalo njihao poput njihala zidnog sata. Netko je izustio strašnu riječ, rat!

Martinov je tata brže bolje ugurao djeda, baku, njega i mamu u automobil i izjurio na put. Martin je još samo iza tatina novog automobila, u kojem se, eto po prvi puta vozio, gledao svoje veliko selo, kako brzo postaje sve manje. Iznad njega su postajali veći oblaci dima. Baka i mama su plakale, dok ih je djed smirivao govoreći:

– Zločinci, ubijaju svoj narod. Sramota. Zlo.

– Nakaze, eto što su ti idioti! Povijest to ne pamti.

– Stani, – rekao je djed. – Ja ne bježim! Neka me ubiju. Vraćam se braniti svoj dom!

Poslije žučljive rasprave i jalova uvjeravanja, automobil je stao. Djed je poljubio Martina koji je plakao i molio djeda da ih ne ostavlja.

– Ne brinite za mene – povikao je i skočio na prikolicu nekoga susjeda koji se vraćao u selo traktorom po rođake.

Uzbuden, prestrašen i umoran Martin je zaspao u automobilu baki na krulu. Trzao se u snu, ali sigurno mu snovi nisu bili tako strašni kao zbilja koja je ostala daleko iza njega. Zbilja puna ubojica koja sebe naziva »narodnom« armijom.

Listopad.

U Martinovu zavičaju nema škole. Srušena je. Srušena je i crkva gdje se svaki dan njegova baka sastajala u molitvi s Bogom. Ptice

pobjegoše prije vremena iz ovog paklenog kraja. I ne samo ptice. Domaće životinje podivljale lutaju žedne poljima. Tko zna gdje su njihovi prijatelji? Zla vojska zelenih punoglavaca ubija ljude i prirodu. Zelene glave koje više sliče supljim bundevama nego lubenicama zaudaraju na gnjilež i smrad. Strahota.

Baka, mama i Martin su u Zagrebu kod rodbine, koja živi tu otprije. Tata se prije tjedan dana vrtio kući. Kući? Javlja da više nema njihove kuće, a spaljeni zidovi podsjećaju da je postojala. Tamo sada svi vode bitku za oslobođenje. On je u Zboru narodne garde. Čim pobjede i istjeraju grozne ljude, ne ljude lubenice, nego glave bundeve, svi ćemo se vratiti u svoj kraj. Graditi novu školu, crkvu, kuću...

Martin je tužan. Ni u gradu škola ne radi. Samo što su ga upisali, i ovdje u prvi razred, s novom torbom i knjigama, već su ih nekoliko puta vodili u sklonište.

Koliko li ima danas od kuće do škole, ne one srušene u Martinovu selu, nego ove ovdje? A tko zna gdje je i djedova štoperica? Možda će jednoga dana biti pronađena pod ruševinama. Bilo bi neopisivo puno sreće kad bi je iskopao Martinov djed.

MOSTARINA I MALTARINA NA VUKOVARSKOM VLASTELINSTVU U 18. STOLJEĆU

U feudalnom društvenom poretku postojalo je niz povlastica ili prava koja su bila isključivo vlasništvo feudalaca – posjednika. Ta su se prava i povlastice zvala regalna jer ih je posjednik dobio od samog vladara (latinski rex = kralj) i za njih je vladaru plaćao određenu svotu novca bilo kod donacije bilo tokom uživanja posjeda.

Među ostalim pravima dobio je pravo ribolova, pravo mostarine, cestarine, maltarine, pravo lova, točenja pića, mesnica i druga. Svoja je prava sam uživao ili ih je davao u zakup. Jedno od takvih prava ili povlastica bilo je pravo na prijelaz preko rijeke ili pobiranje maltarine (carine), odnosno naplaćivanje za robu i ostalo.

S maltarinom je bila povezana i mostarina tj. prijelaz preko mosta za robu i živa bića. Zato je posjednik bio dužan da uzdržava mostove ili prijelaze i da jedan dio zarade uplaćuje u carsku kasu. Prihodi od prijelaza preko rijeka i mostova te maltarine bili su znatni, pa ipak je često bilo da oni nisu mogli pokriti troškove uzdržavanja i plaćanja državi. Feudalac je morao poštovati cjenik i ubirati pristojbe kakve je odredila viša vlast, a to je županija i vlada, no u praksi je dolazilo i do drugih slučajeva, kada je feudalac sam podizao taksu ili proširivao spisak predmeta za pristojbe.

Među spisima vukovarskog vlastelinstva naišli smo na jedan spor koji je nastao između vukovarskog vlastelinstva i srijemske županije zbog cijena maltarine, prijelaza i mostarine. Naime 1785. godine zatražilo je vukovarsko vlastelinstvo od vlade u Zagrebu povećanje pristojbi za prijelaz preko mosta na Vuki u Vukovaru kao i za prijelaz preko Dunava kod Šarengrada.

U svojem obrazloženju Kraljevskom Vijeću Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ono je navelo da vukovarsko vlastelinstvo posjeduje pravo ubiranja takse preko mosta na rijeci Vuki u Vukovaru još od odlaska Turaka (1687.) kad je to imanje bilo komorsko. Poslije toga je car Karlo VI. 1731. godine predao spomenuto komorsko dobro Vukovar, zajedno s maltarinom u Vukovaru i njegovim prihodima, grofu Kueffsteinu. Pošto je ovaj dobio posjed Diszeg u Mađarskoj, prepustio je car Karlo VI. vukovarski posjed 1736. izbornom prinzu od Mainza grofu Filipu Karlu von Eltz. Procijenjeno je da Maltarina donša prihod od 1000 forinti godišnje te se nalazila u kraljevskom fisku s pravom otkupa.

Za kameni most preko rijeke Vuke, koji je bio dugačak 53 a širok 5 hvati, glavica je iznosila 14000 forinti. Za nastavak ceste kroz grad u dužini 164 a u širini 3 hvata, glavica je određena sa 3280 forinti, dok je za održavanje trebalo 1640 forinti. Nadalje za održavanje i popravak mosta i ceste, za plaće službenicima maltarine, za stanove, za stražu i ostalo, utvrđena je ukupna glavica od 64.610 for. god. Vlastelinstvo je bilo dužno još godišnje isplaćivati carskom fisku u ime tih prava 2330 forinti. A stvarni prihod za 1754. godinu iznosio je tek 1.400 forinti godišnje. Iz toga se vidi da je vlastelinstvo godišnje gubilo oko 900 forinti.

Ništa bolje nije stajao ni prijelaz preko Dunava kod Šarengrada. Tamo su troškovi bili blizu 7000 forinti.

Do godine 1754. ubiralo je vlastelinstvo pristojbe prema nepromjenjenoj tarifi kako slijedi:

od natovarenih kola, upregnutih sa 1 živinčetom . . .	20	krajcara
od praznih kola s 1 životinjom	10	krajcara
od slobodnog i osedalnog konja	5	krajcara
od slobodnog vola ili krave	5	krajcara
od junadi	2,5	krajcara
od teleta, ovce, koze, svinje	2,5	krajcara

Gornje su pristojbe ukinute 1754. godine i donešene manje. Te reducirane pristojbe su oglašene na latinskom, njemačkom, mađarskom i hrvatskom jeziku, uz napomenu da ih se treba strogo pridržavati uz kontrolu sudaca. Prema računima koje je iznio grof Eltz, posjednik vukovarskog vlastelinstva, za održavanje prijelaza

preko Dunava, mosta i ceste u Vukovaru, gornje su tarife pokrivale tek 60% troškova, dok je ostalo namirivao sam vlastelin.

Godine 1773. je određeno da srijemska županija dostavi carskom prijestolju tarifu za prijelaz preko Dunava kod Šarengrada. Uočljivo je da su te tarife bile jako male i nisu pokrivale izdatke za splav, lađe i ostale potrebe, a da se i ne govori o plaćama osoblja. Vlastelinstvo je navelo da to više nije beneficij nego teret. Također se navodi da su daleko veći primici kod Dalja i Iloka. Evo prihoda i rashoda na mostu preko rijeke Vuke: za 1779. godinu:

prihod	2928 for.
Izdaci:	
tesaru za popravak mosta	68 for.
službeniku za maltarinu god. plaća	150 for.
istome 6 killa pšenice po 3 for	18 for.
istome 6 urna vina po 2 for	12 for.
12 hvati drva po 2 for. i 30 krajcara	30 for.
pandurima koji čuvaju maltarinu, svakom	46 for. godiš.
istima 12 killa pšenice	36 for.
istima 24 hvati drva	60 for.
50 svijeća, svaka po 11 krajcara	9 for.
za gradnju kuća za službenike maltarine	584 for.
za stražarnicu pandurima	534 for.
za bravare, staklare, tesare i ostalo	1794 for.
Ukupno	3387 for.

Napominjemo da za svaku stavku troškova postoje originalni majstorski računi pa se znade odakle su bili majstori. Da bi doskočilo jadu i pokrilo razliku rashoda i primitka, vlastelinstvo je imalo neslužbeno dvije tarife: jednu službenu a drugu u praksi, pa su zato i nastajali sporovi na relaciji županija-vlastelinstvo, odnosno vlastelinstvo-viša vlast. Da to potkrijepim, iznosim primjer trgovca svinjama Ferde Bajnrauha koji je 1754. godine tužio vlastelinstvo samom caru zbog visokih pristojbi i zatražio da županija odredi maltarinu »po običaju naše zemlje«.

Sve u svemu pristojbe za mostarinu i maltarinu bile su velike i kad je netko dalje putovao morao je po nekoliko puta plaćati daće za svoju robu. Kada znamo da je jedna killa pšenice stajala 3 for., urna

vina 2 for., možemo si predočiti koliko su zarade donosile pristojbe preko mosta ili maltarine preko Dunava.

Gornji pokazatelji mostarine i naročito maltarine za prijelaz preko rijeke su nam dragocjeni i za područje Osijeka, jer je osječka arhiva iz 18. stoljeća uništena. A Osijek je bio veliki trgovački grad, napose poznat po svojim velikim godišnjim, mjesečnim i tjednim vašarima. Sve do 1809. god. taj je novac išao u komorsku blagajnu. Tek 1809. g. Osijek se otkupio od komore i postao slobodan kraljevski grad te je prihod na svojem području, uz carski i državni porez, ubirao u vlastitu kasu. I možemo reći da od tog vremena Osijek naglo počinje svoj privredni razvoj.

Literatura:

Sudski spisi br. 1370 ex 1785. g. Vukovarsko vlastelinstvo, Historijski arhiv u Osijeku.

Stare mjere:

Jedan hvat = oko 1,9 metara

Jedna killa = 120 kg

Urna ili akov = 46 do 52 litre

Jedan hvat drva = 3,6 m³

Jedna forinta imala je 60 krajcara.

mr. Stjepan SRŠAN, prof.

ILIJA LEŠIĆ – BARTOLOV (1915 – 1985.)

Pisac, kulturni djelatnik, zaljubljenik zavičaja i Šokadije, čovjek koji je ponešto ostvario i što je objavljeno u nekim publikacijama, zbornicima i časopisima, u času smrti – umjesto da mu se obznani barem skormni status zaslužnog građanina – biva osuđen na ogluhu i anonimnost, a u mjesnom glasilu o njemu se ne objavljuje niti najkraća bilješčica. Upravo to se dogodilo poslije smrti Ilije Lešića Bartolovog koji je 1985. godine umro u Županji pokošen bolešću, u tišini, u osami, razočaran i neshvaćen, jer njegov prilog na pr. nismo pročitali u posljednjem svesku »Županjškog zbornika«, dok mu je posljednji esej objavljen, u predsmrtnim danima, u vinkovačkoj »Privlačici«.

Ilija Lešić bio je zanimljiv i darovit pisac, osobiti i obzirom na činjenicu da se njegov interes kretao u dva pravca: beletrističkom i popularno-znanstvenom. U stvari on je išao jednom trasom koja je sadržana u težnji: sačuvati uspomene na prohujale osobine svoga rodnog kraja. Spasiti nestajuće tragove i perom zabilježiti ono što je još zabardano u populaciji stare generacije Šokaca starosjedilaca.

Pišući svoje članke o Vojnoj krajini, o »graničarima«, o šumama, o toponomastici, o stranju i životu davnih dana, Lešić je radio isti posao kao i nekada karlo Bušić – Jelić. Lešić je podatke vadio iz starih zaprašenih gruntovnih knjižurina, ali i iz usta staraca koji su u posljednje vrijeme već i pomrli. Tako je nastala njegova vrijedna pripovijest »Marika« (1971.), tako je oživio lik davnog hajduka i tragičnog bjegunca u pripovijest »Hajduk Iljica« (1977.), na taj je način kroz lik svojih junaka, pred oči suvremenog čitaoca izveo i druge likove iz onih prohujalih vremena što odoše u nepovrat.

Dakako, takve ljude kao što je bio I. L. Bartolov ne cijenimo dovoljno, ne prosuđujemo ih kriterijem kakvetakve objektivnosti, pa se u takvom znaku, i povodom Lešićeve smrti, pojavio jedino napis Mirka Šarčevića u zagrebačkom »Vjesniku« dok županjsko glasilo nije javilo ništa.

Očito je da je u propaloj, komunističkoj Jugoslaviji više pažnje poklanjano športu i uzgrednim stvarima negoli ljudima koji misle i rade za svoj puk. Pisao je Lešić lijepim stilom, zanimljivo i dokumentarno. Dio njegovih radova ostao je u rukopisu te bi trebalo obraditi njegovu ostavštinu ili još jednom potvrditi da »nitko nije postao prorok u svome selu«.

I zato, počivaj u miru, u aleji županjskih velikana, dragi naš baća Ilija jer »navik on živi« koji ljubi svoj narod.

Ivo BALENTOVIĆ

IN MEMORIAM OBITELJI ORŠOLIĆ

HRASTOVINA JE KUMOVALA NOGOMETU

Županji je pripala čast da bude kolijevka hrvatskog nogometa. Prvo igranje nogometa u nas vezano je uz glasovite slavonske hrastove i tvornicu tanina, čiju su gradnju pokrenuli Englezi. Zajedno sa strojevima pripadnici gordog Albiona donijeli su i čarobnu okruglicu.

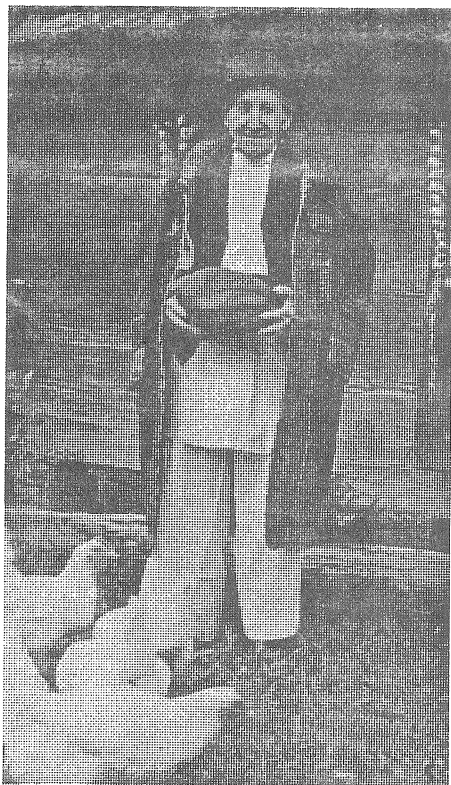
Recite Županja to znači šećer i »Šokačko sijelo« jer po njima je naš grad poznat do 1980. godine. Od 1980. nogometni sladokusci spominju Županju i kao kolijevku hrvatskog nogometa. S pravom, podignut je i spomenik prvoj lopti. U knjigama je ostalo zapisano da je čak sedam grčkih gradova svojatalo velikog pjesnika Homera, tvorca znamenitih spjevova Ilijade i Odiseje. Na manje žestoka bitka vodila se i u nas za nogometni primat u Hrvatskoj, no na kraju pobjeda je pripala onome čiji je obol nogometu bio najstariji.

Županja je svoju nogometnu slavu stekla zahvaljujući hrastu lužnjaku tom divu među šumskim drvećem, koji upravo ovdje na ovim plavljenim zemljištima postiže svjetsku kakvoću – slavonskoj hrastovini nema premca na kugli zemaljskoj.

Nogometna odiseja u ovom podneblju počela je u prošlom stoljeću potkraj osmog desetljeća, kad je skupina Engleza počela gradnju tvornice tanina u Županji. Zajedno sa strojevima pripadnici gordog Albiona donose i čarobnu kožu, nogometnu loptu, koja svoju vrtešku i skakanje neprestano održava sve do danas. Igrom slučaja jedno od tih prvobitnih kožnatih čuda iz davnih vremena dospjelo je u ruke jednom od županjskih pastira Antunu Oršuliću iz Gaćanaca, sada već pokojnom popularnom čika Tuci.

Dobričina od čovjeka, Antun Oršulić živio je svoj život ratara propuštajući svjetske ratove, tehnološki napredak i sve novotarije

ovoga svijeta. Čuvao je on samo staro vrijeme, starinske predmete i starinske običaje. Izgledalo je kao da će čika Tuca vječno živjeti:

efemerni trendovi nisu uništili njegovu prirodno biće, njegov vedri i optimistički pogled na svijet.

Eto s tim i takvim duhom, čvrstim poput slavonske hrastovine, otvoren i nasimijan, čika Tuca uvijek je bio raspoložen za ljudski razgovor sa svima pa i sa svojom loptom koju nikada nije zapratio i u kojoj je čuvao čavle, kanap, šilo i slične potrepštine. Čika Tuca, englesku loptu i njegovu suprugu snašu Mandu snimio sam u vrijeme jubilarnog slavlja 1980. godine. Nekoliko ljeta kasnije Antun Oršulić napustio je ovaj svijet u simbolici stoljetnih hrastova i stoljetne lopte zamalo i stoljetni čika Tuca. Otišao je na »Karaševo« groblje svojih

predaka no uspomena na njega ostaje: brončani spomenik njegove lopte na najljepšem županjskom trgu, Trgu kralja Tomislava, razveseljavat će i buduća pokoljenja.

Evo stihova što ih je o lopti i Županji sročila čika Tucina supruga, pokojna snaša Manda Oršulić seljanka i pučka pjesnikinja:

*Županja je mnogo propatila
na braniku domovine bila.
Branila je zemlju od Turaka*

*i čuvala Savu sa čardaka.
Obranila zemlju slavonsku
sačuvala narodnost hrvatsku.
Županjcima svima velika je čast i slava
što je njima stogodišnja lopta baš pripala.
Mnogi su se za nju otimali
ali hrasta nisu pobjedili.
Od Đakova pa do Tovarnika
Svakom Šokcu Graničar je dika.
Englezi su k nama dolazili, hrastove rušili
zauzvrat nam loptu ostavili.
I ja stara graničarska snaša
veselim se što j' lopta naša.
Naše lopte nek s' prenosi slava
i njen spomen održava.
Za tu slavu slavonskome hrastu hvala
što s u Županji prva lopta kotrljala.*

RAGBY PRETEČA NOGOMETA

Možda će netko od trezvenjaka reći: ma nije to nikakva slava ni dika ta stogodišnja mijurina. Bilo kako bilo, moramo priznati da je posrijedi najvažnija stvar na svijetu od sporednih stvari, najpopularnija sportska igra pa neka nam ovom prigodom bude dopušten i kraći pogled u loptašku prošlost.

Preteča nogometa je igra zvana ragbi koji se u Engleskoj igrao nekoliko stoljećas prije nogometa. Počeci nogometne igre potječu od sredine prošlog stoljeća. U ragbiju se lopta udara nogama ili prebacuje rukama i jajolikog je izgleda. I u svim ostalim sportskim igrama loptom ruka je glavno oruđe. Međutim nogomet je u izvjesnom smislu sportska anomalija: može se igrati svim dijelovima tijela osim rukama (vratar je iznimka) i upravo zato nastaju mnogobrojni tragikomični prizori što uzbuđuju navijači u gledalištu.

Činjenica je da se posljednjih godina sve više vraćamo neraspoloženi s nogometnih igrališta. Lijep nogometni doživljaj danas je izuzetak. Opadanje privlačnosti nogometne igre nije samo naš

problem, ta pojava zabrinjava nogometne stručnjake u čitavom svijetu. To se moglo vidjeti i na mundijalu u Italiji. Stoga nam je želja da sto dvanaesta obljetnica nogometanja na našim livadama bude nadahnuće svim sudionicima te dinamične i duhovite igre.

Ako smo od Engleza prihvatili aut, goal, corner, penal, back, half, dribling, centarfor, faul, ofside, prihvatimo i toliko priželjkivani fair-play. Neka svi naši nogometni navijači shvate da je i njihova prisutnost na tribinama važna. Neka sportskim pljeskom i pjesmom bodre svoje igrače pa čak i onda kada je poraz neizbježan – i to treba stoički podnijeti i čestitati pobjedniku. Ako svemu tome pridodamo i poštenje sudaca, riješit ćemo probleme i u tom našem toliko osporavanom, smušenom nogometu.

Uzroci su nogometnih slabosti složeni i zato liječenje mora biti trajno protkano odgojnom težnjom. Kažu, junak iz grčke mitologije Milon na primjer, mogao je nositi četverogodišnjeg bika, jer ga je počeo nositi dok je bik bio tele. Dakle, per aspera ad astra, trnovit je put do slave. Naime neki naši nogometaši lagano trčkaraju po nepoznatom zemljištu. Izgleda da su preskočili onu Milonovu fazu s teletom.

Ne možemo se isključivo voditi načelom kruha i igara te nogometni klub »Balvancity« iz Hrkanovaca slati svake godine na raskošne pripreme u moderna ljetovališta, a da istovremeno tisuće navijača imaju jedinu mogućnost da se žitaju pivskim bocama na neobjektivne suce.

Samo onda kad svaki navijač bude i aktivni sportaš – rekreativac, gledalište će umjesto zviždukom odjekivati pjesmom i radošću i zato naprijed amaterizam. Istinska športska nadmetanja trebala bi odigrati pionirsku ulogu u približavanju naroda. Jessy Owens i Wilma Rudolf, Emil zatopek i Miroslav Cerar i toliko omiljeni Maradona ne poznaju granica, oni su i naši i ljubimci cijelog svijeta kao što je to i naš Goran Ivanišević. Uvijek i svuda sijali su zanos, radost i veselje, a želi gromski pljesak.

I na kraju poziv športskoj javnosti: dodite u Županju, postojbinu hrvatskog nogometa. Dočekat će vas najstariji bračni par na svijetu, stodvanaestgodišnja loptačka lady i petstogodišnji slavonski baja hrast nepomućena sjaja.

Mirko ŠARČEVIĆ

OBIČAJI I PRAZNOVJERJA U ADVENTU

Ivica JANJIĆ

OD MISTIKE I MAGIJE DO GLUME I ZABAVE

U sjećanjima iz djetinjstva ostale su mi nejasne slike različitih narodnih običaja protkanih nekom fantastikom i zato su uvijek privlačili moju pozornost. Izazivali su strah, nemir i razbuktavali maštu. Sjećam se da sam uvijek tražio pojašnjenje: zašto pjevaju u ranu zoru, zašto se zvecka lancima, zašto vijenac bijeloga luka, zašto baš crvene mašnice i tako dalje.

Ne sjećam se točno odgovora koje sam dobivao, no kasnije sam u razgovorima sa starijim osobama prikupljao točna objašnjenja i zapisivao ih. Istina, na brojna »zašto« nisam dobio odgovor. Moji stariji sugovornici su znali da se neke radnje čine u točno određeno vrijeme (dana ili godine), da se izgovaraju točno naučene riječi, da se upotrebljavaju uvijek isti predmeti, i zbog toga su to činili. Često mi je rečeno: »Ta pusti, izmišljotine, čarolije. Tobože. Ne treba virovat u to!« A kada sam pitao zašto onda to čine, uglavnom je odgovor bio: »To su naši 'stari' pa eto i mi to sada radimo. Za svaki slučaj.«

I baš takvi odgovori tjerali su me da prilikom ispitivanja pojedinih narodnih običaja, tražim dublji smisao različitih ceremonija, svojevrsnih predstava ispunjenih određenim pjesmama i plesovima, u kući, na šoru ili u polju. U njima su sudionici glumili i uz to upotrebljavali određene predmete i maske. No, najčešće su to bili običaji ili obredi u kojima se sudionici obraćaju nekim jačim silama uz izgovaranje određenih riječi, uz pjesmu ili mimikom.

I naravno, novo saznanje bilo je da se u svemu tome pojavljuju nekakve nadnaravne sile koje su spremne naškoditi pojedincu ili zajednici, pa ih narod želi otjerati ili udobrovoljiti. Dakle, preko narodnih običaja i praznovjerja stigla je do naše civilizacije magija uz

koju je moć pojedinca »bila« veća, uz koju su »obuzdane« nevolje i nedaće, uz koju je život bio »sigurniji«. Tu su eto korijeni nekadašnjih prinošenja žrtava, izvođenja rituala protiv bolesti i smrti, groma, vatre, oluje i žege, gladi i nepravednog obilja. Ali i za bolji urod dobara, za bolji ulov, zdravlje i ljepotu, za plodnost.

U županjskom Posavlju narod još uvijek održava dio svog tradicionalnog rasporeda predstava. Kroz njih osuđuje sve što je nedostojno i sva zlodjela. Pomoću njih umanjuje djelovanje zlih sila, kritizira pokvarenost, osigurava sigurniji i pravedniji život, loza se nastavlja. Običaji koji su mnogim našim starijim sugrađanima u sjećanju imali su pretežno funkciju organiziranja boljeg društvenog i zabavnog života, no činjenica da su prilikom iznošenja svojih sjećanja svjesni da se radi o nekadašnjim ozbiljnim činovima, potvrđuje čarolijski smisao.

Poruke riječima, kostimom i predmetom

Na početku liturgijske godine, u vremenu došašća, vjernici se podsjećaju na trostruki dolazak Spasitelja (tjelesno rođenje, duhovno u dušama i kao sunca na svršetku svijeta). Stoga se duhovnom ozbiljnošću pripravlja na veliki i dragi božićni blagdan.

U župama se u adventu ne pjevaju pjesme niti se skupljaju svatovi, odijevanje je čednije, jela su skromnija i jednostavnija. Već iz toga je vidljivo kako se opće bogoslužje stapa i prožima sa svagdanjim životom, običajima pa i narodnim praznovjerjem. Povezan je cjelokupni vjerski, župski, obiteljski i svagdanji život i rad. Vrijeme je to osobito bogato pobožnim običajima, ophodima, svojevrsnim predstavama i radnjama.

Danas Bara, sutra Sava treći dan – Nikol dan

Gotovo svaka starija osoba u Županji s kojom sam razgovarao o pučkim običajima i vjerovanjima, izgovorilo je ovakve ili slične riječi; Danas bara (sv. Barbara, 4. prosinca) Sutra Sava (sv. Sava, 5. prosinca) Treći dan (6. prosinca) Nikol dan (sv. Nikola). Time je zapravo

počimao mjesec glume, mjesec ophoda, prepun narodnih dramskih predstava, oponašanja, obrednih ceremonija, simbola... Iako se, na prvi pogled, čini da se radi o čistoj zabavi i želji da se dobiju pokloni i zaradi novac, određene radnje, rekviziti i vrijeme izvođenja, nagovještavaju dublji smisao.

Tako su u večer na sv. Barbaru i sv. Savku grupe djevojaka odjevene u svečano ruho i uz pratnju starijeg muškarca, obilazile selo, posjećivale svoju rodbinu i prijatelje. Po ulasku u kuću srdačno bi pozdravile, zatim pjevale »O sveta Barbaro« i »O slavna betlemska«. Za uzvrat su od domaćina bile nagrađene različitim voćem i novcem.

Podatak iz životopisa svete Barbare da je radije izabrala gubitak života negoli da zataji svoju vjeru potakao je kršćane da ju štiju među 14 svetih pomoćnika, a izabrali su ju za zagovornicu protiv nenadane smrti i groma. Stoga opisanim ophodom, djevojke prenose poruku svete Barbare za sve one koji jedno misle, drugo govore a treće čine.

No, činjenica da se ova ceremonija odvija u kasnu jesen, dakle pred samu izmjenu godišnjih doba, slika je ritma života, neprestanih izmjena života i smrti, mita o vječnom povratku. Nadalje, ceremonija se odvija na večer, u smiraju dana i početku noći. Eto još jedne simbolike života koji se rađa, odmiče, doseže puninu i gasi se poput dana. A zašto baš djevojke? Odjevene u bijelo ruho one su ne samo simbol čistoće, već i slika mladenačke radosti, postanka, buđenja i otkrića. Svojom otkrivenom i raspletenom dugom kosom, djevojke su očite predstave o težnji za slobodom, nesputanošću, ali i simboli rasta i plodnosti.

I u darivanju na kraju predstave krije se dublji smisao. Nije li to želja za procvatom i boljim životom? Nije li darivanje i primanje voća predstava naslade i trajne svježine, i izraz želje da se prisvoje svojstva pojedinih plodova?

... treći dan – Nikol dan

Navečer, uoči sv. Nikole putnika, omiljelog sveca i kod djece i kod odraslih, također se odvija lijepi pučki običaj i pučka predstava. Jedan je od najpopularnijih svetaca, a oko njega se ovilo više pobožnih priča nego povijesnih događaja. Djeca su ga zavoljela jer u

Sv. Nikola i krampus
Ilustracija: Petar Avramović

mnogim krajevima svijeta uoči njegova blagdana dobijaju darove. Mladi su ga izabrali za zaštitnika svoje ljubavi i sretne udaje ili ženidbe. Putnici ga na svojim putovanjima zazivaju u pomoć.

Dakle, uoči svetoga Nikole, momak i djevojka, ili dva momka, a ponekad i samo dvije djevojke, posebno kostimirani posjećivali su susjede, rodbinu i bliske prijatelje. Jedno je bilo odjeveno u svečano bijelo ruho sa biskupskom kapom, dugim štapom i torbom. Bio je to sveti Nikola. Druga je osoba predstavljala đavola sa crnom odjećom, ružnom maskom, lancima, vilama... Dobroj i poslušnoj djeci Nikola je ostavljao darove (opet voće i poslastice) a nevaljalce bi krampus plašio, strogo im prijelio ili ih čak malo išibao.

Pored toga, svako je dijete, a i danas to čine, prije odlaska na počinak marljivo čistilo klompe, glancalo opanke i stavljalo ih u prozor. U jutro bi ih dočekala obuća puna različitih poslastica i voća.

U opisanom ophodu jasna je poruka: za poštivanje određenih zakona stiže se milost, a za opiranje nedopuštenom slijedi kazna. Bolje je dakle biti izabranik nego žrtva. Zatim, da bi jače bila naglašena dramska riječ, koriste se maštoviti kostimi i pokoji rekvizit. Najprije u oči pada Nikolin ogrtač. Da li on simbolizira zaklon od iskušenja i nesreće? A visoka ukrašena kapa? Nije li to zaštita duha, snage i vrijednosti? Po tome bi i Nikolin štap trebao imati svoje značenje: oslonac, vodič, obrana.

I onda, uz sve to krampusova zvona kao upozorenje na opake utjecaje i kao poziv na poslušnost; i krampusov lanac kao simbol povezanosti, spajanja, nužnosti prilagodbe i sposobnosti uključivanja u zajednicu.

Naravno i u lijepom običaju darivanja u obuću moguće je pronaći dublje značenje. Ako obuća znači putovanje i ako je simbol putnika, tada bi ovaj običaj trebao biti u cilju primanja darova za nastavak putovanja (snage za novu životnu etapu).

Sveta Lucija mučenica

Mladost Sicilijanki Luciji nisu uspjeli pronaći cijenu za koju bi ona prodala vjeru i svoje djevičanstvo. Predaja naime tvrdi, ali to nije dokazano, da su joj pri mučenju iščupali oba oka. Vjernici su je stoga

izabrali za zaštitnicu očinjeg vida. Tome je pridonijelo i značenje njezina imena – svjetlo. Ona ke dakle Svjetlana koja svima može osvjetliti put.

Prava je šteta što je ophod na blagdan svete Lucije ostao samo u sjećanju. Toga se dana mračnim sokacima tiho kretala maskirana bijela spodoba i nosila hrpu usijane žeravice. Zalazila je u kuću gdje ima djece pa bi poslušni i vrijedni mališani dobili od Lucije jabuku, hrpicu orasa, suhих šljiva ili drugog voća, a nevaljalce i lijenčine bi prisiljavala da stave prst u žar. Naravno to se nikada nije dogodilo jer bi im Lucija oprostila neposlušnost, ali ne budu li se dogodine popravili...

– Išlo se najviše curicama – kaže Liza Komesarović iz Drenovaca (1909.) – Žena se opravi u bilo, metne žari u peglu i ajde... Imal tu curica?! Ima! Unide... Ajd' pokažite ručne radove! Koja ima pokaže a koja nema uzme od starije sestre tako da ima za pokazati. Koja nema ručni rad, prste u žar. Mora naučit. Koje su znale raditi i pokazale radove, te dobiju od Lucije suvi šljiva, kockija šećera, krušaka i tako, dobiju darove...

Kretanje po mraku, bijela odora, darivanje voća, do sada smo već analizirali. Ovdje još samo treba dodati žeravicu kao obredni sastojak. Pored toga što u ovom slučaju znači opomenu i prijetnju, žar se može protumačiti i kao sredstvo čišćenja, preporoda i prosvjetljenja.

Toga dana (13. prosinca) narod je sijao žito koje će nicati i rasti do Božića i tada poslužiti za posebne obredne radnje, za ukras na badnjem i božićnom stolu. Na tanjuriće se stavljalo najbolje zrnje žita i u sredinu čaša s vodom. Svakoga dana do Badnjaka žene su tom ustajalom vodom prskale žito, zalijevale ga. No, češće su čašu ispunjale različitim zrnjem (žito, ječam, kukuruz...).

Sjetva žitnog zrnja i njegovo nicanje nije ništa drugo no predstava o izmjenjivanju godišnjih doba, smrti, ponovnog rađanja. Povratkom u zemlju, zrno obećava novi klas. Velika simbolika u vremenu došašća. A voda iz čaše kojom se prska po zrnju također ima svoju simboliku. Napisana su brojna tumačenja bistrih, usnulih i silovitih voda, no voda u ovom našem narodnom običaju sigurno predstavlja izvor života, sredstvo čišćenja i središte obnove.

Pored svega toga, 13. prosinca ljudi su počimali s izradom drvenog stočića. Radeći na njemu svake večeri po malo, završni

poslovi su obvezno bili na Badnjak, a tada su ga nosili na svetu misu polnoćku. Poslije mise, žena koja sjedne na taj mali stolac, obdarena je mračnim silama.

Dakle, kako bi stekao moć otkrića čovjek je upotrijebio mali drveni tronožac pa se ovdje jasno osjeća opći simbolizam drva: nadljudska mudrost i znanje. Pored toga upotrebu tronošca treba tumačiti i kroz magijsko-religiozni karakter brojke tri.

**... A u torbu pet talira
inače vam ne dam mira!**

Ove riječi izgovara osoba koja predstavlja đavola u narodnoj prigodnici »Adam i Eva« koja se izvodila na Badnjak poslijepodne. Grupa djevojaka i mladića koji su glumili Adama, Evu, anđela, Boga i vraga, posjećivala je svaku kuću i izvodila predstavu u stihovima o stvaranju čovjeka i žene, prvom grijehu i božjoj kazni. Za recitiranje i pjevanje ovi kostimirani glumci bi dobili voća, »a za torbu pet talira«.

Želimo li objasniti ovaj ophod tada moramo znati: Adam je prvi, prvi u prirodi; Eva je prva supruga i majka, ali znači požudu; Bog je stvoritelj, milost, središte svjetlosti; đavao je zavodnik i krvnik, simbol zla, središte noći; anđeo je posrednik između Boga i svijeta, zaštitnik i čuvar, simbol duhovnog reda. Kolike li simbolike i poruke u jednom »običnom« narodnom običaju! Evo još jednog takvog. Također na Badnjak, ali navečer, narod je izvodio predstavu »Mali Isus«. U bjelini i s vijencem na glavi, Marija nosi bešiku s »malim Isusom« (lutkom). Josip nosi zvonce i krizban. Anđeli su u bjelini i puštenih kosa prate ovu obitelj, pjevaju božićne pjesme, nose tacnu za novac. Za ovu predstavu ukućani bi glumce nagradili metalnim novcem, cijeli je obred protkan recitiranjem i pjevanjem, a završava riječima »Hvala vama gospodararu na tom vašem lipom daru! Sretan Božić i Nova godina! Laku noć.«

Ophod s darivanjem i ovdje simbolizira želju za obiljem i procvatom, značenje likova koje akteri tumače također je poznato, no iz ove scenske slike izdvajamo krizban – ikrašeno božićno drveće. U mnogim mitologijama simbolizam stabla je višestruk pa bi trebalo istražiti točno značenje. Da se ovdje ne radi samo o ukrasu, potvrđuje

opisani narodni običaj, jer, stablo u neprestanom rastu prema nebu, prododžba je životnog razvoja.

Zornice

Pored pobožnih običaja, ophodnja i radnji, župljani su tijekom adventa rado odlazili na rane jutarnje mise zornice. U samom vremenu početka ove mise (pet sati), velika je simbolika: duhovni mrak u kojem se nalazilo čovječanstvo prije Spasiteljeva dolaska. I u odlasku noći i buđenju novoga dana (dakle vremenu kad se održava zornica) također je sasvim jasna velika simbolika.

No, ovdje želim istaknuti, na prvi pogled gotovo beznačajan detalj u kojem također vidim veliku simboliku. Naime, rano ujutro za odlaska u crkvu bivalo je oblačno, ulice sasvim tamne. Stoga, da bi si olakšali put do crkve, rasvjetljavali su ga zapaljenom svijećom u kakvom manjem loncu koji je štitiio plamen od vjetra. Korišteni su dakako i fenjeri. Ali najčešće zapaljenim »tučenim rastićima« iako su rijetki stariji sugrađani koji se sjećaju takvih svjetlećih prutova. Kratko o izradi toga rasvjetljivača koji je i grijao.

Sirovo hrastovo pruće (duljine oko jedan metar) oprezno se natuče ušicama sjekire, a snopovi tako natučenog pruća suše se u vanjskoj peći. Ispravno natučen suhi hrastov prut osvjetljavao je stazu ali i grijao ruke.

Upravo u tome značenju svjetlosti na tamnim sokacima, moguće je vidjeti simboliku objave, raspoznavanje istinitog, spoznaju koja preobražava, dolazak »svjetla svijeta«. A hrast pokazuje čvrstoću, dugovječnost, moć, te visinu i u duhovnom i u materijalnom smislu. Simbol je dvije vrijednosti: snage i mudrosti. Simbolika raspršivanja duhovnog mraka u vremenu došašća.

* * *

U prosincu, pored spomenutih, ima još brojnih običaja. Posebno su zanimljive radnje i upotrebe predmeta na Badnjak. No, opisivanje događaja i analiza opširnih simboličkih tema, zaslužuju poseban naslov.

Hvaljen Isus, moja stara bako!

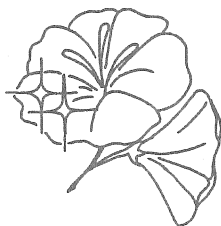
*Hvaljen Isus, moja stara bako,
hvaljen Isus, radenice moja!*

*Ja u snima često k tebi idem,
kad krunicu molim uspomena.
Sni o tebi po bosiljku mire.
Ja te vidim:
čučiš pokraj trijema
i prebireš vunu za vretena.*

*Kako si mi, moja stara bako?
Kako si mi, radenice moja,
i najbolja veziljo i tkaljo?
Kako si mi, živa željo moja?*

*Orah šumi. Zdrava će marija.
Pometena mora bit avlija.
Tvoje ruke
Uvijek, uvijek žure.*

*Nemir snova korake ti sluša
Šušti lišće, u njima je jesen,
u njima je tvoja blaga duša.*

PUČKE IZREKE

Promatrajući prirodu, ljudi su zapazili da se neke pojave svake godine ponavljaju kalendarski, vezano za iste datume.

1. Sveti Matija led probija, kad ga nema on ga sprema (24. veljača).
2. Sveti Josip – goru posipo: ili snijegom ili pupom (19. ožujak).
3. Na svetog Josipa, tica jaja prosipa (19. ožujka).
4. Marija ledenicu – Josip oranicu, Marija oranicu – Josip ledenicu (Marino je 2. veljače a Josipovo 19. ožujka).
5. Blagovijest, krave u obijest (25. ožujka).
6. Đurđev dan, procvjetan (23. travnja).
7. Sveta Sofija, vino popija (4. lipnja).
8. Sveti Ante, liže kante (13. lipnja).
9. Petrov dan, motike na tavan (29. lipnja).
10. Do Svetoga Duva ne skidaj kožuva, od Svetoga Duva okreni kožuva (50. dan poslije Uskrsa).
11. Sveta Ana, hladnija su jutra rana (26. srpnja).
12. Sveti Ilija sipa gromove i puni vozove – žitom (20. srpnja).
13. Sveta Klara grožđe šara (11. kolovoza).
14. Sveti Rok, slanine jok! (16. kolovoza).
15. Gospa mala, jesen prava! (8. rujna).
16. Sveti Martin, slanina na klin (11. studenog).
17. Sveta Kata, snig za vrata (25. studenog).
18. Kad Božić grije, na Uskrs vjetar bije.
19. Na Božić prašina, na Blagovijest snježina (Božić – 25. prosinca, Blagovijest – 25. ožujka).
20. Sveti Ivo, snig zavivo (27. prosinca).
21. Za Ivana, pitlovana (27. prosinca).
22. Silvestar papa, godine zaklapa (31. prosinca).

Priredila:
sestra Deodata, Kočonda

LEGENDE I ISTINA O POLARNOJ SVJETLOSTI

U Laponiji na sjeveru Finske, u večernjim satima na nebu se može vidjeti polarna svjetlost. Ovaj veličanstveni sklad svjetlosti i boja prisutan je u folkloru i mitologiji naroda na sjeveru Europe.

Moderna finska riječ za »auroru« je revontuli, a znači »lisičja vatra«. Legenda kaže da je izvor polarne svjetlosti u lisičjem repu koji, kad ga lisica zavrti, kreše vatru. Međutim, ta vatra je bez topline, a ipak može poslužiti za paljenje puščanog praha.

Laponci vjeruju da je aurora polarna svjetlost, zapravo skupina duša ubijenih. Duše žive u drvenoj kući, sakrivene od sunčanih zraka kojih se boje. Kada dođe vrijeme za to, one se sakupe i tada se počnu međusobno bosti i ubijati prolijevajući krv po podu. U to vrijeme pojavljuje se na nebu aurora svih boja.

I napokon živa istina vezana za auroru, dogodila se u novijoj prošlosti. Dana 13. svibnja 1917. u malom selu Ađustrel u portugalskoj pokrajini Fatima tri dječaka pastira tvrdila su da su vidjela Majku Božju svjetliju od Sunca kako stoji na oblaku u blizini zimzelenog drveta. Ona im je rekla da dođu na to mjesto svakog trinaestog dana u mjesecu. Trinaestog listopada oni su došli na isto mjesto s gomilom ljudi. Lik su ponovo vidjeli samo dječaci, a drugi su tvrdili da se tada Sunce poigravalo na nebu i svjetlilo čudnim sjajem. Tada je Majka Božja dala dječacima ovo proročanstvo: »Ovaj rat (prvi svjetski rat) približava se kraju, ali ako ljudi ne prestanu vrijeđati mojeg sina, sina Božjeg, neće proći mnogo vremena i još za vrijeme pape Pia XI drugi mnogo strašniji rat će doći. Kada se pojavi na nebu nepoznata svjetlost raznih boja, znajte da je to znak Božji i da je kazna svijetu na dohvat ruke.«

Ovaj je događaj naveliko proučavala Katolička crkva i nazvala ga »Čudo Majke Božje od Fatime«. I stvarno se dogodilo da je za vrijeme

pape Pia XI. započeo II. svjetski rat i da se u cijeloj Europi 25. siječnja 1938. od 21 do 2 sata ujutro vidjela na nebu velika aurora grimiznih boja. Tako se obistinilo proročanstvo iz Fatime, a potvrdu toga imali smo tri mjeseca kasnije kada je Hitler napao Austriju. I moja malenkost promatrala je tu »crven« s prozora u Bošnjacima – tako su, naime polarnu svjetlost prozvali moji Bošnjačani.

Literatura

»Priroda« časopis 1967.

Mirko ŠARČEVIĆ

U POSJETI NAŠOJ GOSPI ŠUMOVAČKOJ

ŠEST STOLJEĆA SVETIŠTA

ŠUMANOVCI/ŽUPANJA, rujna – »Silno mnoštvo našega Šokačkog svijeta grnulo je šest stotina godina starom svetištu Naše Gospe Šumanovačke. Prije četrdeset i više godina išlo se pješice i seljačkim zapregama, za tu priliku paradno dotjerana: nova kola, nova orma, novi kožnati federsic (kožom opšiveno sjedalo, prim. S. T.), na njemu šareni ponjavci, a vukli su ih dobri dorati i vranci. I muško i žensko čeljade svečano obučeno – špenzleta svuda, dokle ti oko dopire. Preko puta groblja, prema maloj kapelici u šumi bila je višestoljetna hrastova šuma, a hrastici prsnog promjera 1,50 do 20,00 metra u dobi od 500 do 800 godina! Ispod i oko njih bilo je hladovine toliko poželjne o Gospojinskim vrućinama. tu su se poredala mnoga kola, jedna do drugih. A prostor oko groblja pretrpan trgovcima i majstorima robe – običa, papuče i cipele; odijela: špenzleta (gornji kaput od valjane, šarene vunem prim. S. T.) i somotske čakšire, šeširi i šubare i druge stvari...« riječi su preminulog msgr. Davida Kolesarića, župnika Crkve sv. Mihajla u Drenovcima i dekana Vrbanjskog dekanata, kazivanje prije 20 godina.

Da, tako je bilo svake godine, stoljećima do Drugog svjetskog rata. Tada, pa kroz minula pedeset i dva ljeta nastala je neka vrsta »zataje«, jer se na proštenje Gospi Šumanovačkoj išlo i krišom, potajno, da bi se – nakon toliko vremena obnovilo štovanje svetišta naše drage Gospe Šumanovačke. Poslije prvih demokratskih izbora mislilo se i na to, u narodu svet o mjesto: da se svetište – crkvice, kapelica i groblje uredi, a za lakši prilaz do prošteništa izgradi suvremena cesta. U domovinskom ratu ta je ideja odložena za mirnija vremena. To vrijeme konačno je došlo ljeta godine 1992. Pod vodstvom vlč. Mate Sočkovića, župnika Crkve sv. Jakov iz Gunje i

upravitelja svetišta na Šumanovcima, prišlo se uređenju objekata i okoliša, a općinski čelnici iz Županje, na čelu s prof. Jakšom Šestićem, sa financijskim priložima županjskih poduzeća i obrtnika – vjernika, ostvariše davnu želju: izgrađena je suvremena cesta (dužine 1.400 metara) od raskršća Gunja – Đurići – Drenovci, uz rub šume do svetišta Šumanovci.

Crkva u Šumanovcima

Slučaj ili usud?

Upravo na dan 15. kolovoza 1992. navršilo se 170 godina gradnje crkvice na Šumanovcima (predio u nekadašnjoj prastaraj šumi, u trokutu spomenuta tri sela – istočni dio županjske Posavine). Sagrađena je od cigle dobrovoljnim priložima okolnih sela, a blagoslovio ju je Ilija Vražić, župnik drenovački, dekan i začasni kanonik. Od tada je prošlo 17 desetljeća. to bi mogao biti i jubilej hrama posvećenog dragoj majci, Gospi Šumanovačkoj. Slučaj ili usud? U tome svetištu i oko njega, na blagdan Velike Gospe, u sjeni stoljetnih hrastova, znalo se na proštenju okupiti i do deset tisuća duša iz svih krajeva Lijepe naše, pa i iz susjedne Bosne.

Slika i kip Uznesenja

U crkvici je najprije bila lijepa slika Uznesenja, nabavljena u u Beču još daleke 1822. godine, a stotinjak godina kasnije zamijenjena je kipom Uznesenja Marijina. Poklonila ga je jedna žena iz Brčkog kao zavjetni dar, a dobavila ga je iz Tirola u Austriji 1921. godine. Međutim, povijest svetišta mnogo je starija, a datira prije 619 godina. Naime, u obraćanju Bogumila (ili Paternona), koji su tada naseljavali taj kraj, sudjelovali su i plemići Alšani, jer je u njihov posjed spadao i spomenuti dio župajske općine, a imali su i svoj grad u blizini Šumanovaca. I upravo ti alšanski plemenitaši podigli su 1373. godine franjevački samostan u Šumanovcima, da bi redovnici, sinovi svetog Franje, duhovno djelovali među Paternima u Medubosučju. Tada im (1373) sagrađiše drvenu, ali lijepu, veliku crkvu s tri oltara. Glavni oltar bio je posvećen Uznesenju Marijinom u nebo – U Velikoj Gospi, a jedan pokrajnji oltar na čast sv. Franje, a drugi sv. Antuna. Pokraj crkve otvoriše groblje. To je tada, i za dugo godina, bila župa za Šumanovce i okolinu, a Bogumili su prešli na katoličku vjeru. Svadašnje, zidana crkva duga je šest, a široka dva i pol metra. Ima sakristiju i toranj. Ispod je kripta u kojoj se nalaze pokopani svećenici, župnici drenovački, a među njima i Ilija Vražić.

Tragovi duboke vjere

Godine 1718. uspostavljena je župa u Drenovcima, a Šumanovci su se održali pod turskim jarmom. U godini 1730. se raseliše – neki su Drenovce, a većina u Bošnjake, pa prezime »Šumanovac« sjeća na porijeklo djedova i pradjedova današnjih nosilaca toga prezimena.

Naša Gospa Šumanovačka mnogima je pomogla. O tome svjedoče mnogi dokazi, a među njima i zapis književnice Mare Švel-Gamiršek, koja je spjevala i divnu pjesmu »Našoj dragoj Gospi Šumanovačkoj«.

Dirnuti prekrasnim slavonskim pejzažom, mirom i tišinom iz okolne hrastove šume, uz višestoljetne spomen-tragove duboke vjere, neki se ispovijediše nakon dugo godina ili prvi puta od svoga krštenja. Svetu misu na otvorenom, kraj crkvice, ispod prastare slike Uznesenja Marijina, služio je vlč. Mato Sočković u nazočnosti nešto više od tri tisuće vjernika.

Na slici: Fotografija crkvice naše Gospe Šumanovačke.

Stjepan TOMIĆ

Janja JUZBAŠIĆ, etnolog

ETNOGRAFSKE IZLOŽBE MUZEJA U ŽUPANJI U PERIODU OD 1989. DO 1991. GODINE

U okviru tradicijske kulturno-zabavne manifestacije Šokoačko sijelo u Županji, Muzej uvijek organizira prigodne izložbe i to većinom etnografskog sadržaja. Izložbe se održavaju (barem do ovih godina bilo je tako) u prostorijama kina Mladost u Županji, gdje se ujedno održavaju tijekom Sijela prigodni scensko-folklorni nastupi sudionika manifestacije. Prilikom pripremanja ovih izložaba Muzej poduzima intenzivna terenska istraživanja, a tako je bilo dok smo pripremali izložbe za Šokačka sijela '89, '90, '91 godine. ostvarene su tri etnografske izložbe s ovim nazivima: Seoska arhitektura županjske Posavine, Dječja odjeća i igračke u tradicijskoj kulturi istočne Slavonije, te Hrvatski grb u tradicijskoj kulturi Šokaca županjske Posavine. Prikazujući rad pri stvaranju izložaba, sažet ću i rezultate terenskog istraživanja izvršenog tom prigodom. Moram naglasiti da je obrađen tek dio podataka vezanih za izložbu o seoskoj arhitekturi i hrvatskom grbu. Podaci o ovim temama su prvi puta skupljeni sistematski, i to isključivo na području županjske Posavine. Tema o dječjoj odjeći i igračkama proširena je na istočnu Slavoniju.

Nakon uvodnih riječi evo i prikaza rezultata provedenog prilikom terenskog istraživanja za izložbu o seoskoj arhitekturi. U početku donosim najprije nekoliko riječi o općim karakteristikama područja u prošlosti što je veoma važno za ovu temu.

U prvoj polovici 18. stoljeća, za vrijeme Vojne krajine, ovo se područje ubrzano naseljava. Zbog toga slavonsko selo mijenja svoju socijalnu i gospodarsku strukturu, čije promjene između ostaloga možemo pratiti i na načinu gradnje stambenih i drugih objekata. Do tog vremena spominju se kuće od brvana, neobljepljene, s jednom prostorijom, ognjištem, pokrivenne slamom i bez većeg broja pomoćnih zgrada u dvorištu. Od tog vremena slavonska sela jačaju jer postepeno dolazi do formiranja *zadruga* tj. velikih obitelji. Živi se na jednom ognjištu pa se zadržnim životom priskrbila sigurna opstojnost koja djeluje stimulativno i ujedno omogućava brži napredak. Zadržna je kuća postala osnova građenja svih stambenih objekata u Slavoniji. U takvoj kući s raznovrsnim stambenim objektima »pod numerom« (kućištem) živjelo je i do pedeset članova obitelji.

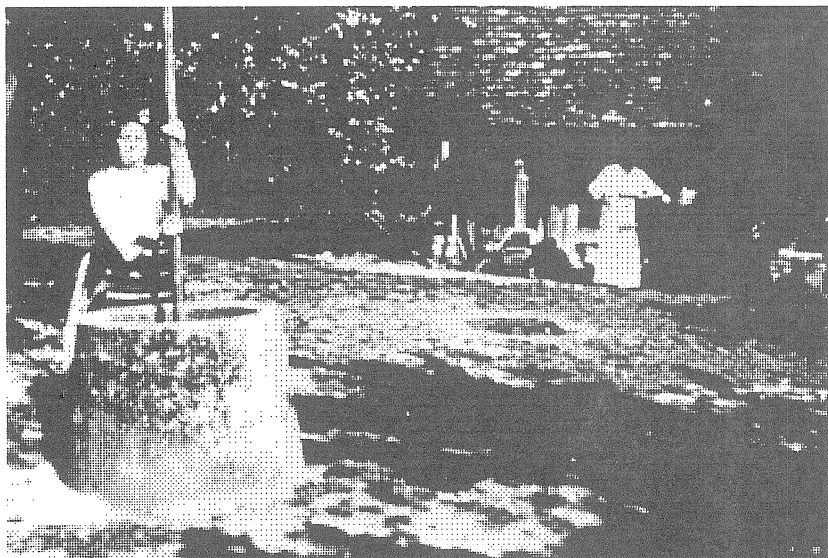
Zgrade nastale za vrijeme Vojne krajine podređuju se zahtjevima vlasti. U prošlosti je posavski dio bio pokriven gustim hrastovim šumama, nadaleko poznatim po svojoj kvaliteti. Još od tih vremena, hrastovina, zatim šiblje izemlja bili su osnovni građevinski materijal za izgradnju stambenih i gospodarskih zgrada. Svi objekti građeni od takve građe godinama se opiru zubu vremena. Organizirajući ovu izložbu, pažnju sam posvetila upravo seljačkom domu, oblicima, vanjštini i unutrašnjosti, ukrasima i ostalim pojedinostima.

Izdvojiti ću samo osnovne dijelove teksta koji je bio pripremljen za izložbu, a zbog novčanih problema nismo bili u mogućnosti tiskati katalog.

Prema priči kazivača s područja županjske Posavine pod pojmom same kuće obuhvaćen je prednji stambeni dio, a kućište je pojam koji se većinom odnosi na niz gospodarskih objekata u drugom dijelu gospodarskog imanja, ili cijelo imanje pod kućom. Objasniti ću pojmove koji se tiču zadržne kuće. Zadržna kuća i njezina prevladavajuća zabatna izgradnja doveli su do toga da na gospodarskim imanjima nastaje dvorište sa zgradama razmještenim u obliku slova L. Takav se oblik kod domaćeg stanovništva naziva *na ključ*.

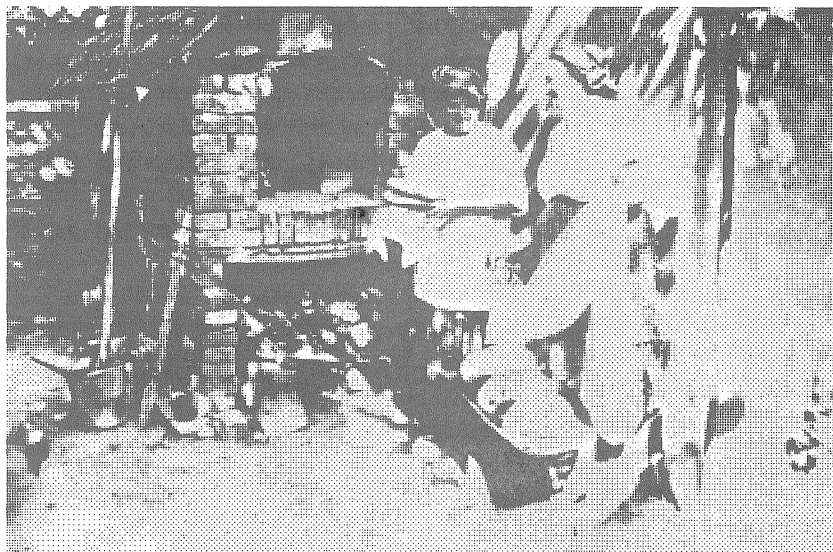
U prednjem prostoru nalazila se *velika soba*. Služila je svim članovima zadruge za boravak, a zimi i za spavanje. Do velike sobe nalazila se *kujna* (kuhinja), koja je u najstarijem obliku imala otvoreno ognjište, a u novije doba zidanu peć. Uglavnom je služila za pripremanje hrane. Iza kuhinje se nalazila *špajza*, spremište za hranu.

Nerijetko se u jednom kutu do kujne ili do velike sobe nalazila *mala sobica*. To je soba manje veličine koja je pripadala jednom od starijih članova obitelji. U nastavku se nalazio niz jednakih sobica s jednim prozorom i vratima okrenutim prema dvorištu. Takve se sobice nazivaju *kućari*, *kiljeri*, *vajati* (nazivi se u svim selima podjednako upotrebljavaju u sva tri oblika). Okrilje kućara uživali su bračni parovi zadruga.

Dvorište šokačke kuće s ambarom i bunar s dermom u Bošnjacima

U drugom dijelu nalaze se gospodarske zgrade. *Štagalj* sa štalom i šupom se pruža preko dvorišta ili je u nastavku ključa. Unutar ovog prostora našle su se tu i druge vrst objekata kao što su *čardak* – spremište za kukuruz, zatim *kačara*, *pecara*, *pušnica*, *čađara*. Sve su to namjenske zgrade koje su služile kao spremišta ili se u njima radio neki određeni posao. U sredini dvorišta ili na nekom vidnom mjestu nalazi se *ambar* – spremište za žitarice, zatim *vanjska peć*, te *bunar*, *derma* i *valov*, sve u prvom dvorištu.

Žene kod vanjske peći vade lepinje i kruh, Bošnjaci

U drugom dvorištu koje se najčešće odvajalo šupom u sredini štaglja ili kapijom, nalazio se *svinjac*, *kokošinjac*, *pčelinjac* i *sušara*, a velika gospodarstva imal su i svoje *gumno* – prostor za vršenje žita. Drugo dvorište vezano je sa *šljivikom*, a ispred *svinjare* ili *pojate* nalazio se *okol*, *okolac* (oba se naziva podjednako upotrebljavaju u istom selu) i *gamara* – spremište slame, te *senjak*, *senik*, *plivnica* – prostor za pljevu kao popratni prostori glavnih objekata. Precizan opis takvih objekata nemoguće je napraviti jer se kućišta razlikuju od odmaćinstva do domaćinstva.

Evo i kratkog opisa interijera. U prednjim sobama zadružne kuće najčešći su zemljani podovi od nabijene gline, a samo kod bogatijih obitelji napravljeni su od hrastovih dasaka. S arhaičnim podom korespondira drveni stup, u pravilu pet greda, a ponekad u novijim kućama, ravni okrečeni strop. Zidovi su *frajkovani* – ožbukani, u prošlom stoljeću premazani samo glinom, danas obavezno okrečeni.

U pročelju velike sobe simetrično stoje dva prozora ugrađena s unutrašnje strane. Iznad prozora je drvena karnišna s *fīrangama* – zavjesama izrađenim u domaćoj radinosti. Bočni zid obično ima još

jedan prozor od dovršne strane. Ulazna vrata s *dovratnikom* nalazila su se na suprotnom zidu pročelja, a izrađena su od zbijenih dasaka sa *šarkama* –bravom ako vežu kuhinju ili su stolarske izrade. Od kućnog inventara tu je veliki hrastovi stol – *sinija* sa klupom – *kanabe* ili pak s drvenim klupama, a u novije vrijeme i sa stolicama – *stocima*. Na bočnim zidovima pordani su kreveti (i do osam), zatim *škrinje* – sanduci za odjeću ili *šifunjeri*, te *ladičar* kao tip kredenca, *ormana*, te pokoji manji krevetić ili *belka* – kolijevka. Na zidovima su, obično iznad kreveta, postavljene svete ili obiteljske slike, na jednoj strani zidni sat i vješalica odmah do vrata. Između prozora često se sreće otvor u zidu koji je napravljen kao *kapelica s oltarićem* kako ga i zovu. U kapelici je stajao poveći kip sveca ili križ, krunica, molitvenik, svijeća ili koji važni dokument. Posudice za svetu vodu nalazile su se iznad svakog kreveta. Napravljene su u obliku *celemonije* – keramičkog kipića ili u manjem *kandelu*. Soba i namještaj ukrašavani su raznim dodacima narodnog rukotvorstva; *stolnjacima*, *otarcima*, *ponjavcima*, i *ponjavama*, a na podu, *krparama*, tkanim prostirkama.

Kuhinja je uglavnom opremljena inventarom koji služi za pripremanje hrane. Kao namještaj tu su *ormarići* – prostor za posude, *police* na zidu ili u zidu (kao ormarčić), *klupice*, – drveni izduženi stočići prilagođeni kuhinjskom suđu. U sredini je stol, u jednom od kutova peć, a okolo je razmješteno posuđe za kuhanje: posude za vodu, za mlijeko te pribor za jelo. U starijem tipu kuhinje inventar je isti s tim što je u središnjem dijelu stajalo *otvoreno ognjište s bankom* i *verigama*.

Kućari i mala sobica imaju jednostavniji inventar. Mala sobica je obično imala krevet, stol i orman te po dvije stolice, a ukrašavali su je bogato kao i veliku sobu. Pogotovo su snaže lijepo uređivale svoje kućare. Svaka je nastojala da njezin kućar bude najuredniji i najljepši.

Ostava – *špajza*, je uglavnom ispunjena policama raznih veličina i pokojim ormarčićem za čuvanje hrane.

Zbog opsežnosti teksta nisam u mogućnosti opisati i ostale dijelove kućišta s unutrašnjim inventarom iako bi i to bilo jako zanimljivo. Zato ću iznijeti tek započete tipologije.

Među starosjediocima prevladava gradnja dvaju osnovnih tipova kuće. U one starije ulazila bi kuća koja je *čelom* – zabatom, okrenuta prema ulici, a potom ona kuća građena *na front* koja je svojom

dužinom okrenuta prema ulici. Kuće koje su zabatom okrenute ulici imaju dva prozora i karakterističan ulaz koji se u istočnom dijelu selâ naziva *trim*, a u cijelom nastavku nosi naziv *ganak*. Kod kuća građenih na front ulaz je velika kapija ili *ajmfor* i takve kuće imaju i po šest prozora koji gledaju na ulicu. To su dva osnovna oblika među kojima imamo (naravno) i raznih suvrstica, tj. onih koji su slično riješili vanjski izgled kuće i pripadaju, kako ovdje kažu, u *šokačke kuće* – kuće Šokaca (etnička skupina Hrvata). Osim ovih na ovom području su takozvane *graničarske kuće*. – To je tip kuće na front, samo što joj je *cokl* – nešto deblji dio zida ispupčen prema vanjskom pr prostoru. Služi kao osnovica zgrade, a napravljen je tako jer su u prošlosti na ovom području bile česte poplave uzrokovane izlivanjem rijeke Save. Zatim treba spomenuti npr. *švapske kuće*, također građene na front.

Uočljive su širom Slavonije po svojim karakterističnim ukrasima i izgledom prozora, te *tocke kuće* – kuće doseljenika slovačkog porijekla. Razlikuju se od već spomenutih švapskih kuća. Ove slovačkog porijekla građene su obično sa zabatom prema ulici i imaju karakteristično oličene fasade. Osim ovih razlika kuće se razlikuju i u mnogim drugim elementima koji bi mogli ući u druge tipološke cjeline, no o njima možda drugom prilikom. Zbog ilustracije navest ću jednu zanimljivu pojavu, prisutnu u svim selima. To su kuće, osim za stanovanje, građene i za neku drugu namjenu, kao što su npr. *gostionice*, *kovačnice*, *dućani* koji su bili poč. 19. st. u provatnom vlasništvu, pa su prostorije potrebne za te svrhe uvrštavali u prednji dio kuće, ali tako da su tvorile skladnu arhitektonsku cjelinu. Na terenu sam naišla na svega nekoliko takvih kuća, ali danas nisu u toj funkciji.

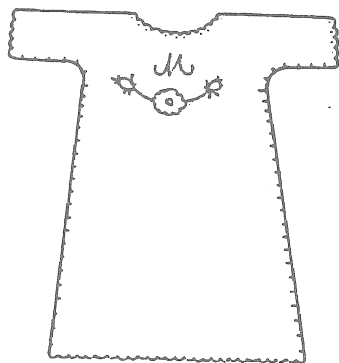
Završavajući prikaz terenskog istraživanja seoske arhitekture, evo nekoliko riječi i i izložbi Dječja odjeća i igračke u tradicijskoj kulturi istočne Slavonije, Na ovoj izložbi najbrojniji posjetioci bila su djeca koja su na ovaj način upoznala svijet koji je drugačiji od ovoga danas. ovom izložbom potaknuta je suradnja Muzeja i dječjih vrtića u Županji, a što je još vrednije za nas etnologe njihovi programi obogaćeni sa učenjem starinskih pjesmica i igara. Također je potaknuta i suradnja s osnovnim i srednjim školama. Učenici su obvezni posjetioci izložaba. Na izložbi uvijek pronađu neku pojedinost koju

s učiteljima razrađuju u okviru nastavnih programa. Izložba je sadržavala opširan fotografski materijal, no među posjetiocima su najveći interes pobudile lutke odjevne u tradicijsku odjeću. Predstavljale su odijevanje djece od rođenja do dvanaeste godine života. Reprezentativniji dijelovi odjeće pojedinačno su izloženi, kao napr. muške i ženske dječje košulje, tkanice, oglavlje djevojčica, kape dječaka, čarape i slično. Posebno su bile zanimljive, barem po pričanju posjetitelja, raznovrsne igračke kao i dijelovi dječjeg pokućstva (kolijevke, hodaljke stolice i dr). Da bih kao autor što detaljnije opisala sve one elemente koji su sačinjavali ovu izložbu, evo kratkog prikaza prikupljenih podataka i njihovih specifičnih naziva za područje općine Županja.

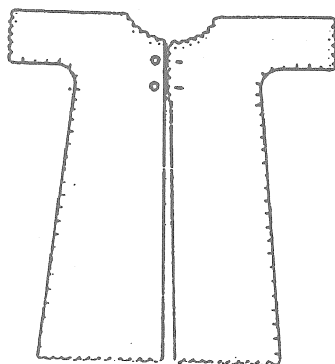
Najprije nešto o dječjim košuljama koje se mogu pratiti po uzrastu. Dakle, prva djetetova košulja oblačila se tek rođenom djetetu bez obzira na spol, a zabilježila sam da je zovu *promitljica* ili *promitljic*. Napravljena je od komada platna na kojem se pravi prorez za glavu. Sastavni dio prve dječje odjeće su i pelene. Nakon oblačenja ove košulje dijete se umota u *pelene*, a stariji naziv na cijelom području su *krpe* – komadi platna određene veličine. Svaka pelene u koju se umata dijete ima određenu funkciju i naziv. na području brdskog Posavlja zapaženi su cjeloviti nazivi za pojedinu pelene kao *poduzgača*, *truljka*, *podrukaljka*, i slično, dok je na području oko Vinkovaca i Županje situacija nešto drugačija. U ovim krajevima poznate su sve vrste pelena kao i na brodskom području, ali bez konkretnog naziva već samo npr.: *ona koja ide pod guzu* ili *ona koja ide pod ruku*. Ovako stanje ukazuje na dvije mogućnosti – ili nisu ni postojali cjeloviti nazivi, ili su vremenom zaboravljani. Danas su ovi nazivi kao i mnogi drugi odjevni predmeti za djecu u potpunosti promijenjeni, najčešće pod utjecajem suvremene industrijske proizvodnje.

Glava se prekrivala trokutastom maramom, ona je također krojena od bijelog platna i zove se u ovim krajevima *mala marama*. Ovim načinom zamotavali bi glavu djeteta u prvih nekoliko mjeseci, a ako je zima i duže, u ranijem periodu, tj. početkom 19. stoljeća, dijete povijeno u pelene stavljalo se na običan jastuk – *veliki jastuk* (80x100 cm), koji se vezao *tkanicom* – vunenom trakom radi čvrstoće, a u novije vrijeme postoje namjenski jastuci za bebe koje su žene

same krojile i šile. U periodu od sedmog mjeseca pa do otprilike osamnaest mjeseci pojavljuje se ponovo jedan zanimljivi tip košuljice tzv. *rubinčica*. Ona se kroji od bijelog domaćeg ili kupovnog platna u nekoliko dijelova. Prednji dio krojen je od jednog komada, a zadnji dio od dva dijela. U većini sela ovog područja jedna strana lednog

aljinica, prednjica – Bošnjaci

aljinica, zadnji dio –Bošnjaci

dijela je šira od druge ledne strane, te se na krajevima nalaze petljice kojima se košuljice vežu ili se kopčaju malim dugmetom. U Bošnjacima sam pronašla jednu zanimljivu košuljicu koja se naziva *aljinica*, a pravljen je za krštenje djevojčice. Za nju je karakterističan kraj donjeg dijela, koji je zapravo krojen zvonasto (tabla I-1, a₁, a₂). Potrebno je naglasiti da postoje u uporabi, osobito u novije vrijeme još neki oblici ženskih odjevnih predmeta koji nose identične nazive. Neki od tih odjevnih predmeta šiju se početkom 20. stoljeća i to od kupovnih materijala (tamnijih ili šarenih dezena), ili se kupuju kao gotova industrijska roba. Kada dijete preraste ovu dob, kroje se posebne vrste dječjih košulja koje će nositi svakim danom, kao i one koje su primijenjene nekoj prigodi, pa mu se čak priprema i svečano ruho.

Košulje koje karakteriziraju životnu dob od 18 mjeseci do sedme godine života nalazimo u dva osnovna oblika. Jedan oblik tih košulja nose samo dječaci, a drugi samo djevojčice. Najnovija terenska

istraživanja pokazuju da se ne mogu prikloniti nekim ranije ukazanim pretpostavkama (Domaćinović, 1985, 94) kojima se ukazuje na to da su radnim danom i djevojčice i dječaci nosili jednake tipove dječjih košulja. Razlike se prvenstveno odnose na kroj košulja, a zatim i na druge elemente kao što su način i mjesto ukrašavanja. Ženske dječje košulje u istočnoj Slavoniji pojavljuju se za ovu životnu dob u dva osnovna tipa. Jedan tip ove košulje pripada cjelovitom, što pznačava krojenje košulje od vratnog otvora do gležnja noge u jednoj cjelini, s tim što cjelinu može tvoriti i nekoliko sastavljenih komada platna. Drugi je odvojeni tip ženske dječje košulje koji se sastoji od gornjeg dijela koji dopire djevojčici do struka – *oplećak*, a od struka do dolje oblači donji dio. Prema vlastitim terenskim istraživanjima i nekim podacima iz literaturе, gotovo u svim selima pojavljuju se paralelno cjeloviti i odvojeni tip. Prvi je uvijek nošen radnim danom ili samo u nekim prigodama ako je to dozvoljavao način ukrašavanja, a odvojeni tip samo u svečanim prilikama. U većini sela prednji dio krojen je kao cjelina od jedne pole platna od vratnog otvora do dolje. Pola platna je oko 50 cm. Leđni dio krojen je samo do struka, a širina je opet širina pole platna. Od struka do dolje krojen je poseban komad platna koji proširuje košulju od struka do dolje. Na cijelom području rukavi su ušiveni na kraju ramena. Rukav je krojen od jedne pole platna koja se spaja cijelom dužinom ispod pazuha gdje se dodani komadići platna kao pojačanja, takozvana *latica*. Vratni izrez u svim selima skuplja pole platna u polučetvrtasti ili polukružni otvor koji je opšiven uskim komadom platna. Materijal od kojeg se kroje dijelovi košulja gotovo je identičan u svim selima, a za to se koristi domaće bijelo platno bez uzoraka tzv. *čisto tkanje*. Za košulje odvojenog tipa opet je karakteristično korištenje uzorkovanog platna tzv. *usnivano tkanje*. Svi dijelovi na starijim tipovima ručno su spojeni običnim bodom igle i konca, dok je na novijima platno spajano strojem. Za košulje nošene radnim danom karakterističan je vez bijelog po bijelom i to iznad rubova i donjeg dijela košulje, kao i na samim rubovima. Prigodne vrste dječjih ženskih košulja ukrašavaju se osim bijelog veza i drugim bojama. Takva se košulja u okolici Županje zove *vezenica*. Vezena je obojenom pamučnom niti u crvenoj, plavoj ili u kombinaciji ovih dviju boja na zadnjem donjem dijelu košulje. Ženskoj djeci se za svečane prigode oblače neke suvrstice ruha koje

odgovaraju odjeći žena, a sačinjavaju ih *skute* i *oplećak* – ženska košulja odvojenog tipa. U nju se kombinira *marama* koja dolazi na vrat i *pregač* koji zaklanja prednju polu od struka do dolje. Na nogama je uvijek prikladna obuća, a kosu za svečane prigode uređuju *cocu* – vrsta pletenja kose, te se ukrase cvijećem ili malim dukatima.

Evo i nekoliko riječi o muškoj odjeći; Valja spomenuti dva osnovna tipa; Jedan je cjeloviti, a drugi tip sačinjavaju široke *gaće* i *rubina* ili košulja koja slobodno pada preko gaća. Dječaci su cjelovitu mušku košulju nosili radnim danom, a drugi tip u nekim drugim prigodama ili u svečanim prilikama. Košulju cjelovitog tipa pronašla sam u Šitaru. Ona je krojena od odmaćeg bijelog platna – *čistog tkanja*. Prednji dio ove košulje krojen je od jedne i pol pole platna. Sastavljane su na lijevoj strani vratnog otvora do dolje, a zatim ispod pazuha opet do dolje običnim bodom igle i konca. Na prednjem prsnom dijelu nalazi se ukrasni dio s rasporem kojeg nazivaju *prse*. Ovaj dio ukrašen je *falticama* – prošivenim naborima u jednakom razmaku i šire se u lijevu i desnu stranu dopirući do mjesta gdje je preko njih prošiven uski komadić platna poput traka, tzv. *kajišić*. U gornjem dijelu raspore se kopča dugmetom. Vratni izrez i s prednje i stražnje strane polučetvrtasto je izrezan i opšiven uskim komadom platna poput traka i nazivaju ga *opšivalo*. Na leđnom dijelu košulja je krojena na isti način s tim što nema raspore do sredine prsa. Rukavi su krojeni od jedne pole platna i ušiveni su na kraju ramena. Ispod pazuha proširuju se četvrtastim komadićem platna kojeg nazivaju *uškrtač*. Na ramenima su dodana pojačanja, *potkrpe* – četvrtasti komadići platna koji se uštivaju s unutrašnje strane u duplom komadiću. Na rubovima rukava i donjeg dijela košulje obično imaju male *šlingice* – rupičasti vez.

Nakon prikaza muške dječje košulje evo nekoliko riječi i o dječjim igračkama.

Već u prvim mjesecima igračka postaje sastavni dio života i ostaje prisutna u različitim oblicima sve do sazrijevanja. U okolici Županje prve dječje igračke, prema kazivačima, izrađuju roditelji. Kasnije ih djeca izrađuju sama koristeći se različitim materijalima. U prvim mjesecima života djetetu se izrađuju igračke različitih oblika. One proizvode zvučne efekte (glavica maka, tikvica sa sjemenkama). Dok dijete puže ili pomalo hoda, dobije različite predmete kao što su

posudice od nesalomljivih materijala. Način izrade igračaka i njihovi oblici u svakom slučaju ovise o vrsti materijala tako da igračke možemo razvrstati u nekoliko osnovnih grupa. Jednu grupu čine različiti predmeti od keramike u nešto manjoj veličini nego oni koje su upotrebljavali odrasli kao npr. posuda za tekućinu, kašasta jela ili neki ukrasni predmeti. Drugu grupu čine različiti predmeti od pletera, a to su obično različiti oblici korpi. Najveću grupu predmeta čine igračke napravljene od drveta (*frulice, tamburice, umanjeni predmeti pokućstva, poljodjelskih alata*). Svako godišnje doba nosi sa sobom i određene vrste igračaka. Prave se životinje od krastavaca, žira, kestena, bataljuške i slično.

Za vrijeme čuvanja i napasanja stoke čobani su se rado sastajali, a najviše u vrijeme kada se stado odmaralo na plandištu... Osim rezbarenja, šaranja tikvica *škljocom* – zanimljiva su natjecama i igre koje su čobani gotovo svakodnevno igrali«, napisala je u knjizi o čobanskim igrama I. Krstonijević. Prema toj knjizi donosim kratki prikaz čobanskih igara, kao i nekih drugih koje sam sama pronašla na terenu.

Čobanske igre podijelila je pet skupina: igre s lopticom, igre spretnosti, igre gađanja, borilačke vještine, igre okretnosti, orijentacije i spretnosti. U nekim selima ove su igre potpuno nestale, međutim neke od njih još uvijek možemo vidjeti. U Bošnjacima zatekla sam dvojicu dječaka koji se igraju *piriza*. Nedostajao je veći broj djece pa su pravila malo promijenjena. U drugim selima zabilježila sam neke od igara kao što su *slipe babe, šamcalamca, lončića*.

Ovim kratkim prikazom završavaju jedan dio opisa dječjih igara te nastavljam s prikazom dječjeg pokućstva.

Prvo dječje pokućstvo svojim oblikom i funkcijom vezano je za fizičke potrebe djeteta. Takav dječji namještaj javlja se tek krajem 19. stoljkeća, dok drugu grupu čine umanjeni oblici pokućstva odraslih. Za ranu fazu djetinjstva karakteristične su npr. kolijevke, postelje, hodaljke, a napravljeni su prema zahtjevima djeteta tog uzrasta. Naziv za kolijevku na terenu može se pronaći u tri oblika: *bešika, zipka, belka*. jedan od važnih predmeta poznat na cijelom području je i *stalak* u kome dijete uči stajati, zatim *odaljka* u kojoj dijete uči hodati. Drugu grupu čine umanjeni oblici pokućstva odraslih, a to su

različite vrste dječjih stolica poznatih kao *stolčice, klupice, kanapetići* i dr.

U tradicijskoj kulturi istočne Slavonije postoji širok spektar dječjih običaja. Djeca su u nekima od njih i glavni nosioci radnji.

Jedan od tih običaja pripada ciklusu božićnih običaja i naziva se *položaj*. Muško dijete na Badnjak ujutro sjeda na stolčić ili kleči pred vratima te izriče želje za obiljem u kući susjeda ili rođaka. U Bošnjacima na tzv. Kokošji Badnjak postoji vrlo sličan običaj koji se naziva *kokodakanje*. Tada i muška i ženska djeca rano ujutro obilaze kuće, a njihove želje su sročene ovako:

*Koko da, koko da
Snesi jajce kolik' ja
Kvo, kvo kukurikuuuuu!*

U oba slučaja domaćica ih posipa kukuruzom i daruje novcem, kolačima ili voćem. U selima o okolici Županje djeca sudjeluju u pokladnim običajima, u običajima tucanja tzv. *urazilitim* jajima na Uskrs, u običajima uoči sv. Lucije... Djeca su glavni nositelji radnje, no vjerojatno ih još ima jer zato postoje neke indicije. Postoje mnogi drugi običaji u kojima djeca neprestano sudjeluju u krugu svoje obitelji ili u životu jedne seoske zajednice.

Prigodom ove izložbe tiskan je katalog u kojem se o pojedinim temama može nešto više saznati. Glede bogatih ilustracija pogodan je za one koji nisu vidjeli postavu izložbe. U njemu se nalazi oko desetak crteža krojeva dječje odjeće, orijentaciona karta, stare fotografije, te fotografije snimljene prilikom istraživanja terena, danas vrijedan inventar Muzeja u Županji.

Posljednja izložba koju je organizirao Muzej u Županji ima naziv Hrvatski grb u tradicijskoj kulturi Šokaca županjske Posavine. Naišla je na veliki publicitet. nastala u vrijeme prvih poslijeratnih demokratskih izbora, odraz je nacionalnog obilježja i osjećaja. To je i vrijeme u kome se nakon dugo vremena šutnje ono nacionalno u narodu moglo istaknuti bez straha i stege. S etnološkog gledišta zanimljiva je jer je na ovom području zabilježen jedan od rijetkih primjera gotovo idealnog spoja onog tradicijskog i nacionalnog u narodu. Zato smatram da je ova izložba i pobudila toliku pažnju kako kod etnologa tako i kod muzealaca širom Slavonije. Zbog toga su je mnogi Muzeji

željeli predstaviti svojim sredinama. Tako je izložba postavljena u Vinkovcima u organizaciji KIC-a Privlačica, te u Novoj Gradiški i Slavonskom Brodu u organizaciji Muzeja. Zbog početka rata u Slavoniji obilazak izložbe zaustavljen je, da bi tijekom 1992. godine ponovno pod veoma teškim prilikama Muzej u Županji ponovno pripremio izložbu na inzistiranje organizatora Međunarodne smotre folklor. Tako je postavljena u Muzejskom prostoru povodom navedene Smotre krajem srpnja 1992. godine.

U okolici Županje uočljiva je uporaba hrvatskog kvadratnog grba kao likovnog motiva za ukrašavanje dijelova tradicijske odjeće. Grb kao motiv ističe se na predmetima rukotvorstva.

Masovna uporaba hrvatskog grba počinje pojavom i promicanjem Hrvatske seljačke stranke i osobe Stjepana Radića, oko 1925. godine.

Ovaj motiv ukrašava *misirsku bluzu* – gornji dio temeljne odjeće ženskog ruha koja seže do pasa ili nešto niže, a izrađivane su od uzorkovanog tkanja – *misira*. O tom dijelu odjeće govorila mi je kazivačica Ema Galović iz Soljana koja je kao djevojka uz još nekoliko njih imala i nosila takvu bluzu. Njezina bluza imala je izvezen hrvatski grb na prsnom dijelu ispod vratnog izreza te na lijevom rukavu. Kazivačica spominje da su čak i djevojčicama (od 11 do 15 godina) pravljene takve bluze. Pretežno su ih nosile udane mlade žene, *snaše*. Uz ovakve bluze ženski svijet je odijevao *teget plave suknje* – duga suknja napravljena od kupovnog materijala uz koje se kombiniraju drugi odjevni predmeti, a odgovaraju tradicijskoj odjeći i načinu odijevanja u tom selu. U svečanim prrigodama kao što je održavanje stranačkih skupova, uz ovakav način odijevanja dodavala se tkanica – *trobojnica* preko prsa, pružana od lijevog ramena do pojasa.

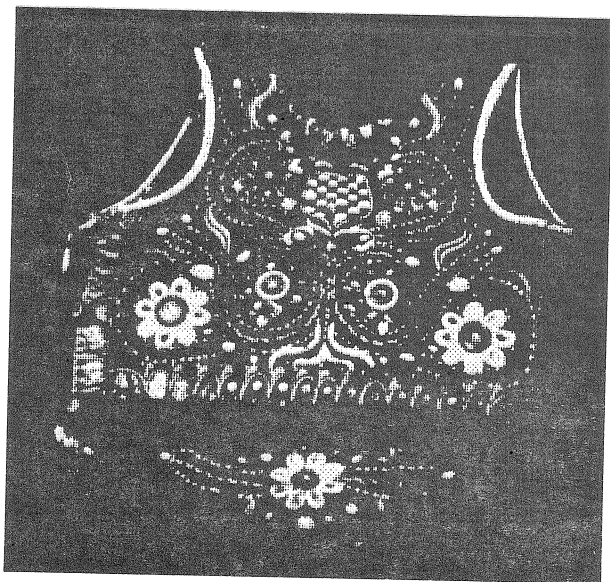
Na muškoj temeljnoj odjeći, košulji ili rubini, karakteristična je uporaba motiva hrvatskog grba u Strošincima kao uresa izvezenog na džepu. Ovaj navedeni ures vezen je po *čistom tkanju* – bijelo platno bez uzoraka. Sam grb uzvezen je ručno narodnim vezom kojeg ovdje nazivaju dupli vez. Obrubljen je vezom kojeg nazivaju *odmit* – također vrsta plošnog veza čime su izvedeni i *mašna* i *hrastov list* koji su ukomponirani oko grba.

Evo još jednog zanimljivog dijela ženske tradicijske odjeće koji

je ujedno i jedini primjerak. Pronašla sam ga u Đučnjacima i radi se o svilenom *zapregu* – vrsta svečane pregače na kojem je motiv grba izvezen *narodnim vezom* – vrstom plošnog veza u bijeloj i crvenoj boji na crnoj svili u donjem dijelu pregača. Vjerojatno najstariji dio tradicijske odjeće ukrašen ovim motivom su *trobojnice* ili tkanice.

O tome imam iskaze kazivačice Kate Orešković-Nikoljačić iz Vrbanje. Posjeduje takvu tkanicu još iz 1870. godine. Ova tkanica tkana je *predicom* na *malim stavovima*. Na njoj je grb izvezen u obliku štita istom vrstom konca kao i tkanje i to *narodnim vezom*. Koristila se i zlatna nit *preko papira* – papirnatoj podloška. Njome su izvezena slova *Bog i Hrvati*. *Tkanie tkane tijekom zadnjih pedest godina nemaju hrvatskog grba*. *Jasno nam je zašto je to tako* – trebalo je i na tradicijskoj nošnji uništiti ono što je hrvatsko.

Gotovo u svim selima županjske Posavine Šokci nose hrvatski grb kao ukras *špenzleta* – kratki pleteni pa valjani muški kaput dugih rukava. Ovaj ukras se nalazi na desnoj strani prsnog dijela, iznad kojeg je u vodoravnom nizu izvedena linija crven, bijeli, plavi, a

Cifrani pršnjak s hrvatskim grbom, Bošnjaci

ponekad se zna nalaziti i na desnom rukavu iznad uobičajeno izvedenog ukrasa. Ako su željeli ovakav ukras, on se morao naručiti kod majstora *štrikera* koji su ih najprije uštrikavati na željeno mjesto, a zatim je slijedila daljnja obrada vune. Ovakvo ukrašena špenzleta najviše su se nosila od 1920. do 1940. godine. Nakon drugog svjetskog rata je zapostavljen. Muškarci su hrvatski grb nosili i na *pršnjaku* – gornjem krznenom haljetku do pasa koji je nošen u svečanijim prilikama, preko košulje. Na ovom odjevnom predmetu grb je izvezen vunom na prednjoj strani, u visini prsa. Iznad grba je izvedena

linija crven, bijeli, plavi. U kroju i ostalim ukrasnim elementima nije se razlikovao od tzv. *cifranih prašnjaka* koji su aplikacijama kože, ogledalcima i drugim detaljima ukrašavani na prednjem dijelu. Grb su nosili i *za kapom* – šeširom. Posebno je izvezen na komadiću platna, istim vrstama veza i konca kao i detalj ukrasa džepa na muškoj košulji.

Motiv hrvatskog grba nalazimo na različitim vrstama uporabnih i ukrasnih predmeta tradicijskog rukotvorstva. To su *otarci* – ručnici vezeni motivom hrvatskog grba koji su služili kao dekoracija ili su ih poklanjali. Valja naglasiti da je kod otaraka s grbom teško pronaći potpuno jednake, jer je svaki grb i ukrasni element oko njega drugačije iskomponiran u jednu smisaonu cjelinu. Kad govorimo o grbu u tkanju, tu su prostirke i

Otarak s hrvatskim grbom, Drenovci

torbice koje su se još donedavna tkale u istočnim selima županijske općine. Uz motiv grba pojavljuju se kao i na otarcima razni drugi motivi, no jednom gotovo uobičajenom potrebno je dati posebnu pažnju. To su slogani *Bogi Hrvati*, *Živila Hrvatska* ili brojke 925–1925. Označavaju proslavu tisućljeća hrvatskog kraljevstva. Uz navedene predmete koji se ukrašavaju grbom spomenimo sada i *jastučnice* – manje presvlake za jastuk.

U današnje vrijeme pripadaju više u ukrasne predmete nego u uporabne jer se njima obično ukrašavaju različite vrste ležaja. Nalazimo ih u različitim dimenzijama s mnoštvom motiva koji su oko grba.

Među izloženim eksponatima su predmeti od drveta koji se rezbare ili obrađuju. To su u prvom redu različite vrste drvenih rezbarenih posuda za vino i rakiju. One su danas pomalo izgubile svoju prvotnu funkciju i često ih vlasnici drže kao ukrasne predmete. Podsjećaju na dane kada se iz njih uistinu pilo i točilo. To su *čturice* – okruglo oblikovane drvene posude i *burenca* – okruglo formirane posude od posebno oblikovanih polukružno formiranih komada, okovanih željeznim obručima. U istovjetne namjene služile su i šarane *tikvice* na kojima se motiv najprije nacрта, pa ureže, a onda se boji jezgrom koja mora pougljiti. Tako da ostaju crne izrezane linije. Zatim se pojedini dijelovi potamne dušičnom kiselinom koja se zagrijava nad svijećom nakon neposrednog nanošenja na tikvicu. Ove tikvice nisu od drveta već se ubrajaju u plodove. Od dijelova kućnog namještaja osobito je lijep primjerak *kanape* – drveni divan manjih dimenzija iz Strošinaca koji na naslonjaču ima urezban grb i godinu izvedbe, te inicijale majstora koji ga je radio. Vidjela sam rezbarene drvene ploče koje su korištene u dekorativne svrhe. Uz mnoštvo onih koje nisam spomenula ili na terenskom istraživanju u okolici Županje nisam pronašla, navest ću samo *karuce* – drvene velike saone. Ipak sam ih pronašla u Đurićima, krajnjem istoku ove općine.

Na kraju je potrebno naglasiti da je hrvatski grb bio i ostao omiljeni motiv i da se koristio s velikim štovanjem. Na ovom području je često korišten ukrasni motiv seoske i sakralne arhitekture.

U novije vrijeme hrvatskim grbom ukrašavaju se boce, čaše, svijeće, tapiserije, keramički tanjiri, šalice, torbe i drugi predmeti koji

su za prodaju. Izradba je industrijska. Hrvatski grb kao ukrasni motiv bio je i ostao izraz nacionalnog identiteta Hrvata.

LITERATURA

1. Bösendorfer J: Crtime iz slavonske povijesti, Osijek, 1910.
2. Domačinović V: Košuljica rozanka. U Godišnjak za kulturu i suvremena, društvena i ekonomska pitanja 10, Vinkovci 1985, 93–95.
3. Gušić M: Narodna nošnja Slavonije, U: Tumač izložene grade Zagreb. 1955, 66–76.
4. Grakalić M: Hrvatski grb, Zagreb, 1990.
5. Horvat J: Kultura Hrvata II, Zagreb 1980.
6. Klaić B: Rječnik stranih riječi, Zagreb 1983.
7. Lovretić J: Otok. Zabave U: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena II, Zagreb 1899, 111ž112.
8. Markovac M: Narodna nošnja. U: Selo i seljaci u slavonskoj Posavini, Zagreb, 1940, 43–48.
9. Matasović A: Seljačko rezbarstvo u Slavonskoj Posavini, Zagreb, 1933.

KRUH SE NE SMIJE BACATI

»Kruh naš svagdanji daj nam danas« često molimo u «Očenašu», a desi se da bude i kruh naš gnjecavi ili kruh naš stoncani, kruh naš kiseli, kruh naš polupečeni, kruh naš uvezeni i domaći, privatni i društveni, i na kraju svi ti atributi nestaju kad se čopor svinja pojavi na gradskom smetištu mljackajući zadovoljno jezikom jer kruh je ipak kompletna hrana, zasitna i sadržajna.

Jedino što je možda ovdje sporno to je cijena pšenice, i to ona iz uvoza, devizna. Naime, kompjutori su već izračunali da će naša zemlja ove godine uvesti milijun tona pšenice između ostalog i zbog ratnih neprilika. S ovom konstatacijom možemo se samo donekle pomiriti. Naime, činjenica je da se danas u nas troši po stanovniku daleko više krušca negoli u prošlosti, ali je zbog hiperreprodukcije ovog prehrambenog artikla došlo – i dolazi – do nekih anomalija. Prije svega, velike serije, vagoni kruha, što ih prave parne pekare, već prilikom izlaska iz peći ne odgovaraju kvaliteti kruščića što su ih pekle naše bakice u suradnji s didacima. Bio to bijeli ili polubijeli, današnji kruh najčešće nije »razabran«, nema šupljinica i rahlosti, a sadrži i veći postotak vode nego što bi to smjelo biti. Zato podosta kruha završava u kantama za smeće.

Moja pokojna baba Mara, Bog joj dao duši lako, triput se krstila kadgod bi prihvatila krušno koritance – načvu, valjda da uhvati bolju koncentraciju, ali vjerujte mo ljudi, atomske čudi, kad je takav kruh, nakon pečenja, did Jola pripolovio, svih njegovih deset kvrgavih prstiju, mogli su ući u tunele što ih je imala »krušna sredica«. Sirovine što ih je koristila moja starica bile su ove: brašno, kvasac, sol, voda i malo ljubavi, a puno pažnje i strpljenja.

Ne znam što kažu organizatori rada, ali ja mislim da nam dosta energije preko tjedna oduzme traganje za kvalitetnim kruhom jer svi žurkaju da ugrabe »reš« pečenu veknicu.

I ne zaboravite, veliki Pariz jede kruh iz mnoštva malih pekara.

Mirko ŠARČEVIĆ

NI SVINJOKOLJE VIŠE NISU

Ni svinjokolje više nisu kao što su nekoć bile. Industrijski mentalitet i osobito viši standard promjeniše taj još uvijek cijenjeni seoski običaj. Istina je da svi mi, gradski i prigradski stanovnici, zdravi i bolesni, ne možemo odoljeti ako nas netko pozove na večeru pa nam kao predjelo posluži domaći slavonski kulin, pred kojim kao pokošeni padaju i najtvrdokorniji dijetetičari. Tada, u toj miomirisnoj i optički neodoljivoj prilici slineći u sebi ponavljamo: večeras zaboravljamo sve medicinske savjete o pogubnosti dimljene, masne i teško probavljive krmetine, postit ćemo sutra. Uostalom, potrošit ćemo samo predjelo.

I hladionici, a osobito zamrzivači, snose dio krivice što su nastali poremećaji oko tog mesnatog jesenskog običaja. U njihovim dupljama gotovo cijele godine nalazi se mrs pa nema više onih nestrpljivih iščekivanja blatnjave i debeljuškaste jeseni. Ipak većina ljudi i danas održava svinjokolju, makar u malenom obliku. To izgleda ovako: klaonice obave onaj prljavi dio posla, klanje, čišćenje, te vađenje droba i iznutrica. Gotove svinjske polutke zainteresirani kupuju, nastavljajući ostale radnje u vlastitom domu.

Seljačka domaćinstva ne bježe od tradicionalnih poslova pa i onih najzamazanijih. Prisustvovat ćemo jednoj pravoj šokačkoj velikoj svinjokolji u bošnjacima, u istočnoj Slavoniji, i zabilježiti sve što se zbiva od jutra pa do kasne noći.

Bošnjaci su selo pokraj Županje sa 5000 stanovnika. Okruženo je hrastovim šumama u kojima je ispjevana poznata pjesma: »Ej kad su stari svinje žirovali«. Hrastici bogati žirom obilno su hranili svinje u pretkolumbovska vremena, kad nije bilo u Evropi ni kukuruza ni krumpira, pa Bošnjadžani, ti stoljetni svinjogojci, njeguju na osobit tradicionalan način svinjokolju.

OBORAK, KAPANJICA, ČABRIC

Kučedomaćin ustaje u zoru, oko tri sata, iznosi kotao (oranjiju), nalije je vodom i loži vatru. Uoči svinjokolje pripremio je: veliko korito za šurenje, nekoliko manjih korita, kovanja i kovanja, (sve te ovalne posude napravljene su dubljenjem topolova, brijestova ili vrbova debla, čabric s vodom za pluća i glavuše, čabric za čvarke, nekoliko čabrova za mast, oborak za sapunske otpatke (oborak je načinjen savijanjem kuhane brijestovine), klinčarice, željezni lanac za okretanje bravca u koritu, čitavu zbirku noževa, strugala za dlaku, kuke za vađenje papaka, oštru sjekiricu, nekoliko stolova, više kotlova s odgovarajućim nožicama i još mnoštvo drugih posuda. Zatim 50 kg soli, nekoliko kg paprike, više ljute nego slatke, zdjelu bijelog luka (češnjaka), pet-šest kruhova i isto toliko oka (boca od 13 dl) rakije i još više vina.

Među uzvanicima, koji se počinju okupljati između pet i šest sati, a najprije stižu muškarci, jedan je glavni poslenik, mahom čovjek srednjih godina, te na prijedlog domaćina upravlja svim poslovima. U mobu se pozivaju prvi susjedi te rođaci u prvom i drugom koljenu, na okupu se tako nađe maleni rodbinski sabor.

Odmah po dolasku nazdravlja se rakijom, hladnom ili kuhanom, iz sajtluka (bočica od 2-3 dl) i dok voda u kotlu ne proključa, popije se još i kavica uz podbadaње domaćina da je slabo potkurio vatru pa se može još pijuckati.

U toj predigri pristiže prija i ušavši u bučnu prostoriju, dobacuje: »Zar vi još niste krenuli u poso?« a momci otpovrate: »Pa još se nisi počela prisvlačiti.« Poslije prije, prostižu jetrve, svaje i snahe, koje svakako moraju dobiti »pljusku« od svekrve jer vole dugo spavati. Ko grom iz vedra neba, jedna od kreštavih žena vrisne: »Voda vrije, kipi kotao.« U tili čas, čilci napuštaju kuhinju i kreću prema svinjcu. Dvojica uskaču u obor te tovljenika tjeraju prema izlazu, gdje ostali, čekajući kraj odškrinutih vrata, uzvikuju: »Drž ga za rep, hvataj uši.« Po izlasku na dvorište netko svinju zgrabi za stražnju nogu i ona, izbačena iz ravnoteže, liježe na bok. U istom trenu, nož je pod grkljanom. Sjećam se, znalo se dogoditi da se već prikšana svinja istrgne i krene u posljednji trk na opći smijeh prisutnih.

JEDNA SVINJA – JEDAN KULIN

Šurenje se obavlja u koritu s dovoljno toplom vodom koja skida dlaku, ali ne i kožu. Nakon skidanja-struganja dlake, pošto je otvorio tetive na stražnjim nogama, poslenik naređuje da se »gica sa kolica« (iz korita) natakne na klinove klinčarica. I dok se drugo svinjče šuri, onoga na klinčaricama poslenik polijeva vodom i dobrijava, potom britkim nožem para po trbušnoj strani. Glava se odrubi i baca u čabrric s vodom, zatim se vadi mijur (mjehur) i predaje djeci uz šalu: »Škljocu vam vašeg, čistite se odavde, jer ću vas poštrojiti.«

Za doručak se posluži izvrstan jetreni gulaš, kisela paprika i fraklič rakije. Opet se ispriča pokoja zgoda i pošalica. Poslije objeda koji traje sat vremena, kreće se polako dalje.

Polutke se već na stolovima i poslenik odvaja šunke, plečke, rebra, slanine. Ostali obrezuju šunke i plečke skidajući meso za kobasice, za kulin se odvaja meso s rtišta, po pravilu od jedne svinje samo jedan kulin. Debeli, ledna slanina skida se s kože i reže u čvarke, potrbušina i podgrlina izdvaja se za sušenje i slaže u jedno korito.

Svinjokolja u slavonskom selu Bošnjaci – Snimio: Josip Babogredac

Topljenje čvaraka povjerava se djedu, da je bliže vatri. Što je vrijeme hladnije, to je i šljivova mučenica više u opticaju. Znalo se tako dogoditi da didica i ne čuje cvrčanje čvaraka te mast pokipi na opće zaprepaštenje svih prisutnih, ali odmah se pronade i krivac: prejaka vatra.

U kotao s vrućom vodom ubacuju se srca, pluća, bubrezi, jetra, uške, kože, obrazi i jezici – obarine se kuhaju dok se meso ne odvoji od kosti. Nekako istodobno, žene ispiru i stružu crijeva, a reduše prave krofne i salenjake, koje odmah iz pećnice nose mobi na kušanje.

Od tankog crijeva svinje prave se tanke kobasice, od guznog crijeva gužnjaci (kulinova seka) a od slijepog crijeva slavni kulin. Umijeće pripremanja kulina poznato je svima pa ipak bošnjački i općenito slavonski kulin ostaje tražen. Tajna je u sušenju, pri čemu dim ne smije biti glacni činilac, već zračna strujanja. Osim toga mora se dimiti u određenim vremenskim razmacima, a sve to tahtijeva prilično strpljenja, što nije baš osobina automobilskog naraštaja.

SAD MOJ DIKA U ŠUMI...

Naticanje kobasica centralni je događaj i svatko na svoj način iskazuje divljenje... Nakon podvezivanja, krvavice se bare u toploj vodi, a zatim se vade i ostavljaju u koritu do jutra. Na kraju mrsnog posla sole se šunke, plečke, rebra i slanina a zatim se sve meće u lužnicu ili korito na salamurenje. Uz krupne komade nasole se i sitni: nožice, kožice, repovi, uške i njuške, što će se upotrebljavati za lučevine (hladetina). Kobasice idu u pušnicu iste večeri, krvavice sutradan, kulinje i slanina za osam dana, a ostala salamura nakon tri tjedna. Pečena plečka nakon salamurenja iznimno je ukusan zalogaj.

Po završetku svih »svinjskih« poslova u kasne večernje sate, svinjokoljska večera postavlja se u toploj, najvećoj prostoriji kuće. Završnici, osim mobe, počesto prisusutvuju i drugi ljudi iz sela. Pošto je čokančić s rakijom napravio tko zna koliko krugova, na stol stiže juha u kojoj je kuhano brdo mesa i povrća. I dok se hvala redušama za dobar početak još nije ni izredala, najednom se pročuje zvonak glas zborovođe: »Svinje moje lipe pa debele jeste l' mi se žirova najele« a malo zati m i svi ostali zarožnjače, ali dubljim glasom.

U stanci što slijedi najstariji ispriča neki doživljaj iz mladenačkih dana, što je velikom dijelu prisutnih nepoznanica, npr. nekdašnje spaljivanje dlake na zaklanoj svinji uz pomoć slame. U međuvremenu na stol je postavljeno kuhano rtište, hren i umak, a malo poslije dolaze pečene kobasice i krvavice, koje služe kao ogledače.

Počimalja opet kreće s pjesmom, rakiju je već istisnulo vino i srca su razgaljena: »Sad moj dika u šumi kod svinja naložio vatru od jasinja.« Pjesma se nadovezuje na pjesmu, proze više nema: »U Bošnjaka nasadili koku na orase pa izlegla prase.«

Negdje poslije ponoći, u sitne sate, kad na red stigne i ona: »Jutros rano kad je zora svanula,« potpaljuju se fenjeri, a najprisebniji podvikne: »Mili moji, kuda koji.« Oni koji još nisu klali dobivaju u košaru mrsa.

Ta, eto, već prekosutra tu istu masnu zavrzlamu spravlja moja rođena svaja i zato nazdravi i potegni baja, ujače, fašu, svače, sida, ljubo, zaovo, zaovići i svi ostali zvani i nezvani. Živjeli!

Mirko ŠARČEVIĆ

ŠLJIVE I ŠLJIVICI

Okrepljujuće i zdravo voće – Domovina joj je Kina – Izvor deviza

Naši se ljudi u tudini nemalo začude kada čuju ili saznaju s koliko se poštovanja izgovara imenica »Slivovich«. Odmah znamo da je riječ o našoj šljivi koja nas je proslavila u mnogim zemljama. I upravo njoj posvećujemo ovu reportažu kojom želimo podsjetiti da skromno stablo te već prastare voćke rađa i devize! Ali zbog čega je ta voćka toliko omiljena? Evo zašto.

Okrepljujuće i zdravo voće

Šljiva je zdravo i okrepljujuće voće. U 100 grama svježih plodova ima 35 kalorija topline, jedan gram bjelanjčevina, 12 grama ugljičnih hidrata, tri grama kiseline itd. a od minerala u ovom plavkastom voću nalazimo vapna, magnezija, kalija, natrija i željeza, zatim dosta vitamina A, B i C, korisnih za rast (A), plodnost (B) i otpornost protiv raznih bolesti (C). Suvremena medicina preporučuje uživanje voća, koje bi inače u našoj ishrani trebalo zauzimati četiri petine sveukupne hrane. Nažalost, većina šljiva završava u kazanima umjesto u sušarama. (I suhe šljive također su izvanredno jelo).

»Al je lipo u šljiviku diko«

Nekada nije bilo kuće iza koje nije bio šljivik; ni potoka ni vlažne dolinice gdje se nije uzgajalo ovo neugledno ali korisno drvo. Stoga nije čudo što se šljiva spominje i u narodnoj pjesmi:

*»Al je lipo u šljiviku diko,
dole trava gore šljiva plava...«*

Ili kad je majka prijekorno i začuđeno pita kćerku »nakićenih« sukanja:

*»Di si dite učučkala skute?
U šljiviku, čekajući diku.«*

A koliko naš čovjek voli »šljivku«, slušamo i danas u pjesmama:

*»Pit ću vina dok je Varadina
i rakije dok je Šokadije!«*

Znalo se i pretjerivati u piću, pa je zbog toga Relković grdio svoje Slavonce, zamjerajući im što radije piju nego »štiju«:

*»Ni moj babo nije znao štiti,
al je zato, mogo dobro piti.«*

A medljana rakija bila je isto što su danas različiti sirupi pa je taj univerzalni lijek u najboljem slučaju mogao malo ubrzati kolanje krvi.

Domovina šljive je Kina, latinsko ime *Prunus avium*. Smatra se da su je u Grčku prenijeli vojnici Aleksandra Velikog odakle se je širila po cijeloj Europi.

Najkvalitetnije šljive uzgajaju se u kaliforniji i Francuskoj. Naša zemlja izvozi uglavnom sušene šljive. Sađenjem kvalitetnijih sorata i boljom njegom izvoz bi se mogao i povećati.

Stjepan TOMIĆ

NOMINA SUNT ODIOSA – IMENA SU ODVRATNA

I latinska riječ NOMINA i hrvatska riječ IMENA sadrže ista slova m(em) i n(en). Ovu korjensku sličnost nalazimo i u drugim indoevropskim jezicima. Uostalom hrvatsko-latinska veza vidljiva je i u mnoštvu drugih detalja po čemu smo, kao nacija, svrstani u krug zapadnoeuropske civilizacije.

Pa ipak, ako podete na naša groblja, na nadgrobnim pločama naći ćete mnoga, već zaboravljena imena: Fema (Eufemija), Eva, Evica, Tonka, Donka, Pola (Apolonija), Dionizije, Ferdo, Florijan, Mijo, Jerko, Matej, Mata, Stjepan, Stipica, Stipo, Stipan, Jeronim, Augustin, Gustav, Grga, Petar i Pavao, Siksto i Sebastijan, Fabijan i Krševan, Bono, Hugo, Vilim, Dominik, Ema, Helena, Reza, Terezija, Janja, Agneza, Agata, Jaga, Jagica, Agica, Manda, Luca, Lucija, Cvita, Cvitan, Ivša, Joško, Karlo, Vid, Slava, Sofija, Lino, Leonard, Bernardin, Bernardica, Donat i Donata, Božidar i Božena, Ćiril i Andrija.

Zamislite, Andrija dolazi od grčke riječi ANER(ANDROS) a znači muž, mužjak, muškarčina, muškadin, a eto sve ga rijeđe nalazimo u imenicima. Prije se točno znalo kad se netko rodi na Dušni dan, dobit će na krštenju ime Duško ili Dušica, na Pepelnicu Blaž ili Blaženka. Ako uđete u bilo koju školu u šokačkoj Županji, uzalud ćete tražiti nekad tipična imena u ovom dijelu Lijepe nače: Klara, Bara, Roza, Rozalija, Marga, Liza, Cecilija, Franja, Lovra, Tuna, Tunja, Jakša, Jakob, Rok i Roka, Hilarije, Šima i Šimun, Alojzije i Đuka.

Đuku Begovića ovjekovečio je Iva Kozarac u hrvatskoj literaturi a mi da nemamo niti jednog živog primjerka u školskim klupama. Taman posla, imamo ih al' su se kamuflirali u Gorane, Iгоре, Borise, Slobodane i Sonje. Dakle radi se o čisto praktičnoj potrebi te u imenike treba uvesti više šarolikosti pa ponoviti imena hrvatskih knezova Trpimira, Mislava, Zdeslava, Rastislava. Moramo se pri-sjetiti i grofa JANKA Draškovića utemeljitelja Matice hrvatske,

RADOVANA Dalmatinca graditelja prelijepih katedrala, VATROSLAVA Lisinskog prvog hrvatskog kompozitora, DORE Krupićeve iz »Zlatareva zlata«. No i VJENCESLAV Novak i EUGEN Kumičić moraju dobiti svoje IMENJAKE.

I konačno prenoseći pradjedovska imena na svoje unuke sjetite se i čestitki imendana što ste ih kao unuk upućivali svojim didacima: »Čestitam ti imendan nemam ništa da ti dam, ako imaš ti mi daj u mene se ne uzdaj«. Lijepo ime Lovra, Lovra, Bog ga živio...

Mirko ŠARČEVIĆ

SLAVONCI SMO I HRVATI PRAVI...

Đuka Galović, pučki pjesnik iz Drenovaca s pravom nosi ime slavnog lika iz pripovijesti Ivana Kozarca. I jedan i drugi Đuka reagiraju vatreno na sve pojave oko sebe i u njima kipi ljubav šokačka iz srca junačka. Pjesme Đuke Galovića pjevaju svi, i djeca, i profesionalni pjevači, i zabavljači, i obični ljudi kad razgale srca, široka kao slavonska sela.

Najstariji u povorci »Žetva nekad i sad« – Čika Ilija Dretvić iz Gradišta (sa »samicom«), a iza »begeša« je Đuka Galović, narodni pjesnik iz Drinovaca sa suprugom Macom

Njegove pjesme su na određeni način navješćivale uskrsnuće Hrvatske jer već godinama odjekuju u svim hrvataskim radio-postajama od Lijepe naše do Kanade i Australije. Sa svojim dragim doratima često se provoza do Studve i bistra Bosuta (gdje) na pojilo, kako milozvučno pjeva Đuka, dođu jelen, srna i košuta.

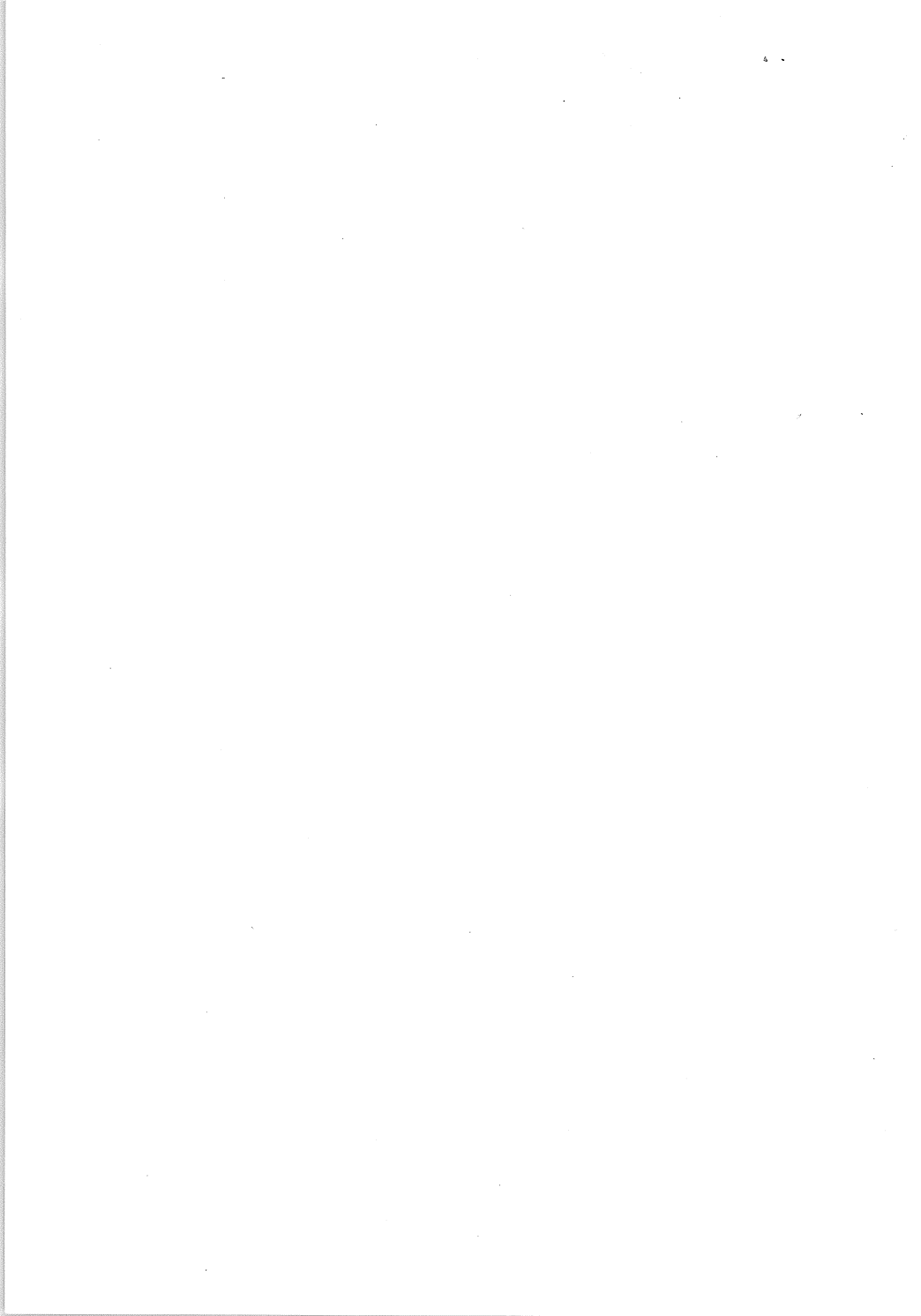
Donosimo zapis dviju popularnih Đukinih pjesama:

ODAVNO SMO GRANIČARI STARI

*Odavno smo graničari stari,
čuvali smo granicu na Savi, granicu na Savi.
Čuvali je sa starih čardaka,
branili je hrabro od Turaka, hrabro od Turaka.
I djedovi svoju krvcu lili
da čuvaju naš zavičaj mili, naš zavičaj mili.
Dođe l' dušman bilo s koje strane,
potomci će zavičaj da brane, zavičaj da brane.*

DORATI

*Ej oj, dorati, moje zlato suvo, ej, dosta sam vas šparo i čuvo.
Ej, a sad moram na oranje poći, rano ranit, kasno kući doći.
Ej, ne bi dao dva svoja dorata, ej, ni za traktor od suvoga zlata.
Ej, dorat vuče, iz brazde se puši, ej, baja Mata tijano pjevuši.
Ej, sinji munjo, obasjaj ulare, ej, da ja vidim sad svoje žerave.*

»TROŠI VODU KAO VO NE ZNA ŠTO JE HA DVA O«

HOMMO SAPIENS POSTAO JE NEZASITAN

S gore navedenom rečenicom učenici u školama često se međusobno nasamaruju. Nažalost i odraslima će se moći sve više ponavljati ova učenička rečenica.

Ljeto godine gospodnje 1992. u nas, ide u red nasućnijih ljeta u posljednjih sto godina. Sušne su godine sve češće. Nekada je u ovim našim vlažnim predjelima spačvanskog bazena obitavao brijest. Brijest je kao drvo nalazio različitu primjenu u gospodarstvu, a uspomenu na njega i danas čuvaju oborci. Danas u našim šumama brijesta više nema, a uzroke treba tražiti u poremećaju vodenog režima. Još kao dječak, kroz provrtane otvore na deblu brijesta, pio sam zdravu vodu koja je u mlazovima šikljala van.

Danas, četrdesetak godina kasnije, u mnogim našim selima provučene su vodovodne cijevi i iskopani arteški bunari – crpilišta. Pa ipak smiješnih situacija u stambenim višekatnicama sve je više jer mlazovi tekuće vode sve su tanji pa se građani, poslije obilatog sapunjanja pri nestanku vode, moraju često gorko nasmijati.

Što je suša? Najjednostavnije rečeno: nedostatak vode za rast biljaka. Međutim, suša nije karakteristika samo afričke Sahare. Sušnu klimu ima čak 26% ili 39 milijuna kvadratnih kilometara kopna naše Zemlje. U raznim sušnim krajevima padnu godišnje vrlo različite količine padalina. Ako kiše padaju ljeti, kad je vrlo vruće, njihovo pozitivno djelovanje manje je izraženo nego kad one padaju u zimskim mjesecima kad je isparavanje pale vode manje, pa više vode ode u tlo do korijena biljaka.

Osim klimatskih faktora sunca i vjetrova, na pojavu suše djeluju i demografska kretanja. Na primjer u Africi je 1950. god. živjelo 210 milijuna stanovnika, a 1980. već 400 milijuna. Da bi se preživjelo,

stanovnici ovih krajeva, ponajviše stočari, povećavali su broj stoke preko granice koju može podnijeti biljni pokrov. Tako je Etiopija povećala broj stoke s 19 na 24 milijuna komada. Slično je bilo i u drugim afričkim zemljama. Da bi napojili prekobrojnu stoku, počeli su bušiti brojne bunare. S druge strane, povećan broj stočnog »podmlatka« znači i veću potrošnju mlijeka kojeg ostane manje za ljude. Dalje, stalan porast stanovnika prisililo je ljude da preoravaju pašnjake, pa su oni uskoro postali žrtva jakih vjetrova koji su otpuh-nuli čestice tla iz površinskog sloja. Veliku važnost imalo je uništavanje šuma i šumaraka. Zbog svega toga pustinje se uvećavaju svake godine za pet milijuna hektara.

Nekada su ljudi trošili vodu samo za živa bića. Danas ogromne količine vode protječu industrijskim postrojenjima i, zbog one-čišćenja, neupotrebljive vraćaju se u riječne tokove. Čeličane u Zenici, na primjer, troše više vode negoli svi stanovnici Zagreba i Sarajeva zajedno.

Zapanjeni smo tehničkim napredkom svijeta, ali svaki tehnički napredak ima svoje granice., Pretjerano nasilje nad prirodom nije moglo imati drukčije posljedice nego što vidimo sada. Čovjek je dio prirode, pa se mora naći »zajednički jezik« u korist obiju strana. I ne zaboravite: netko će među nama, zbog pranja limene kante na četiri kotača, ostati prikraćen za čašu pitke vode.

Uostalom, evo što je o ovoj zabrinjavajućoj pojavi, još u prošlom stoljeću zapisao pronicljivi Indijanac:

»Mi znamo: zemlja ne pripada čovjeku, čovjek pripada zemlji. To mi znamo. Sve stvari povezane su, štogod snađe zemlju, snaći će i sinove zemlje. Čovjek ne tka tkivo života, on je samo struk u tome. Štogod čini taknju, čini sebi samome.

Nema mirnog mjesta u gradovima bijeloga čovjeka. Nema mjesta da se žuje otvaranje listova u proljeće ili drhtaj krilca kukaca. Ali možda je to zato što sam divlji i ne razumijem. Buka jedino djeluje kao uvreda za uši. I što je to život ako čovjek ne može čuti noćnu prepirku zaba u bari.

Zrak je skupocijen za crvenog čovjeka jer sve živo dijeli jedan dah-životinja, drvo i čovjek. Ako vam predamo našu zemlju, morate se sjetiti da je zrak skupocijen za nas. Vjetar što je mom djedu dao prvi dah, također će prihvatiti njegov posljednji uzdah.

Tako ćemo razmatrati vašu ponudu o kupnji naše zemlje. Ako odlučimo da prihvatimo, postavit ću jedan uvjet: Bijeli čovjek mora se odnositi prema životinjama ove zemlje kao prema svojoj braći. Morate naučiti svoju djecu da je tlo pod njihovim stopalima pepeo njihovih djedova.

Učite svoju djecu kao što mi učimo svoju, da je zemlja naša majka. Štogaod snađe zemlju, snaći će i sinove zemlje.«

SATLE, indijanski poglavica, pismo
predsjedniku SAD-a, 1854. godina

Mirko ŠARČEVIĆ

PUČKA METEOROLOGIJA

ŽIVOTINJE KAO PROGNOŠTIČARI

Naši djedovi i bake nisu imali radio-aparate niti televizore pa im nikakova služba nije moga dojaviti kakve će biti vremenske prilike i neprilike sutra ili prekosutra. No za našeg seljaka čiji se rad obavlja najvećim dijelom izvan kuće, vrlo je važno kakvo će biti vrijeme. Od toga zavisi njegov život i napredak. Zbog toga nije čudo, da je na različitim stranama, pa i kod životinja, tražio pomoći u tom pogledu.

Naši seljaci vjeruju da je pijetao odličan barometar. Čuje li se njegova pjesma u praskozorje, bit će lijepo vrijeme čitavog dana. Ne čuje li se kukurikanje za vlažnog i kišovitog jutra, ne treba se nadati lijepom vremenu taj dan. Udara li pijetao svojim krilima po prašini, vrijeme će se promijeniti, a isto tako predstoji kiša, kada se dva susjedna pijetla nadmeću u kukurikanju.

Za naš puk i govedo dobro navješta vrijeme. Pase li ono mirno i pohlepno, bit će »lipo vrime«. Promjena vremena će doći kada goveče pase s čestim zastajkivanjem, okreće se prema vjetru, a umorno neće da legne.

Ponašanje konja osobito je indikativno. U staji moga djeda bio ih je čitav čopor. U ljetnim mjesecima, uoči jačeg nevremena, čulo se žudno njištanje, a i po iskolačenim očima mogla se osjetiti neuroza. Češe li se svinja, bit će »lipo vrime«, ruje li po glibu, ostaje nepromijenjeno, leži li satima u kaljuži, bit će toplo vrime. Međutim, ako jede nevoljko, prosipa hranu iz korita, podiže li njušku da željno udiše zrak, u izgledu je kiša.

Pastiri su mnoge najavljivače vremena nalazili među pticama. Po tome, leti li ptica iznad zemlje, ili se vine u velike visine, stvaraju se zaključci o tome, da li će biti lijepo ili ružno vrijeme. Čim lastavice lete nisko ili bez glasa, očekuje se kiša. Kad se ševa digne u velike visine, a čaplja se poslije dobrog lova digne visoko u zrak, vjeruje se da će biti lijepo vrijeme. Ako slavuj neumorno i neprekidno bigliše

do pred samo svitanje, može se računati na »lipo vrime«. Prestane li on sa svojom pjesmom oko ponoći, vrijeme će se pogoršati.

Kreketanje žaba daleko se čuje za mirnih noći u toplom dijelu godine i to je znak lijepog vremena. Ako kreketanje utihne, dolazi kiša. Neki drži žabicu zelene boje, gatalinku, u boci, koja je do pol napunjena vodom. U bocu metnu male ljestice, po kojima se životinja može penjati ili na njima stajati. Kada životinja stoji na ljestvicama, bit će lijepo vrijeme, a kada se sprema na kišu, gatalinka se spušta u vodu...

Puk pripisuje veliku moć najavljivanja vremena pčelama. Pred nepogodu pčele su jako uznemirene i postaju vrlo razdražljive. Nerado izlaze iz košnice, i ako izađu, ne odlaze daleko i brzo se vraćaju s malo skupljene hrane. Velika množina mravi, koji se kreću prema mravinjaku, također navješćuju kišu.

Ako se ovce teško odvajaju od paše i oblizuju gubicu sutradan može se očekivati kiša.

Može li se zaista prema promjenama u vladanju životinja zaključiti kakvo će biti vrijeme? Narod ima svoje mišljenje o prirodnim pojavama. On ima svoju botaniku, zoologiju, astronomiju, medicinu i sva druga znanja o prirodi. Ovo znanje ima mjesto u kulturnom razvitku čovječanstva. Uzrok pučkom vjerovanju treba tražiti u dalekoj prošlosti, kada su ljudi počeli obrađivati zemlju. Rad s jednostavnim oruđem zahtijevao je mnogo napora, a žetva je usprkos toga bila slaba. Međutim, bila kakva bila, zavisila je od vremena, pa je čovjek prognostičare potražio među životinjama budući da su životinje kao i čovjek osjetljive na promjenu vremena.

Današnji tempo života ne ostavlja ljudima dovoljno vremena za promatranje ponašanja životinja. Osim toga, i današnje životinje opterećene su bremenom civilizacije a to su smog, buka, umjetna ishrana, ograničena mogućnost kretanja pa su vjerojatno i njihova osjetila izgubila nekadašnju oštricu te im »barometar« nije više tako pouzdan. Zato smo i pribilježili negdašnju pučku meteorologiju da bi budući naraštaji bolje razumjeli kulturno užašašće čovječanstva s jednom napomenom: piramide i katedrale prethodnica su astronautskih letova u beskrajni svemir.

Mirko ŠARČEVIĆ

DRVOPRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA U VRBANJI (1892-1910)

Izgradnja Lujzinske ceste Karlovac–Rijeka (1803) omogućila je ulazak robno-novčane privrede u život Vojnokrajinskog područja. Javlja se interes domaćeg i stranog kapitala glede iskorištavanja stoljetnih krajiških šuma.

Sječa i iskorištavanje postupno se prenosi iz primorskih šuma u slavonske šume hrasta lužnjaka. najprije počinje paljenje pepeljike ili potaše u Brodskoj regimenti. Od 1829. do 1842. god. izrađuje se francuska dužica u Podgoraču kraj Našica. Kasnije počinje izrada dužice u Osijeku, Komletincima i Bošnjacima.

Izgradnja željezničkih pruga Zagreb–Rijeka i Sisak–Zemun pospješila je izgradnju prvih pilana od 1858-1866. u Orahovici, Nuštru, Našicama i Vukovaru, najprije na konjski i vodeni pogon, a zatim i na paru.

Razvojačenjem Vojne krajine od 1871. godine krajiške šume su podijeljene na državne (erarne) i općinske (imovne). Podjela je izvršena na štetu imovnih općina. Jednu imovnu općinu čiile su sve graničarske općine u jednoj pukovnji. Brodska imovna općina (BIO) sa sjedištem u Vinkovcima, dobila je površinu od 74.000 k.j. šuma. Iz državnih šuma bivše Vojne krajine izdvojeno je 30.000 k.j. zrelih hrastovih šuma i osnovana Krajiška imovinska zaklada (KIZ). BIO je podmirivala potrebe bivših »grencera« za drvetom, pašaranjem i žirenjem.

Izgradnja željezničkih pruga u bosutskoj nizini u razdoblju od 1878–1912. ubrzala je iskorištavanje ovih šuma. Središnja pruga Vinkovci–Gunja izgrađena je 1866. Selo Vrbanja, smješteno na sredini ove pruge, doživljava svoj gospodarski i kulturni procvat: među brojnim pridošlicama naaze se trgovci, obrtnici, šegrti i kalfe. Godine 1821. dovršena je crkva, a 1831. otvorena je i škola. Naravno, otvaraju se i brojni bircuzi.

Hrast iz Spačvanske prašume

Šume se kupuju licitacijom. Licitacija u Svenovu počela je s iznosom od 80.000 forinti, a završila s iznosom 120.000 forinti. Među licitatorima nalaze se strani trgovci Henri Lereux, J. Levs, B. Ober-son, M. Bauer, M. Fuller, ali i domaći: D. Janković, Franjo Gamiršek, Gašparac (Drinovci-Vrbanja), iz Bošnjaka Njerš, iz Županje Bačoka i Schwarz, Knoll (Komletinci) i Lukšić iz Srijemske Mitrovice. U Županji je osnovana i čitaonica 1861, a 1875. u Vinkovcima i vrbanji. Pravila »Društva čitaonice u Vrbanji« sastavljena su 1878. godine.

Prvi industrijski pogon na ovom području bila je tvornica tanina u Županji, a podigli su je Englezi između 1880–1884. U Vrbanji su 1892. kod kolodvora napravljene tri pilane: Njerš-Bačoka, Kraft-Tüker i Societè importation d'chene. Pilana Societè u Vrbanji je za 35 godina rada izrezala 10,000.000 stabala.

Proizvodnja hrastove dužice dosegla je maksimum 1890–1893. godine kada je godišnje napravljeno 25 tisuća komada i oko 10 tisuća akova njemačke bačvarske građe. U to vrijeme napravljena je i

uskotračna pruga do stovarišta Topola na rijeci Savi. Pilane uspostavljaju telefonsku vezu do svojih stovarišta.

Francuska firma Lažer izgradila je stovarište Tezga na rijeci Spačvi, a već 1880. napravljena je cesta Županja-Bošnjaci-Spačva-Tezga i danas zvana Francuski put. Povodom 1000 godišnjice Ugarskog kraljevstva u Budimpešti je organizirana Milenijska izložba 1896. godine na kojoj je sudjelovala tvrtka Lažer. Na posebnom izložbenom prostoru Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Vrbanja je bila zastupljena u skupini Šumarstvo i lov. Izložci iz vrbanjskih šuma ovako su opisani: »Kome neće zapeti za oko hrastovo deblo 21 m dugo, a 80 cm promjera, pravo kao svijeća, bez ijednog čvora ili kakve druge mane.« Tu je bio postavljen i jedan vitao u vidu ogromne bačve od francuske dužice i tri hrastove kocke što predstavljaju kubnu masu jednog metra drveta.

Uz pilane, u Vrbanji niču i tvornička naselja gdje pristizu radnici iz svih dijelova Monarhije: prevladavaju katolici, pokoji grkokatolik i jedan evangelik. Bilo je tu vjenčanih, ali i nevjenčanih parova. Evo nekih prezimena: Bambić, Stelf, Baumhauer, Kvasnička, Loguenux, Tilij itd.

Šumski radnici stanuju u »bajtama«, kolibama kraj samih radilišta. Uvjeti života bili su teški pa se za ovaj posao nisu otimali domaći ljudi osim onih seljana koji su bili izdvojeni iz matične zadruge kao Lovro Begović, Adam Đermi i neki Purići-Karlini.

Od prvih početaka rušenja šume, glavni kirijaši su Bošnjačani, Otočani i vrbanjci. Posebni kočijaši vozali su trgovce i feštere. Tamo gdje ima radnika, ima i birtija (bircuza) u kojima se troše teško stečeni dukati uz svirku 4 Bande Roma.

Izgradnjom pilana, selo mijenja svoj gospodarski, kulturni i društveni način življenja. Godine 1892. osnovano je Vatrogasno društvo, a 1882. izgrađena je i Bolnica za besplatno liječenje šumskih radnika, a njezin rad odobrio je Khuen Hedervary. Godine 1893. Eduard Vitez Lellis gradi ljekarnu pa su susjedi zapjevali:

*Vrbanjke su blizu apoteke,
ali nisu k'o Soljanke lijepe.*

Pošta je izgrađena 1884. godine, a 1894. brojni trgovci i obrtnici udružuju se u Društvo držača duplira u Vrbanji.

Veliki obrt kapitala i mogućnost zarade privlači u selo i nekoliko krupnih posjednika i trgovaca kao što su Gašparac, Gamiršek, Švel, Štelcer i Bačoka. Spomenuti, pored trgovine šumom obrađuju velike površine poljodjelskog zemljišta. Pridošli posjednici pridonose modernizaciji poljodjelske i stočarske proizvodnje, pa dolazi do stvaranja viška poljodjelskih proizvoda i kod domaćeg življa. Višak proizvoda prodavan je na tržnici »pijaci« u centru sela, na mjestu današnjeg školskog parka.

Početak novog stoljeća donosi mnoge novine i promjene s kojima će se zaokružiti nagli industrijski i gospodarski uspon sela. Godine 1901. tvornica Tiker prestala je s radom, tj. podignuta kao privremena tvornica, prešla je u vlasništvo Kr. Ug. šumskog erara koji će je predati na uporabu. Tvornica »pilana« i dalje se u neslužbenoj evidenciji spominje kao Fabrika Tiker, što se i do danas zadržalo u uspomeni i sjećanjima mještana. Prelaskom pilane u vlasništvo Kraljevskog Ugarskog šumskog erara, o njoj nestaje (nedostupna ili neotkrivena) službene dokumentacije s ovog terena.

Iste godine izgrađeno je, o trošku Kr. Inv. Zak. prilikom gradnje kamene ceste kroz selo, 300 m ceste do Bolnice šumskih radnika. Mnoge radničke obitelji s brojnom djecom uvjetuju i otvaranje škole. Nepoznato je kada Škola na fabrikama počinje s radom. Škola se spominje 1903. godine, kada je zabilježena posjeta zamjenika đakovačkog biskupa Strossmayera dr. Voršaka, kojemu je kod škole na pilanama od strane đaka priređen doček i pozdravni govor. Učiteljica u školi Aleksandrina Tibić udaje se 1909. godine za izvjesnog Fr. Tiliya, činovnika u pilani Societè. Mještani sela, rođeni krajem prošlog i početkom ovog stoljeća, sjećaju se da je škola bila katnica te da je prestala s radom 1911/12. godine, kada je odselila i većina radnika bivših pilana.

Mnogobrojni trgovci šumom, seoska inteligencija, posjednici i članovi mađarske i francuske kolonije osnivaju u selu 1903/4. godine klub engleskog tipa, jedini te vrste u Slavoniji za promicanje društvenosti među vrbanjskim intelektualcima. Klub je podigao apotekar Lellis, uglavnom o svom trošku. Klub najprije nosi naziv Societe... zbog stranih članova, sufinancijera, da bi odlaskom istih 1910/11. promijenilo ime i postaje Sloga. Klub je posjedovao bilijar, klavir, kuglanu i knjižnicu, primali su i troje-četvoro novine. Tijekom

postojanja do I. svjetskog rata klub je imao 9 upravnih članova, a to su: Bačoka Emil, Josip i Antun; industijalci; Hrga Petar, svećenik; Kohn Antun, liječnik; Stelzer-Petrović Franja, posjednik; Lellis pl. Eduard, apotekar i Nikoljačić Petar, upravitelj Štedionice.

Početak stoljeća veliki obrt kapitala u selu utjecao je na otvaranje Štedionice D. D. koja počinje s radom 17. XII. 1905. Predsjednik Štedionice D. D. je Bačoka Emil, industrijalac. Ravnateljstvo: Purić Jakob (Jakša Rajkov), seljak; Kohn dr. Antun, liječnik; Lellis vitez Eduard, apotekar; Dement Adam, seljak; Stelzer Franjo, posjednik. Nadzorni odbor: Jean Jungfleisch, jedan od upravitelja na pilani Lažer; Bačoka Josip, industrijalac; Blažević Juraj, bilježnik i Hemperl Ljudevit. Knjigovodstvo je vodio Leib Emil. Pristav: Schvel Franjo, posjednik i ravnatelj Štedionice Nikoljić Petar, posjednik. Štedionica se od 1905. do 1913, nalazila na kbr. 99 u kući Gašparac Antuna, trgovca drvima, jednog od dioničara. Gradnjom nove kuće Štedionica seli na kbr. 48 kod ravnatelja Nikoljačić Petra gdje ostaje do 1918, kada prestaje s radom. Jedan od poznatih uloga u štedionicu je ulog župne crkve od 1821 krune i 290 filira (1000 kruna = 500 forinti; 4 vola = 2 jutra zemlje). Jedan od pet telefonskih pretplatnika u selu, pored industrijalca Bačoke, Gašparca, trgovca drvima, trgovca Grūna, Šumarije i općine, bila je Vrbanjska štedionica D. D.

Pilana Lažer u periodu od 1900. do 1908. godine zapošljava od 257 do 396 osoba o kojima je nađen popis sačinjen 7. XII. 1907. godine. Selo spomenute 1907. ima s tvorničkim naseljem ukupno 2770 stanovnika. Potvrda izdana 31. XII. 1909. ispitanom strojaru Katoni Janošu rođ. u Thal Szent Miklos, a potpisana od Jungfleisch (Žan Jungflaiš) ujedno znači i otpusnicu za navedenog, koji je radio od 1894–1909. godine, a otpušten je zbog preseljenja tvornice.

Tim činom otpusta bio je završen i jedan period iskorištavanja vrbanjskih šuma i drvno-prerađivačke industrije većeg opsega u selu. Posjećene su šume Kr. Im. Zak., veći dio šuma B. I. O. i državnih šuma. Kirijaške partije i šumarski radnici još dugo poslije tog vremena »nose se« sa zadnjim sastojinama (šlagovima) starih prašuma sve tamo do 1948, kada su pali i zadnji diovi, ostaci u sjev. Boljkovu. Selo se polako, ali sigurno počinje vraćati svojim temeljnim vrijednostima, poljodjelstvu i stočarstvu.

Kako je gospodarski i industrijski razvoj išao nabolje od 1860–1910. godine, tako počinje polagana, ali sigurna stagnacija sve do 1938. godine, kada je u selu izvršena komasacija i melioracija. Mnoge zadruge su izdijeljene, materijalno i fizički propale jer se išlo za onim »dok lanac zvecka, zvecka i forinta« ili »oranje varanje, kirija gotov novac«. Malo je zadruga uspjelo sačuvati i proširiti posjed, i to s razumnim gospodarenjem, nedijeljenjem zadruge i rađanjem većeg broja djece. Nestalo je mnogo starosjedilačkih obitelji, doseljene su mnoge porodice iz sjeverne Hrvatske, Slovenije, Poljske, Češke i Mađarske. Kasnije, oko 1920. doseljeni su Dalmatinci i nešto Bosanaca. Otišao je velik broj obrtnika, trgovaca i majstora, jer obrt kapitala nije ni iz daleka na visini do 1919. godine. Nešto radnika ostalo je raditi na Burgovoj ciglani, zatim u šumi, dok je većina novopridošlih zaposlena sezonski (napoličari i nadničari) kod nekolicine posjednika i bogatijih seljaka. Nestaju mnoge gospodarske i kulturne organizacije, sve tamo do 1930. kada počinje oživljavanje privrede i gospodarskog života sela.

Poslije prestanka rada dviju stranih pilana 1910. godine obitelj Bačoka nastavlja s radom u svojoj pilani, koja proširuje kapacitete i modernizira postrojenja. Negdje oko 1904. počinje s radom i mlin izgrađen uz pilanu. Mlin je bio kapaciteta 120 mtc na dan, pokretan kao i pilana, s parnim strojem jačine 120 KS. Pilana je bila kapaciteta 20 m³, a zapošljavala je zajedno s mlinom 11 radnika. Sve do poslijeratne nacionalizacije mlin i rezara su bili glavni stupovi seoske industrije. Nakon nacionalizacije i Burgova ciglana prestaje s radom.

Danas nas na opisani period sjećaju brojne seoske predaje. One govore o kiriji, dukatima, pokušaju uvođenja električne rasvjete, veličini pilana, mjestu postojanja, načinu sječe šume itd. Imamo nešto dokumenata i slika, a sjećamo se i nedavno preminulih Antuna Bošnjaka, gater-majstora i Antuna Šarića koji je kao dječak vezivao dužicu kod Lažera. Stoga je priča o tim vremenima i danas živućeg Antuna Purića Stankovog (Lazinog) rođenog 1897. zanimljiva i puna podataka i sjećanja na prošlo vrijeme.

Izbori i literatura

1. Zlatko Vajda: Iz povijesti šumarstva Slavonije, Zagreb 1975.
2. Stanko Badun: Drvena industrija na području jugoistočne Slavonije (Zbornik o stotoj obljetnici šumarstva jugoistočne Slavonije).
3. Dragan Tonković: Privredno značenje starih posavskih hrastika, knjiga II, 1975.
4. Miroslav Sić: Uloga šumskog gospodarstva u društveno-gospodarskom razvoju bosutske nizine krajem 19. i početkom 20. stoljeća.
5. Gruntovnica sela Vrbanja, 1804. godine.
6. Stanje duša župe Vrbanja 1854–1855.
7. Crkvena spomenica župe Vrbanja.
8. Glasnik Biskupije dakovačko-srijemske 20/1875.
9. Licitacioni protokoli od 1867–1872. Drenovačke kompanije, Županijske kompanije i Nimačkeckompanije.
10. Aca Jurjević-Jurčev: Dnevnik.
11. Miroslav Krešić: Milenijska izložba u Budimpešti 1896.
12. Stjepan Gruber: Županijski zbornik iz 1967.
13. Ženidbeni navještaji Župe Vrbanja.
14. Pozivnica Društva držača duplira u Vrbanji iz 1894. godine.
15. Kazivači: Ilija Babunović (1900.) i Antun Purić-Stankov (1897.).
16. Josip Aurel Crepić: Po cvelferiji vlakom, saonama i pješice.
17. Zapis Petra Nikoljačića stavljen u temelj kuće 1912. a izvadjen 1975. godine.
18. Razne evidencije o selu i sjećanja starijih Vrbanjaca.

Statuta

društva za pomutak i uzdržavanje bolnice
u Vrbarnji za sumrske radnike.

§ 1.

Svrha

U okolici mjesta Vrbarnje, naime u sumah
takvo društvo kao i običnih imovinskih
brodskih i petrovacačinskih podoci brejoci
i trgovačka društva utemeljuju za svoje
sumrske radnike bolnicu za nuždu u
mjestu Vrbarnji, u kojoj će se bolnični
sumski radnici bradava liciti

§ 2.

Sredstva

- Na postignute te svrhe služe sredstva:
- Ustrojnu glavnicu sačinjavao uanos, koje članovi
njom planom polag redoviti pacuma
postoji. Takova uanos 429 for. au. i
za daljnje redovito uzdržavanje služe.
 - Unosu redovitih i utemeljiteljskih članova
 - Charovi i podpora.

§ 3.

Članovi

Članovi društva jesu

- Redoviti tj. oni u pečenih sumah, redoviti
trgovci polnosno trgovačka društva, koja
se obvezu plaćiti mjesečno uplaćivati u

društva pripada prva društvena imovina
 pronađu zdravstvenomu pravodlu koji bi u
 roku od tri godine računajući od dana
 raspisa ovoga društva za sličnom
 svrhom u kotaru Glogovinskom nastao.

Nastupi li kroz to doba nekakav takav
 pravod u pivot, imati će nadležna poli-
 tička vlast koja je umredju premenu za
 društvenom pravstvinom upravljati, takovu
 javući u vlastništvo skrušino občinske
 bolnice u Vrbanji.

U Vrbanji dne 30. prosinca 1886

Hasparas
 predsjednik

Albert Herl
 Glogovinski

Stanić nacel

Levay
 knežići Kienin

Jacob Berger

Gyuro Majnarić

+ K. Jan. sig.
 K. Glogovinski

(1886) 5676

Čitane pravila ovog društva
 i prav. list kao daljn. računa, tra. var. a
 sig. su unesene u knjigu
 u Koyebku 30. lipnja 1886

Handwritten signature

Pravila Društva za osnutak bolnice u Vrbanji
 Odobrio: Khuen Hedervary

BRIDOVI SJEĆANJA

Orah sa zelenom krošnjom nadvirivao kroz velike prozore u ordinaciju ambulante, kao da je znatiželjan i želi vidjeti i prislušnuti. A i mogao je ondje uočiti djelić sveširnoga života, što se odvijao u znaku brige i prikrivenih suza. Pokatkada bi zašumorio, lišće bi se pokrenulo, uzgibalo, vjetrić ga je blago češljao i milovao. S ulice je dopirao dječji žagor. I buka motora, koja je bivala čas tiša, čas jača.

U ordinaciju su ulazili pacijenti: djevojke, mlade žene, smežurane starice, pogureni umirovljenici, suncem opaljeni radnici. Svaki je odmah govorio o onome što ga pritišće, riječi su zvučale suho, tugaljivo, otegnuto i isprekidano...

Liječnica bi pokatkad upravila pogled na prozore, motrila zibanje granja, i s pola uha vezala neprekidni lanac ljudskih jadikovki. Zelenilo joj je godilo, odmaralo oči. romon tekućih riječi bio je protkan tugom. A kod pregleda je polusaneno i s dosadom motrila razne nijanse kož, mladeže, bore, lišajeve, brazgotine ožiljaka, osluškujući bilo, otkucaje srca. tko danas nije bolestan? pitala se u mislima. Svakoga nešto boli, pa također i nju samu. Sjetila bi se svoje rastave, sina dječaka u konviktu, muževih pokušaja (nakon što se razočarao u drugoj), da se opet njihov brak nekako skrpi, lomljenja u sebi, živčane napetosti, koju je pojačavalo prežarko ljeto, nesnosne sparine, zagušljive prostorije prožete reskim vonjevima ljekarija.

– Boli me... – govorio je muški glas i navodio, zbog čega je došao tražiti pomoć. Taj hrapavi glas je odudarao od nježnog šaputanja orahovih grana, koje su bile, upravo blago zanjihane i svojim šumorom kao da su rogoborile...

Pregledavala je starijega čovjeka. Bio je suh kao isposnik, oglodan poput vrljike, patio je od želuca, hranio se strogo dijetalno, stajao je pred operacijom, ali se kolebao, bojao.

– Morate se odlučiti – rekla je liječnica suho, profesionalno –

drugoga Vam izlaza nema. – Nastojala je u glas unijeti nešto blagosti. – Ovi Vam lijekovi samo ublažuju bolove, dočim jedino kirurški zahvat može sve razmrsiti, srediti...

– Jeste li sigurni, doktorice?

– Sigurna? – Izgovorila je tu riječ s naglašenim upitnikom, posramivši se u sebi zbog onoga što zove t u d i život. – Kad odete u bolnicu, možete se i ondje predomišljati. Ja mislim da je to neophodno...

U očima suhoga čovjeka zrcalio se strah. Na plećima mu je ležao nevidljiv, ali prisutan teret. Motrila ga je za trenutak s malko srdnje.

– Bojite li se operacije?

– A tko se ne bi bojao? – čovjek je to rekao poluglasno, glas mu je brecao kao napuklo zvono, a liječnica je u sebi razglabala o crtama njegova lica, o izrazu mišjih očiju, o zvuku njegova glasa, o ovalu bujnih obrva. U njoj se proljuljkivalo mutno sjećanje. Zbilja je vrlo nalik na onoga ... mislila je. Pisla mu je uputnicu, zaustavila se na njegovu prezimenu, pogledala ga pomnjivo, ispitivački, nije mogla suspreći izravno pitanje:

– Vi ste bili vojnik prošloga rata?

– Bio sam.

– Vaš me lik na nekoga podsjetio ... ukoliko nije po srijedi samo sličnost, to jest zabuna. I onda, čovjek se mijenja...

Pacijent se prene. Zureći prema prozorima, sa zebljom je očekivao njene daljnje riječi.

– Ipak, nekako ste mi poznati – nastavila je. – Kao da smo se nekada, davno, negdje sreli?...

On se nije mogao sjetiti. Gdje li sve nije bio u burnom prohujalom životu. Bio je na situ i rešetu. I u zlu i u dobru. Naprezao je pamćenje, ali uzalud. Kao da je u okviru prozorskom, u zelenilu tražio nekakav odgovor.

– Dok je trajao rat – reče – sretali smo tisuće nepoznatih, trenutno viđenih i trenutno zaboravljenih, tko bi se danas sjetio...

Liječnica je dovršila dokument, mehanički je stavljala znak potpisa, a u tome trenu joj se pričini da se sjetila. Riječ »rat« u pacijentovim ustima ju je zdrmala. Da nije to Gašo? U njoj se uskovitla nešto tamno, bolno, uznemirujuće. Riječi joj se otkidoše s usana, po-

drhtavajući u tihome prostoru, a istoga maha ona je krajičkom oka uočavala pacijentovo lice, oči brkove, iznenađenje i zbunjenost. Naime, ona ga je pitala:

– Da niste Vi Gašo?

– Gašo ? – čovjek je zinuo, blenuo u liječnicu, zatim pognuo šiju, šutio. – Kao što ste vidjeli po zdravstvenoj knjižici – nisam. – I već slijedećega trenutka glas mu postade grub, gotovo osoran: – A odakle Vi znate taj moj nadimak?

– Nadimak? Vi ste, dakle zbilja onaj Gašo?

– Kao što se pročitali u zdravstvenoj knjižici, zovem se Vladimir, ali su me još u djetinjstvu prozvali Gašo. I to oni iz moga sela, koji su me poznavali. Danas je to zaboravljeno... – nasmiješi se čovjek svojim tankim usnama i premjesti kečket u drugu ruku. – A kako je Vama ime, ako mi je slobodno zapitati?

– I mene svi poznanici zovu Seka, a inače sam Jelena – reče liječnica.

Časak iščekivanja i neizvjesnosti. Mala eksplozija u tišini, uskomeša uspomene, tihi kašalj, zamuckivanje, vraćanje u davno prohujalu godinu, u zimski sniježni krajolik, u dan mrazovit i leden, u predio pokraj močvare, na zaleđeni zimski put...

Gašo je stajao snebljen, čak kao zgromljen. I nije znao što da kaže, a šutnja je bila teška, mučna. Srećom je tu šutnju presjekla liječnica nekakvim poluglasnim, drezgavim riječima:

–Znači, sreli smo se!

– Vi ste iz sela K.? – upita pacijent.

– Tako je. Iz toga sam sela.

– Vi ste, dakle, ona djevojka, medicinarica, studentica?

– Ja sam.

– Tjerali smo Vas cestom... u komandu...

– Jeste. Tjerali ste me, premlaćenu, jadnu, skoro bosonogu. Njen glas je žuhkim riječima optuživao.

– Morali smo, ženo... po naređenju...

– Danas svi tako kažu »Po naređenju«... – ironično se nasmijehne liječnica.

Vidjela je sebe: osumnjičena, oklevetana, oblaćena poganim jezicima zlobnika i doušnika: uhićena noću i predana Gaši i još jednom bljedolikom mladiću, dvojici, koji su je u cik zore potjerali

zaleđenom cestom, s puškama, rekoše u komandu, zbog istrage, odnosno preslušanja, u znaku skrajnje neizvjesnosti, koja odiše stravom, u razdoblju čovjekova pada, srozavanja, mržnje, zatrovanosti, smrti. Smrt je čučala u crijevima pušaka. U koracima koji su odisali jezom. U riječim. U kretnjama. Koračala je očajna i izgubljena... ispred tmurnih bojovnika i njihova oružja. Za njom Gašo, poznat po besćutnosti, po prijekosti... I drugi, nepoznati. Išli su ispod natmurena neba i prvih škrtih trakova sunčanih, koji se teško probijahu s istoka, sjenama zasniježenih šumaraka, pored sasječenih kukuružišta, kraj usnulih dubova, tišinom koja je bila jeziva. Išla je cvokoćući zubima od zime i straha istovremeno. Išla je pred njima dvojicom na nekoliko metara, osluškivala šumove i daleke glasove, lepet vranskih krila, uzlet prpošne jarebice, iznenađenog zeca.

Dvojica se sašaptavahu. Štrklješa Gašo je – razgovjetno je razabirala – govorio kako su svi ti školovani »obična iskvarena banda«, kao i ta curetina, neka tobožnja studentica, a ovamo, kako im rekoše doušnici, petljala se s tipovima i širila glasine ... kritikovala ... za to nju treba, usput, iza neke okuke, onako, kratkim postupkom... Tamo, na primjer, gdje put prolazi kraj rukavca rijeke, na onoj crnoj vodi, samo je zvizneš po glavi u gurneš u baruštinu, pa zbogom diko, tko će te za nju pitati, nema je, u sktajnjem slučaju »pokušaj bijega« kako se ono kaže od vajakada, a mladi komandir naš -- šta će? Ništa. Mi smo stvar amenovali, jer da nismo mi, morao bi netko drugi.

Bljedoliki se nije s Gašom složio. Opirao se. Još mu i sada vidi zbunjenost u očima i skriveno zgražanje. govorio je, da to ne bi bilo dobro i da se ne slaže s pravilima, o kojima im je komandir više puta govorio. Taj njihov komandir je strog, oči će im povaditi, zna Gašo, da mu je više puta priprijetio zbog samovoljnih poteza i raznih nepodopština. I tu bi se šapat stišavao, prekidao.

Lešinar se šepirio iza njenih leđa, nije više ni osjećala šibanje ledenog vjetra, ni odrvenjelih nogu zbog velike studeni, niti hlad oko srca; bila je sva obamrla, jadna, nezaštićena, u oproštajnoj stravi mladosti sa životom, na zemlji okrvavljenoj i posutoj grobovima uzduž i poprijeko, k tomu uz stalno nastojanje ostrvljenog iza leđa, da joj sudi napoprijeko, da je slisti s kundakom ili metkom, da joj namah presiječe mladost i pretvori je u lešinu...

– Ti si, dakle, Gašo? – reče kao probuđena, prešavši na »ti«, tko

zna zašto. – Lijepo. – Pruži mu list papira. – Pa znaš Gašo, operacija ti ne gine. Potrebna je. Ne boj se. Ni onda se nisi bojao, kad se tuđa koža derala, jer tuđa bol ne boli, tuđa suza ne peče, dočim svoja vlastita...

– Oh! Oh! – ohkao je Gašo. – Tko bi to rekao! Nakon toliko godina! I vidi ti, doktorice, tako ti tvoje sreće, vidi ti kako je ono dobro ispalo, te klisnu ti u šumu, odem a onaj te ne pogodi, dok sam se ja zadržavao na strani, zbog nužde.

– Ne pogodi – reče liječnica dvosmisleno, uz smiješak.

– Teško sam poslije stradao – reče Gašo, kao da se time želio opravdati. – Ranjavan sam, metak imam u mesu još i sada, ali vidi ti čuda, nakon toliko godina ti si živa i zdrava, i doktorica k tome, a ja, gle, starac, bolesnik, suha vrljika, a eto i pod nož mi valja, sestro, šta će biti od mene, ha?

Čula je njegov davni strastveni šapat, divljačku želju, poganštinu, nakanu da je ubije, da je pretvori u grob. I njeno se lice mrštilo. I vjetar je u granju iza prozora rogoborio.

Stajao je s papirom u ruci, bolničarka je s čuđenjem motrila tu čudnu scenu, a liječnica je ustala, bila je punačka i s tragom godina na licu, probola Gašu jednim pogledom–bodežom, a u riječi dodala dozu otrova:

– Bio si gad! I s time je rečeno sve! Bez obzira na ono što si ranije ili poslije radio i doživio. Bio si ljudožder, strvinar, a u one dane, jest, jer u to se vrijeme izivljavahu i najcrnje strasti, a savjest se lako zaboravljala... – Tada se trgne. Spazi zaprepaštenje u očima mlade bolničarke, snizi glas, ulije u njega topliju notu, vrati se opet u prijašnju kolotečinu.

– Ali ništa. Prošlo je...

– Doktorice, nemoj tako... – zbunjeno je prošaptao starac.

– Dobro. Ništa nisam rekla. Prošlost je zatvorena knjiga. Nikad više tome, pa makar se i još koji puta sreli. Ali ipak, još moram nešto spomenuti. Onaj tvoj drug mi je šapnuo neka bježim, davši mi časnu riječ, da će za mnom pucati, ali zasigurno – promašiti.

U Gašininim očima palucnu munja.

– Oh! – muklo ohne. – A meni se kleo majčinim mlijekom, da je pucao s namjerom da te pogodi. Eh, ipak je on bio čovjek, a ja...

– U redu – reče liječnica. – Što je bilo, prošlo je. A ti lijepo podi u gradsku bolnicu. I ne boj se. Bit će dobro.

Starac je bio zbunjen i u nedoumici kako bi se držao. Htio je liječnici zgrabiti ruku i poljubiti, htjede joj nešto reći, nešto što bi smekšalo trenutke napetosti, riječ neku, koja bi među njih unijela tračak vedrine, ali se predomisli. Zar zaslužuje da mu ona oprostí? Smota papir, zureći u doktoričino lice, tražeći onaj mladenački lik, oživljavajući istog trena u sebi i ono krvožedno veče, u kojem je bio kurjak. Ipak, trebalo bi reći neku prikladnu riječ.

– Ne znam – mucao je – kako Vi sada mislite o onome, o meni... Ali što je bilo, bilo je...

– Prošlo je – reče liječnica. Granje orahovo je šuštkalo u zibanju, a nebo se između njega smještkalo puno duboke plaveti. – Nemojmo više misliti na to.

– Pa neka znate, i ja sam ispaštao... I teško sam stradavao... Čak i sada...

– Pusti to. I podi sa srećom.

– Hvala, doktorice! Velika ti je duša – reče i krene napolje.

Liječnica je bila uzbuđena, umorna, i jedva je dočekala, da joj istekne radno vrijeme. Da je mogla da mu prepíše otrov, pomislila je. glupost, ukorila ju slijedeća misao. Čovjek se rađa sa svojim manama i vrlinama, s nastranostima i plemenitostima, talentima ili tupoglavošću, sa čovjekoljubljem, životoljubljem, ili opet s mržnjom, za zavišću, pođlaštkvom... I šta to onda znaí, ako je tako? To znaí, da čovjeka škola, društvo, sredina, da ga to pomalo teše, blanja, dotjeruje, ispravlja, ali – pitanje koliko se u tome uspijeva? Prene se i nasmiješí. I opet joj ramena opterećuju njeni obiteljski problemi. Osjeti samoću. Pomisli na vlastitu savjest. Zar je i ona uvijek postupala tako, da drugima ne zada bol? Je li Gašo imao savjesti, kad je htio da je ustrijeli zbog svoje tadanje okrutnosti? Ima li je i danas? Zašto se onda lecnuo, kad su oboje odgrnuli zavjesu njihove davnine? Da, bio je kao prikovan za stijenu. Nalazio se u nelagodnoj situaciji. Jer, došlo je da se bori za svoju vlastitu kožu. Svoja bol ipak je najbolnija.

Bila je zadovoljna i sutradan i narednih dana što je susret s Gašom prošao tako bezbolno. A ono nekoliko njenih žuhkih riječi morala je

izgovoriti: da ga zdrma; da joj odlane; da mu probudi savjest, ako je ima.

Telefonom je pitala tih dana kako je prošla operacija starca, toga i toga. Mladi kirurg se pohvalio, da mu je potpuno uspjela. Starac je dobro. Bilo joj je drago, a istovremeno nije mogla suzbiti gorčine što joj se guljvala u dubini bića. Gadovi obično sretno prolaze, javila se u njoj zajedljiva misao. Pravednici stradaju. Da li je tako? I jeste, a i nije. Čula je, naime, prije mnogo godina, da je onaj Gašin drug, koji joj je u stvari spasio život, poginuo u vrijeme kad je rat već bio pri kraju.

Bila je zbunjena i tužna.

Bridovi uspomena bili su tu, u duši, ali ih je vrijeme ipak otupljivalo. Jer – sve prolazi. Sve.

HRVATSKA DRAMA JOŠ NIJE ZAVRŠILA

Uz 320. obljetnicu pogibije Zrinskog i Frankopana 1671–1991.

U Wiener Neustadtu, 30. travnja 1671. godine, odrubljena je glava hrvatskom banu Petru Zrinskom i Franji Frankopanu. U povodu 320. obljetnice njihove tragične pogibije, a u slavu nesalomljivog duha hrvatskog naroda, objavljujemo ovaj komemorativni zapis povijesnih događaja.

PROLOG

Narodi se ne stvaraju dekretom. narodi su posljedak tisućljetnih djelovanja dijelom znanih, a još većma neznanih duhovnih i materijalnih snaga života. Narod je zajednica ljudi povezanih sviješću o zajedničkoj pripadnosti. Narod se rađa kad se porodila ta svijest zajedništva.

Na ovom našem području trajao je spektakularan krvavi vrtlog. Klasni, vojnički i ekspanzionistički interesi mnogobrojnih vanjskih i unutrašnjih sila, svojim stihijskim sudaranjem uvijek su iznova zapletali nove gordijske čvorove života koji su onemogućavali da stečene kulturne spoznaje u domaćem etničkom krugu normalno napreduju i djeluju. Trajale su, dakle, naše stoljetne nesreće i redale su se jedna za drugom povijesne katastrofe, ali onaj fenomen što smo ga u moderno doba nazivali nacionalnom sviješću, usprkos svemu, usprkos djelovanju tuđih tendencija koje su ga gušile i obuzdavale, stalno se probijao na uzburkanu površinu domaće povijesti. On je došao do izražaja i u krugu hrvatskih velikaša.

Vrlo talentirani feudalac Krsto Frankopan Brinjski, krčki, senjski i modruški, nadasve smion čovjek, nije slučajno svoje pismo senjskom biskupu Jožefiću o mađarskoj mohadžkoj katastrofi 1526. g. napisao na pučkoj čakavštini i glagoljicom. U njegovoj se obitelji oduvijek njegovao narodni jezik. Još mlad, ali s velikim životnim iskustvom što ga je stekao u bitkama protiv Mletaka i Turaka, on je shvatio da je

njegov velikaški interes u prvom redu ovisan o samostalnosti i vlastitoj snazi ove zemlje. U politici nije još bilo platforme nacionalnog okupljanja, ali je taj magnat tražio da domaće snage budu emancipirane. U pismu biskupu Jožefiću on je napisao da su Ugari sa svojim kraljem razbijeni na Mohaču »ne za zlo ili pogibelj, dapače za dobro vično jer da su pobidili Turke gdo bi mogal pod njimi ostati?«.

Ovaj je stav simptomatičan. Bio je to početak jednog smjelog domaćeg velikaškog programa koji će stalno oscilirati, u pogledu svojih strateških koncepcija, ali, s obzirom na svoj krajnji cilj, on će doseći relativno visok stupanj principijelnosti i političke izgrađenosti. Na njegovoj bezuspješnoj realizaciji naći će smrt nekoliko velikih ličnosti.

SABOR U CETINGRADU I DUBRAVI

Svega četiri mjeseca poslije Mohača održan je u Cetingradu na Kordunu sabor hrvatskih feudalaca, na kojem je 1. siječnja 1527. g. kraljem Hrvatske izabran Ferdinand I. Habsburg, španjolski infant, češki kralj, glavonamjesnik svetog rimskog carstva, austrijski nadvojvoda, vojvoda burgundski, štajerski, koruški itd. Prisustvovalo mu je sedam velikaša i 17 plemića južno od Save i Kupe.

Druga frakcija (slavonsko plemstvo) okupljala se oko Krste Brinjskog i ona je pet dana kasnije na saborovanju u Dubravi (kotar Križevci) izabrala kraljem erdeljskog vojvodu Ivana Zapolju. tako se Hrvatska našla na pragu teškog i dugotrajnog građanskog rata u kojem će na koncu trijumfirati habsburška kuća.

U cetingradskoj ispravi, ovjerovljenoj sa sedam velikaških pečata, među kojima se nalazi i sigillum regni (kraljevski pečat) Kraljevine Hrvatske, tvrdi se da je izbor Ferdinanda prihvaćen tek pošto su njegovi povjerenici prihvatili uvjete hrvatskih feudalaca u pogledu obrane zemlje od Turaka i priznanja hrvatskog državnog prava. Ferdinand se obavezao da će o svom trošku uzdržavati 1000 konjanika i 200 pješaka, a također da će uzdržavati posade na turskoj granici, te da će poštovati sva prava i privilegije domaće gospode. Ti »knezovi i ostaci plemića kraljevine naše Hrvatske« (comites et reliquiae nobilium regni nostri Croatiae) smrtno ugroženi od Turaka,

koji su bili u Slavoniji i Lici i potiskivani od Venecije koja je na obali širila svoju vlast, nisu u svojoj zemlji mnogostruko amputiranoj, mogli razviti veće ambicije, osim da traže pomoć stranih vladara kako bi spasili ostatke svog teritorija. I upravo te bezizlazne okolnosti poticale su pojedine snažnije ličnosti da do velike mjere razviju vlastite karakterne i stvaralačke kvalitete i da se visoko uzdignu kao izuzetni protagonisti neobično smjelih pothvata.

U svoj bijedni položaj, naime, feudalci su bili došli poslije velike katastrofe na Krbavskom polju 1493. godine, kad je bosanski paša Jakuba, krivnjom bana Derenčina, doslovno uništio hrvatsku plemićku vojsku. Razbijeni od Turaka, uz teško i nesredeno stanje u Ugarskoj, hrvatski feudalci nisu našli drugog izlaza nego da se obrate Nijemcima za pomoć. Počela je stizati beznačajna pomoć, a s njom su porasli apetiti habsburške kuće za vrhovništvom u ovim krajevima.

Poraz kod Mohača bio je nov i odlučan poticaj za te apetite. Mohač simbolizira krajnju brzopletost i vojničku nesposobnost ugarskog dvorskog plemstva. U kratkom boju, uz 22 tisuće vojnika, tamo je poginula čitava svita mađarskih velikaša, dok se kralj Ludovik II. bježeći utopio u nekakvu potoku. Tako su se Mađari našli u sličnom položaju kao i hrvati, a njihov zajednički prijesto bio je ispražnjen. Vrata za prodiranje Nijemaca bila su time širom otvorena.

Rezerve, što ih je Krsto Frankopan Brinjski, tada najmoćniji hrvatski magnat, bio izrazio prema Mađarima odnosile su se prvenstveno na dvorske krugove, kojima je i otprije bio protivan i koji ga nisu ni pričekali da s hrvatskom vojskom stigne u bitku kod Mohača. Ubrzo se on ogradio i od Nijemaca. »Jednim glasom govore sva gospoda, plemići i puk, da se vole pokoriti Turcima nego biti pod Nijemcima«. Iznenađna smrt Krste Frankopana Brinjskog pri opsjedanju Varaždina 1527. g. privremeno je prekinula razvojnu nit ove koncepcije, no još prije toga cetingradska frakcija morala je na zasjedanju svoga sabora konstatirati da Ferdinand nije učinio ništa u pogledu svojih obećanja da pomogne u obrani Hrvatske od Turaka. Stoga su poručili Ferdinandu pored ostalog: »Nek znade vaše veličanstvo kako se ne može naći zabilježeno, da je ikoji vladar silom zavladao Hrvatskom, jer po smrti našeg posljednjeg kralja sretne uspomene Zvonimira, slobodne se volje pridružišmo kruni svetoj kraljevstva ugarskog, a poslije toga vašem veličanstvu«.

Od Ferdinanda I. pa nadalje Habsburgovci su ignorirali »hrvatska prava« kadgod je to bilo moguće. Jednostavno, oni su naše područje tretirali kao kolonijalni posjed. Na položaje u Bihaću, tada ključnoj isturenoj obrambenoj poziciji na turskoj granici, Ferdinand je uputio ciglih pet vojnika.

SIGETSKA EPOPEJA

U galeriji herojsko-tragičnih velikaških figura posebno mjesto zauzima Nikola Zrinski, koji je između 1543. 1556. g. bio hrvatski ban, a u povijest je ušao kao sigetski junak.

Obitelj Zrinskih vukla je svoje podrijetlo od Dalmatinskih Šubića, odnosno od bribirskih knezova i župana, koji se u najstarijim izvorima spominju kao dostojanstvenici na dvoru hrvatskih narodnih vladara. Tijekom stoljeća ova velikaška loza širila se i kretala na sjeveroistok NOSECI S JADRANSKIH OBALA PREMA PANONSKOJ NIZIJI HRVATSKO IME, stječući slavu i vlast, a naročito proširujući svoje posjede. Na početku 14. stoljeća ugnijezdila se u gradu Zrinu, nedaleko od Une, te je po njemu dobila i ime. Otac Nikole Šubića Zrinskog sudjelovao je u cetingradskom saboru pri izboru Ferdinanda, pa su se od samog početka Zrinski istakli kao jak i vjeran oslonac vladalačke kuće. Za učinjene ratne zasluge obitelj Zrinskih dobila je čitavo Međimurje, gdje glavno uporište postaje Čakovec.

U svibnju 1566. godine najmoćniji vladar u povijesti osmanlijske ekspanzije Sulejman Veličanstveni, iako je već bio u 75. godini života, pođe s golemom vojskom protiv Beča. Sa svojim najbližim suradnikom velikim Vezinom Mehmedom Sokolovićem, u stvari glavnim organizatorom ove operacije, on je krenuo da slomi kršćansku obranu u Srednjoj Evropi. Prešavši Dravu kod Osijeka, Sulejman skrene s glavninom svoje vojske (90 tisuća vojnika i 300 topova) na utvrđeni grad Siget, u južnoj Mađarskoj, da bi kaznio bana Nikolu Zrinskog, koji je kao sigetski kapetan došao na glas zbog svojih čestih odvažnih napadaja na turske položaje oko Blatnog jezera. Obaviješten o Sulejmanovoj namjeri, Nikola se utvrdio u Sigetu sa svega 2500 Hrvata, odlučan da brani grad sve dok mu ne stigne pomoć

koju mu je kralj iz Beča obećao hitno poslati. No, ta pomoć nikada stigla nije.

S opisom sigetske epopeje Evropu je upoznao hrvatski vlastelin Franjo Črnko, koji je bio komornik grofa Zrinskog i koji je preživio sigetske događaje. Svoj spis o Sigetu Črnko je napisao na čakavštini glagoljicom, a taj tekst preveden je na latinski i objavljen u Beču 1568. pod naslovom »HISTORIA SIGETHI«, a zatim je preveden na njemački i talijanski. Izvorna verzija toga znamenitog dokumenta u glagoljskom rukopisu pronađena je tek prije nekoliko desetljeća u jednom gornjoaustrijskom feudalnom arhivu.

Kako priča Črnko, kad je poslije petotjedne teške opsade i borbe posljednje unutrašnje obrambeno uporište u Sigetu bilo pred padom, Nikola obuče čiste svežane haljine i naredi da mu donesu klobuk koji je »na svojoj svadbi nosil«. Gorjelo je sve uokolo, tukli su nebrojeni turski topovi, a odasvud su dopirali poklici pobjednika: hala, hala, hala! Za preživjele branitelje nije više bilo izlaza. Pomoć nije stigla. Bili su izdani. Kad su borbe za tvdi unutrašnji grad tek bile počele, Sokolović ponudi Zrinskome čitavu Hrvatsku ako mu preda grad. Zrinski je odbio to izdajstvo, a sada, pošto je bilo očito da ga je kralj izdao, preostalo mu je samo da umre.

Tri dana prije toga, u svom čadoru pod Sigetom, umro je car Sulejman. veliki vezir Sokolović, koji je vodio sigetsku operaciju, prikrio je njegovu smrt bojeći se demoralizacije u vojsci. Mrtvo tijelo Sultanovo prislonio je na čadorsko okno da bi vojnici povjerovali da je živ i da prati bitku. Dakle, u bitki za Siget, kao glavni protagonisti, našli su se jedan protiv drugoga dva naša čovjeka: Nikola Zrinski, koji je branio kršćansku Evropu, i Mehmed Sokolović kojeg su Turci zarobili kao dječaka, odgojili ga u duhu svoje doktrine i sada je on izvanrednim državničkim talentom služio Kuranu, nastupao je pod znakom polumjeseca, predvodeći zaprepašujuću vojnu silu, a prvi mu je zadatak bio da slomi baš naš otpor na stoljetnom kršćanskom antemuralisu.

Onog rujanskog dana 1566., kada su u povijest Evrope ubilježene tragedija i slava još jedne Termopile, ni Sokolović ni Zrinski nisu mogli znati da će se njihovo ratničko djelo pod Sigetom pretvoriti u povijesni međaš od prvorazrednog značenja. Osmanlijski osvajački val dosegao je upravo tada svoj najviši povijesni domet, svoj zenit

državne i vojne moći, koji nikada više neće biti dosegnut. Poslije Sigeta snaga turskog kolosa počela je polako slabiti, a to znači da baš izvanredno djelo Nikole Zrinskoga, što ga je izvršio sa šačicom ljudi, simbolizira nesavladivu žilavost i punu efikasnost našeg obrambenog fronta prema Turcima.

Pripovijeda Črnko:

»I vidjevši da grad kruto gori i da se ugaziti ne more, tako govoraše gospodin Zrinski:

– Moja bratjo i vitezi! Ovo vidimo vsi da nas ognjem naši neprijatelji zmogoše i ne toliko oni svojom moćjom, koliko nas oganj pogubi i zmaže, zato vi dobro znate kako sam ja prisegel najprvo, a vi potom po meni vsi ste prisegli na vernost, tako da mi očemo ovdj skupa živiti i umriti. I hvala budi gospodinu Bogu da se još će ni ni jedna nevera mej nami našla do sada, i da i sada ne bude! Hodimo vitezi, van iz toga grada u veliki grad i ondi se pobimo na lice s našimi neprijatelji i ondi pomrimo, da nam bude po našoj smrti dobar i pošten glas. Zato ja ću biti prvi i ja oću najprvo pred vami pojti. Ča ja budem činil, to i vi činite. Vjerujte mi, moja bratjo i vitezi, da vas do smrti nigdar ostaviti neću!«

Nikola Zrinski mogao je izabrati put kapitulacije i predaje, ali je s preživjelim borcima radije pošao u junačku smrt. Odlučio se na samoubilački juriš protiv gustih turskih redova koji su ga dočekali pred mostom što je vodio iz unutrašnjega grada. Herojska smrt Nikole Zrinskoga i sigetska epopeja podigle su u cijeloj Evropi ugled ove hrvatske velikaške obitelji, a u našem području sigetska je tema djelovala na jačanje patriotske svijesti i povjerenja u domaće snage. Već 1584. izlazi u Veneciji spjev Zadranina Brne Krnarutića »Vazetje Sigeta grada«, u kojem veliča »gospodu i knezove hrvatske«, a naročito Nikolu Zrinskoga. Svoj spjev Krnarutić je napisao na osnovu Črnkova spisa.

»NAVIK ON ŽIVI KI ZGINE POŠTENO«

U literaturi nije sigetska tema odmah dobila svoju drugu, ter-mopilsku komponentu. Element izdaje, ideološki i politički, tako važan i historijski istinit, probio se u nju nezadrživom snagom tek stotinu godina poslije Sigeta:

*»Ako se pak ufaš, bane, v pomoč nimšku,
da od nje prijimaš tvoju sriću Zrinsku,
vjeruj Nimcu, da znaš, kako suncu zimsku,
od njeg pomoć imaš, kad primeš smrt trinsku.«*

Te stihove napisao je Petar Zrinski, praunuk sigetskog junaka, i oni najočiglednije pokazuju do koje su mjere u međuvremenu evoluirali politički stavovi te hrvatske velikaške obitelji.

Kad je godine 1660. poznati putopisac Evlija Čelebija doputovao u »Čakaturnu«, tj. tvrdi međimurski grad Čakovec, sa zadatkom da otkupi iz ropstva nekog turskog sužnja, neobično ga je dojmilo ono što je tamo vidio. Taj učeni Turčin iz Istambula napisao je pored ostalog: »To je tvrd grad, predmet osvajačkih težnji mnogih vladara. U unutrašnjosti grada ima deset tisuća dućana i lijepih kuća koje su građene od tvrdog materijala. Osobito vrijedi vidjeti banov dvor i palače kapetana«.

Tadašnji Čakovec, koji je kao feudalna utvrda podignut u XIII. stoljeću, bio je simbol velike moći Zrinskih. U svojoj ukupnosti njihovi posjedi bili su nalik na pravu feudalnu državu u kojoj je Čakovec bio glavni grad. Raspolagali su vlastitim aparatom, vlastitim velikim ekonomskim i vojnim potencijalom. U 18. stoljeću najveći rudarski i metalurški pogon u Hrvatskoj bio je onaj što ga je Petar Zrinski imao u Čabru. Tamo su se proizvodili plugovi, motike, čavli, topovi, topovske kugle i dr. S kulturno povijesna gledišta od posebne je važnosti okolnost da se s porastom ekonomske i političke moći porodice Zrinski učvršćivala njezina povezanost s domaćim etničkim krugom. U 17. stoljeću Zrinski nisu više htjeli biti vjerni stranom sebičnom vladaru, koji je zajedno sa svojom dvorskom kamarilom sve otvorenije učvršćivao vlast Nijemaca u Hrvatskoj na račun domaćih velikaša. Jedno stoljeće poslije Krste Frankopana Brinjskoga, članovi obitelji Zrinski našli su se na njegovoj poziciji u otvorenom konfliktu s habsburškim centralističkim tendencijama i s politikom koja će mnogo kasnije dobiti naziv »Drang nach Osten«.

Ziveći u Čakovcu, u gradu čiji je geografski i prometni smještaj bio prikladan za podržavanje razgranatih veza s čitavim hrvatsko-ugarskim teritorijem, porodica Zrinski postala je centar prema kojem su se sve više usmjeravali pogledi krupnih i sitnih feudalaca nezadovoljnih centralističkom politikom što ju je u 17. stoljeću sve

otvorenije provodio Leopold I. Naročito poslije sramotnog mira u Vasvaru protubežka je opozicija u Hrvatskoj i Ugarskoj prerasla u snažan zavjerenički pokret. Vodstvo urote tada preuzima ban Petar Zrinski, rođen 1621. u Vrbovcu kao sin bana Jurja Zrinskog. Školovao se u Grazu i Trnavi, te nakon ženidbe s Katarinom, kćeri grofa Vuka Frankopana a sestre Frana Krste Frankopana, za stalno se nastanio u Ozlju.

Iako mlad, on je shvatio da ratu s Turcima neće biti kraja ni konca te da se nema smisla s njima boriti kao amater. Zbog toga je ovaj rodoljubljem prožeti velikaš ušao kao profesionalac u hrvatsku krajišku vojsku i već 1647. postaje velikim kapetanom žumberačkih uskoka. Istakao se u tridesetgodišnjem evropskom ratu, u bici kod Budjejevica, a zatim kod Erfurta.

Tursku vojsku je pobijedio kod Slunja 1649. g., zatim kod Perušića 1655. te kod Senja 1659. i Jurjevskih Stijena 1663. godine. Ban Petar Zrinski od svih članova obitelji Zrinskih otišao je najdalje u isticanju svoga hrvatstva. U pripremanju urote spremno mu je pristupio njegov šurjak Fran Krsto Frankopan, rođen 1641. g. u Bosiljevu (u ELZ 1643.), u velikaškoj obitelji.

Fran Krsto Frankopan već je u djetinjstvu poznao jezik Horacija, Juvenala, Katule te Dantea, Petrarce i Boccacia, a nakon školovanja kod zagrebačkih jezuita vrsno je govorio francuski, njemački i mađarski. Napisao je »Elegije« na latinskom jeziku, a prvi je dao ideju o stapanju čakavskog i štokavskog narječja u jedan književni jezik. Kao ratnik prvi put se iskazao kod Jurjevskih Stijena 1663. g., gdje su on i njegov šurjak ban Petar Zrinski izvojevali pobjedu u sukobu s 8000 vojnika Ali-paše Čengijića.

Treba istaći da su Petar Zrinski, Katarina i Fran Krsto Frankopan bile snažne ličnosti, koje su karakterom i kulturom nadvisile tadašnji velikaški sloj u Austriji. Općenito govoreći može se reći da su oni, kujući urotu protiv habsburške kuće, stali na patriotsku platformu, na stanovište da ova regija treba sama odlučivati o svojoj sudbini. U pripremanju te zamisli, zavjerenici su obraćali pogled i prema kmetovima. Petar Zrinski je predviđao da će seljake podići na oružje protiv kralja i da će ih za nagradu osloboditi kmetstva. U intelektualnoj i humanističkoj atmosferi, što su je oko sebe stvarali Zrinski i Frankopani, postoje osnove za takva zaključivanja. Ne samo

progresivne ideje nego i ideje čovjekoljublja prodirale su u svijest ovih feudalaca. Mnoge okolnosti upućuju nas na zaključak da su pučke mase vjerovala u dobre namjere hrvatskih urotnika i da su bile spremne prihvatiti njihov poziv na ustanak.

U hrvatskom primorju i u Gorskome kotaru, gdje je ustanički pokret bio stvarno započeo, kmetovi su se zaista u velikom broju dizali na oružje, a njihovo oslobođenje od feudalnih tereta već je bilo objavljeno. Međutim, za realizaciju umjetničke koncepcije, u kojoj su se velikaški principi i interesi spajali s pučko-demokratskim idejama, nije bilo realnih izgleda.

Najveća pak pogreška Petra Zrinskog bila je u tome što je vjerovao da će odlučujuću pomoć naći u inozemstvu. Pokazao je nevjerojatnu neopreznost u diplomatskim kontaktima s francuskim dvorom. A kad je vidio da jedna zemlja, služeći Evropi kao bedem protiv turske najezde, ne može od te iste kršćanske Evrope dobiti pomoć za svoj razumni i poštenu projekt, Petar Zrinski se obratio za pomoć Turcima. Još prije Petra, ovu pomoć od Turaka zatražili su mađarski nezadovoljnici.

Sporazum urotnika s Turcima bio je zasnovan na načelu da hrvatska bude samostalna država pod turskim pokroviteljstvom, a vrhovni vladar s nasljednim pravom bio bi Petar Zrinski.

Kombinacija s turskom pomoći bila je za zavjerenike fatalna. Urota je otkrivena, a Turci se nisu odlučili prekinuti Vasvarski mir. No najtragičnije je bilo što su hrvatski urotnici shvatili kao da je sporazum s Turcima gotova stvar, pa su se prenaglili i započeli ustaničku akciju. Frankopan je sa svojim trupama stigao u Zagreb, a odredi Frana Bukovačkog već su bili počeli operacije, no Turci se nisu pokrenuli i sudbina zavjere bila je zapečaćena. U Hrvatsku su užurbano umarširale jake kolone austrijske vojske. Feudalci, koji su bili uz Zrinskoga, sada su prelazili u habsburški tabor, izjavljujući da su razabrali »krivo tumačenje i nakanu bana«.

U međuvremenu Beč je za hrvatskog bana imenovao mađarskog velikaša Nikolu Erdödyja, koji se odmah pokazao spreman za zabode Petru nož u leđa. Sve domaće reakcionarne grupacije našle su se na strani Leopolda I., izražavajući javno gnušanje nad patriotskim planom Petra Zrinskoga. Osim rijetkih izuzetaka, hrvatski i ugarski

feudalci poslušali su glas svoje klase pred opasnim ostvarenjem pučko-demokratskih ventila.

I dok je Zrinski izvlačio topove na gradske bedeme Čakovca, stiže poziv iz Beča popraćen svečanim obećanjima i izjavama da ga »car voli«, te da dođe k njemu na pomirenje. U Beču je formulirana parola da to izmirenje treba izvršiti »pro bono patriae et ecclesiae (za dobro domovine i crkve)«. Petar Zrinski i njegov glavni pomagač naposljetku su se dali nagovoriti da otputuju u Beč. Vjerovali su da kralj neće dići ruku na njihov ugled i njihovo dostojanstvo.

Ali čim su stigli u Beč, baciše ih u tamnicu. Têk što su Zrinski i Frankopan upali u tamnicu, nastala je opća jagma za njihovim imetkom, a protuustavni Leopoldov sud (hrvatskim velikašima mogao je suditi samo hrvatsko-ugarski sabor) oglušio se na sve pravne i moralne argumente, te je zavjerenike osudio na smrt zbog izdajstva. Zrinskome je tada bilo 50, a Frankopan u samo 30 godina. Protiv nemoralne presude bečkog dvora uzalud su prosvjedovali mnogi evropski državnici, s papom na čelu.

Dan prije smaknuća, Petar Zrinski piše svojoj supruzi kratko pismo na hrvatskom jeziku iz kojeg izbija banov junački temperament i čvrst, veliki duh: »Moje drago srce! Nemoj se žalostiti sverhu ovog moga pisma, niti burkati. Polag Božjega dokončanja sutra o deveti uri budu mene glavu sekli, i tulikajše naukupne tvojemu bratcu. Danas smo mi jedan od drugoga serčeno prošćenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valete, Tebe proseći, ako sam te u čem zbantual aliti se u čem zameril (koje ja dobro znam) oprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smerti dobro pripravan, niti se plašim, ja se ufam u Boga vsamogućega, koj me je na ovom svetu ponizil, da se tulikajše meni hoće smilovati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra se dozti ufam) da se mi naukupe pred njegovem svetem prestoljem u diku vekovečne sastanemo. Veče ništar ne znam ti pisati, niti za sina, niti za druga dokončanja našega siromaštva: ja sam sve na Božju volju ostavil. Ti se ništar ne žalosti, ar je tako moralo biti. V Novem Mestu pred zadnjem dnevom mojega življenja, 29 aprila meseca o sedme ure pred večer, let 1671. Naj te Gospodin Bog s moju kćerju Aurorom Veronikom blagoslovi. Tvoj Petar.«

Fran Krsto Frankopan za vrijeme tamnovanja napisao je zbirku pjesama »Gartlic za čas kratiti«, a na samom stratištu izustio je:

»NAVIK ON ŽIVI KI ZGINE POŠTENO«. Krvnik im je odrubio glave 30. travnja 1671. u Bečkom Novom Mjestu. Bio je to jeziv prizor.

Pale su dvije velikaške glave i time je presječena razvojna nit dviju velikaških loza, koje su u šest stoljeća ostavile dubok trag u povijesti Hrvatske. »Po našem mjerodavnom mnijenju ne može se s kućom Zrinski usporediti nikakva druga kuća u Evropi«, kaže historičar Bösendorfer na kraju svoje studije o zrinsko-frankopanskoj uroti.

*»Rod bo samo koj si mrtve štuje
na prošasti budućnost si snuje.«*

Popis literature

»Vuci«, Milutin Nehajev.

»Acta Croatica«, Ivan Kukuljević.

»Kultura Hrvata kroz 1000 godina«, Josip Horvat.

»Putopis«, Evlija Čelebija.

»Zavjera Petra Šubića Zrinskoga bana hrvatskoga«, Josip Bösendorfer.

»Pregled povijesti hrvatskog naroda«, Ferdo Šišić.

Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan

TRADICIJA I KVALITETA
PROIZVODNJA I TRGOVINA

»BAOTIĆ COMMERCE« — »UŽARIJA BAOTIĆ«

ŽUPANJA, J. J. Strossmayera 47
Tel. 056/81-445, 81-470, 71-262 • Fax: 056/71-222, 81-486

PODUZEĆE ZA VANJSKU
I UNUTARNJU TRGOVINU,
ŠPEDICIJU I PRIJEVOZ

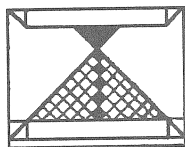
56000 Županja, Ilirskog preporoda 19
Tel. (056) 81-587, 81-752; (099) 460-185
Žiro račun: 34910-601-2528

»Berač«
EXPORT-IMPORT
ŽUPANJA 56270

Proizvodni program:

- Izrada proizvoda od pruća
- Limarski radovi
- Bravarski radovi
- Građevinski radovi

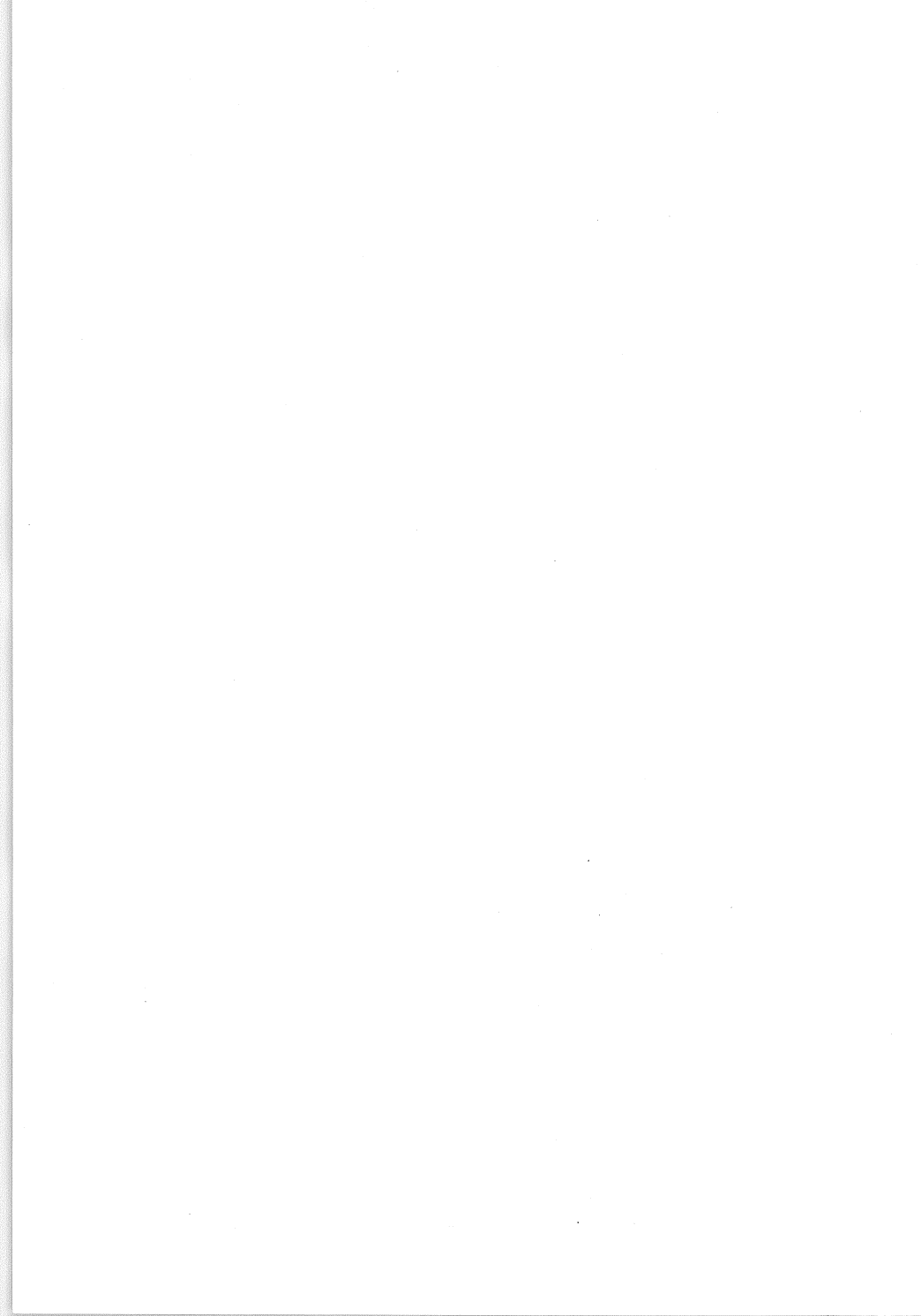

Tel. (056) 81-264, 81-902
Ž. r.: 34910-601-3803

projektni biro o.o.

»Štekl«

ž u p a n j a
poduzeće za projektiranje
i inženjering

SADRŽAJ

Proslov	5
Jubilej Matice hrvatske	8
Mirko Šarčević: Fra B. T. Leaković hrvatski književnik rođen je u Bošnjacima	11
Mr. Marija Riman: Život i rad Mladena Pozaića	17
Ivo Balentović: Mara Švel o sebi i svome radu	29
S. Bačić: Idilična slika bez pozlaćenog okvira	35
M. Landeka: Prilog za povijest Županje u XVIII. stoljeću	47
Grb općine Županja, Ivan Herman akademski slikar	53
Martin Grgurovac: Pojava i razvoj pošte u našim krajevima Čitaonica u Gunji	55
Janja Jovanovac, seljanka: Inoće	74
Trenutak povijesti – kroz prizmu vječnosti	76
Dr. Vladimir Tomašek: »Bijelo babogredsko biserje«	112
Dr. Marko Kadić: Moja veterinarska služba u Županji	114
A. Strmotić: Povijest OŠ »M. A. Reljković« u Cerni	128
Ivan Boždar: Štoperica	134
Mostarinarne i maltarinarne na vukovarskom vlastelinstvu u 18. st.	143
In memoriam: Ilija Lešić-Bartolov	149
Hrastovina je kumovala nogometu	153
I. Janjić: Od mistike i magije do glume i zabave	155
Deodata Kočonda: Pučke izreke	159
Legende i istina o polarnoj svjetlosti	168
Stjepan Tomić: Šest stoljeća svetišta	169
Janja Juzbašić: Etnografske izložbe muzeja u Županji	171
Kruh naš svagdanji	175
M. Šarčević: Ni svinjokolje više nisu	192
Šljive i šljivici	193
M. Šarčević: Nomina sunt odiosa	198
Slavonci smo i Hrvati pravi	200
Troši vodu kao vo ne zna što je ha dva o	202
Životinje kao prognostičari	205
Ivica Ćosić-Bukvin: Drvoprerađivačka industrija u Vrbanji	208
Ivo Balentović: Bridovi sjećanja	210
Mirko Šarčević: Hrvatska drama	219
	226

